

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**TÜRKMENİSTAN TÜRKÇESİ AĞIZLARININ
TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARI İLE
MORFOLOJİK BAĞLANTISI**

144803

DOKTORA TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. İSMET CEMİLOĞLU**

**HAZIRLAYAN
MEHMET ALİ UYAR**

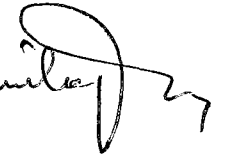
ANKARA 2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Mehmet Ali UYAR'a ait "Türkmenistan Türkçesi Ağızlarının Türkiye Türkçesi Ağızları ile Morfolojik Bağlantısı" adlı çalışma, jürimiz tarafından Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan... Prof. Dr. Ahmet B. İnci...

Üye... Prof. Dr. Hanga Zülfikar...

Üye... Prof. Dr. İsmet CEMİLOĞLU...

Üye... Doç. Dr. Fatih KIRIŞCIOĞLU...

Üye... Doç. Dr. Gertin PEKACAR...

***Türkmenistan'ın Devlet Başkanı
Sayın Saparmurat Türkmenbaşı'ya
ve kendilerinin âli şahsında bütün
Türkmenistan Türkmenlerine
saygıyla ithaf olunur.***

ÖN SÖZ

Çeşitli coğrafyalarda yaşayan Türk milletinin lehçe, şive ve ağızları üzerine bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, daha çok lehçe ve şivelerin edebî dillerine yöneliktir. Özellikle karşılaştırmalı ağız çalışmaları ise, son derece sınırlıdır.

Edebî diller üzerinde yapılan çalışmaların karşılaştırmalı ağız çalışmalarını da kapsamasının son derece faydalı olacağını düşünmekteyiz. Zira, ağız çalışmalarından elde edilen değerlendirmelerin edebî dil üzerinde yapılacak çalışmalara da önemli katkılar sağlayacağı bilinmektedir.

Bu çalışmada, bugün bütün Türkmenistan'da konuşulan ağızların genel karakteristik özelliklerini yansıtan Teke, Yomut, Ersarı, Nohur ve Kerki Grubu ağızlarını araştırma konusu yaptık. Şöyle ki, Teke ağızı Türkmenistan'ın beş ana bölgesinden Ahal ve Marı'da önemli bir kitle tarafından konuşulmaktadır. Ahal ve Marı Tekelerinin konuşmaları birbirinden çok büyük farklarla ayrılmadığı için bunlar Teke ağızı adı altında incelendi. Yomut ağızı yine beş ana bölgenin ikisinde, Balkan ve Dışoğuz bölgelerinde konuşulmaktadır. Balkan ve Dışoğuz Yomutlarının konuşmaları birbirinden biraz farklıdır, biz bu farklılıkları da yeri geldikçe değerlendirme bölümünde gösterdik. Ersarı ağızı Lebap bölgesinde konuşulmakta olup bir anlamda Sarık, Salır ağızlarını da temsil etmektedir. Zira Ersarı ağızı, Sarık ağızı ve Salır ağızı birbirlerinden çok küçük farklarla ayrılır. Nohur ağızı, Balkan bölgesinde konuşulmakta olup tamamen kendine has özellikleri ile diğer bütün Türkmen ağızlarından ayrılır. Kerki Grubu ağızları Lebap bölgesinde konuşulmakta olup birbirinden çok küçük farklılıklarla ayrılan Kırköylü, Hatap, Mukrı ve Surhı gibi alt ağız gruplarından oluşmaktadır. Araştırmaya konu olan bu ağızlar, sadece morfolojik yönden incelendi. Hatta bu biraz daha sınırlandırılarak sadece ekler ölçüsünde bir çalışma yapıldı. Bunun sonucunda da bütün Türkmen ağızlarının aynı ana kaynaktan beslendiği ve bu ana kaynağın da Oğuz Türkçesi olduğu somut bir şekilde görüldü.

Türkmenistan Türkçesi ağızlarını Türkiye Türkçesi ağızlarıyla morfolojik yönden karşılaştırırken bu ağızlar arasındaki benzer yönlerin pek ileri seviyede olduğunu gördük. Bütün bunları örnekleriyle ortaya koyduk.

Türkmenistan Türkçesi ağızları özellikle 1927 ile 1992 yılları arasında yapılan çalışmalarla hemen hemen tamamlanmıştır. Öyle ki, ağız malzemelerinin tamamının derlenmesiyle “dil atlasları” dahi yapılmıştır. Ayrıca bütün ağızların “açıklamalı sözlüğü” hazırlanmıştır.

Bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. “Önsöz” ve “Giriş”ten sonra gelen “İnceleme” bölümünde:

I. Yapım Ekleri,

II. Çekim Ekleri,

III. İsim Fiili,

IV. Sıfat – Fiiller,

V. Zarf - Fiiller, yer almaktadır.

Amacımız konuyu sadece eklerle sınırlı tutmak, ancak bütün eklere de ulaşmak idi. Bu yüzden basılmış kaynakların yanında Türkmenistan İlimler Akademisinin arşivine ve ilgili ağızların mensuplarının şifahî ifadelerine başvurduk.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Türkmenistan Türkçesi ağızlarının tamamı belli ölçülerde işlenmiştir. Türkmenistan İlimler Akademisinin arşivinde Türkmenistan Türkçesi ağızlarına ait büyük bir metin koleksiyonu vardır. Metinlerin önemli kısmı buradan temin edildi. Bunların yanı sıra master ve doktora tezleriyle, basılı ağız araştırmalarından yararlanıldı. Tarafımızdan metin derlenmedi, ancak gerek akademi arşivindeki metinlerde gerekse diğer kaynaklarda rastlayamadığımız ekler için, tarafımızca araştırmaya konu olan ağızlara mensup kişilerden soruşturma yoluyla, cümleler şeklinde metinler derlendi.

Böylelikle belli bir metin alıp sadece o metinde geçen eklerle yetinilmeyip günümüzde gerek Türkiye Türkçesi gerekse Türkmenistan Türkçesinde kullanılan bütün eklere ulaşılmaya çalışıldı.

Eklerin Türkiye Türkçesi ve Türkmenistan Türkçesi edebî dilindeki şekilleri belirtildi. Daha sonra bu eklerin araştırmaya konu olan ağızlardaki kullanışları cümleler üzerinde gösterildi. Türkmenistan Türkçesi ağızlarından alınan cümlelerin kaynağı belirtildikten hemen sonra, Türkiye Türkçesine aktarılması yapıldı. Çalışmamız sırasında değerlendirmeye tâbi tuttuğumuz eklerin Türkmen Türkçesindeki bütün şekilleri verildikten sonra aynı eklerin Türkiye Türkçesi

ağızlarındaki karşılıkları belirtildi, fonksiyon ve işleklik dereceleri tespit edildi. Bu karşılaştırma yapılırken Türkiye Türkçesi ağızlarını en iyi temsil ettiğine inandığımız akademik çalışmalar esas alındı. İnceleme bölümünde geçen “Batı Grubu, Doğu Grubu ve Kuzeydoğu Grubu” gibi adlandırmalar Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili olup bu sınıflandırma şekli Prof. Dr. Leylâ Karahan’ın “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması”¹ adlı eserindeki tabirlerin aynısıdır.

Karahan bu eserinde, Batı Grubu ağızlarıyla ilgili olarak, Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızlarını; Doğu Grubu ağızları ile ilgili olarak Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa(Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızlarını; Kuzeydoğu Grubu ağızlarıyla ilgili olarak Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon ağızlarını kastetmektedir. Biz de çalışmamızda bu sınıflandırmayı esas aldık ve bu ağız gruplarına ilâve olarak Rumeli ağızlarını da inceledik.

Tezimizin “Kaynakça” bölümünde bibliyografik künyelerini verdiğimiz eserlerden bir kısmı doğrudan doğruya yararlandığımız ve “Giriş” bölümüyle “İnceleme” bölümünde dipnotlar halinde belirttiğimiz eserlerdir. “Kaynakça”da zikri geçen diğer eserler ise, çalışmamız sırasında dolaylı olarak istifade ettiğimiz kaynaklardır.

“Metinler” bölümünde yer alan parçaların bir kısmı İlimler Akademisi’ nin arşivinden alınmış, bir kısmı ise tarafımızdan derlenmiştir.

Çalışmamızın “Metinlerde Geçen Kelimelerin Sözlüğü” kısmında, metinlerimizden hareketle “İnceleme” bölümünde bahsi geçen Türkmenistan Türkçesiyle ilgili kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

Uzun yıllardır Türkmenistan’da bulunmam sebebiyle, bana bu konuyu tavsiye eden Türklük bilgisinin büyük âlimi saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun’a, çok kıymetli zamanını ayırıp tezimi yöneten danışmanım değerli hocam,

¹ Karahan, Leylâ, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Ankara, 1996.

Prof. Dr. İsmet Cemiloğlu'na, Türkmenistan'da her türlü kaynak yardımını esirgemeyen "Türkmenistan'ın Prezidentinin Yanındaki Bilim ve Tehnika Baradaki Yokarı Genleşij Mahtımgulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı"² nın müdürü Kasım Nurbatov'a, kıymetli tecrübelerinden yararlandığım Türkmenistanlı değerli hocamlarıma; özellikle Haydar Muhiyev'e, Amanmuhammet Nurmuhammedov'a, Orazdurdı Çommadov'a, Türkmenistanlı sevgili öğrencilerime; özellikle Çarı Nuriyev'e teşekkürü zevkli bir borç bilirim.

Mehmet Ali UYAR

Ankara 2004

² Türkmenistan İlimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Bölümünün yeni adı.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
a. Türkmenistan'ın Tarihi ve Coğrafi Durumu.....	1
b. Oğuz Boyları.....	11
c. Türkmenistan Türkçesi Ağzlarının Tasnifi.....	47
d. Türkmenistan Türkçesi Ağzları Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	65
e. Türkmen Türkçesinin Kısa Grameri.....	69
I. YAPIM EKLERİ.....	85
A. İsimden İsim Yapan Ekler.....	85
B. Fiilden İsim Yapan Ekler.....	148
C. İsimden Fiil Yapan Ekler.....	216
D. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	238
II. ÇEKİM EKLERİ.....	265
A. İsim Çekimi Ekleri.....	265
1. Hâl Ekleri.....	265
2. İyelik Ekleri.....	282
3. Çokluk Ekleri.....	292
4. Soru Eki.....	295
5. Aitlik Eki.....	297
B. Fiil Çekimi Ekleri.....	300
1. Şahıs Ekleri.....	300
2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	315
3. Kipler.....	347
III. İSİM FİİLİ.....	369
IV. SIFAT- FİLLER.....	389
V. ZARF- FİLLER.....	403
VI. SONUÇ.....	415
KAYNAKÇA.....	420
METİNLER.....	445
SÖZLÜK.....	568
TÜRKÇE-İNGİLİZCE ÖZET.....	587

Eser Kısaltmaları

- AAS/LK : Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması (L. Karahan).
- AAT/AC : Anadolu Ağızlarından Toplamalar (A. Caferoğlu).
- ADÜM-I/AC : Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme-I (A. Caferoğlu)
- ADÜM-II/AC : Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme-II (A. Caferoğlu)
- AlAD/AC : Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler (A. Caferoğlu).
- EA/SO : Erzurum Ağızı (S. Olcay).
- ElAEK : Edirne İli Ağızları (E. Kalay).
- EYA/MS : Erzincan ve Yöresi Ağızları (M. Sağır)
- GBAA/ZK : Güney-Batı Anadolu Ağızları (Z. Korkmaz).
- KBAYA/AB : Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları (A. Buran).
- KDİAT/AC : Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar (A. Caferoğlu).
- Ker. : Türkmen Dilinin Kerki Topar Dialektleri (O. Çommadov).
- KİA/ABE : Kars İli Ağızları (A. B. Ercilasun).
- KÜYA/TG : Kütahya ve Yöresi Ağızları (T. Gülensoy).
- MİA/CG : Malatya İli Ağızları (C. Gülseren).
- OAAD/AC : Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler (A. Caferoğlu).
- Oç. : Türkmen Dilinin Dialektlerinin Oçerki (R. Berdiyev).
- RİA/TG : Rize İli Ağızları (T. Günay).
- TD : Türkmen Dialektologiyası (C. Amansariyev).
- UİA/GG : Uşak İli Ağızları (G. Gülsevin).
- UMA/SÖ : Urfa Merkez Ağızı (S. Özçelik)
- ZBKİA/EE : Zonguldak Bartın-Karabük İlleri Ağızları (E. Eren).

Kısaltmalar

a.g.e.	: Adı geçen eser.
ERSA	: Ersarı Ağzı
KERA	: Kerki Grubu Ağızları
NOHA	: Nohur Ağzı
öt.	: ötesi
TEKA	: Teke Ağzı
TMT	: Türkmenistan Türkçesi
TT	: Türkiye Türkçesi
vs.	: vesaire
YOMA	: Yomut Ağzı

**Türkmenistan Türkçesi Ağızlarına Ait Metinlerde Kullanılan
Transkripsiyon İşaretleri**

- a:** : uzun a
- ä** : normalden uzun ve normalden açık e
- ä:** : uzun ä
- ı:** : uzun ı
- i:** : uzun i
- o:** : uzun o
- ö:** : uzun ö
- ŋ** : damak n'si
- ş** : dişler arasından çıkarılan s
- u:** : uzun u
- ü:** : uzun ü
- w** : çift dudak v'si
- z** : dişler arasından çıkarılan z

Türkiye Türkçesi Ağzlarına Ait Metinlerde Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

á : ince (palatale) a

a: : uzun a

ă : açık e

è : kapalı e

e: : uzun e

ğ : art damak g'si

ġ : patlayıcı gırtlak g'si

h : hırıltılı, sızıcı ve tonsuz art damak h'si

ĩ : kısa i

í : ince (palatale) ı

ı: : uzun ı

i: : uzun i

ķ : patlamasını kaybetmiş art damak k'si

K : patlamasını kaybetmiş olduğu için g'ye yakın duyulan ön damak k'si

Ḳ : patlamasını kaybetmiş art damak k'si

ô : yarı dar o

ó : yuvarlak, geniş, yarı-kalın o-ö arası ünlü

o: : uzun o

ö: : uzun ö

T : patlamasını kaybetmiş t

ú : yuvarlak, dar, yarı-kalın ü-u arası ünlü

u: : uzun u

ü: : uzun ü

GİRİŞ

Türkmenistan'ın Tarihî ve Coğrafi Durumu

27 Ekim 1991 yılında Saparmurat Niyazov¹ önderliğinde bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan Devleti, 488.100 km² yüzölçümüne ve 5.500.000² nüfusa sahiptir. Başkenti Aşgabat olup beş eyaletten oluşur: Ahal, Mari³, Balkan, Lebap, Dışoğuz⁴. Türkmenistan'ın güneyinde İran, güney-doğusunda Afganistan, kuzey-doğusunda Özbekistan, kuzeyinde Kazakistan yer alırken, batısı Hazar Denizine kıyı teşkil eder.

Türkmenistan topraklarının çok büyük bir bölümünü, 350.000 km² bir alanı mevcut olan Karakum çölü oluşturur. Asya içlerindeki bu büyük çölden dolayı ülkede kara iklimi hüküm sürer. Yazları sıcak ve kuru geçer, gece ve gündüz arasındaki ısı farklılıkları çok fazladır. Yaz aylarında ısı, gölgede 50°'yi geçer. Kış mevsimi kısa ama soğuktur.

Yağış yönünden oldukça fakir olan ülkeye, Tecen ve Murgab nehirleri ile Karakum kanalı vasıtasıyla Amu-Derya nehrinin suları hayat verir. Binlerce dönümlük sulu arazide, ağırlıklı olarak pamuk tarımı yapılır. Bu yüzden ülke, Orta-Asya'nın en büyük pamuk üreticilerindendir. Arpa, buğday, mısır üretimi de yapılmaktadır, ancak bu üretim sadece ülke ihtiyacını karşılayabilmektedir. Bunlardan başka, kavun, karpuz ve üzüm bol miktarda yetiştirilmektedir.

Türkmenistan, yer altı kaynakları bakımından çok zengin bir ülkedir. Doğalgaz üretiminde dünyanın en büyük kaynaklarına sahiptir. Bundan başka petrol, kükürt, sülfür, kurşun, potasyum, krom, sodyum sülfat, mineral tuzlar ve iyot en önemli yer altı zenginlikleridir. Bu yüzden doğalgaz sanayii,

¹ Daha sonraki yıllarda "Türkmenbaşı" soyadını da kullanacaktır.

² Türkmenbaşı, Saparmurat, "Ruhnama", Aşgabat 2001., s. 152.

³ Selçuklular Devletinin ilk başkenti Merv'in yeni adı.

⁴ Eskiden Daşhovuz ~ Taşhavuz şekillerinde karmaşık ve anlamsız bir söyleyişe sahip olan bu vilâyetin adı, ülkenin Cumhurbaşkanı S. Türkmenbaşı tarafından Dışoğuz şeklinde değiştirilmiştir.

petrol üretim tesisleri ve kimyasal madde üretimi Türkmenistan'da çok gelişmiştir. Ülkenin elektrik üretimi, ihraç edilebilecek düzeyde olup, enerji sıkıntısı bulunmamaktadır.

Hayvancılık çok eskiden beri var olan ve günden güne gelişen bir sektördür. Pamuk üretiminden dolayı çok gelişmiş tekstil sanayisinin yanında deri ve yün sanayisi de gelişmektedir. Derinin ve yünün ihtiyaç fazlası dışarıya satılmaktadır. Saf yünden olan el dokuması halılar, dünyaca meşhur olup ülkenin önemli ihraç ürünlerindendir.

Bugünkü Türkmenistan'ın muhtelif yönlerden bu şekilde kısa tanıtımından sonra, Türkmenlerin ve Türkmenistan'ın tarihine de kısaca temas edelim.

Türk Milletinin en büyük boylarından olan "Oğuzlar" adına ilk defa VIII. asırdaki Göktürk kitabelerinde rastlanılmaktadır⁵. Göktürk hakani, Oğuzları kendi milletin bir parçası olarak ifade etmektedir. Yine aynı kitabelerde zikredildiğine göre, Oğuzların başında bir hanları olmamıştır. Bunun yerine Yabgu ünvanlı liderleri vardı. Daha sonra Yabgu önderliğinde kurdukları devletin başkenti Sır-ı Derya kenarındaki Yengikent'dir.

"Türkmen" adı ilk defa X. asırda ortaya çıkmıştır⁶. İslâm kaynaklarının ifadesine göre müslüman olmayan Oğuzlar, müslümanlığı kabul eden Oğuzlara "Türkmen" adını vermişlerdir. Fakat müslüman olan Oğuzlar, Türkmen adının yanında Oğuz adını da o gün bu gün asla unutmamışlardır. Eski devirlerde müslüman olan bazı Türk boyları boy adlarının sonuna, isimden isim yapım eki -man, -men getirilerek Kuman, Ataman, Karaman, Kölemen gibi adlarla anılmıştır. "Türkmen" adı da aynı şekilde Türk adına -men eki getirilmek suretiyle ortaya çıkmıştır denilmektedir⁷. Türkmen

⁵ Orkun, H.N., Eski Türk Yazıtları, İstanbul, 1940.

⁶ Saray, Mehmet, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Ankara.1996,S.331.

⁷ Kafesoğlu, İbrahim, Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti, Jean Deny Armağanı, Ankara, 1958,s,121-133.

kelimesinin kökeni hakkında bundan başka iddialar da ortaya atılmıştır. Bu iddiaların bazıları şunlardır⁸:

Bu kelime, 8.asırda yazılmış Tongtin adlı bir Çin ansiklopedisinde Çince yazılışı ile “Tokumenk” biçiminde geçmektedir.

Fars tarihçileri ise, XI.asırdan itibaren çoğul yaparak “Türkmanan” biçiminde kullanmışlardır.

Bazı tarihçilere göre ise, Türkmen kelimesi, “Türk” ve Farsça “manend” kelimelerinin birleştirilerek “Türk’e benzer manasına gelen “Türkmanend” den doğmuştur.

İbn-i Kesir gibi müelliflere göre ise, Türkmen sözü “Türk” ve “iman” kelimelerinden meydana gelmiştir.

Ebu’l Fida’ya göre Horasan ve Mavüraünnehir bölgesinde yaşayan Türklerin müslüman olanlarına Türkmen denilmiştir.

Bir diğer görüşe göre Türkuman kelimesi sonradan Türkmen’e dönüşmüştür.

Türk insanı veya Türk savaşçısı anlamına gelen Türk+man kelimelerinin bileşimi iddiaları da bulunmaktadır.

Türk gramerinde azamet, ululuk ifade eden –man, -men ekleriyle “asil, üstün, sağlam, halis Türk” anlamındadır. Semir Avcı’ya göre de en çok kabul gören izah budur.

Türkmenistan devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı⁹ Ruhnama adlı eserinde Türkmen kelimesinin “Türk” ve “iman” kelimelerinden oluştuğu, Türk kelimesinin “asil”, iman kelimesinin “aslı nurdan” anlamına geldiği yönünde yeni bir görüş ortaya atmıştır.

Oğuzların kendi aralarındaki ilk çekişme, müslüman olmayan Yabgu’nun müslüman olarak Türkmen adını alan Oğuzların üzerine yürümesi ile başlar. Yabgu’nun bu hareketine müslüman Oğuzların lideri Selçuk Bey

⁸ Avcı, Semir, Irak’taki Türk Tarihi,2023 Dergisi, Ankara,2002,sayı,17,s-26.

⁹ Türkmenbaşı Saparmurat, Ruhnama, Aşgabat,2001,s,10.

karşı çıkmıştır. Bu kavgalar yüzünden müslüman olan Oğuzlar batıya Horasan'a ve Hazar denizi taraflarına yayılmışlardır. Ancak bu Türkmenler, doğuda Karahanlı Devletinin güney-batıda ise Gazneli Devletinin arasında sıkışmışlardır. Bu her iki Türk devletine de ilhak olmayı kabul etmeyen Türkmenler, Çağrı ve Tuğrul kardeşlerin önderliğinde Gaznelileri 1040 yılında Dandanakan'da mağlûp etmişlerdir. Kurdukları devlete, ataları Selçuk Bey'den dolayı "Selçuklular" adı verilmiştir. 1071 yılında da Alparslan önderliğinde Anadolu'ya da girerek sınırlarını genişletip dev bir coğrafyaya egemen olmuşlardır. Müslüman Oğuzların kurduğu bu devlet, doğuda Amu Derya'dan başlayıp batıda Akdenize kadar uzanmaktadır.

Ne var ki, Selçuklu hükümdarlarını batı cephesinde Bizanslılar ve Haçlı orduları devamlı meşgul ettikler için Türkmenlerin eski vatanı bugünkü Türkmenistan'a fazla bir alâka gösterememişlerdir. Bu alâkasızlıktan dolayı Türkmen boylarının bir kısmı Selçuklu hükümdarı Sultan Sançar'a karşı ayaklanmışlardır. Bu karışıklığı takiben gelen Moğol istilâsı, Selçuklu Devletinin ve Türkmenlerin kaderini değiştirmiştir. Türkmen boylarının bir kısmı Maverâünnehir, Horasan ve Mangışlak'a kadar uzanan bölgede kalırken, Türkmenlerin önemli bir bölümü Azerbaycan'a ve Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Bu hâdiseden sonra Türkistan'da kalan Türkmenlerle Ön Asya'ya gelen Türkmenlerin kader ve tarihleri ayrı bir seyir takip etmiştir¹⁰.

Biz burada daha çok Ön Asya'ya gelip daha sonra Avrupa içlerine kadar ilerleyen Türkmenlerin değil de, Türkistan'da kalan Türkmenlerin sergüzeşti üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Türkistan'da kalan Türkmenler, elbette diğer boylarıyla birlikte, önce Moğol sonra Timurluların egemenliği altında uzun yıllar yaşamışlardır. Türkmenler, XVII. asrın ortalarına kadar Mangışlak havalisinde oldukça rahat bir dönem geçirmişlerdir. Ancak 1700'lü yıllardaki Moğol saldırılarından dolayı oldukça rahat yaşamış oldukları Mangışlak'tan ayrılıp Köpet Dağı bölgesine yerleşmişlerdir. Köpet dağı bölgesinde yaşayan Türkmenlerle de birleşerek bir güç oluşturmuşlardır. Ne var ki, bu Türkmen birliği Köpet dağlarına çok yakın olan (zaten bugün de bu

¹⁰ Saray, Mehmet, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Ankara, 1996, s.333.

dağlar âdeta Türkmenistan-İran resmî sınırını oluşturur) İran'ın dikkatini çekiyor. Diğer taraftan Hive Hanlığı Türkmenlerin büyümesinden korkuyor. Bu yüzden Türkmenler, hem İran'ın hem de maalesef Hive Hanlığının acımasız saldırılarına maruz kalıyorlar. Her iki devlete karşı büyük mücadeleler veren Türkmenler, büyük zayıflar verse de hatta ciddi katliamlara uğrasa da hem Hivelilere hem de İranlılara karşı önemli zaferler de kazanmışlardır. Nitekim önce doğuda Hivelileri kesin olarak durdurmayı başarıyor, daha sonra da çok kanlı mücadelelerden sonra İranlıları tamamen durdurmayı başarıyorlar ve istiklâllerine kavuşuyorlar. Bir süre huzur ve güven içinde yaşayan Türkmenler aşağıda görüleceği üzere bu sefer de Rus işgalcileriyle mücadele etmek zorunda kalacaktır.

1856 Kırım harbinde Osmanlılara ve müttefiklerine yenilen Rusya, Osmanlılarla ve Avrupalılarla mücadele edemeyeceğini anlayınca doğru Orta-Asya 'ya yönelmiştir. Mesnetsiz bahanelerle uluslar arası hukuka aykırı bir şekilde bütün Türkistan Türklüğüne savaş açan Rusya, maalesef Türk hanlıklarını bir bir işgal etmiştir. Yurtlarını kahramanca müdafaa eden hanlıklar, çok büyük kayıplar vermiştir, son derece ağır savaş tazminatlarına duçar kalmıştır. Özellikle Hive'nin düşmesinden sonra, sıranın kendilerine geleceğini anlayan Türkmenler Nur Berdi Han komutasında ne pahasına olursa olsun Ruslarla mücadele kararı alırlar.

Teknik teçhizatı çok iyi olan Rus ordusuyla baş etmenin çok zor olacağını bilen Türkmenler gerek İngilizler'den (Afganistan'da bulunmalarından dolayı) gerekse İranlılardan yardım istemişlerse de maalesef hiçbir müspet cevap alamamışlardır. Çaresiz olarak tek başlarına sınırlı imkânlarıyla üstün Rus ordularına karşı koymak zorunda kalmışlardı. Nitekim, 1877 yılında işgalci Ruslar general Lomakin idaresinde büyük bir harekâta başladılar. Nur Berdi Han önderliğindeki Türkmenler Kızıl Arbad'da ilk ciddi muharebeye girdiler, ancak büyük kayıplar vererek Göktepe'ye çekildiler. Ruslar Kızıl Arbad'ı ele geçirmişlerdi.

Türkmenler, bu saldırıdan yılmayıp birkaç ay içinde toparlanarak Kızıl Arbad'ı tekrar almak için geri döndüler. Hayretle oradan Rusların geri

çekilmiş olduklarını gördüler. Çünkü 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından dolayı Rus birlikleri Osmanlılarla savaşmak üzere geri çekilmişlerdi. Bu geri çekiliş, Türkmenlere nefes aldırılmıştı. Bu Osmanlı-Rus savaşını Türkmenler, Mekke'den ve İstanbul'dan dönen Türkmen hacılar vasıtasıyla öğrenmişlerdi.

Büyük bir heyecanla Osmanlı-Rus savaşının neticesini bekleyen Türkmenler, Osmanlıların mağlûp olmasıyla büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardı. Zira, savaşı kazanan Rus birlikleri tekrar Türkmenler üzerine yürüyecekti.

Nitekim, Rus birlikleri daha da güçlenerek general Lazaryev komutasında tekrar Türkmenler üzerine yürüdü. Zalimliğiyle ünlü bu Rus general hastalanıp ölünce yerine yine Lomakin geçti. Türkmenler, bu arada Gökdepe'ye kadar olan yerleşim birimlerini terk ederek Gökdepe'de toplanmıştı. Terk ettikleri bölgelerdeki su kuyularını tahrip ederek işgalcilerin ilerlemesini engellemeye çalıştılar. Aynı zamanda Gökdepe kalesinin duvarlarını yükselterek mukavemetini artırdılar. Yaşlıları, kadın ve çocukları ise daha doğudaki Köpet dağı eteklerine yerleştirdiler.

Türkmen süvarileri zaman zaman Rus birlikleri üzerine baskınlar tertipleseler de ağır zayıtlar vererek kaleye geri çekilmek zorunda kaldılar. Kaleyi almaya kararlı Rus birlikleri, general Lomakin'in emriyle 1879 yılında büyük bir bombardımana başladılar. Bu korkunç bombardıman sadece Gökdepe kalesine değil, aynı zamanda kaledeki kadınların ve çocukların üzerine yapılmıştı. Alçakça ve insafsızca yapılan bu saldırıda maalesef binlerce müdafî, kadın, çocuk ve yaşlı Türkmen katledildi. Göktepe kalesi âdeta harabeye döndü.

Türkmenlerin imha edildiği düşüncesiyle kaleye giren Rus birlikleri, hiç beklemedikleri bir direnişle karşılaştılar. Bombardımandan sağ kalan Türkmenler, bütün güçleriyle Ruslara saldırdılar. Yakın doğuşta üstün olan Türkmenler, Ruslara ağır zayıt verdirdiler. Kahramanca bir mücadele örneği veren Türkmenlere karşı Ruslar üstün silâh güçlerine rağmen yenilip, geri çekildiler.

Türkmenlerin bu müthiş başarısı, bütün Türkistan'da, Rusya'da, Avrupa'da, Osmanlılar'da duyulmuş ve büyük yankılar uyandırmıştı. Rusya'da bu yenilgi büyük tepkiler ve öfkelerle sebep olurken, Türkistan'da ve İstanbul'da Türkmenlerin başarısı sevinç yaratmıştı.

Ne var ki, yenilgiyi hazmedemeyen Ruslar bir yıl sonra yeniden daha ciddî hazırlıklara başladılar. Bütün Türkmenler mutlaka yenilmeliydi. Rus birliklerinin başına bu sefer acımasız general Skobelev getirilmişti. Büyük kahraman Nur Berdi Han'ın tam bu günlerdeki vefatı Türkmenlerin moralini bozmuştu. Ancak çabuk toparlandılar ve Nur Berdi Han'ın oğlu Mahtım Kuli önderliğinde Rus işgalcilerine karşı müdafaa hazırlıklarına başladılar.

Rus komutanı, küçük muharebelerle Türkmenleri oyalayarak, yer altından kanallar kazarak Gökdepe kalesinin altına mayın döşeyerek kaleyi ele geçirme plânı, maalesef başarılı olmuştur. Önceki kuşatmada olduğu gibi yakın dövüşte Rusları yine bozguna uğratacaklarını düşünen Türkmen komutanlar, bu oyunu sonradan anladılar ama yapacakları pek bir şey yoktu. Mayınların ateşlenmesiyle, kalenin surları yıkılır, çıkan korkunç gürültüden panik yaşayan kadınlar, çocuklar, yaşlılar Aşgabat yönüne kaçmaya çalışırlar, ancak orada da önleri kesilir. Gerek müdafiler, gerekse kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar yoğun topçu ve mitralyöz ateşine tutulurlar. Türkmen yiğitleri bu ateşe rağmen savaşa devam eder, çoğu birer birer şehit olurlar. İhtiyarların, çocukların, kadınların büyük kahramanlıklarına rağmen 25 Ocak 1881'de Türkmenler savaşı kaybederler.

Bugün bile çok acı hatıraları her Türkmen tarafında bilinen Gökdepe savaşıyla Türkmenler maddeten ve manen yıkılmışlardır. Gökdepe savaşı, maalesef Türkmenlerin hatta bütün Türkistan'ın istiklâl mücadelelerinin sonu olmuştur. Zira direnci kırılan Türkmenler, 1884'de Marı bölgesini de Ruslara vererek tamamen Çarlık Rusyası'na teslim olmuşlardır.

Artık memleketteki her türlü mevki Ruslar tarafından işgal edilmiş, Türkmenler çok ağır vergilere bağlanmıştır. Türkmenlere önemli görevler verilmeyip, her türlü hakları suistimal edilmiştir. Tam bir istibdat yönetimiyle

Çarlık Rusyası dönemini büyük sıkıntılarla kapatmış Türkmenleri, 1917 Bolşevik ihtilâliyle yeni mücadeleler beklemektedir.

Bolşevik ihtilâlinin getirdiği karışıklıktan istifade ederek, yaşadıkları Rus zulmünden kurtulmak isteyen Türkmenlerin istiklâl mücadeleleri, Türkistan'daki diğer Türklerinki gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Cüneyd Han'ın, Tıkma Serdar'ın bağımsızlık mücadeleleri Kızıl Ordu birlikleri tarafından engellenmiştir. Hatta Cüneyd Han Ruslarla mücadelelerini 1938 yılında ölümüne kadar devam ettirmiştir. Ancak ne yazık ki, bu mücadeleler Türkmenleri Rus boyunduruğundan kurtaramadığı gibi komünist rejimin bataklığına sürüklemiştir.

Artık Türkmenler, Türkistan'daki diğer Türk unsurları gibi komünist olmaya zorlanacaklardır. İstemeye istemeye komünist olan Türkistan Türklüğü, kurulan komünist partilerinde Türkler olarak birlikte hareket etmeye başladılar. Hak ve hukuklarını birlikte aramaya karar veren Türklerin bu tutumu Sovyet rejimini rahatsız etmiştir. Türkistan Türklüğünün bu dayanışmasından çekinen Ruslar, Türkistan Türkleri arasında sun'i ihtilâflar yaratarak birbirlerine düşürmeye çalışmışlardır. Nitekim, her Türk boyunun ayrı ayrı idareler altında yaşamak istedikleri bahanesiyle Büyük Türkistan'ı 27 Ekim 1924'de Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Karakalpak Cumhuriyetlerine böldüler.

Yeni Sovyet rejimi, başlangıçta çok demokrat görünüp toleranslı davrandı. Daha önceki kanlı savaşları ve işgalleri gözardı ederek, Azerbaycan'ın ve Türkistan Türklüğünün Sovyetler Birliğine kendi istekleriyle dahil olduklarını, bu sistemin kendilerinin yararına olacağına inandıklarını ispat gayretiyle bir propagandaya başlamışlardı. Ancak Rusların gerçek niyeti, istedikleri sistemi oturtuktan sonra belli olacaktır.

Başlangıçta gerek hükümette gerekse partide görev yapan üst düzey Türkmen ileri gelenleri, vatanlarının yönetimini doğrudan doğruya Moskova'nın emrine vermekten özellikle imtina edip, bunun için mücadele vermişlerdir. Onların bu mücadele azmi, bu yıllarda istiklâl mücadelelerini

hâlâ sürdürmekte olan Cüneyd Han ve Oraz Serdar'dan geliyordu. Ancak bu çok değerli iki Türkmen liderinin istiklâl uğruna son çırpınışlarının neticesiz kalması, onlar için büyük bir hayal kırıklığı olmuştu.

Sovyet rejimi, üst düzey Türkmen yetkililerinin bu tavırlarından rahatsız olmaktaydı. Nitekim Pan-Türkizm suçlamasıyla başta Türkmenistan Yüksek Sovyeti'nin başkanı Nadirbay Aytakov ve başbakan Gaygısız Atabay¹¹ olmak üzere pek çok vatanperver Türkmen aydını acımasızca sürgüne gönderilmişlerdir.

Bu tür sert uygulamalar, sadece Türkmenistan'da değil Türkistan'daki diğer Türk unsurlarına da aynı şiddetle tatbik edilerek sindirilmek istenmiştir.

Ruslar, diğer milletleri tam olarak kontrole almak için çok sistemli çalışmalar yapmışlardır. Ekonomiye ve endüstriyi kalkındırma adına Türkistanlıları başka cumhuriyetlere, başta Ruslar olmak üzere diğer milletlerden bazı grupları da Türkistan'a iskâna mecbur ettiler. Maksat, Rus olmayan diğer milletleri birbiriyle karıştırmak, asimile etmek ve bir potada eritip millî duyguları öldürmektir. Maalesef bunda belli ölçüde başarılı olup kozmopolit bir toplum oluşturdular.

Rusça ve Rus kültürü taassubuyla hareket eden Sovyet rejimi, büyük bir aldatmacayla Türkistan'daki Türk boylarının milliyetlerine ve dillerine sahip çıkıyor görünüp, Türkistan'daki Türk Birliğini katletmek için, her bir Türk boyunu ayrı bir millet, her Türk şivesini ayrı bir dil gibi göstermeye çalışmıştır. Orta-Asya'da tek bir ortak yazı dili varken, bu yazı dilini muhtelif yazı dillerine ayırmıştır. Orta-Asya'daki bütün Türkler Arap harflerini kullanırken, 1928 yılında Türkmenlere latin harflerini zorunlu kılıp Arap harfli bütün eserleri yok etmişlerdir. İkinci Dünya savaşının başlamasıyla Latin harfleri de değiştirilip yerine Rus "kiril" alfabesi mecbur edilmiştir. Bu sefer Latin harfli eserler, Rusların Türkmenistan ve diğer Orta-Asya Cumhuriyetlerindeki Türklerin kültürlerini yok etme plânlarının bir parçası olarak imha edilmiştir.

¹¹ Bugün başkent Aşgabat'ta bu değerli Türkmen büyüklerinin adlarını taşıyan, şahsımın da ikamet ettiği Atabayev ve Aytakov adlarında cadde isimleri vardır.

Türkmenler, her türlü engellemelere rağmen, vatanlarına karşı duydukları büyük sevgiyle, dillerine ve ananelerine olan sıkı bağlılıklarıyla çok az dejenerasyonla mevcudiyetlerini korumuşlardır. Nitekim, Sovyetlerin dağılmasıyla bu sözde Cumhuriyet sona erdi ve 27 Ekim 1991'de Saparmurat Niyazov önderliğinde Türkmenler gerçek bağımsızlığına kavuştu.

Türkmenler, artık kendi topraklarında kendi hür iradeleriyle yaşamaktadırlar. Türkmenin yeşil tuğu Türkmenistan semalarında şimdi hür bir şekilde dalgalanmaktadır.

Ülkenin devlet başkanı ve kurucusu Saparmurat Türkmenbaşı'nın üstün hizmetleriyle Türkmenistan önemli mesafeler katetmiştir. Yıllardır pamuğunu, gazını, petrolünü ve diğer ürünlerini kendi inisiyatifiyle kullanamayan Türkmenler, artık kendi topraklarının efendisi, kendi zenginliklerinin gerçek sahipleridirler.

Türkmenler artık kendi dillerini konuşmakta ve yazmakta, dinî vecibelerini rahatlıkla yerine getirebilmekte, asırlardan beri korudukları geleneklerini yaşatmakta hürdür.

Devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın çok değerli çalışmalarının arasında Türkmenistan Türkçesinin yaşatılması konusunda gösterdiği hassasiyet ve Türkmen millî bilincinin güçlenmesinde büyük katkılar sağlayacağı düşüncesiyle yazdığı "Ruhnama"¹² adlı eser takdire şayandır.

¹² Türkmenbaşı, Saparmurat, Ruhnama, Aşgabat, 2001.

Oğuz Boyları

Oğuzların 24 ana boydan geldiği, başta Kaşgarlı Mahmut'un meşhur eseri Divan-ı Lügat-i Türk'te¹³ ve daha başka pek çok kaynakta belirtilmiştir. Bunlar, Kınık, Kayı, Bayındır, Yıva, Salır, Avşar, Bekdili, Bügdüz, Bayat, Yazır, Eymir, Karabölük, Alkabölük, İğdir, Üregir, Dodurga, Alayontlu, Döğer, Peçenek, Çavuldur, Çepni, Çarıklı, Yaparlı, Kızık, Karkın, Alkaevli, Karaevli'dir.

Tarihî araştırmaların, Anadolu'da yapılan toponimi çalışmalarının neticelerinden anlaşıldığına göre, Anadolu'nun XI-XIV. asırlar arasındaki fetih ve iskânına, yukarıda adı geçen 24 Oğuz boyunun hepsinin katılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunların iskân alanları ve nüfusları birbirilerinden farklı olmuştur. Anadolu'ya 300 yıllık bir zaman dilimi içinde gruplar halinde gelen Türkmenler Anadolu'da etnik dalgalanmalara sebep olmuştur.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkmenlerin bir kısmı, önceki yerleşik hayat tarzlarına uygun olarak yerleşik hayata geçmiş bir kısmı ise göçebe yaşayış tarzını Anadolu'da da kısa veya uzunca bir süre daha devam ettirmiştir. Gerek bu durum, gerek Anadolu'da Selçuklu İmparatorluğunun parçalanmasından sonraki asırlarda kendini gösteren türlü tarihî olayların sebep olduğu durumlar, iç göçler, devletin XVIII. asırdaki iskân siyaseti Anadolu içindeki daha başlangıçta mevcut olan etnik dalgalanmayı daha da etkilemiş, türlü etnik unsurları birbirine karıştırmıştır.¹⁴

Anadolu'ya gelen Oğuz boyları bir süre sonra mensup bulundukları boy adlarını bırakmışlar ve XV. asırdan bu yana Anadolu'daki yaşayış tarzları ile ilgili olarak "Yörük" veya "Türkmen" genel adları ile anılmışlardır. Yörük ve Türkmen adları altındaki Oğuz unsurlarının boyların daha küçük kolları olan "oba"lara ayrıldıkları görülür. Bu küçük küçük boylar da artık

¹³ Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügat-i Türk (Çev. Besim Atalay), Cilt I, II, III, 3. Baskı, Ankara, 1992.

¹⁴ Korkmaz, Zeynep, Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu Türk Dili Üzerine Araştırmalar, II. Cilt, Ankara, 1995, s.180.

gösterdikleri siyasî faaliyetlere, başlarında bulunan beylerin adlarına, sosyal meşguliyetlerine veya meslek ve zanaatlarına göre almış oldukları adlar ile anılmaya başlamışlardır. Anadolu'daki Yörük ve Türkmen zümreleri arasında başlangıçta hangi boya bağlı oldukları bilinemeyen yüzlerce küçük oba yani aşiret vardır.¹⁵

Oğuz boylarının Anadolu'daki durumları kısaca böyle iken, Türkmenistan'daki Oğuz boylarının günümüzdeki durumları Anadolu'dakilerden daha farklıdır. Yukarıda adları geçen 24 Oğuz boyundan bir kısmının adlarına bugün Türkmenistan'da rastlanmamaktadır. Öyle ki, çok eski büyük boyların bazılarının mensuplarına ve onların adlarını taşıyan yer adlarına dahi rastlanmamaktadır. Ancak, büyük çoğunluğunun adları, doğrudan boy adı olarak yaşamasa da ya şimdiki mevcut boyların içinde aşiret adı olarak ya da yer adlarında canlı bir şekilde yaşamaktadırlar. Bunların sebebini, Orta-Asya'daki bitmez tükenmez savaşlarda Moğol istilâlarında, Rus işgallerinde, önlenemez salgın hastalıklarda, kıtlıkta ve bu sebeplerin doğurduğu zorunlu göçlerde aramak gerekir. Bu talihsiz hâdiselerden dolayı bazı boyların tamamen kaybolması veya kaybolmayıp başka boyların içinde eriyip gitmesi son derece normal karşılanması gereken bir husustur. Soltanşa Ataniyazov'un¹⁶ iddiasına göre; "Yukarıdaki sebeplerden dolayı önceki durumlarını kaybedip ya diğer boylara karışmışlar, ya da yeni gruplarla birleşerek önceki boylarından tamamen farklı yeni bir ad almışlardır. Daha doğrusu saldırıya uğrayan halkı toparlayarak bünyesine alan boyun ve uruğun adları yeni topluluğun adı olarak kullanılmaya başlamıştır. Burkaz, Göklen, Yemreli, Yomut, Olam, Sakar, Sayat, Surhı, Çandır, Hatap, Esgi ve Teke gibi boy adları bu tür boylara misaldir".

Türkmenistan'ın yaşayan en büyük âlimlerinden Soltanşah Ataniyazov, Türkmen dili, Türkmenistan toponimisi ve etnografyası üzerine fevkalâde değerli çalışmalar yapmıştır. Onun Türkmen boyları ve onun alt

¹⁵ Altınay, A. Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, İstanbul, 1930, s.223-236.

¹⁶ Ataniyazov, Soltanşa, Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği, "Bilig" Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 1999, sayı 10.

birimleri üzerine yazdığı çok detaylı makale, Orta Asya'daki Türkmen boylarıyla ilgili akla gelebilecek pek çok soruyu cevaplamaya yetecek kadar kapsamlıdır.¹⁷ Bütün ağızlarda olduğu gibi özellikle Türkmenistan ağızlarında etnik kökenin ağız çalışmaları için önemi büyüktür. Boyların en küçük alt birimlerinin incelendiği bu mükemmel makalenin bir bölümünü çalışmamızın giriş bölümünde vermek başlangıçtan beri düşündüğümüz bir husustu. Bu itibarla Soltanşa Ataniyazov'un bu kıymetli çalışmasını burada sunmayı uygun gördük. Yalnız, yazarın etnografik terimlere yüklediği anlamlara dikkat etmek gerekir. Yazar, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız gibi etnik grupları "halk", bunların önemli kollarını (meselâ, Oğuzların 24 boyu) "boy" ya da "tayfa" daha küçüküğünü "bölüm", onun daha küçük birimini "uruğ", uruğların 5., 6., 7. ve 8. dereceden daha küçüklerini ise "tîre" olarak adlandırmaktadır. Makalenin doğru anlaşılması açısından bu hususu dikkate alarak Türkmen boylarının Orta-Asya'daki fevkalâde ilginç yapısını görelim:

1- Arabaçı Boyu¹⁸

(Bölümleri yok)

Uruğları:

1- Gulanca Uruğu

(Tîreleri: Gara, Gırman, Dödek, Hetdar)

2-Ökerçi Uruğu

3-Akca Uruğu

(Tîreleri: Begler, Kazılar, Öküzler, Vekiller)

4-Cemal Uruğu

(Tîreleri: Begler, Gürcenler, Macaşlar, Varraklar)

¹⁷ Ataniyazov, S., Salırlar Hakda Söz, Siyasi Söhbetdeş dergisi, No:9,Aşgabat, 1991.

¹⁸ Maviyev, N., Türkmen Dilinin Arabaçı Diyalekti, Aşgabat, 1987.

5-Gögem Uruğu

(Tîreleri: Gara, Köçasıgmaz, Goturgeçili, Esensakav)

6-Ardem Uruğu

(Vinnikov'da uruğ yok)

7- Yarı Uruğu

(Tîreleri: Goynayak, Gızıl, Vaz, Deliler)

8-Garlık Uruğu

(Tîreleri: Ak Garlık, Gara Garlık, Suvçı Garlık)

9-Aldorı Uruğu

(Tîreleri: Pışlar, Tarhanlar, Goturhanlar, Kürtler)

10-Akgulak Uruğu

11-Danak Uruğu (Vinnikov'da "Damak" şeklinde

12-Dadek Uruğu

Bunlardan başka Y.R. Vinnikov'un çalışmasında "Cınayıl" adlı uruğun adı geçiyor. "Kelleayak" tîresini de "Arabaçılar"a katıyorlar.

II- Bayat Boyu¹⁹

(4 bölümü vardır)

A-Burdalık Bayat

(Uruğ ve Tîreleri: Başbağlı, Lannılar, Kelteler, Gazaklar, Kemşik, Mürüşgen)

B- Gadam Bayat

¹⁹ Vinikov, Y.R., Rodoplemennoy i Etničeskiy Sostav Nasbeleniya Çardecouskoy Oblasti Türkmenşskoy SSR i Yego Rasseleniya, Trudı İnstıtuta İstorii, Arheologii i Etnografii, Tom: VI, Ashabad, 1962.

(Uruğ ve Tîreleri: Bigam, Gözeller, Yetimekler, Sapaklar, Taylaklar, Çürreler)

C-Namazga Bayat

(Uruğ ve Tîreleri: Arbablar, Surlar, Şalalar, Çallar, Etdiler)

D-Kıştivan Bayat

(Uruğ ve Tîreleri: Gök, Kaşan, Esenbatlı)

Bunlardan başka yerli yaşlılar 4. Bölüme ait Gayı, Togalakkelle, Meşpayalı, Köpek gibi tîrelerin adını belirtiyorlar. Buhara bölgesi Alat ilçesinde yaşayan Bayat yaşlılarından aldığımız malûmatlara göre buradaki Bayatlar Çölbayat (Kelbayat) ve Gassap-bayat adlı 2 bölüme ayrılıyorlar.

III- Burkaz Boyu²⁰

(Bölümleri yok)

Uruğları:

1-Bersin Uruğu

(Tîreleri: Begdessalı, Ayabakar, Yarı (Ak Yarı, Gara Yarı), Tekem)

2-Böri Uruğu

(Tîreleri: Bitli, Daban, Şih, Aluv)

3-Yolun Uruğu

(Tîreleri: Yassı, Garaincik)

IV-Garkın Boyu

(2 bölümü vardır)

A-Çohpetdegarkın

²⁰ Karpov, G.I, Plemenennoy i Rodovoy Sostav Türkmen, Ashabad, 1925.

B-Sayat Garkın

Bölümün Uruğları:

1-Üçurug

(Tireleri: Arslan, Mundas, Osman)

2-Gurreytbekiş Uruğu

(Tireleri: Gurreyt, Bekiş)

3-Bayhakı (Bayhalkı)

4-Sagaka (Solaka)

5-Pestili

6-Çartlı

7-Hemze

B-Sayatgarkın

Bölümün Uruğları

1-Şayık

2Akcalar

3-Arıklar

V-Göklen Boyu²¹

(Bölümleri yok)

Uruğları:

1-Gayı Uruğu

(Tireleri: Cangurban, Garnas, Halkadaglı (İran'da), Garabalkan (İran'da), Darı, Deli, Temek (İran'da), Yel yañı, Akkel, Gızıl, Garakel, Bokgaca, Gızılımam)

²¹ Karpov, G.İ., Plemennoy i Rodovoy Sostav Turkmen, Ashabad, 1925.

2-Dodurga Uruğu

(Tîreleri: Gerkez, Gırık, Yaňak (İran'da), Seňrik (İran'da), Bayındır (İran'da), Keyikgodana, Sovranlı)

3-Hatap Uruğu

(Tîreleri: Borugçı, Çanakçı, Telter, Kövsi)

4-Mukrı Uruğu

(Tîreleri: Ürgenci, Köpekler, Yigrimidört, Tokay)

C. Övezov ise "Göklen" boyunu iki uruğa ayırmış ve aşağıdaki tîreleri tespit etmiştir:²²

1-Gayı Uruğu

(Tîreleri: Akkel, Garakel, Suvar, Garnas, Cangurbanlı, Bokgaca, Temek, Tat, Çarık, Ak, Köse, Şıh, Galmık, Arap, Gulalı, Yüzbeği, Gigni (?) Salar, Adnakel, Yankel, Onbeği, Terekeme, Yanık, Togtamiş, Gatmen, Darı, Deli, Yelyaňı, Gızıl, Goňur, Halkdaglı, Garabalkan, Karuk, Kir)

2-Dodurga Uruğu

(Tîreleri: Gerkez, Sovranlı, Köpek, Kirrik, Garaguzı, Godana, Diňlik, Garavul, Keyik, Çakır, Gökce, Yana, Çekir, Gancık, Hocambaz, Ayderiş, Avşar (Ovşar), Erkekli, Baynar, Kelesaň, Garnas, Kekeç, Kövli, Mürzebay, Garaganak, Çovdur, Bayat)

VI-Yemreli Boyu²³

(2 bölümü vardır)

A-Dagli

Bölümün Uruğları

²² Övezov, C., K Voprosu O Rodovom Sostave Göklen, TSSR İA'nın Habarları, Aşgabat, 1960.

²³ Hodaybergenov, C., Türkmen Dilinin Yemreli Dialekti, İlim, Aşgabat, 1977.

1-Gazak Uruğu

(Tİreleri: Guşlar, Garaçakmenler, Onbegiler, Sarılar, Cellevler, Köşeler, Soltular)

2-Bay Uruğu

(Tİreleri: Baylar, Soltanlı, Vişşikler, Akgaşlar, Gürgenler, Kazılar, Şahırlar, Körler)

3-Marıp Uruğu

(Tİreleri: Gapanlar, Tilkiler, Gövdükler, Commuklar, Serdarlar, Baylar, Sallahlar, Kövekler, Kekeçler, Molla, Kövli, Şeydan)

4-Hıdır Uruğu

(Tİreleri: Halamlar, Hanlar, Olam, Düyeler, Ussalar, Bekevüller, Keleçler, Sazandalar, Porhanlar, Küşşeler, Külekler, Yetimekler, Onbegiler, Ekitçeler, Perraçlar,

Garataylı, Temek, Gabsık, Heşdekler, Gedekler, Gızılcalar, Akdişler (Arçıdallı), Begler, Şagallar, Gızılcalar, Horazlar, Küncüliler, Saneler)

5-Berdihoa Uruğu

(Tİreleri: Girmeler, Gerreyler, Vekil, Yelek, Köpek, Övren, Mergenler, Kezzaplar)

6-Çakan Uruğu

(Tİreleri: Arzıbeg, Heyvanlar, Halvaçılar, Toynuklular)

B-Gümlü

Bölümünün Uruğları

1-Garaca Uruğu

(Tİreleri: Kadililer, Güneyatanlar)

2-Takırdın Uruğu

(Tireleri: Encamlar, Keytikler, Seypeller, Govçular, Bakgallar, Porruklar, Berzallar, İndırmalar)

3-Dadiş Uruğu

(Tireleri: Sülgünler, Küleler, İtagızlar, Pekgeyer, Köşeler)

4-Cüneyt Uruğu

(Tireleri: Goşmaklar, Govaçalar, Alacalar, Galmıklar)

5-Bedes Uruğu

(Tireleri: Kör, Geçemen)

6-Yarı Uruğu

(Tireleri: Kepbanlar, Peññamlar, Şorumsa, Bilbil, Bahar, Kerler, Keciler, Begler, Pıçaklılar,)

7-Garravı Uruğu

(Tireleri: Mürüşger, Şallım, Onbegi, Magtarlar, Garaboyrak, Garaboyun, Yalaklar, Çokçular)

VII-Mukrı Boyu²⁴

(Bölümleri yok)

Uruğları

1-Daşrabat Mukrı Uruğu

(Tireleri: Yigrimidört, Çopan, Tatlar, Kuşlar, Tokay, Garagan, Köpek, (Çakırlar), Araplar), (Şagallar)

2-Gızılayak Mukrı Uruğu

(Tireleri: Alçı, Gırgılı, Ktdeler, Egriler, Begenler, Meyteli, Perdazı, Baylar, Hudman, (Boynuyogın)

²⁴ Vinnikov, Y.R., Rodoplemennoy i Etničeskiy Sostav Naseleniya Çardeouskoy Oblasti Turkmenskoy SSR i Yego Russeleniya, Trudi Instituta İstroii, Arheologii i Etnografii, Tom: VI, Aşhabad, 1962.

VIII-Olam Boyu²⁵

(Bölümleri yok)

Uruğları:

1-Aden Uruğu

(Tireleri: Abal, Datha, Garaca)

2-Hekim Uruğu

(Tireleri: Bitli, Köse, Garatutlı, Tokguz, Hıklı, Eşek)

(Tireleri: Aşgı, Völke, Körhalkı, Horram)

4-Yoluk Uruğu

(Tireleri: Keller, Garalar, Hayallar)

5-Garamgol Uruğu

(Tireleri: Begler, Kürümçi)

6-Akgumolam Uruğu

(Tireleri: Gökdonlu, Şorden (Şardem olmalı) Yelbe, Arap, Kürt, Gacar, Toklu, Cınlı, Badı, Garsakçı, Hışşa)

IX-Hatap Boyu

Uruğları

1-Keltearık Uruğu

(Tireleri: Çanakçı, Telter, Borugçı, Kövsi)

2-Çömmegarık Uruğu

(Tireleri: Dönmez, Gopal, Beg, Coñ, Gürdek, Kälhal, Garılar)

3-İriahmetli Uruğu

²⁵ a.g.e.

(Tîreleri: Çallar, Veliler)

4-İridelli Uruğu

(Tîreleri: İrideli, Çillik)

5-Maydakmaralı Uruğu

(Tîreleri: Naceren, Köşeler, Hoşoy)

Hatap boyunun yaşlılarından aldığımız malûmatlarda, yukarıdakilerden başka aşağıdaki tîrelerin adları geçiyor:

Çephe, Akeşekli, Gartañlar, Gazak, Guşçı, Gırık, Mollalar, Yuhalar, Kövsi, Perdazı, Arbat, Bağşı, Yağmırçı, Novayırlar, Bigam, Çalış, Yalap, Mayda Ahmedalı, İri Ahmedalı, Nâcirem, Cürdük, Mayda Deli, İri Deli, Lovlahorlar, Gâkilikler, Tikgiler)

X-Esgi Boyu²⁶

(2 bölümü vardır)

A-Abıgüzer

Uruğuları:

1-Bulsun Uruğu (Musım)

2-Garayetim Uruğu

3-Galp Uruğu

(Tîreleri: Tersayak, Baçala)

4-Sovakçı Uruğu

5-Yapaç Uruğu

(Tîreleri: Atalık, Agacayak)

6-Yediuruğ Uruğu

²⁶ a.g.e.

7-Gulcuk Uruğu

8-Sarıbakı Uruğu

B-Hanhalkı

Uruğları:

1-Yarımca Uruğu

2-Solagay Uruğu

3-Incaldı (Inceldi) Uruğu

4-Üggüldi Uruğu

5-Heseneke Uruğu

6-Çaka Okçı Uruğu

7-Halhal Uruğu

XI-Mücevür Boyu

Uruğları:

1-Gutam Uruğu

(Tîreleri: Mezit, Serdar, Gızılca, Ereş)

2-Halil Uruğu

(Tîreleri: Cınlar, Marha, İsa Hacı, Keller, Yonus, Pirsöyün, Serdarlar)

3-Tagta ilçesindeki Mücevirlerden Abılhalık, Çandır, Mezit, Memedalı, Övliyelar.²⁷

4-İslam Uruğu

(Tîreleri: Garabay, Ebeyt, Babanıyazkel)

5-Yunus Uruğu

(Tîreleri: Pirsöyün, Serdarlar)

²⁷ Demidov, S., *Turkmenskiye Ovladı İlim*, Aşhabad, 1976.

İslam ve Yunus uruğları Murgap vadisinde yerleşiyorlar.

XII-Magtım Boyu²⁸

Uruğ -Tîreleri

1-Otlı Magtım

2-Pir Magtım

3-Haltalı Magtım

4-Gıllı Magtım

5-Toka Magtım

6-Gızıl Magtım

XIII-Seyit Boyu²⁹

Uruğ-Tîreleri

1-Şaseyit

2-Managar

3-Ak Eşekli (Ak Eşikli)

4-Ganımat

5-Tilkiler

6-Düyeler

7-Dövler

²⁸ a.g.e

²⁹ a.g.e.

XIV-Hoca Boyu³⁰

Uruğ-Tîreleri

1-Balkanlı Hoca

2-Dagli

3-Israbatlı (Astrabatlı)

4-Depbamganlı

5-Horasanlı

6-Zenni Hoca

7-Berdili

8-Matili (Mehtili)

9-Arabaçı

10-Tatlar

11-Ersarı Hocası³¹

XV-Garadaşlı Boyu

Uruğları:

1-Caglanlı Uruğu

(Tîreleri: Kazı, Çebiş, Cüneyit, Melişge, Bamılı, Bağtı, Orman, Meyilli (Mehinli), Esrikgara, Sırtıgara, Keç, Amapolat, Yüztanap)

2-Satıklı Uruğu

(Tîreleri. Gızıl, Gart, Meniş, Pekgey, Sabır, Nasrıla, Kürt, Bay, Tagarçık, Arap, Sapa, Kadi, Cüneyit, Çildir)³²

³⁰ a.g.e.

³¹ a.g.e.

³² Karpov, G.I., Plemennoy i Rodovoy Sostav Turkmen, Ashabad, 1925.

XVI. Pamık Boyu

Bu boy XIX. Yüzyıl ortalarında Amuderya boylarından Özbekistan'ın Kaşkaderya vilâyetine göç etmiştir.

Uruğları:

1-Kekirler

(Tîreleri: Çalşak, Molle, Gullar, Keçeler, Ekizekli, Niyazbay)

2-Garaçanaklar

(Tîreleri: Keller, Dogmalar (Palvanlar), Çarşaklar, Garaincikler, Cöhitler, Alanlılar, Palanlar, Çukurkölli, Goturlar)

XVII-Çandır Boyu

Uruğları:

1-Bayındır Uruğu

2-Kölçandın Uruğu

3-Gabaca Uruğu

4-Gutlubay Uruğu

Çandır boyunun bu uruğlarına dahil tîreleri şunlardır: (Börübeg, Kacam, Köyük, Dogmalar, Şurabat, Pasıh, Gaşlar, Berreler)

XVIII-Mürçeli Boyu

Uruğları:

1-Ovşar Uruğu

2-Yüzbaşı Uruğu

Bu iki uruğun tîreleri (karışık şekilde): Dabaşı, Köpek, Begmamet, Lecin, Boyakçı, Arbap, Hıvalı, Garadali, Capbak, Boklı, Geçili)

XIV-Anevli Boyu

Uruğu ve Tîreleri: Seyit, Magtım, Talhan (Tarhan), Sakar, Lezgiler, Erbaplar, Gazaklar, Şarızalar, Serhoşlar, Necepler, Tüpenkçiler, Masimler, Sarılar)

XX-Düyeci Boyu

Uruğları:

1-Semedin Uruğu

2-Sarıca Uruğu

3-Akca Uruğu

4-Mıyavıt (Miyevit) Uruğu

5-Gerey (Bulutkovan) Uruğu

XXI-Hıdırili Boyu

Uruğ-Tîreleri:

1-Güvleme

2-Karamat

3-Salır

4-Çeçke

5-Tekeleçler

6-Çon

7-Garagaş

8-Yalançı Köseler

9-Çepbeler

10-Mugullar

11-lpeşikler

12-Açbegler

XXII-Şih Boyu

1-Gızılşih Uruğu

2-Kenarayaka Şihları Uruğu

(Tîreleri: Garababa, Halilbaba, Gündogdı, Annagulı, Annagöz, Yapma, Garalar)

3-Pakırşih Uruğu

(Tîreleri: Baygeldiler: Sarımolla, Gurt, Garaçakan, Gurak, Köke, Tüver, Tecik, Misger, Kezzap; Hudoymaklar ise: Döv, Aktelpek, Ezizgök, Sülli, Garasakkal, İslam, Yartı gibi tîreleri içine alıyor.)³³

Bunlardan başka Garıbükür, Halil, Bayramalı gibi tîre adları da tespit ettik.

4-Rövincilişih Uruğu

5-Astanababalı Şih Uruğu

(Tîreleri: Rabatlı, Sankel, Bedel, Tecik)

XXIII-Surhı Boyu

(2 Bölümü vardır)

Uruğları:

1-Yolug Uruğu

2-Lebberdi Uruğu

3-Mugal Uruğu

4-Garabagşılı

³³ Demidov, S., Turkmenskiye Ovladı, İlim, Ashabad, 1976.

XXIV-Nohurlu Boyu

(Şeçere: I. (Kaynak: Vasilyeva G.A. 1954)³⁴

Bölmeleri:

A. Nohurlu

B. Zertli

A. Nohurlu

XI. asıra kadar bu bölüme katılan uruğlar: 1-Melik, 2-Erbap, 3-Dencik, 4-Sığır, 5-Cagılcogul, (Tireleri: Köse, Parraş, Cagılcogul)

XI-XVIII. asırlar arasında katılan uruğlar: 1-Yüzbegi, 2-Yüzbaşı, 3-Övezgeldi, 4-Bahar, 5-Abdırahman, 6-Hoca, 7-Işhata (Tireleri: Cüyce, Guduz, 8-Eşek (Tiresi: Küyzegar)

B-Zertli

XVIII. asırda katılan uruğları: 1-Ogru (Tireleri: Ogru, Beg, Kel), 2-Ker (Tiresi: Hocanepes), 3-Kem, 4-Hocanıyaz, 5-Hıvalı, 6-Ayı, 7-Çarlıh (Tiresi: Guduz), 8-Kazı

A-Nohurlu Bölümünün Uruğları:

1-Cagılcugul (Tireleri: Parraş, Köse)

2-Bahar

3-Abdırahman

4-Övezgeldi

5-Erbap

6-Hoca

7-Yüzbaşı Tireleri: Annagurban, Övez yüzbaşı)

8-Guşhana

³⁴ Vasilyeva, G.P., Kto Takiye "soy" K Voprosu ob Etnogneze Turkmen, Sov. Etnografiya, No: 6, Aşgabat, 1979.

9-Yüzbegi (Tîreleri: Yüzbegi, Garadaşlı)

10-Eşek

11-Sığır

12-Işhata

13-Melik

14-Dencik

B-Zertli Bölümünün Uruğları:

1-Hocaniyaz (Tîreleri: Adıbay, Ussanedir)

2-Ogri (Tîreleri: Ogri, Beg, Kel)

3-Kör

4-Hocanepes

5-Ayı (Tîreleri: Ayı, Bebir)

6-Çark (Tîreleri: Sepgüli, Seyitgüli, Muhammetgüli)

7-Kazı

XXV-Ata Boyu³⁵

Bölmeleri:

A-Omar Ata

B-Nur Ata

C-Ibigata

A-Omar Ata Bölümünün Uruğları:

1-Döwlet Geldi

2-Daňrık

3-Bagaca

³⁵ Karpov, G.İ., Plemennoy i Rodovoy Sostav Turkmen, Ashabad, 1925.

4-Garadamak

5-Çitir

6-Hoşgeldi

7-Kepce

8-Nurak

9-Ahmedek

10-Kör

B-Nurata Bölümü Uruğları:

1-Geçi

2-Küpbaş

3-Yekeçemçe

4-Gara Memmet

C-Ibigata Bölümünün Uruğları:

(İran'da)

Ata Boyu³⁸

A-Omar Ata Bölümünü Uruğları:

1-Avlanmış

2-Utodı (Tireleri: Mömin, Abdal (Bağlı tiresi: Doldur), Isık (Bağlı Tiresi: Halama), Ahmet, Mammet (Bağlı tiresi: İsa, Musa, İbrayım, Herrek, Garadamak, Kepçe, Anıp)

B-Nur Ata Bölümünün Uruğları:

1-Magmurata (Tireleri: Kazılar, Otamlar, İşanlar, Yaltalar, Şapolat, Hocaşih, Garamemmet)

³⁸ Arazkuliye, S., Garagolpakistan ASSR'in Dörtgöl Rayonundaki Türkmen Geleşikleri, TDU, Aşgabat, 1961.

2-Ahmetata (Tîreleri: Yolesen, Dervişalı (Bağlı tîreleri. Çepiler, Daşlar), Geçiler (Bağlı Tîreleri: Okçılar, Tankarlar, Çopanlar, Aşgabılar, Ganarlar, Gızılcalar, Pırsantalar), Tınkılar, Kûpbaş (Bağlı tîreleri: Pağçalar, Keller), Çıgırlar)

C-Ibagata (İran'da)

XXVI-Alili Boyu³⁷

Bölümleri

A-Onbegi

B-Yüzbaşı

A-Onbegi Bölümünün Uruğları:

1-Övçi (Tîreleri: Garagol, Gutçı, Parhaylı, Garaçuha, Çala, Sarıca, Deli, Novalı, Ker, Cöhit, Kethuda, Köce, Boygaçı, Cuvazçı, Gökkümbetli)

2-Dutçı (Tîreleri: Cıkıcı, Yıglak, Cuval, Nergiz, Kerkili, Garaca, Gabe, GAygılı, Yalokaç, Yemreli)

3-Movdut (Tîreleri: Kargiz, Kirrik, Alıhara, Akköynek, Geçili, Kövli, Soltanlı, Kiçigine, Lakga, Porlı, Ogrı)

4-Pakga (Tîreleri: Ayıterekme, Ayı, Gılgılı, Agzaçık, Gürzeyli, Çerre, Garalakka, Baytohum, Dalak, Gacar)

B-Yüzbaşı Bölümünün Uruğları:

1-Begdepesi (Tîreleri: Yüzbaşı, Gacar, Kilvan, Kelegeyli, Beg, Büzmeyinli, Garaatan, Mehinli)

2-Nemisli (Tîreleri: Demirçi, Kömürçi, Melik, Çephe, Cindek, Goşa, Serbaz)

³⁷ Atayev, K., Hozyaystvo i Etničeskaya İstoriya Türkmen Ahala, Kand. Dis. İstor., Nauk., Aşgabat-Moskova, 1966.

3-Gıpcak (Tîreleri: Patda, Gassap, Beg, Gılboyun, Deli, Sarı, Tat, Eşekli)

4-Garkın (Tîreleri: Coran, Çakır, Çil, Çopan, Dali, Kerki, Peylaç, Süythor, Cürmen)

5-Gasımlı (Tîreleri: Garaayak, Ekeler, Alakazı)

XXVII-Sarı Boyu

(Şecere: 1)³⁸

A-Alaşa (Üçurug), B-Polatşa (HerzekiSuhtı)

A-Alaşa Bölümünü Uruğları:

1-Üçuruğ (Tîreleri: Yerkinsıtdıh (Bağlı tîreleri: Yerki, Sıtdıh), Canıbek (Bağlı tîresi: Murtazargurama), Goyuncı (Bağlı tîreleri: Goyuncı, Kadıksahet), Alnış (Bağlı tîreleri: Alnış, Avcıbasetmek), Momatay (Bağlı tîreleri: Kürt / Gurt, Cimay, Socanyalır), Hocanazar (Bağlı tîreleri: Çıkbazan, Semelek, Cantay, Şirkiyaz), Ussa, Alnah)

B-Polatşa Bölümünün Uruğları:

1-Herzeki-Suhtı (Tîreleri: Ganlıbaş (Bağlı tîreleri: Gulca), Gocalı (Bağlı tîreleri: Garahocalı, Şautemirbatım), Suhtı (Bağlı tîreleri: Erden, Çemçe, Dedegulı), Söyünalıbeden, Gızıl (Bağlı tîreleri: Şeriptagan, Kerpota, Tagan Onbegi, Şerip, Ker, Garaderi), Bayraç, Herzeki, Horasanlı, Arkakı)

Sarı-Yalkamış Boyu

(Şecere: II, Kaynak: Yazlıyev Ç., 1985)³⁹

Bölümleri:

A-Alışa, (Üçurug),

³⁸ Karpov, G.I., Plemennoy I Rodovoy Sostav Turkmen, Ashabad, 1925.

³⁹ Yazlıyev, Ç., Istoriya I Hozyaystvennoye Razvitiye Naseleniya Srednego Murgaba, Ilim, Aşgabat, 1985.

B-Polatşa (Herzeki Suhtı)

C-Amaşa

A-Alışa Bölümünün Uruğları:

1-Hocanazar (Tireleri: Çalbozan, Semelek, Cantay, Şimiyaz)

2-Alnış (Tireleri. Alnış (Bağlı tireleri: Sbak, Avçı, Başyetmek, Yapagı, Bozyatan)

3-Bayraç (Tireleri: Yerkısıtdıh (Bağlı tireleri: Yatan, Begular, Bayım, Gızılca, Mustafa, Sayatlı, Kuncuk), Canıbek, (Bağlı tireler: Govak Gurama, (Gurama'dan üreyenler: Yapagı, Beşara, Bozyatan, Gulalı, Gullar), Murtaza, Acanaesen)

4-Horasanlı (Tireleri: Momatay (Bağlı tireleri. Yalbır (Yabırdan üreyenler: Yalır, Gutlibeg, Hıdırek), Gurt (Bu tîreden üreyenler: Çılgay, Kelteler, elvanlar, Keller), Socañ (Bu tîreden üreyenler: Socañ, Yüzbaşı), Goyuncı (Bağlı tireleri: Bagaca (Bu tîreden üreyenler: Bagaca, Mollaataş, Annageldi, Guzucı), Söyüngara (Bu tîreden üreyenler: Söyüngara, Döv, Kövli, Şatır), Goçak (Bu tîreden üreyenler: Goçak, Hanak, Sancar, Ussalar), Gadır (Bu tîreden üreyenler: Gadır, Gızılguzu, Begler), Sahet (Bu tîreden üreyenler: Sahet, Tat, Temarlı, Çarımergen)

B-Polatşa (Herzeki-Suhtı) Bölümünün Uruğları:

1-Gocalı (Tireleri: Garahocalı, Şihtemirbatım (Bu tîreden üreyenler: Şihtemir, Soltan, Possun, Durdalı, Batım), Gızılca (Bu tîreden üreyenler: Gılıçmergen, Garasar, Gazan, Gulanbay, Hımırdı, Begler, Hepbe, Şumı), Akgulı (Bu tîreden üreyenler: Onbegi, Çaşgın, Çala, Surı) Cangulı (Bu tîreden üreyenler: Garaca, Cangulı, Garaatlı)

2-Gızıl (Tireleri: Şeriptagan, Kerpota, Pota, Tagan, Onbegi, Şerip, Garaderi, Ker)

3-Suhtı (Tireleri: Erden (Bağlı tireler: Gızılmırat, Maş, Üpçi, Duz, Gurt, Garagol, Çarigol, Çarıköpek), Dadegulı (Bağlı tireler: Aşım, Gutak, Kel, Ezme, Yeğre, Yılğay, Çemçe, Bağlı tireler: Halım, Kel, Akdaşlı, Ener)

4-Ganlıbaş (Tîreleri: Ganlıbaş (Bağlı tîreler: Cerli, Oturgıç, Gupbaş, Garaayak, Möminişan, Alyaçık, Garatılki)

5-Gulca (Tîreleri: Abdal (Bağlı tîreleri: Garaboyun, Amanfgulak, Emin, Övlat, Bağşı), Sarıca Alagöz, Maşık (Bağlı tîreleri: Yeşir, Atamet, Kiçiyegen), Agacayak, Bayteber (Bağlı tîreleri: Gullar, Kerler, Kermanlar, Gökler), Hanteber, Garlıbaş)

6-Söyünalı (Tîreleri: Garanogay, Aknogay, Onbegi, Aşırbay, Düyeci, Yatan)

7-Beden (Tîreleri: Madci, Tibet (Bu tîreden üreyenler: Tat, Şavman)

C-Amaşa Uruğu

XXVIII-Sakar Boyu

Uruğları:

1-Garamahmıt (Tîreleri: Kövli (Bağlı tîreler: Kazılar, Gökler, Haray), Küphaş (Bağlı tîreler: Yalama, Mir, Matak), Deli (Bağlı tîreler: Deli, Goyunayak), Begler (Begler, Bağşı, Kel)

2-Hocainebeg (Tîreleri: Çiriñgi, Bilekge, Çagatay (Bağlı tîreleri: Çagallaybala, Topçı, Gurbankel, Ülker, Çagataypayan, Alakel, Agriyeser, Ussacık), Eşek-Kürre (Bağlı tîreleri: Eşek-Kürre), Keneges, Alpan, Tapçı)

3-Siyadagsakar (Tîreleri: Siyadag, Lebabı, Horasanlı, Gutçı, Gavunçı)

4-Gızan-Merye (Tîreleri: Gızan (Bağlı tîreleri: Celake, Yoltak, GAra, Hocıkel, Yuha, Ablak, Melece, Süynük, Gök, Begkeş), Merye (Bu tîreden üreyenler: Alpan, Daraz, Dali, Köşlar), Haz (Bu tîreden üreyenler: Kenev, Kene, Şıhlar, Çıbınlar), Goşdepe (Bu tîreden üreyenler: Gızıllar, Gökçeler, Çekirler, Kövler, Çelekler, Tıllalı, Götigara, Köyükler), Işan)

XXIX-Salır Boyu ⁴⁰

Bölümleri:

A-Kiçiaga

B-Garaman

C-Yalavaç

A-Kiçiaga Bölümünün Uruğları:

1-Bokaş (Tireleri: Bokaş, Töretmir, Musa, Gara Kiçiğa)

2-Ya:cı (Tireleri: Begencaga, Ismayıl, Hav-Zaga, Helleyin, Hobezağa)

3-Bokgara (Tireleri: Yunel, Gulançı, Annagayşak, Sopular)

4-Yeykebaşarca (Tireleri: Yeyke, Başarca)

5-Yakup (Tireleri: Arık, Aman)

6-Sayat (Tireleri: Canış, Ödekbay)

7-Arslan (Tireleri: Oitşit-Dcem, Ibrayımhoca, Issma, Bedem)

B-Garaman Bölümünün Uruğları:

1-Begbölük (Tireleri: Sapalak, Kodcek, Anna, Kellekler)

2-Odcuk (Tireleri: İncaldı, Körler, Garayusup, Baylar, Hocambazlı, Çürüler, Çepbeler)

3-Ökürcikli (Tireleri: Duşaklı, Arabaçı, Gök, Çürre)

4-Gedek (Tireleri: Ödekbay, Aladuzlı, Şih, Omar, Zommuk, Aymaklar, Pelleçi, Mamaklar, Pencivar)

5-Halılçulum (Tireleri: Gızıl, Bağşı, Baylar, Yorga, Mollaomar, Annagulı, Marca)

6-Acgam (Tireleri: Keki, Çokallar, Eşekler, Baylar)

⁴⁰ Karpov, G.I., Plemennoy I Rodovoy Sostav Turkmen, Ashabad, 1925.

7-Kuşi-Boka (Tireleri: Begler, Deli, Kerler, Süythorlar)

C-Yalavaç Bölümünün Uruğları:

1-Ordugoca (Tireleri: Gökbörük, Gultak, Yegenseyit, Kır)

2-Yusup (Tireleri: Deli, Yusup)

3-Begsakar (Tireleri: Beg, Sakar, Yegenhacı)

4-Kese (Tireleri: Kese, Ismayıl)

5-Kurt (Tireleri: Kurt, Hebip)

6-Kerimaga (Tireleri: Şatarık, Kerimaga)

Çarçöv Bölgesinde Yaşayan Salırlar⁴¹

Uruğları:

1-Kıraçlı (Tireleri: Tırkiş, Ayagarıklı, Yüzbeği, Tarpızlı, Obalı)

2-Yayçılı (Tireleri: İncikli, Doñuzlı Çıyanlı, Torgaylı, Karazalı, Kigizçi)

3-Erdeli-Handekli

4-Akcık (Tireleri: Akcık, (Akcık'tan üreyenler: Pelvan, Baylar, Begler),

Yağıplar)

5-Gazarçı (Tireleri: GAzarçı, (Gazarçı'dan üreyenler: Begelek, Köşekli) Katmendövdi)

6-Arakı, Gulancı, Mugal, Merkit, Köpekli

7-Eşekçi (Tireleri: Oruskölü, Yalama, Garatolek)

8-Deynevli (Tireleri: Ussalar, Begler, Ayrıtımlar, İşanlar, Cartılar, Hemrabaylar)

9-Yediuruğ (Tireleri: Köpekçi (Köpekçi'den üreyenler: Ödek, Çakan, Gatı, Hoca, Çarh, Alapostek, Ekermiş, Tırtır, Hımpay), Köyükler, Garalar, Lokgalar, Gökler, Babahocalı, Kesikler)

⁴¹ Karpov, G.I., Plemennoy i Rodovoy Sostav Turkmen, Ashabad, 1925.

10-Kırköyli (Tîreleri: Gürci, Tatlar, Arap, Şaňňılar, Acap, Haraklar, Övezekler, Valval, Zıyan, Samak, Süvcüler, Başderi (Başderi'den üreyenler: Milev, Omar, Iglaklar, Hapız, Tovşan, Deliler, Sagıl)

11-Egri

12-Yagır (Tîreleri: Arbap, Maymak, Daşatar, Gazan)

XXX-Teke Boyu⁴²

Bölümleri

A-Utamiş

B-Toktamiş

C-Yalkamış (Sarıklar)

A-Utamiş Bölümünün Uruğları:

1-Sıçmaz (Tîreleri: Aksopı (Bağlı tîreleri: Gır, ker, Tümen, Sagır, Perreň, Şagal), Hocasopı (Bağlı tîreleri: Bagaca Mülkaman, Arap, Gızılköz, Meňli, Bokurdak)

2-Bagşı (Tîreleri: Çeltek, Yasman (Bağlı tîreleri: Mürüşger, Acar, Vekil, Uruhçi, Peri), Meriş, Salık (Bağlı tîreleri: Pir-Tala, Matır), Akdaşayak (Bağlı tîreleri: Gürci, Minçe, Begendik, Gızılbege, Şova), Garadaşayak (Bağlı tîreleri: Gökboyun, Akgoňur)

B-Togtamiş Bölümünün Uruğları:

1-Beg (Tîreleri: Goňur (Bağlı tîreleri: Garagoňur, Taňretidin), Gökçe (Bağlı tîreleri: Gubaş, Yarıgökçe, Garakökçe, Köşi), Amaşa (Bağlı tîreleri: Agrıbaş, Kazı)

2-Vekil (Tîreleri: Gancık (Bağlı tîreleri: Güň, Gül, Çanklı, Akyusup), Yusup (Bağlı tîreleri: Garayusup, Tilki, Deli, Halam, Garayörme, Par, Gum, Kara-Gel, Bagşı), Gagşal (Bağlı tîreleri: Baygeldi, Arlaňňı, Dokçaga,

⁴² Karpov, G.I., Plemennoy i Rodovoy Sostav Turkmen, Ashabad, 1925.

Balkangulı, Sopi, Bükri (Bağlı tîreleri: Erkek, Deli, Çal, Orazmammet, Döv, Yüzbaşı, Tümen)

C-Yalkamış (Sarı) Bölümünün Uruğları:

1-Alaşa (Tîreleri: Alnış, Usta, Alnah)

2-Polatşa (Tîreleri: Bayraç, Herzeki, Suhtı, Horasanlı)

XXXI-Yomut Boyu (Salır'ın oğlu)⁴³

Bölmeleri

A-Gutlitemir (Garaçuka)

B-Ötlitemir (Bayramşalı)

A-Gutlitemir (Garaçuka) Bölümünün Uruğları:

1-Çöni-Atabay (Tîreleri: Ak Atabay, Tatar, Yulşa, Gücük, Ganyokmaz, Goçak, Igdir, Badrak, Eymir, Dag)

2-Şerif-Cafarbay (Tîreleri: Şerif Yaralı (Bağlı tîreleri: İri Tumaç, Ovnuq, Tumaç, Gızıl, Burkaz, Arık, Sakallı), Şerif -Nuralı (Bağlı tîreleri: Turaç / Tumaç, Gılguyruk, Kör, Kelte, Garaincik, Kemgoyunlıkör), Garravı, Bahelke, Yılgay, Baga, Matrik, Gocuk)

C-Ötlitemir (Bayramşalı)

Bölümünün Uruğları:

1-Salak (Tîreleri: a) Ak Salak tîresinden üreyenler: Boyunbaş, Mameli, Kakilik, Yolmaz, Sozma b) Gara Salak tîresinden üreyenler: Begköse, Aylak-Aññaşlı, Kövliçiññan, Mücevür)

2-Öküz (Tîreleri: Ak Öküz, Gara Öküz)

3-Orsukçı (Tîreleri: Vekillikel, Alıncaşeytan, Körgovere, Miralı, Gırımca, Cüneyt Garagoca)

4-Uşak (Tîreleri: Barak, Temeç, Garsak, Tebele, Garaboyun, Hacı)

⁴³ Karpov, G.İ, Plemennoy i Rodovoy Sostav Turkmen Ashabad, 1925.

Yomut Boyu (Daşhovuz Yomutları) ⁴⁴

A-Bayramşalı

B-Garaçuka

A-Bayramşalı Bölümünün Uruğları:

1-Öküz (Tîreleri: a) Ak Öküz tîresinden üreyenler: Gulam, Çemçe, Bağşı, Gurbe, Garabegçe, Gutlıbay, Akça, Akgarın, Garyanak, Kel, Şovberdi, Çikce, Arallar, Girraz; b) Gara Öküz tîresinden üreyenler: Cig, Kör, Yerki, Maraba, Köne Köpekçi, Götaşak, Çinrikli, Condulöküz, Guyruklu Yerki, Temmekiçi, Taganbay, Gurçuk, Gassaplar

2-Salak (Tîreleri: a) Topçular; b) Ak Salak tîresinden üreyenler: kövli, Boyunbaş, Begler, Kakilikler, Yolmaz, Sozma, Garabelem, Zamanlı, Ovnuklar, Bala, Posıbada; c) Gara Salak tîresinden üreyenler: Çiññan, Annaşlı, Üker, Aylaklar, Köseler, Mücevür, Kazılar, Mameler

3-Orsukçı (Tîreleri: a) Cüneyt tîresinden üreyenler: Kazı, Varañ, Garakçı, Lukman, Teme, Köce, Serdar, Kürt, Gu:ıacı, Golak, Şalgam, Çarıklı, Gıllı; b) Vekilkel tîresinden üreyenler: Vekil, Körgevere, Marem, Garadaşlı (Küçük tîreleri: Alıncaşeytan, Mıralı, Çiller, Lavga, Abdıselimli, Akgövere, Garagövere, Tatlar, Nesye, Giccekler, Temiroğlu, Beşataoğlu; c) Gırımca tîresinden üreyenler: Ovuş, Çageli, Çarşaññı, Akyal, Meçgey, Kemki, Deli, Kakmaçlar, Yağlı, Telpekli; d) Garahoca tîresi

4-Uşak (Tîreleri: a) Hacı tîresinden üreyenler: Tamdırılı; b) Barak tîresinden üreyenler: Garabarak, Akdüyeli, Begataoğlu, Begler, Söyüncek, Tarhan; c) Tebele tîğresinden üreyenler: Garakçı, Keller, Gökçe, Çebşekler; d) Temeç tîresinden üreyenler: Mollaköse, Çakşetli (Bu iki tîreden üreyen tîreler: Çallar, Çovaldañlar, Atalık, Molla, Köse, Annaataoğlu, Babaçalataoğlu, Küren, Kervanbaş; e) Garaboyun tîresinden üreyenler: Labalar, Ussankılar, Deliller, Söylübeg, Esence Harazçı, Halfa; f) Garsak,

⁴⁴ Amansarıyev, C., Türkmen Dilinin Yomut Şivesinin Demirgazık Geleşikleri, kand. dis., Aşgabat, 1954.

tîresinden üreyenler, Serdar, Agarlar, Gabanlar, Kürreler, Emeler, Körler, Garalar, Balıkçılar

5-Garaçuka Bölümünün Uruğları:

1-Cafarbay (Tîreleri: a) Çocuk tîresinden üreyenler: Gızıl, Dañrık, Gurama, Marama, Akgarın, Daşlar, Daz, Gullar, Gırık b) Baga tîresi: c) Bahelke tîresi; ç) Maşrık tîresinden üreyenler: Alagöz, Togdarı, Nefere, Garaçakan, Dadekeler,

2-Atabay (Tîreleri: Eymir, Ganyokmaz, Düyeci

XXXII-Ersarı Boyu⁴⁵

Bölümleri

A-Güneş (Kemalgazi)

B-Gara

C-Bekevül

D-Uludepe

A-Güneş Bölümünün Uruğları:

1-Çakır

2-Çekir

3-Süleyman

4-Gabasakgal

5-Omar

6-Gızılca

B-Gara Bölümünün Uruğları:

1-Deli

⁴⁵ Karpov, G.I., Plemennoy i Rodovoy Sostav Turkmen, Ashabad, 1925.

2-Islam (Tireleri: İdiberdi, Nuracı)

3-Bay (Tireleri: Tañrıberdili, Şıhım Aştop)

4-Mamaş

5-Gazan

6-Tagan

7-Gurayış (Tireleri: Ellesli, Şah, ahmaetali, Çalış, Gızılcar, Deli, Megecik)

8-Garaboyun

9-Ögem (Tireleri: Gısır, Sümükli, Alataylı, Ay-Enek, Perrek)

10-Çekiç (Tireleri: Kör, Ker, Cınlı, Saltık, Karger, Altıbörük, Ercel, Par, Torgay, Tana, Süle, Gaygısız, Yabanı, Sarcuvan(?), Garaboyun, Sardıklı, Uliman, Altıbörük)

11-Yabanı (Tireleri: Bayanhana, Gızılagız, Cögi, Togar)

12-Davutlıyabanı (Tireleri: Köşemamaş, Göziuşak)

C-Bekevül Bölümünün Uruğları:

1-Togaçı (Tireleri: Vekil, Hıdırhaççeli, Şalık, Beglik, Bataş, İyci, Polatlı, Harı, Nesimli)

2-Sarılı (Tireleri: Berdiniyaz, Mollalı, Onbeş, Tovşak)

3-Yerli (Tireleri: Soltanhepbı, Tarı, Özbegölen, Çakmak, Abdal)

4-Uşagon (Tireleri: Tazıgan, Çap, Kenan, Kelte, Çakmak, Gultak)

5-Lamma (Tireleri: Çerkezli, Kölarık, Omçabaş, Geçili, Garaltay, Bürgüt, Garkınarık, Garkın, Mukrı, Çarşannı)

D-Uludepe (Mustapagazı) Bölümünün Uruğları:

1-Akderi

2-Esenmeñli

3-Gızılacak

- 4-Surhı
- 5-Acı
- 6-Danacı
- 7-Çatrak
- 8-Garaca
- 9-Etbaş (ltbaş)
- 10-Gabırdı
- 11-İtaklı
- 12-Surh

Ersarı Boyu⁴⁶

(Şecere: II)

Bölümleri

A-Uludere

B-Güneş

C-Kara

D-Bekevül

A-Uludepe Bölümünün Uruğları:

1-Gurama (Tîreleri: Guramergenli (Bağlı tîreleri: Keşler, Keller, Ekizli, Yusuplu, Şagalar, Guk), Kazılar (Bağlı tîreleri: Garrılar, Peltekli, Kazılar), Köpekli, Sayatlı (Bağlı tîreleri: Goçaklı, Depederler), Hapızlar (Bağlı tîreleri: Sarıbaylar, Meñircek, Lokaşa), Oklar (Bağlı tîreler: Çakanlar, Gökceler, Sarılar, Nerbaşlar, Sarıca)

2-Garaca (Tîreleri: Bağşılı (Bağlı tîreleri: Sakavlar, Tutluk, Işanlar), Reyimberdili (Bağlı tîreleri: Taylar, Tergeler, Toplar, Tatlar, Gazaklar), Güleğence (Bağlı tîreleri: Tegen, Garainhcik, Mangar, Düñter, Çal, Mamur,

⁴⁶ Ataniyazov, S., Etnonim V Turkmenskom Yazıke, Aşgabat, 1994.

Zorra, Alyalı), Gutal, Körgara, GArnas (Bağlı tîreleri: Çala, Memiş), Kürt, Şekerek, Korkansı, Garamemili (Bağlı tîreleri: ekiz, Tenter, Gatıgulak, Yenaklı), Karkaraka, Mergenli, Ağrıbaş, Yerki (Bağlı tîreleri: Avga, Basak, Yıglak, İtal,maz, Şgal, Şeytan, Şor), Şuvlar)

3-Surhı (Tîreleri. Yoluk, Kaller, Gızılköz, Kemler, Garnılar, Gulaklar, Garabagşılı, Lepberdi, Mugal, Tayak, Magsımlar)

4-Çatrak (Bağlı tîreleri: Gılgısdı, Ağacalı, Şorlı, Çartmalı)

5-Surh (Tîreleri. Rahmıslı (Bağlı tîreleri: Yolka, Gurin, Yalama), Kemenli,Guymanlı, Cavaşlı (Bağlı tîreleri: Arıkçı, Gürci, Can), Hayber, Graincik (Bağlı tîreleri: Geden,Garaincik, Eseke), Ürgençli)

6-Esenmenli (Tîreleri: Çoça (bağlı tîreleri) Kaşgalar, Çolak, Taymaz) Babagulı (Bağlı tîreleri: Seygin, Gazak, Begler), Tüvelekçi, İslamlı, Mangışlalı,Gumaklı, Gılgısdı, Açbeg, Sarıca,Gutal, Guklı)

7-Akderi (Tîreleri: Garayeser (Bağlı tîreleri: Gullar, Boynak, Dolmek), Gökler, Gızılı (Bağlı tîreleri: Çapatı, İşanlar), Günderi (Bağlı tîreleri: Marek, Suyuk), Yonaçı (Bağlı tîreleri: Kel, Çekiç), Beşderi, Begler, Arıbakan, Goplar, Açlı, Köyüklü, Tayırlı, Kündeli, Bagşılar, Garagoyonlu)

8-Acı (Tîreleri: Arıkberkeli (Bağlı tîreleri: Arık, Berkeli), Çalış (Bağlı tîreleri: Çalış, Süybek, Ataokçı (Bağlı tîreleri: Ata, Okçı), Çarşagal (Bağlı tîreleri: Çar, Şagal),

9-Gızılacak (Tîreleri: Mustapalı, Mañıt, Garagoyun, Atanıyazılı, Acamar (Bağlı tîreleri. Begler, Bayramca), Saltık, Cagalbay, Tarhan, Yazalı, Agalar, Hanık)

10-Gızılacak (Tîreleri: Müsür) Bağlı tîreleri: uşak, Gılpalar, İri), Garabagşılı) (Aşık, Surca, Ürküt, Kürre)

11-Etbaş (Tîreleri: İtaklı (Bağlı tîreleri: Garayandak, Zıklar, Ovlar) Boruglı (Bağlı tîreleri: Gamlı, Gıllı), Babamañışlalı (Bağlı tîreleri: Gıcakçı, Durdulı, Kaller, Çöpagaç, Merdan, or, Yonaklı, Gırlı, Köyüklü, Tutl,uk, Atça), Abdal)

12-Gabırdı (Tîreleri: Gökdaş (bağlı tîreleri: Gök, Guş, Bada), Çızıgay, Şeytan, Sabınlı, Şıh (Garayandaklı))

13-Danacı (Tîreleri: Taşlaklı (Bağlı tîreleri: Tekren, Açlar), Mekan, denacı (Bağlı tîreleri: İsgenderli, Garlı, Kerli, Ümürhocalı, Aydışbaylı, Çala), Guvak Denacı (Bağlı tîreleri: Surh, Obak, Gazak, Pesli), Halhal, Mamaş, Garaguşak, Köçe)

B-Güneş Bölümünün Uruğları:

1-Gabasakgal (Tîreleri: Aklar, Göleler, Dadışlı (?), Karler, Rahmişli, Abışlı, Altıgarın, Kesmeler)

2-Çekir (Tîreleri. Dovça (Bağlı tîreleri: Tovı, Cangay (?), Ahmetli, Biybaş, Malaylı, Çallar, Begler, Keçemeñli, Bolur), Zürçotaklı (Bağlı tîreleri: Muraga, Ussalar, Suvgöz, Zür, Çotaklı), Duşemme (Bağlı tîreleri: Körçi, Laleyin, Burulcık, Alladat, arıkbatır, Şagal, Orusbay), Garagoyunlı (Bağlı tîreleri: Gızıllar, Çarcalar, Garacumalar, Yılanlar, Çöpbaş, Gırlı)

3-Süleymen (Tîreleri: Uşak (Bağlı tîreleri: Gışık, Matgurban, Badaklar), Agzıgara, Balkanlı, Eşekli, Marra, Garga (Garça) Kırklar, Şayım, Geçiler)

4-Çakır (Tîreleri: Gızılgoynulı (Bağlı tîreleri: Gatıbaş, Şagla, Aklar, Zahkeşli, Deliler, Leññer, Gayşaklar, Mırathocalı), Garagoyunlı (Bağlı tîreleri: Sakı, Cumalar, Köşekler, Surlar, Garma, Maşpayalı)

5-Omar (Tîreleri: Garagoyun (Bağlı tîreleri: Garınca, Kürre, Kelteler, Arlan, Garagadik, Tatbegler), Gızılgoynulı (Bağlı tîreleri: Ayım, Ak, Acaka, Şagla, Gatıbaş, Çütçüt, Matek, Kömeç, Deli)

6-Gürama (Tîreleri: Ankbatır, Bağşılı (Bağlı tîreleri: Köne yağırılı, Vagar, Persiz), Gınlı, Tarhan, Gorçaññı (Bağlı tîreleri: Gatık, Arık, Gonurlu, Galmıklı)

B-Gara Bölümünün Uruğları:

1-Gurayış (Tireleri: Ahmetli, Deli, Ellesli, Goyuncu, Gızılcar, Köke, Köce, San, Şahlar, Çalış, Çınaklar)

2-Bay (Tireleri: Şıhım, Şagundı, Isamlı, Ellesli, Tañrıberdili, Sümükli, Aşaktop, Deli, Aklar, Dıgır, Kel, Körler, Goşhadalı, Alataylı, Arallı, Alga, Gısır, Perrik)

3-Çekiç (Tireleri: Altıbörük, Garaboyun, Gaygısız, Cınlılar, Gamşaklı, Kör, Garnlar, Ketencik, Kelek, Karger, Saltık, Sadı, Suvlar, Sardıklı, Par, Cace, Düyeler, Gücük, Şırğıt, Boymuzın, Aymak, Serçeler, Çenkler, Bay, Mamaş, Torgay, Taneler (?) Uşak, Çevreler, Çakmak, Ercel, Isamlı)

4-İslam (Tireleri: İdiberdi, (Bağlı tireleri: İğlicelttek, Kelleki, Övezsur, İşan), Nuracı (Bağlı tireleri: Kemler, Ağzıkem, Garaşalı, Kazılar, Çüñker, akca, Çınaklar)

5-Tagan (Tireleri: Bu uruğun vekillerinin çoğunluğu Afganistan'da yaşıyorlar.

6-Yabanı (Tireleri: Gulancı Yabanı, Davutlı Yabanı (Bağlı tireleri: Cınlı, Buyanhana, Gurama), Hanek, Bovam, Gızılagız, Cuma, Cögi, Urat, Garaboyun, Talık (?), Garayandaklı, Toğar)

7-Gazan (Tireleri: Melecik, Şag)

8-Mamaş (Tireleri: Aden, Altımamaş, Bagacalı, Gırmızı, Şine, Hatap, Hasanlı)

C-Bekevül Bölümünün Uruğları:

1-Sanlı (Tireleri: Kelleli, Berdiniyaz, Mollalı, İmren, Onbegi, Tovşan, Kırıklı, Tomar)

2-Lamma (Tireleri: Cerkez (Bağlı tireleri: İgli, Gum, Yedi), Omçabaş (Bağlı tireleri: köseler, Şeytanlar, Sakavlar, Araplar, Kırıklar), Bataş, Garaltay, Bürgüt, Geçili, Gamışlaklı,, Gedamas, Gularık, Saltık, Çarşaññı (Bağlı tireleri: Müresen, Gızılköz, Düyegöz)

3-Uşagon (Tîreleri: Bürgüt, Kenan, Kelteler, Keltebaş, Hoca, Tazıgan, Çayı (Bağlı tîreleri: Gutluçal, Körçal, Söyünçal, Cılıgöl bölgesinde; Sarıbaş, Arbab, Garamet, Çoçalar, Gababekevül'de..)

4-Yerli (Tîreleri: Natı (Bağlı tîreleri: Balıkçı, Togacı, Nesimli, Çakmak (Bağlı tîreleri: Tarı, Ogrı, Hocalar, Postak), Abdal, Yegen, Özbekgullar, Polatkel (Bağlı tîreleri: Sakav, Garlı, Yöritmez, Garrılar, Gedemler, erteler, Tovuklar, Dükler, Köseler)

5-Gultak (Tîreleri: Melece, Hocalı, Batır, Divana, Garıseytan, Melik)

6-Togaçi (Tîreleri. Aşgalı, Begmek (Küçük tîreleri: Abdilla, İyci, Kelte, Vekil, Dükçebay, İyci, Polatlı, Söyüncacı, Şalık, Herri, Çalış).

Türkmenistan Türkçesi Ağızlarının Tasnifi

Türkmenistan ağzlarının tasnifini ilk olarak A. P. Poseluyevskiy⁴⁷ yapmıştır. Çok genel bir tasnif denemesi olan bu çalışmada A. P. Poseluyevskiy, Türkmenistan ağzlarını iki gruba ayırdı. Birinci gruba; Yomut, Teke, Göklen, Salır, Sarık, Esrarı ağzlarını alır. İkinci gruba ise, İran ve Özbekistan sınırlarındaki küçük ağzlarla, Nohur, Enev, Hasar, Nerezim ağzlarını alır. Ele aldığı ağzların yerleşim yerleri hakkında bilgiler vererek, çok sınırlı bir şekilde ağzların dil özelliklerine de temas eder.

Tasnif konusuna ikinci olarak eğilen A. Annanurov'dur⁴⁸. Yazar A. P. Poseluyevskiy'in tasnifine umumiyetle katılmakla birlikte, bütün Türkmen ağzlarının dikkate alınmadığını, dil hususiyetlerinin coğrafi dağılımdan daha önce gelmesi gerektiği ve ağzların iki grup içinde yine belli alt gruplara ayrılmasının gerektiğini vurgular.

Yapılan bu ilk ham tasnif denemesini ağız materyalleri ile daha da zenginleştiren ve geliştiren A. Annanurov makalesinde, "s", "z" seslerinin dış arasından mı ya da dış dibinden mi telaffuz edildiğine ve şimdiki zaman çekiminde esas olan fiilin "yörmek" mi ya da "durmak" mı olduğuna bakarak Türkmenistan ağzlarını iki gruba ayırır. Birinci gruba; "s","z" seslerini dış arasından çıkaran ve şimdiki zaman çekiminde "yör-" fiilinin esas olduğu Teke, Yomut, Salır, Sarık, Ersarı, Alili, Ata, Göklen, Garadaşlı, Yemreli, Sakar, Mehin, Burkaz, Mürçe, Kırköyli gibi ağzları alır. İkinci gruba, "s","z" seslerini dış dibinden çıkaran ve şimdiki zaman çekiminde "dur-" fiilini esas alan Çovdur, Eski, Olam, Enev, Nohur, Mukrı, Hasar, Hatap, Surhı, Sayatlı, Derezim, Bucak, Bayat, Kıraç, Karakalpakistandaki lğdir, Düyeçi, Stavropol Türkmenlerinin ağzı ve Küren ağzını alır.

⁴⁷ Poseluyevskiy, A.P. , Dialektı Turkmenskogo Yazıkı, Aşgabat, 1936

⁴⁸ Annanurov, A. , K.Voprosu o Klassifikasii Dialektov Turkmenskogo Yazıkı, zvestiya AN TSSR, seriya obşünavk, 1967 No2.

Türkmenistan ağızlarının tasnifiyle ilgilenen bir başka alim R. Berdiyev'dir⁴⁹. Yazar makalesinde, hem A.P. Poseluyevskiy'in hem de A. Annanurov'un Türkmenistan ağızlarını iki gruba ayırmalarının doğru olduğunu ancak bu tasniflerin sağlam verilerle desteklenmesi gerektiğini ve A. Annanurov tarafından Olam ağzının ikinci gruba yanlış konulduğunu işaret etmektedir.

Türkmenistan ağızları üzerine yazılmış en önemli eserlerden biri de "Türkmen Dilinin Dialektlerinin Oçerki"⁵⁰ adlı eserdir. Eserde genel olarak ağızların fonetiği, morfolojisi, sentaksı ve leksikolojisi incelenmiştir. Bu anlamda Türkmenistan'daki en derli toplu çalışmaların biri olarak bu eser kabul edebilir. Dört dilcinin hazırladığı bu eserin giriş bölümünde de Türkmenistan ağızlarının tasnifi meselesine temas edilir. Ağızların adlarının mensup oldukları boylarla aynı olduklarının vurgulandığı çalışmada ağızların coğrafi açıdan tasnifine geçilir. Bu tasnif kısaca şöyledir:

1. Teke dialekti. Bu ağız kendi içinde yine ikiye ayrılarak verilir:

a) Teke dialektinin Ahal gepleşiği⁵¹,

b) Teke dialektinin Marı gepleşiği

2. Yomut dialekti. Bu ağız da kendi içinde ikiye ayrılarak verilir.

a) Yomut dialektinin günbatar (batı) gepleşiği

b) Yomut dialektinin demirgazık (kuzey) gepleşiği.

3. Ersarı dialekti,

4. Salır dialekti,

5. Sarık dialekti,

6. Çovdur dialekti,

⁴⁹ Berdiyev, R. , Türkmen Dialektlerinin Bölünüşü ve Yerleşen Territoryaları, İzvestiya An TSSR, seriya obş. Navk, 1969, No3

⁵⁰ Berdiyev, R. , Kürenov, S. , Şamıradov, K. , Arazkuliye, S. , Türkmen Dilinin Dialektlerinin Oçerki, Aşgabat, 1970.

⁵¹ "gepleşik" kavramı daha önce izah edilmişti.

7. Alili dialekti,
8. Göklen dialekti,
9. Nohur dialekti,
10. Enev dialekti.

Yazarlar yukarıda gösterilen ağızları Türkmenistan'ın asıl ağızları olarak nitelendirmektedir. Diğer ağızları ise, üzerlerinde yeterli çalışmalar yapılmadığını beyan edip bunların "dialekt" hatta "gepleşik" olabileceğini ve çok küçük gruplar tarafından kullanıldıklarını öne sürüp yerleşim yerleriyle birlikte şöyle sıralamışlardır:

1. Garadaşlı ve Yemreli gepleşikleri,
2. Hasar dialekti,
3. Mürçe gepleşiği,
4. Esgi gepleşiği,
5. Sakar dialekti,
6. Olam dialekti,
7. Burkaz gepleşiği,
8. Ata gepleşiği.

Bu etnik tasniften sonra Türkmen ağızlarının fonetik, morfolojik ve leksik özellikleri üzerinde genel bilgi sunulmaktadır. Daha sonra Türkmenistan ağızlarının diğer Türk ağızlarıyla alâkalarına değinilmiştir.

"Türkmen Dialektologiyası" adlı eseriyle Cumamurad Amansariyev⁵² bugüne kadar yapılan çalışmaların hepsinden faydalanarak Türkmenistan ağızlarının en kapsamlı tasnifini ortaya koymuştur. Bu itibarla biz bu tasnifi çok geniş biçimde aynen vermeyi uygun gördük.

C. Amansariyev, Türkmenistan ağızlarını üç prensip esasında tasnif etmektedir; tarihî ve etnik yönden, coğrafi yönden, linguistik yönden.

⁵² Amansariyev, C. , Türkmen Dialektologiyası, Aşgabat, 1970, s.54-61.

a.Tarihî ve Etnik Yönden Sınıflandırılma.

Türkmen ağızlarının mensup oldukları boylara göre adlandırılışı eskiden beri gelen bir gelenektir ve doğrudur. Tarihî veriler de bu adlandırılışla etnik yapının uygunluğunu tasdiklemektedir. Bu yüzden tarihî ve etnikî yönden bir sınıflandırma doğru olacaktır. Bu görüşten hareketle Türkmenistan ağızlarını aşağıdaki şu gruplara bölmek mümkündür.

1-Teke dialekti: Bu dialekt esasen, Gızılbat ilçesinden başlayıp Beherden, Gökdepe, Aşgabat, Tecen, Marı, Murgap, Sakarçege, Bayramalı ve Türkmençala şehirlerini içine alır. Teke dialektini kendi içinde üçe ayırmak mümkündür: Ahal şivesi⁵³, Marı şivesi, Burkaz gepleşiği.

Burkaz gepleşiğinin mensupları Marı ilinin değişik ilçelerinde ve kolhozlarının bazı bölümlerinde, Bayramalı ilçesinin Te:ze Yol kolhozunun Azat, Bolşevik kolhozunun 14 Yıllık adlı bölümlerinde, Murgap ilçesinin Lenin adındaki kolhozunun Kim, Orak-Çekiç ve Kuybişev adındaki bölümlerinde, yine bu ilçenin Komünizm kolhozunun Gızıl Yıldız, Krasnıy Vostok bölümlerinde yaşamaktadırlar.

2- Yomut dialekti: Tagta, Köneürgenç ilçelerini, Kalinin ilçesinin Telman adlı Kasabasının Kırkgara, Tommakyap, Gökçege köyleri hariç diğer bütün köylerini, yine Kalinin ilçesinin Orusyp, Birleşik ve Zehmetkeş adlı köylerini, Lenin ilçesinin Köpüklü köylerini ve Türkmenistan'ın batısında bulunan Gazancık, Gızıletrek, Esengulu, Çeleken ilçelerini, Krasnovodsk (şimdiki adı Türkmenbaşı) ilçesini ve buranın biraz güneyinde yer alan Gızılsuv, Çekişler gibi bölgelerini içine alır.

Yomut ağızı, Türkmenistan'ın çok geniş bir alanında konuşulmaktadır. Bu yüzden bu ağızı, araştırmacılar genellikle ikiye ayırır:

a-Yomut ağızının Batı Grubu,

⁵³ Yazar, burada "şive" terimini kullanmakla dialektin daha küçük bir alt birimini, "gepleşik" terimini kullanmakla şivenin daha küçük bir alt birimini kastetmiş olmalıdır. Daha önce bu terimler konusuna değinilmişti. Biz bu bölümde saygı gereği yazarın kullandığı terminolojiyi hiç değiştirmeden kullanmayı makul gördük.

b-Yomut ağzının Kuzey Grubu.

3. Göklen dialekti: Bugün Göklenler sadece Garrigala ilçesinde yaşamaktadırlar.

4. Salır dialekti: Salırlar genellikle Saragt ilçesi ve civarlarında yaşamaktadırlar.

5. Sarık dialekti: Bu ağız, Tahtabazar, Yolöten ilçelerini içine alır.

6. Ersarı dialekti: Garabekovul, Hocambaz ilçelerini, Kerki ilçesinin Halaç kasabasının tamamını ve Kerki kasabasının önemli bir bölümünü içine alır.

7. Çovdur dialekti: Kalinin ilçesinin Kalinin kasabasını, Telman kasabasının Kırkyara ve Tommakyap köylerini içine alır. Çovdur dialektinin mensupları Türkmenbaşı şehrinin kuzey-batı tarafında, Sayat ilçesinin Çovdur köyünde ve Stravropol'da yaşamaktadırlar.

8. Garadaşlı – Alili (Yazır) dialekti: Yılanlı ve Ka:ka ilçelerini içine alıp Alili ve Garadaşlı olarak ikiye ayrılırlar. Garadaşlılar Yılanlı, Alililer Ka:ka ilçelerinde yaşarlar.

9. Nohur dialekti: Bäherden ilçesinin Nohur köyünü, Garrigala ilçesinin Kürüjdey köyünü içine alır. Kürüjdey Nohur dialektinin bir gepleşiğidir.

10. Mürçe şivesi: Mensupları Garrigala ve Bäherden ilçelerinin bazı köylerinde (Dayna, Mürçe, Dövgala vb.) yaşarlar.

11. Änev dialekti: Mensupları Aşgabat şehrinin Änev, Manış köylerinde, Ka:ka ilçesinin Çukurgala köyünde yaşarlar.

12. Hasar Şivesi: Mensupları Ka:ka ilçesinin Govşut köyünde yaşarlar.

13. Sakar dialekti: Sayat ilçesinin Kuybışev kasabasına bağlı Bolşevik, Lenin Yolu, Türkmenistan, Leningrad, Telman Kommünist, Zarpçı, Piyoner, Ulyanov kolhozlarını içine alır.

14. Äski dialekti: Bu dialektin mensupları, Sayat ilçesinin Gargın (önceki Äski) nahiyesinin Kalinin adındaki kolhozunda hem de Nerezim köyünde bulunan Karl Marks adındaki kolhozda yaşıyorlar. Yerli halkın verdiği malumata göre Äskiler, Özbekistan'da Galla-Asıya ilçesinde, Tacikistan'da ise Jılı Köl denilen yerlerde de varmış.

5. Hatap şivesi: Hatap şivesinin mensupları Kerki ilçesinin Hatap köyünün Kommünizm kolhozunun (önceki Gızılacak ilçesinin merkezi) Sosyalizm, Krasnıy Oktyabr ve diğer bölümlerinde yaşıyorlar. Bu köylerde yaşayan ihtiyaçların söylediklerine göre, bunlar aslında Sumbar taraflarından gelmişlerdir ve Göklenlerle de akrabadırlar.

16. Mukrı dialekti: Çarşazı ilçesinin Mukrı, Daşrabat köylerini, Kerki ilçesinin Hatap köyündeki Kommünizm kolhozunun birleşik mezasını içine alır.

17. Surhı dialekti: Gargalı Surhı (Kerki ilçesinin Surhı köyündeki Pobeda kolhozunda), Sabınlı Surhı (Hocambaz ilçesinde), Olam Surhı (Çarşazı ilçesinde) gibi gruplara ayrılır. Bu grupların da kendi aralarında söyleyiş farklılıklarına rastlanır.

18. Kırac dialekti: Bu dialektin mensupları Farap ilçesinin Kırac köyünde (Lenin adındaki kolhozda), Dänev ilçesinin Aşgabat, Kommünizm kolhozlarında yaşıyorlar. Amuderya'nın sağ ve sol tarafında yaşayan Kıracıların ağızları da küçük nüanslarla birbirinden ayrılır.

19. Arabacı şivesi: Mensupları Dänev ilçesinin Moskıva nahiyesinin Aşgabat kolhozunun Krupskaya ve Stahannov adındaki bölümlerinde (önceki Kellayakda), Bolşevik kolhozunun Kalinin adındaki bölümünde (önceki adı A:rakı), Kommünizm kolhozunun Telman adlı bölümünde (önceki adı Baragız), Lenin adındaki kolhozun Lenin bölümünde, yine Dänev ilçesinin Frunze adındaki kolhozun Andreyev bölümünde (önceki adı Zergömende), Türkmen gala ilçesinin Kommünizm kolhozunun bir bölümünde, Özbekistan'ın Namangan bölgesinin Üçkorgan denilen yerlerde yaşarlar. Arabacı şivesi bazı özellikler bakımından Çovdur dialektine benzer.

20. **Çandır Dialekti:** Bu dialekt mensupları Dänev ilçesinin Moskva nahiyesinin Bolşevik (1., 2., 3., 4. takımlarında) ve Kuybışev adlı kolhozlarında, yine aynı ilçenin Dänev nahiyesinin Moskva kolhozunda, Darganata ilçesinde yaşıyorlar. Dialektin mensuplarına göre Çandırılar, Özbekistan'da da yaşıyorlar.

21. **Çeges dialekti:** Bu dialekt, Dänev ilçesinin Moskva nahiyesindeki Aşgabat kolhozunun Engels adlı bölümünü, Lenin adındaki kolhozunun Çapayev adlı bölümünü içine alır. Dialektin mensuplarının söylediğine göre, Özbekistan'ın Garaköl ilçesinin Kalinin adlı kolhozunda da yaşamaktadırlar.

22. **Bayat şivesi:** Mensupları Dänev ve Farap ilçesinin bazı köylerinde yaşarlar.

23. **Gıpçak geleşikleri:** Çärcev şehrine ait halkın geleşikleridir.

24. **Yemreli şivesi:** Yemreliler, Lenin asabasının Körgeçemen, Sazanda, Ata-yap, Garahoca, Aliloy adlı köylerinde yaşarlar. Ayrıca Sakarçäge ilçesinin Leninizm kolhozunda ve Bäherden ilçesinde de yaşamaktadırlar. Şiveleri Göklen dialektine yakındır.

25. **Mehinli şivesi:** Daşhovuz'da Kaka ilçesinin Mehin köyünde meskûndurlar.

26. **Düyeci şivesi:** Mensupları, Yılanlı ilçesinde, ülkenin diğer şehirlerinde ve Karakalpakistan'ın Dörtgöl ilçesinde yaşarlar.

27. **Ata şivesi:** Mensupları özellikle Darganata ilçesinde, Marı'da, Murgap ilçesinin bazı bölümlerinde, Karakalpakista'nın Dört Yol ilçesinde yaşamaktadırlar.

28. **Olam dialekti:** Mensupları Hocambaz ilçesinin Pobeda, Bolşevik, Karl Mark ve Kuybışev adlı kolhozlarında yaşarlar.

Türkmenistan'da bunlardan başka Şih, Hocakenepsi, Bıçak, Sayatlı ve Küren gibi çok küçük geleşikler de vardır.

b-Coğrafi Yönden Sınıflandırma

Bu tarz sınıflandırma, dialektleri, şiveleri ve gepleşikleri yerleştikleri coğrafi bölgelere göre gruplara, yerleştikleri coğrafyaya göre de adlandırmak suretiyle yapılan sınıflandırmadır. C. Amansariyev bu fikri ilk ortaya atanın H. A. Maşakov olduğunu söyler. Nitekim C. Amansariyev ve H. A. Maşakov 1955 yılında böyle bir tasnif denemesini birlikte yapmışlardır.

C. Amansariyev, böyle bir tasnifin çok sıhhatli bir tasnif olamayacağını, coğrafi yönle ilgili tasnifin etnik yönden yapılan tasnifle karışacağını ifade etmekle birlikte, coğrafi yönden Türkmenistan Türkçesi ağızlarını şu şekilde bölümlere ayırlabileceğini söyler⁵⁴:

1- Lebap Dialektleri:

- a- Ersarı dialekti
- b- Sakar dialekti
- c- Ğski dialekti
- d- Hatap şivesi
- e- Mukri dialekti
- f- Surhi dialekti
- g- Kıraç dialekti
- h- Arabacı şivesi
- i- Çandır dialekti
- j- Çeges dialekti
- k- Bayat şivesi
- l- Gıpçak gepleşiği
- m- Olam dialekti

2- Merkezî dialektler

⁵⁴ Amansariyev, C. , Türkmen Dialektologiyası, Aşgabat, 1970, s.58.

- a- Teke dialektinin Ahal şivesi
- b- Garadaşlı – Alili dialektinin Alili şivesi
- c- Ānev dialekti
- d- Hasar şivesi
- e- Mehinli şivesi

Marı dialektleri:

- f- Teke dialektinin Marı şivesi
- g- Burkaz gepleşiği
- h- Pendi (Sarı) dialekti
- i- Saragt (Salır) dialekti

3- Sumbar dialektleri:

- a- Göklen dialekti
- b- Nohur dialekti (Nohur ve Kürüjdey gepleşikleri)
- c- Mürçe şivesi

4- Kuzey – batı dialekti: Yomut dialektinin batı şivesi.

5- Kuzey dialektleri:

- a- Yomut dialektlerin kuzey şivesi (Yomut ve Uşak gepleşikleri).
- b- Çovdur dialekti
- c- Yemreli şivesi
- d- Garadaşlı – Alili dialektinin Garadaşlı şivesi.
- e- Düyeci şivesi

c- Dil Özellikleri Yönünden Sınıflandırma:

Amansariyev, Lenguistik sınıflandırmanın en doğru yol olacağını söylüyor⁵⁵.Yalnız bunun tam ve doğru yapılabilmesi için bütün ağızların incelenmesi gerektiğini oysa bunun bugün için (kendi dönemine göre) mümkün olmadığını, çünkü pek çok ağızın daha işlenip bitirilemediğini ifade eder.

Lenguistik açıdan sınıflandırma yapıldığında her ağızda pek çok ayrı ve benzer şekillerin bulunacağından, sınıflandırmanın çok tatmin edici olamayacağını söylerken, bütün ağızlara şamil olmayan sadece bir iki ağız içine alan bazı değerlendirmelerde bulunuyor. İki hususta, bütün ağızları içine alacak şekilde bir sınıflandırmaya gidiyor. Birincisi, şimdiki zaman ekinin kullanılışlarındaki farklılıklara göre Türkmen ağızlarının dört gruba ayrılabilceğini söylüyor. Ancak bununla ilgili başka detay vermiyor. İkincisi ise “s” ve “z” seslerinin telâffuzuna göre bütün Türkmen ağızlarını ikiye ayırıyor. “s” ve “z” seslerini dişler arasından çıkaranları apikal dialektler olarak bir grup; “s” ve “z” seslerini dilin uç kısmının diş dibine teması ile çıkaranları dorsal dialektler olarak bir grup kabul ediyor. Bizce de en kesin, en doğru ve en yalın tasnif budur. Bu ölçüye göre bütün Türkmen ağızlar şöyle sınıflandırılıyor:

1. Apikal dialektler

- a- Teke dialekti
- b- Yomut dialekti
- c- Göklen dialekti
- d- Ersarı dialekti
- e- Salır dialekti
- f- Sarık dialekti
- g- Garadaşlı dialekti
- h- Alili dialekti

⁵⁵ Amansariyev, C. , Türkmen Diyalektologiyası, Aşgabat, 1970, s.59.

i- Yemreli dialekti

2. Dorsal dialektler

a- Çovdur dialekti

b- Nohur dialekti

c- Änev dialekti

d- Äski dialekti

e- Mukrı dialekti

f- Surhı dialekti

g- Kıraç dialekti

h- Arabaçı şivesi

ı- Çandır dialekti

i- Çeges dialekti

j- Hatap şivesi

k- Bayat şivesi

l- Düyeci şivesi

m- Gıpçak gepleşikler

Filoloji doktoru, diyalektolog Orazdurdi Çommadov⁵⁶, yukarıdaki tasnif denemelerine önemli ölçüde katılmakla birlikte doktora tezinde Türkmenistan ağızlarını bugüne kadar yapılanlardan daha farklı bir şekilde ele alıp yeni bir tasnif ortaya koymuştur. Bu tasnif Türkmenistan'da yapılan en son tasniftir. Hatta Türkmenistan ağızları üzerine yapılan en son ciddi çalışmadır, diyebiliriz. Dolayısıyla önceki tasniflerden hem daha farklı hem de yeni olanıdır.

O. Çommadov, Türkmenistan ağızlarını dört gruba ayırmaktadır:

1- Merkezî ağızlar grubu,

⁵⁶ Çommadov, Orazdurdi, Türkmen Dilinin Kerki Topar Dialektleri, Aşgabat, 1991.

- 2- Güney ağızları grubu,
- 3- Doğu ağızları grubu,
- 4- Kuzey ağızları grubu.

Bu sınıflandırmada, sözkonusu grupların tarih boyunca birbirlerine yakın coğrafyalarda yaşamış olmaları ve etnografik yapılarındaki benzerlikler esas rolü oynamaktadır. Merkezî ağızlar grubundan kasıt, Türkmenistan'ın merkezi bölgelerinde yaşayanların ve Türkmen edebî diline yakın olan ağızların alınmasıdır. Diğer, doğu, güney ve kuzey grupları ise, bu merkezî ağızların doğusunda, güneyinde ve kuzeyinde bulunmalarına göre belirlenmiştir.

I-Merkezî Ağızlar Grubu: Bu gruba, Teke, Yomut, Göklen, Ata, Yemreli, Garadaşlı, Sarık, Salır, Ersarı ve Sakar ağızları giriyor. Bu ağızlar coğrafi yönden, Türkmenistan'ın merkezî bölgelerini batı ve kuzey Türkmenistanı, Karakalpakistan sınırındaki Türkmen köylerini, güney – doğu Türkmenistan'ı ve Tacikistan'daki Türkmen bölgelerini içine alır.

Yazar, yukarıda adı geçen boyların belli bir coğrafyada tarih boyunca birlikte yaşadıklarını, örf ve âdetlerin birbirlerine çok benzediklerini, tarihî kaynaklardan örnekler vererek açıklamaktadır. Bu birlikteliğin boyların ağızlarına da yansıdığını ve bundan dolayı bir grup oluşturduklarını ifade eder. Bu gruptaki ağızlar yine kendi aralarında grup grup benzerlikler ve ayrılıklar gösterse de hepsinin ortak linguistik özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

- a- Fonetik yönden: Ünlü ve ünsüz fonemlerin sayısının ve söylenişinin edebî dildeki gibi olması ve palatal singarmonizmin bulunması,
- b- Morfolojik yönden: Yönelme durum ekinin sadece –a / -e şekillerinin olması,
- c- Leksikolojik yönden: Bu ağızlardaki kelime hazinesinin edebî dile çok yakın olması.

Bu ortak özellikleri kendi aralarında yine üç alt gruba ayrılmakta.

1-Güney-doğu ağızları: Buna Sarık, Salır, Sakar, Ersarı ağızları girer. Bunlar coğrafi yönden, güney-doğu Türkmenistan'ı ve ona yakın olan Tacikistan'daki Türkmen köylerini içine alır.

2.Kuzey-batı ağızları: Buna Yomut, Göklen, Ata, Yumreli, Garadaşlı ağızları girer. Bunlar coğrafi yönden kuzey-batı Türkmenistan'ı ve ona yakın Karakalpakistan sınırındaki Türkmen köylerini içine alır.

3.Teke ağızları: Buna Ahal, Marı ve Burkaz gepleşikleri girer. Bunlar coğrafi yönden Türkmenistan'ın merkezî bölgelerindeki şehir ve köyleri içine alıyor.

II-Güney Grubu Ağızları: Bu gruba giren, Nohur, Änev ve Hasar ağızlarının mensubu olan Türkmenler, sadece Türkmenistan – İran sınırındaki dağlık bölgelerde yaşamaktadır. Diğer boylara göre sayıları çok azdır. Bu gruptaki ağızlar, İran ve Azerbaycan'daki Türk unsurlarından çok etkilenmişlerdir. Hatta Änev ağızını konuşan Türkmenlerin Azerbaycan'dan göç eden unsurlar olabileceği de tahmin edilmektedir.

Yazar, bu gruba mensup Türkmenlerin tarihî geçmişleri hakkında bilgiler verdikten sonra, bu ağızların ortak linguistik özelliklerini şöyle açıklamaktadır:

a- Fonetik yönden: Ünlü fonemler edebî dile göre daha azdır. “ä” sesinin zaman zaman “a, o, i, e, ö” sesleri yerine kullanılabildiği görülür. Çift dudak ünsüzü olan “w”nin edebî dildeki “v” sesinin yerine kullanılması, kelime sonundaki “k, g” sesleri yerine “h” ünsüzünün kullanılması ve palatal singarmonizmin bulunması ortak fonetik özelliklerdir.

b- Morfolojik yönden: Ünlü ile biten kelimelere yönelme hâli ekinde diğer ağızlardan farklı olarak “y” yardımcı ünsüzünün getirilmesi.

c- Leksikolojik yönden: Eski Türkçe kelimelerin ve Farsça kelimelerin edebî dile göre kelime hazinelerinde daha fazla yer alması.

Yazar, Alili ağızını belli bir guruba sokamaz iken, bu ağız edebî dil ile güney grubu ağızları arasında yer alan bir ağız olabileceğini söylüyor.

III.Doğu Ağızları Grubu:

Bu gruba, Kırac, Çandır, Düyeci, Farab, Mukrı, Surhi, Hatap ağızları ve Kırköyli, Sayat, Esgi, Nerezim, Bucak gepleşikleri girer. Bu grupta yer alan söz konusu ağızlara aynı zamanda “Kerki Grubu Ağızları” da denilmektedir. Özbekistan'daki sınır köylerindeki Türkmenlerin ağızı da bu gruba dahil edilmektedir.

Kerki Grubu ağızlarının mensubu olan Türkmenler, uzun yıllar Amuderya'nın orta havzasında Buhara Emirliğine tâbi olarak yaşadıkları için Özbekistan Türkçesinden etkilenmişlerdir.

Bu grubun ortak linguistik özellikleri ise şöyledir:

a- Fonetik yönden: Uzun ünlüler pasif olarak kullanılmaktadır. Sert ünsüzlerin (f, s, t, k, ç, ş, h, p) kullanılışı güçlüdür. Kelimenin birinci kapalı hecesinin sonunda gelen tonlu “g, ğ” ünsüzünün yerine “h, k” sesleri kullanılmaktadır. Palatal singarmonizm ise, az görülmektedir.

b- Morfolojik yönden: Sonu ünlü ile biten kelimelere yönelme durumu eki, Doğu Türkçesine benzer olarak –ga / –ge şeklinde kullanılmaktadır.

c- Leksikolojik yönden: Bu ağızlarda Farsça ve onun bir kolu olan Tacikçe kelimeler edebî dile göre daha fazla bulunmaktadır.

Yazar, Olam ve Arabacı ağızlarını belli bir grupta değerlendirmeyip edebî dil ile doğu grubu ağızları arasında yer aldığı ifade etmektedir.

IV. Kuzey Grubu Ağızları: Stavropol ve Astrahan'daki Türkmenlerin gepleşikleri bu gruba girer. Bu ağızları, 16.ve 17. asırlarda Stavropol'a, Astrahan'a ve Kafkasya'ya göç eden Çovdurlar, İğdirler, Söyüncacılar ve Abdallar oluşturur. Önceden Üstyurtta yaşayan bu boylar, türlü sebeplerle göç ettikleri yeni coğrafyalarda Tatarlar, Nogaylar, Kumuklar, Kalmıklar ve Ruslar ile yakın ilişkiler içinde olmuşlardır. Bu sebeple de bütün bu unsurların dillerinden etkilenmişlerdir.

Bu ağızların ortak liguistik özellikleri şunlardır:

a- Fonetik yönden: Bu ağızlarda “uzun e” sesine rastlanmaz. Ünsüzler, Noyan Tatar şivelerindeki ünsüzlere yakın kullanılmaktadır. Kelime başındaki “k, g” sesleri yerine “h” ünsüzü kullanılır. Edebî dildeki “p” ünsüzü yerine “f” ünsüzü kullanılır.

b- Morfolojik yönden: Yönelme durumu çok çeşitlilik göstererek, -a, -e, -ga, -ge şekillerinde kullanılır.

c- Leksikolojik yönden: Bu ağızlar, uzun yıllar edebî dile uzak kaldıkları için şimdiki yaşadıkları bölgelerdeki yerli unsurların kelime hazinelerinden çok etkilenmişlerdir.

Göçlere katılmayan, bugün Türkmenistan sınırları içinde yaşayan Çovdurların ağızı, edebî dil ile bu gruptaki ağızlar arasında kalan bir ağızdır.

Tarafımızca da makul bulunan O. Çommadov'un bu tasnifini bütün teferruatı ile aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

I. Merkezî Grup Ağızları:

Bu ağızlar önce kendi arasında üç kola ayrılır:

1. Kuzey-batı ağızları,
2. Güney-doğu ağızları,
3. Teke ağızları.

Bunlar da kendi aralarında belli kollara ayrılır:

1. Kuzey-batı ağızları
 - a- Garadaşlı ağızı,
 - b- Yemreli ağızı,
 - c- Yomut ağızı,
 - d- Ata ağızı,
 - e- Göklen ağızı,

- f- Karakalpakistan Türkmenlerinin gepleşiklerinin
birinci bölümü.

Kuzey-batı Grubu ağızlarından Yomut ağızı kendi arasında ikiye ayrılır:

- a- Yomut ağızının batı gepleşikleri.

Atabay ve Coparbay gepleşikleri Yomut ağızının bu koluna girer.

- b- Yomut ağızının kuzey gepleşikleri.

Uşak gepleşiği bu kola girer.

2.Güney-doğu ağızları

- a- Sarık ağızı,
b- Salır ağızı,
c- Ersarı ağızı,
d- Sakar ağızı,
e- Tacikistan Türkmenlerinin gepleşiği.

4. Teke ağızı

- a- Ahal gepleşiği,
b- Marı gepleşiği,
c- Burkaz gepleşiği

II.Doğu Grubu Ağızları

Bu grup kendi arasında belli kollara ayrılır:

1.Kerki Grubu ağızları

- a- Mukrı ağızı
b- Surhı ağızı
c- Hatap ağızı
d- Kırköyli gepleşiği

2.Çörcey Grubu ağızları

- a- Farap ağızı

- b- Çandır ağzı
- c- Kıraç ağzı
- d- Düyeci ağzı

3.Sayat Grubu gepleşikleri

- a- Sayat gepleşiği
- b- Esgi gepleşiği
- c- Nerezim gepleşiği
- d- Bucak gepleşiği

4.Özbekistan Türkmenlerinin gepleşikleri.

- a- Buhara Türkmenlerin gepleşiği
- b-Karakalpakistan Türkmenlerinin gepleşiğinin ikinci bölümü.

Olam ağzı ve Arabacı ağzı bu kollara dahil edilmeyip Doğu Grubu Ağızları ile edebî dil arasında bir yerde değerlendirilmektedir.

III.Güney Grubu Ağızları

- 1- Nohur ağzı
- 2- Änev ağzı
- 3- Hasar ağzı

Alili ağzı bu kollara dahil edilmeyip Güney Grubu ağızlarıyla edebî dil arasında bir yerde değerlendirilmektedir.

IV.Kuzey Grubu Ağızları

- 1. Stavropol gepleşiği
- 2. Astrahan gepleşiği

Çovdur ağzı, bu kollara dahil edilmeyip, Kuzey Grubu ağızlarıyla edebî dil arasında bir yerde değerlendirilmektedir.

O. Çommadov'un bu tasnifinde dikkati çeken bir önemli husus, daha önceki tasniflerde bir grup halinde gösterilmeyen "Kerki Grubu Ağızları" dır. Bu ağız grubu bu adla ilk defa anılmaktadır ve yazar tarafından da gerçekten bir grup olabileceği ispatlanmaktadır.

Kerki Grubuna giren ağızlar, yukarıda da ifade edildiği gibi Hatap, Mukrı, Surhı ağızları ve Kırköyli gepleşigidir. Bu ağızlar, genel olarak Amuderya'nın orta havzasında konuşurlar.

Söz konusu ağızlar, elbette tamamen birbirinin aynısı değildir. Ancak, aralarında muhtelif farklar bulunmakla birlikte bir grup oluşturacak benzerliklere haizdir. Bu benzerlikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Bu ağızlarda fonemlerin sayısı aşağı yukarı denktir. Ünlü ve ünsüzler, edebî dilden nerelerde farklı olarak kullanılıyor ise, bu grubu meydana getiren bütün ağızlarda da aynı farklılıklar gözlenir. Ünsüzlerde görülen asimilasyonlar yine bu dört ağızda aynıdır. Büyük ve küçük ünlü uyumlarındaki sistem, ünsüz uyumundaki sistem ve isim hâl eklerinin kullanışının aynı olması yine bu Kerki Grubunu oluşturan Mukrı, Surhı, Hatap, Kırköyli ağızlarının ortak yönleridir. Bunlardan başka bu ağızlarda, birtakım geleneklerde, ev aletlerinin isimlerinde, kıyafet isimlerinde, o bölgeye ait bitki isimlerinde, hayvanlara belli yaşlarda verilen isimlerde büyük yakınlıklar tespit edilmiştir.

İşte bütün bu hususlar, bu ağızların, bir grup adı altında toplanabileceğini, bu ağızları konuşan Türkmenlerin tarihî ve etnografik açıdan birbirlerin ayrılmaz parçaları olduğunu göstermektedir.

Türkmenistan Türkçesi Ağızları Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Türkmenistan Türkçesi ağızları üzerinde yapılan çalışmaları, iki ayrı döneme ayırmak doğru olacaktır. Türkmenistan'daki âlimlerin ortak değerlendirmesi de bu yöndedir. Birinci dönem, 1917 Bolşevik ihtilâline kadar olan dönem, ikincisi ise, bolşevik ihtilâlinde günümüze kadar devam eden dönemdir. İhtilâle kadar olan dönemde, ağızlar üzerine kayda değer çalışma hemen hemen yok gibidir. Asıl önemli çalışmalar, ihtilâlden sonraki yıllarda yapılmıştır.

1917 ihtilâli öncesi yapılan sınırlı sayıdaki çalışmaları şöylece sıralayabiliriz:

İ. N. Berezin yaptığı doğu seyahati esnasında bugün İran sınırları içinde olan Astrabat Türkmenleriyle tanışır. Onların konuşmalarından notlar alır. Bu notlarını 1845 yılında millî eğitim bakanlığının dergisinde “Doğu Seyahatimin Bir Yıllık Raporu” adıyla yayınlar. Bu rapor, iyi bir çalışma olmaktan ziyade, Türkmen Türkçesi ile ilgili ilk ağız çalışması olması bakımından önemlidir. Daha sonra N. İ. Ilinski'nin Yomut ve Esen ili ağızları üzerine bazı veriler topladığı ve 1859 yılında A. Şifner'e yazdığı mektupta bunları A. Şifner'e aktardığı görülür.

19. asır sonlarında Türkmenlerin Rusya'ya ilhak olunmaları ile bu alanda araştırma yapanların sayılarının artmakta olduğu görülür. Bunlardan A. N. Samoyloviç, F. E. Korş, A. Volodin, S. A. Agabekov, P. Şimkeviç, A. B. Aliyev, İ. A. Belyayev en başta gelen araştırmacılarıdır. Ancak ne var ki, bu araştırmacılar tamamen ferdî olarak çalışıyordu. Arkalarında belli bir kuruluşun olması ve belli programlar dahilinde çalışılması, desteklenmesi söz konusu değildi. Yazılan eserlerde de pratik ve teorik açıdan ciddi eksiklikler ve yanlışlar vardı. Nitekim birinci dönem böyle çalışmalarla tamamlanmıştır, denilebilir.

Türkmenistan'daki ağız çalışmalarının detaylı ve sistemli olarak incelenmeye başlanması, bugünkü Türkmenistan topraklarının

“Türkmenistan” adı ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bünyesine alınmasının ilk yıllarındadır. Türkistan’daki Türk hanlıkları ve bu hanlıklara bağlı muhtelif Türk boylarının bugünkü malûm cumhuriyetlere ve muhtar bölgelere bölünerek S. S. C. B. idaresi altına alınması, Türkistan’daki Türk dil birliğinin ve bütün boyların umumî adı olan “Türk” adının hazin sonu olmuştur. Zira, artık Ruslar her bir Türk boyuna ayrı bir kimlik kazandırmak maksadıyla Türkistan’da yeni yazı dilleri oluşturmak için hummalı çalışmalara başlayacaktır.

Nitekim Türkmenistan’da da bu çalışmalar 1927 tarihinden itibaren hemen başlatıldı. İşte bu dönem, ağız çalışmalarının yukarıda adı geçen ikinci dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde çok sistemli araştırmalar başlıyor, ve Moskova’dan gönderilen A. P. Poseluyevskiy başkanlığında heyetler kurulup Krasnovodsk, Gızıletrek, Esengulı, Garrıgala gibi muhtelif mahallî bölgelerde ağız araştırmalarına girilir. A. P. Poseluyevskiy, bu çalışmalar çerçevesinde aynı yıl iki yazı yayınlar. Birincisinde Türkmen folkloru üzerine toplanan materyalleri incelenirken, aynı zamanda ağızların nasıl derlenmesi gerektiği hususunda metodik bilgiler verilir⁵⁷. İkincisinde ise, heyetlerle mahalli bölgelerde yapılan çalışmalardan elde edilen veriler kaleme alınır⁵⁸.

1928 yılında alfabe değişikliği yapılarak, Arap alfabesinin yerine Latin alfabesi yeni Türkmenistan alfabesi kabul edilir. Aynı yıl yine Poseluyevskiy başkanlığında Manış (Änev) ağızını araştırmak maksadıyla gezi düzenlenir. Bu gezide toplanan malûmatla Poseluyevskiy “Dialektı Türkmenskogo Yazıkı” (Türkmen Dilinin Dialektleri) adlı eserini yazar.

Söz konusu bu geziler ve dolayısıyla materyal toplama işi 1936 yılına kadar aralıksız devam eder. Derlenen metinler incelenip yayınlanır. Bu arada dil laboratuvarları kurularak ağızların fonetik yönü eksperimental usullerle işlenir.

⁵⁷ Poseluyevskiy, A.P., Sabraniye Türkmenskogo Folklorı, Jum.“Türkmenovedenie”, 1927. No=2.

⁵⁸ Poseluyevskiy, A.P., Lingvistiçeskaya Ekspedisiya Gus-a, Jum. “Türkmenovedenie”, 1927 No=2.

1936 yılından 1945 yıllarına kadar ağız çalışmaları bir durgunluk yaşar. Bu tarihler içinde kayda değer bir çalışmanın olmadığını söylemek mümkündür.

1945 yılından itibaren yurdun değişik yörelerine tekrar geziler düzenlenir. Bütün Türkmen ağızlarının sadece bu geziler yoluyla tamamlanamayacağına kanaat getirilip 1947 yılından itibaren ağızları üzerinde monografik yolla yüksek lisans ve doktora çalışmaları yaptırılarak tamamlama yoluna gidilir.

1948 yılındaki depremde maalesef bu güne kadar yapılan çalışmaların bir kısmı kaybolmuştur. A. A. Gurbanov, A. P. Poseluyevski ve E. N. Erşova'nın Nohur ağızı üzerine 1947 yılında yaptıkları kapsamlı çalışma, ilk monografik ağız çalışması olan Y. Saparov'un Sarık ağızı üzerine yaptığı çalışma bunlardan bazılarıdır.

1949 yılından sonra yapılan çalışmalar monografik türden çalışmalardı, araştırmacılara yüksek lisans ve doktora tezi olarak veriliyordu. Bu şekilde, H. A. Maşakov Çovdur ağızını, N. Durdımıradoğ Alili ağızını, C. Amansariyev Yomut ağızını, H. Muhiyev Nohur ağızını, N. Nartiyev Sarık ağızını, K. Şamıradov Yomut ağızını, G. Kulmanov Göklen ağızını incelemişlerdir.

Ağız çalışmaları sadece Türkmenistan sınırları içinde yapılmadı. Türkmenistan sınırları dışında yaşayan Karakalpak ve Stavropol Türkmenlerinin ağızları da incelemeye konu olmuşlardır. 1959 yılında Sapar Kürenov Stavropol Türkmenlerinin ağızını, 1960 yılında S. Arazgulyev Karakalpakistan'ın Dörtgöl ilçesindeki Türkmen ağızını incelemiştir. S. Arazgulyev'den iki yıl sonra B. Esenov da Karakalpak Türkmenlerinin ağızları üzerine araştırmalar yapmıştır.

1960'lı yıllarda, A. Annanurov'un Enev ağızı ve Ersarı ağızı, S. Arazkulyev'in Çercöv vilâyeti ağızları, N. Atamedov'un Manış ağızı, H. Bagiyev'in Olam ağızı, G. Menliyeva Sakar ağızı, B. Bayramdurdyev'in Teke

ağzının Ahal kolu ve O. Çorliyev'in Teke ağzının Marı kolu üzerine yaptıkları çalışmaları önemlidir.

1970'li yıllarda, M. Akmamedov Garadaşlı ağzını, C. Hedaybergenov Yemreli ağzını, G. Berdiyev Alili ağzını incelemişlerdir. Yine aynı yıllarda C. Amansariyev'in ve G. Berdiyev'in genel anlamda Türkmenistan diyalektolojisi üzerine yaptığı muhtelif çalışmaları vardır.

1980'li yıllarda, S. Ataniyazov'un Türkmenistan ağızlarındaki fiiller üzerine yaptığı incelemesi ve N. Maviyev'in Arabaçı ağzı ile ilgili çalışması dikkati çekmektedir.

1990'lı yılların başlarında H. Babakuliyev'in Kıraç ağzında fiiller, O. Çommadov'un Kerki Grubu ağızları ve Alili ağzı, Y. Ovezov'un Kıraç ağzı üzerine yaptıkları incelemeler, Türkmenistan'da diyalektoloji alanında yapılan son çalışmalardır.

Türkmen Türkçesinin Kısa Grameri

Ses Bilgisi

Türkmen Türkçesinde 9 ünlü , 23 ünsüz vardır.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Türkmencede iki e vardır.

ä ile gösterilen ses, bizdekiden daha geniş ve açıktır.

Türkmen Türkçesinin en tipik özelliği uzun ünlülere sahip olmasıdır. 9 ünlünün her birinin uzun şekli de vardır. Ancak bunlar bugünkü Türkmen yazısında gösterilmemektedir. Biz uzunlukları, ünlünün üstüne bir çizgi koyarak gösterdik.

Uzun ünlüler çok defa anlam farkı meydana getirir: at (at) – āt (isim), daş (uzak) – dāş (taş), ot (ot) – ōt (ateş), yol (yolmak) – yōl (yol), öç – (sönmek) – ōç (öç), gız – (kızmak, ısınmak) – gīz (kız), biz (biz) – bīz (delme aleti), gurt (yoğurt kurutu) – gūrt (kurt), düş (inmek) – dūş (rüya).

Türkiye Türkçesinde farklı olan ünsüzler şunlardır.

ŋ, Anadolu ağızlarında sık gördüğümüz nazal n'dir.

h, yine Anadolu ağızlarında sık rastlanan hırıltılı gırtlak h'sidir. Bugünkü Türkmen imlâsında h ile ħ tek harfle gösterilmiştir.

Bugünkü Türkmen alfabesinde, Türkiye Türkçesi alfabesinde olduğu gibi kalın ve ince g ile kalın ve ince k ikişer harfle değil, birer harfle gösterilmiştir. Bizim kitabımızda da g ve k harfleri hem kalını, hem inceyi göstermektedir. Kalın ünlülerin yanındaki g ve k'ler kalındır: gapı, galmak, āk. İnce ünlülerin yanında bulunan g ve k'ler incedir: gelmek, gelin, ekin, iki. Ancak ğ sesi de Türkmen alfabesinde g harfi ile gösterilmiştir. Biz bu sesi ğ ile gösterdik: ağa, dağ, çiğ. İster kalın, ister ince ünlülerin yanında olsun, ğ sesi, bizdeki ğ'den daha belirgin ve gırtlığa yakın telâffuz edilecektir.

Türkmençedeki s ve z sesleri de Türkiye Türkçesinden farklı olarak peltek telâffuz edilir. Bu seslerin peltek olmayanları Türkmençede bulunmadığı için peltekliliği ifade etmek üzere ayrı bir işaret kullanmadık. Türkmençedeki s ve z'yi daima peltek tellâffuz edilmelidir.

Seslerle İlgili Bazı Önemli Bilgiler.

1. İlk hecedeki yuvarlak ünlüler (o, ö, u, ü), sonraki hecelerde bulunan düz ünlüleri yuvarlaklaştırır. Ancak bu imlâda gösterilmez: oğlan yazılır, oğlon okunur; düvlet yazılır, dövlet okunur; üzümçilik yazılır, izimcilik okunur; turşumtık yazılır, turşumtuk okunur. Görüldüğü gibi u ve ü ikinci hecelerde gösterilmekte, sonraki hecelerde onlar da gösterilmemektedir. Son hecede bulunan ä, ä ise yuvarlaklaşmaz: *okoyä(okuyor)*, *döröyär (türüyor)*.

İmlâda ikinci heceden sonra u, ü bulunmaz: üzümçi, guşçuluk, okuvsız. Böylece ikinci heceden sonra küçük ünlü uyumu dışında kalan ekler, ikinci hecede uyuma bağlıdır: *güllük*, *otsuz*.

2. Türkmen Türkçesindeki uzun ünlülerin pek çoğu özellikle ilk hecedekiler aslıdır: gār (kar), ōn (on), dö:rt, gīyz (kız), i:z, ün, düz (tuz), gü:ç, kă:r (iş), tă:sir, cāy (bina). Ancak uzunlukların birçoğu da, çeşitli ses olayları sonucu, sonradan ortaya çıkmıştır: dă:l (*değil-yumuşak g'nin düşmesiyle*), mănı (*mânâ – ayın sesinin düşmesiyle*). Çeşitli eklerin ilâve edilmesi sırasında ortaya çıkan uzunlukların önemli olanları şunlardır:

- Sonunda ünlü (sesli) bulunan kelimelere 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri gelince: almām (elmam), almāñ (elman), gapīmız (kapımız), paltāñız (baltanız). “Ata, ini” dışında akrabalık bildiren kelimelerde uzunluk meydana gelmez: kākam (babam), eceñ (annen). Fakat atām (dedem), ini:ñiz (kardeşiniz).

- Sonlarında ünlü (sesli) bulunan kelimelere ilgi (-niñ), yükleme (-ni) ve yaklaşma (-e) hâli ekleri gelince: çāğāniñ (çocuğun), çāğānı (çocuğu), çāğā (çocuğa), geçi:niñ (keçinin) geçi:ni (keçiyi, geçä: (keçiye). Son örnekte görüldüğü gibi sonunda dar ünlü (ı, i, u, ü) bulunan kelimelere –a, –e

eklenirken –ā, –ā: uzun ünlüleri ortaya çıkarmaktadır: geçā: (keçiye), gapā (kapıya).

- Bulunma hâli (-de) ekinden sonra –kı, -ki aitlik eki gelince: kitāpdāki, ortadāki, köçedā:ki (sokaktaki).

- Mastar (-mak, -mek) ekinden sonra yaklaşma (-e) hâli eki gelince: okamāğa (okumağa), i:şlemā:ğe (işlemeğe).

- Ünlü ile biten kelimelere belirsiz gelecek zaman eki (-ar, -er) gelince: okār (okur), i:şlā:r (işler, çalışır), yāşār (yaşar).

- Ünlü ile biten kelimelere –an, –en sıfat-fiil eki gelince: okān (okuyan), okumuş olan), yāşān (yaşayan).

- Ünlü ile biten kelimelere –p zarf-fiil eki gelince: okāp (okuyup), i:şlā:p (işleyip).

3. İkinci hecedeki dar ünlüler (i, ı, u, ü) bazan a, e olur: oka (oku), yöre (yürü).

4. Kelime başındaki kalın k'lar Türkmen Türkçesinde g olur: gapı (kapı), gol (kol), gār (kar), gīz (kız).

5. Türkçe asıllı kelimelerin başındaki t'ler Türkmen Türkçesinde d olur: dāş (taş), daşmak, dūz (tuz), dok (tok).

6. Arapça ve Farsçadan giren kelimelerdeki f'ler p olur: sapar (sefer), endi (efendi), Patma (Fatma), Rusçadan geçen kelimelerde f vardır: foto, fabrik.

7. “Ver, vermek, varmak” kelimelerdeki v, Türkmen Türkçesinde b'dir: bār, bermek, barmak.

8. “Bin, boncuk, binmek, ben” kelimeleri ile “ben” ve “bu” kelimelerin ek almış şekillerinde b, m olur: miñ, mōncuk, mūnmek, men, maña, meni, mende, munuñ, muña, mundan, munlar.

9. Kelime sonunda, iki h'den sadece hırıltılı olanı (ħ) bulunur: çarħ, parħ. Kelime başında ise sadece h bulunur: hemme (bütün), haysı (hangi). Ortada her ikisi de bulunabilir: ähli (bütün, hepsi), nă:ħi:li (nasıl).

10. Kelime içindeki b'ler ve okunur: oba yazılır, ova okunur; badara yazılır, davara okunur. Ancak bu v bizdeki gibi değil, iki dudak hafifçe büzülerek telâffuz edilir. Kelime başında bulunan ve p'den sonra gelen b ise v okunmaz: bermek, gubka.

11. Kelime içindeki st, ss olur: ussa (usta), dessan (destan), yassık (yastık).

12. Kelime içindeki mb, mm olur: gümmez (kümbez), tümme (tümbek, tümsek).

13. Yukarıdaki iki maddede görülen değişmelere benzer değişimler, çeşitli eklemeler sırasında da meydana gelir. Ancak bunlar yazıda gösterilmez.

<u>ts yazılır</u>	<u>ss okunur</u>	<u>zs yazılır</u>	<u>ss okunur</u>
gitse	gisse	yazsın	yassın
batsa	bassa	bozsun	bossun

<u>çs yazılır</u>	<u>şs okunur</u>	<u>çl yazılır</u>	<u>şl okunur</u>
içse	işse	saçlı	saşlı
açsa	aşsa	açlık	aşlık

<u>çç(çç) yazılır</u>	<u>şş okunur</u>	<u>şç yazılır</u>	<u>şş okunur</u>
ağaççı	ağaşşı	guşçağaz	guşşağaz
açcak	aşşak(açacak)	goşcak	goşşak (koşacak)

<u>nd yazılır</u>	<u>nn okunur</u>	<u>ld yazılır</u>	<u>ll okunur</u>
mende	menne	geldi	gelli
gelende	gelenne	güldi	güllü

<u>st yazılır</u>	<u>ss okunur</u>	<u>sd,zd yazılır</u>	<u>ss,zz okunur</u>
üstün	üssün	basdırmak	bassırmak
üstinlik	üssünlük	gızdırmak	gızzırmak

14. Türkiye Türkçesinde t ile de başlayabilen ekler Türkmencede'de sadece d ile başlar: başda, atdan, öçdi (söndü).

Yapım Ekleri

Türkmencedeki yapım ekleri, büyük bir çoğunlukla, Türkiye Türkçesindekilerle aynıdır. Ancak bazılarında küçük ses farklılıkları vardır. Bunlardan altısı önemlidir.

1. –çi, –çilik eklerinin c'li şekilleri yoktur; yalnız ç'li şekilleri vardır: okuvçı, demirçi, guşçuluk, gülçülük.

2. Küçültme (-cik) ekiyle sayılarda derece bildiren (-inci) eklerin ise sadece c'li şekilleri vardır: öycük (evcik), ayacık (küçük ayak), elecik (küçük elek); birinci, üçüncü, önnüncü.

3. Türkiye Türkçesinde k'li ve g'li şekilleri de bulunan –gin, –gi, –ge gibi eklerin yalnız ğ'li şekilleri vardır: yanğın, cōşğın, sarğı, berğı (borç), süpürge, batğa (çamur).

4. Aitlik ekinin kalın şekli de vardır: dū:ynki (dünkü), gışkı (kışkı), ağşamkı, öydā:ki (evdeki), ortadākı.

5. İsimden sıfat yapan –li ekinin yuvarlak şekilleri yoktur (İmlâda): otlı, gû:çli.

6. Dar ünlülü (ı, i, u, ü) ekler, ikinci hecede küçük ünlü uyumuna girer, ikinci heceden sonra uyum dışında kalır

Türkiye Türkçesinde bulunmayan veya sadece kalıplaşmış nadir örneklerde rastlanan, fakat Türkmen Türkçesinde işlek olan yapım ekleri de vardır. Bunlar aşağıda gösterilmiştir.

İsimden İsim Yapan Ekler

-caŋ (-ceŋ): gaharcaŋ (sinirli), söveşceŋ (iyi savaşçı), hövesceŋ (hevesli), nāmıscan (namusuna düşkün).

-lak (-lek): eğinlek (geniş omuzlu), garınlak (göbekli), etlek (etleri sarkan), baldırlak (iri baldırlı).

-mtıl (-mtıl): āğımtıl (beyazımsı), yāşılımtıl (yeşilimsi), morumtıl (morumsu).

-mtık (-mtık) turşumtık (ekşimsi), ācımıtık (acımsı).

-rāk (-rā:k): tā:zerā:k (tazece), oবাদanrāk (güzelce), ī:şlirā:k (işi var gibi), çālrāk (bozca).

Türkiye Türkçesinde örnekleri azalmış ve kalıplaşmış olan bazı Farsça ekler, Türkmencede genişce kullanılır.

-ça (-çe): kitāpça (kitapçık), hālīça (küçük halı), düşekçe. Küçültme ekidir.

-anda (ende): sāzanda (saz çalan), kā:rende (ortakçı, kiracı).

-bāz: oyunbāz, masğarabāz (palyaço).

-dār: māl dār (mal sahibi), mülkdār (mülk sahibi, zengin).

-zār: gülzār, lā:lezār.

-keş: çilimkeş (sigara içen kimse), zâhmetkeş (iş yapan kimse).

-hâna: çâyhâna, kitaphâna.

-nâma: beyânnâma, şertnâma.

-hôr: çâyhôr (çay içen), süythôr (süt içen).

-kâ:r: coğapkâ:r (sorumlu), günâ:kâ:r.

-ğâ:r: zerğâ:r (kuyumcu), î:şğâ:r (memur).

-bân (-mân): bâğbân (bahçıvan), saraymân (saray hizmetkârı).

-dân: güldân (çiçekçilik), küldân (kül tablası).

Farsçadan geçen şu iki ek, kelimedden önce gelir:

-nâ (-nâ): nâ:tanış (tanıdık olmayan, yabancı), nâ:doğrı, nâmârt.

-bî: bîsovat (cahil), bîgelşik (uyumsuz), bîdüzgün.

İsimden Fiil Yapan Ekler

-car- (-cer-): yağsarmak (yağlanmak), çığsarmak (az terlemek), külcermek (kül rengine girmek).

-ırğa- (-irge-): ĩsirğamak (koku almak için burnunu çekiştirmek- ĩs:koku), mesirğemek (mest olmak).

-sıra- (-sire-): çâysıramak (çay istemek), yekesiremek (yalnızlık hissetmek), ĩ:şlisiremek (iş yapar görünmek).

-k-: âcıkmaq, gözükmek dâırıkmaq (sıkılmak).

-ra- (-re-): garaırkıramak (alaca karanlık olmak), dâ:liremek (delirmek).

B. Fiilden İsim Yapan Ekler

-alğa (-elğe): duralğa (durak), geçelğe (geçit), okalğa (kütüphane), yatalğa (yatakhane).

-ar (-er): akar (ark, dere), açar (anahtar), keser (halı bıçağı), tutar (sap, kapı kolu vb. tutacak yer).

-ğıç (-ğič, ğuç, -ğüç): oturğıç (sandalye), ĩ:ldiğič (çengel), guyğuş (huni).

-v (-uv, üv): saylav (seçim), derjev (araştırma), yazuv (yazı), düzüv (dürüst), atuv (kurşunlama).

-vāç: oynavāç (oyuncak), yelpevāç (yelpaze).

-ğ: bārlağ (kontrol), sōrağ (soru), bezeğ (süsleme).

-vuk (-vük): cürlevük (düdük), şarlavuk (çağlayan), yıldıravuk (parlak).

-ğançak (-ğençek): ĩ:lğençek (kıskaç), başğançak (basamak).

-çak (-çek): sallançak (salıncak), gizlençek (gizlenecek yer).

-ğıt (-ğit, ğut, -ğüt): salğıt (vergi), çıkgıt (çıkacak yer, dip notu), yorğut (rüya tabiri).

-ğır (-ğir, -ğur, -ğür): kesğir (keskin), ötğür (keskin, sivri) tutğur (avcı hayvan, çabuk kavrayan).

-cañ (-ceñ): utancañ (utangaç), yarancañ (dalkavuk), övüncañ (övüngen).

Fiilden Fiil Yapan Ekler

-añkırıl- (-eñkirle-): gutarañkırlamak (bitmek üzere olmak, gutarmak, bitmek), yeteñkirlemek (varmak üzere olmak).

İsim

Çokluk Eki

-lar, -ler'dir: kitaplar, depderler.

İyelik Ekleri

Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ancak ikinci heceden sonra küçük ünlü uyumu olmadığı için ek ve yardımcı ses ünlüleri (seslileri), üçüncü heceden itibaren u, ü, değil; ı,ü olur. İkinci şahıs ekleri ise nazal n (ŋ) ile. Üçüncü şahısta ek daima -ı, -i, -sı, -si'dir.

başım	golum	üzümim	almā (elmam)
başın	golun	üzümin	almān
başı	golı	üzümi	alması
başımız	golumuz	üzümimiz	almāmız
başınız	golunuz	üzüminiz	almānız
başı	golı	üzümi	alması

Hâl Ekleri

Yalın hâl: Eksizdir: kol, göz, alma.

İlgi hâli: Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ancak n nazaldır. İkinci heceden sonra ekin u, ü'lü şekli yoktur: başın, golun, üzümün, almânın.

Yükleme hâli: Ünsüzle biten kelimelerde -ı, -i; ünlüyle bitenlerde -nı, -ni eki ile yapılır: başı, golı, üzümü, almānı (elmayı), gapī:nı (kapıyı).

Yaklaşma hâli: Ünsüzlerden sonra -a, -e; iyelik eklerinden sonra -na, -ne kullanılır: başa, güze, öbasına öyine (onun evine). Ünlü ile biten kelimelerde ise ünlü ile ek kaynaşır ve -ā, -ā: olur: almā (elmaya), geçā: (keçiye), gapā (kapıya).

Bulunma hâli: -da, -de eki ile yapılır: başda, gözde, almada. İyelikten sonra araya n girer: başında, gözünde, almasında. -ki ekini alınca ünlü uzar; e, ā olur: başdā:ki, gözdā:ki.

Uzaklaşma hâli: -dan, -den ekiyle yapılır: başdan, gözden, almadan. İyelikten sonra araya n girer: başından, gözünden, almasından.

Bunlardan başka "ileri, ğayra (geri), yokarı" gibi yer zarflarında –k eki de kullanılır: ilerī:k (ileriye, güneye), ğayrāk (geriye, kuzeye), yokarīk (yukarıya). Ancak –k'li şekiller azdır. Çoğunlukla "ileri, ğayrā, yokarı" kullanılır.

-liĝına, liĝine ise Türkmencede sık kullanılan bir ektir: ilerliĝine (ileriye), ğayraliĝına (geriye), dikliĝine (diklemesine), aşaklıĝına (aşağıya doğru), yüzī:nlĝine (yüzü koyun), arkānlĝına (sırt üstü).

Soru Eki

Soru eki –mı, -mi'dir: bārmı, yokmı, öymi (ev mi).

İsim Çekimi

Türkmenidirin	okuvçıdırın	dokturın
(Türkmenim) 1	(öğrenciyim) 1	(tokum) 1
Türkmen(dir)sın	okuvçı(dır)sın	dok(dur)sın
Türkmen(dir)	okuvçı(dır)	dok(dur)
Türkmenidiris	okuvçıdırıs	dokdurıs
Türkmen(dir)sıñız	okuvçı(dır)sıñız	dok(dur)sıñız
Türkmen(dirler)	okuvçı(dırlar)	dok(durlar)

Bildirme; men Türkmen (Türkmenim), sen Türkmen (Türkmensin), olar Türkmen (Türkmenidirler), şeklinde de yapılabilir

İsim çekiminin bilinen geçmiş zamanı –dı –di ekiyle yapılır: Türkmenidim, Türkmenidiñ, Türkmeni, Türkmenidik, Türkmenidiñiz, Türkmenidiler. Ünlü ile biten kelimelerde araya y girmez: okuvçıdım (öğrenciydim), okuvçıdın (öğrenciydin)...

İsim çekiminin öğrenilen geçmiş zamanı iki türlü yapılır. Birinci türde –miş, -miş eki kullanılır: men okuvçımıışın (öğrenciymiışim), sen okuvçımıışın, ol okuvçımıış, biz okuvçımıışık (veya biz okuvçımıışımız), siz okuvçımıışınız, olar okuvçımıışlar.

İkince türde “eken” kelimesi kullanılır: bār ekenī:m (varmışım), bār ekenī:η (varmışsın), bār ekeni (varmış), bār ekenī:k (veya bār ekenī:miz), bār ekeniηiz (varmışsınız), bār ekenler (var imişler).

Zamir

Şahıs zamirleri şunlardır: men, sen, ol, biz, siz, olar. İsimlere gelen hal ekleri şahıs zamirlerine de aynen gelir: meni, sende, ondan, bizi, sizde, olardan. Ancak ilgi hâlinin birinci şahıslarında ek, -im değil –in’dir; bütün şahıslarda n nazaldır: meniη (benim), seniη, onuη, biziη (bizim), siziη, olariη. Teklik şahısların yaklaşma hâlindeki n de nazaldır: maηa (bana), saηa, oηa.

İşaret zamirleri şunlardır: bũ, řũ, şol. Hâl ekleri işaret zamirlerine de isimlere geldiği gibi gelir; ancak araya n girer: muni (bunu), şunda, ondan. İlgı ve yaklaşma hâllerindeki n nazaldır: munuη (bunun), şunun, onuη; muηa (buna), řuηa, oηa. “Şol” zamiri hâl eklerini alırken l düşer: řonuη, şonı, řoηa, şonda, şondan.

Dönüşlölük zamiri õ:z’dür: õ:züm (kendim), õ:zün, õ:zi, õ:zümüz, õ:züniz, õ:zleri.

Fiil Çekimi

Bilinen Geçmiş Zaman

Bilinen geçmiş zaman eki –di (-dı, du, -dü)’dir. Üçüncü şahıslarda (yazılışta) daima –dı, -di şeklindedir. Birinci ve ikinci şahıslarda yuvarlak ünlülerden sonra, ikinci hecede –du, -dü; ikinci heceden sonra (yazılışta) –dı, -di’dir.

aldım	gördüm	düşündüm
aldın	gördün	düşündün
aldı	gördi	düşündi
aldık	gördük	düşündük
aldınız	gördünüz	düşündünüz
aldılar	gördiler	düşündiler

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen geçmiş zaman için –pdir (pdır) eki kullanılır.

Emir

Her şahıs için ayrı bir ek vardır.

alayın	göreyin	okāyın
(alayım)	(göreyim)	(okuyayım)
al(ğın)	gör(ğün)	oka(ğın)
alsın	görsün	okasın
alaḡın	görelḡın	okālḡın
alıḡ	görün	okaḡ
alsınlar	görsünler	okasınlar

Teklik 1. ve 2. şahıslar, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi istek ifadesi de taşır.

Teklik 2. şahıs “al”, “alğın” (al) şekillerinde olduğu gibi –āy, -ā:y ekiyle de yapılabilir: alāy (al), görā:y (gör), okāy (oku).

Çokluk 1. şahısta çok tipik bir durum vardır. “Alaḡın, okālḡın” ikiden çok kişi için kullanılır. Yani “ikiden çok kişi alalım, okuyalım” demektir. İki kişi içinse “alalı, okālı” şekilleri kullanılır.

Olumsuzluk

Olumsuzluk eki –ma, -me'dir: almadım, almadırın (almamışım), görmeyā:rin (görmüyorum), görmesem, görme, görmeñ (görmeyin).

Bazı kiplerin olumsuz çekimi, Türkiye Türkçesinden farklıdır. Bunlar aşağıda gösterilmiştir.

Belirsiz gelecek zamanın olumsuzu, 1. ve 2. şahıslarda –mar, -mer; 3. şahıslarda –maz, -mez ile çekilir.

almarın	görmerin
(almam)	(görmem)
almarsıñ	görmersıñ
almaz	görmez
almarıs	görmeris
almarsıñız	görmersıñız
almazlar	görmezler

Şahıs zamirleriyle çekilen kesin gelecek zaman ile gerekli kiplerinin olumsuzu “dā:l” (değil) kelimesiyle yapılır: men alcak dā:l (almayacağım), sen alacak dā:l; men almalı dā:l (almamalıyım), biz almalı dā:l.

Türkmen Türkçesinde şimdiki zamanın olumsuzluğu için kullanılan değişik bir şekil vardır. Bu çekimi aşağıda gösteriyoruz.

alamök	(aldığım yok, almıyorum)
alañök	(aldığın yok, almıyorsun)
alanök	(aldığı yok, almıyor)
alamzök	(aldığımız yok, almıyoruz)
alañzök	(aldığınız yok, almıyorsunuz)

alanōklar (aldıkları yok, almıyorlar)

Bu tipik şekil “alanım yok” (aldığım yok) ifadesinden kısaltılmıştır.

Yeterlik (İktidar) Şekli

Türkiye Türkçesindeki gibi “bitmek” fiiliyle yapılır; fakat asıl fiile –a, –e değil –p zarf-fiil eki getirilir: alıp biler (alabilir), okāp bildi (okuyabildi).

Olumsuz çekimde olumsuzluk ekini yardımcı fiil alır: alıp bilmez (alamaz, okāp bilmedi (okuyamadı)).

Türkmen Türkçesinde “yeterlik” anlamını ifade etmek üzere “bolmak” (olmak) fiili de kullanılır: alıp bolyār (alabilir, alması mümkündür), okāp bolmaz (okumak mümkün değildir).

Hikāye

Fiil çekimlerinin hikāyesi –dı, –di ekiyle yapılır: alyārdım (alıyordum), alardı (alırdın), alardı, alardık, almazdım...

Ünlüden sonra araya y girmez: alsadım (alsaydım), alsadı (alsaydın).

Şahıs zamirleriyle çekilen gelecek zaman ve gereklik kiplerinin hikāyelerinde şahıs ekleri kullanılır: alcakdım, alcakdı, alcakdık, alcakdınız, alcakdılar; almalıydım (almalıydım), almalıydın, almalıydı, almalıydık, almalıydınız, almalıydılar. Bu iki kipin olumsuz hikāyeleri “dā:l” (değil) ile yapılır: alcaak dā:ldim (almayacaktım), alcaak dā:ldı; almalı dā:ldim (almamalıydım), almalı dā:ldı... Gereklik hikāyesi için –makçdı eki de kullanılır: almakçdı (almalıydım), almakçdı...

Öğrenilen geçmiş zamanın hikāyesi için –di eki –p ekinden sonra gelir: alırdım (almıştım), alırdı, alırdı... Ancak öğrenilen geçmiş zamanın hikāyesinde –p yerine –an, –en eki de kullanılır: alandım (almıştım), alandı, alandı...

Rivayet

Fiil çekimlerinin rivayeti “eken” (imiş) kelimesiyle yapılır. Kelimenin çekimi şu şekildedir: ekenī:m (imişim), ekenī:η (imişsin), eken, ekenī:k (imişiz), ekenī:ηiz (imişsiniz), ekenler.

Rivayet çekimi için daha önce gördüğümüz kip eklerinde “eken” kelimesinin yukarıdaki çekimi ilâve edilir: alar ekenī:m (alırımışım), alar ekenī:η (alırımışsin), gelmeli eken (gelmeliymiş, gelmeli dâ:l eken (gelmeliymiş)...

Öğrenilen geçmiş zamanın rivayetinde –an, –en eki ve “eken” kelimesi kullanılır: alan ekenī:m (almışımı), alan ekenī:η (almışımışsin)... –p ile kurulan öğrenilen geçmiş zamanda ise –miş ekiyle rivayet yapılır: alıpmış (almışımış).

Şimdiki zamanın rivayetinde de –miş eki kullanılır: alyārmışım (alıyormuşum), alyārmışın, alyārmış, alyārmışık, alyārmışınız, alyārmışlar.

Sıfat-Fiil

Türkmen Türkçesindeki sıfat-fiil ekleri şunlardır.

–an, –en: alan (almış olan), gören (görmüş olan), okān (okumuş olan). Örnekleri “alan, gören, okuyan” şeklinde de Türkiye Türkçesine aktarmak mümkündür.

–madık, –medik: okamadık adam (okumamış adam), ekilmedik yer

–ma:n, –mä:n : lyelik ekleriyle kullanılır: alma:nım (alamadığım), alma:nın (alamadığın), gelmä:ni (gelmediği).

–ar, –er : akar suv, güler yüz.

–maz, –mez : bolmaz iş, görmez göz.

–ya:n, yä:n : alya:n (almakta olan), göryä:n (görmekte olan), okya:n (okumakta olan), Örnekleri “alan, gören, okuyan” şeklinde Türkiye Türkçesine

aktarmak da mümkündür. –an, –en, daha çok geçmişte yapılmış olan şeyi; –ya:n, yä:n ise şu anda yapılanı anlatır.

–cak, cek : okacak oğlan (okuyacak olan oğlan), işlenecek a:dam (çalışacak olanadam), işlenmecek a:dam (çalışmayacak olan adam).

Zarf-Fiil

Türkmen Türkçesindeki zarf-fiil ekleri şunlardır.

–a, e(-y) : Tek başına kullanılamaz; tekrar gruplarında kullanılır: dura dura, ağlay ağlay (ağlaya ağlaya).

–p : alıp, görüp, okäp (okuyup), işläp (işleyip).

–ma:n, mä:n : alma:n (almadan), okma:n (okumadan), gelma:n (gelmeden).

–ka:, –kä:n : Türkiye Türkçesindeki "iken" anlamını verir. –an ve –cak eklerinden sonra gelir. Şahıs eklerini alması ilgi çekicidir: alanka:m (ben almışken), alanka:ŋ (sen almışken), alanka (o almışken), alanka:k (biz almışken), alanka:ŋız (siz almışken), alanka:lar (onlar almışken): gelecekkä:m (ben gelecek iken, gelecekkä:ŋ (sen gelecekken)... Bu ek aynı şekilde isimler üzerine de gelmektedir: çäğa:ka:m (ben çocukken), işçikä:ŋ (sen işçi iken)⁵⁹.

⁵⁹ Ercilasun, A.B., Göklenov, Cebbar, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara, 1991, s. 1097 - 1108

İNCELEME

YAPIM EKLERİ

I. YAPIM EKLERİ (SÖZ YASAYCI GOŞULMALAR)

A. İsimden İsim Yapan Ekler

(A:tdan A:t Yasayıcı Goşulmalar)

-LİK

Başlıca fonksiyonları isimlerden yer, âlet, topluluk isimleri, mücerret isimler ve sıfat yapmaktır. Bir nesnenin bir vasfını bildirerek sıfat gibi kullanılan isimler yaptığı gibi nesne adı olarak kalıcı isimler de teşkil eder⁶⁰

Edebî Dil

TT: -Lİ⁴k

TMT: -LİK

Ağızlar

ERSA: -Lİ⁴k

Dogru meniñ ya:nıma gelip, el-lik geyiv oryo:r (I-A, 167)

"Doğru benim yanıma gelip eldiven giyip (ot) biçiyor."

⁶⁰ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul 1993, s.146

KERA: -LI⁴k

Çopan-çı-lıg-am kemsiz etdik. (II-A, 11) "Çobanlığı da eksiksiz yaptık."

NOHA: -LI⁴h

Göh (y) üp-lüh woldı getdi. (III-A, 145) "Mavi iplik oldu gitti."

TEKA: -LI⁴k

Şol ağaş-lıg-am mizinki. (IV-A, 238) "Şu ağaçlık da bizimki."

YOMA: -LI⁴k

Ot-luk yerin ma:lı da:. (V-A, 139) "Otluk yerin malı da!.."

Örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesinde -Llk isimden isim yapım eki, şekil ve fonksiyon olarak Türkiye Türkçesinden farklı değildir. Yalnız Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ekin sadece dar-düz ünlülü şekilleri kullanılırken, bütün ağızlarda dar ünlülü bütün şekiller yanında yuvarlak ünlülü şekiller de kullanılır.

Batı Grubu ağızlarında ek, aynen Ersarı, Teke, Yomut ve Kerki Grubu ağızlarındaki gibidir. "n" sesi ile biten bazı kelimelerde ek asimilasyonla -nık şeklindedir.

aç-lık (AAT/AC, 3), şeytan-nık (AAT/AC, 15), aş-lık, düñür-lük (UİA/GG, 151), hırsız-lık (GBAA/ZK, 38), gelin-nık (KÜYA/TG, 75), demirci-lık (MİA/CG, 119), esgel-lık, sa:t-lık (ZBKİA/EE, 46), evli-lık, de:men-nık (KIYA/AG, 92), ip-lık (GBAA/ZK, 7).

Yine Batı Grubunun bazı ağızlarında Nohur ağzında olduğu gibi -LI⁴h şeklindedir.

bazar-luh-suz (AAT/AC, 24), ıramazan-nıh, susuz-luh (KIYA/AG, 92), hasda-lıh, aş-lıh (ZBKİA/EE, 47), baş-lıh (MİA/CG, 119).

Doğu Grubu ağızlarında ek, genellikle –Lıh şeklindedir. Bu yönüyle sadece Nohur ağzına paralellik gösterir. Ancak Nohur ağzından farklı olarak Doğu Grubu ağızlarında ek, ince ünlülü kelimelerden sonra bile kalın ünlülü gelebilmektedir, bu grubun kendine özgü fonetik özelliklerinden dolayı bunun tersi olarak, ince sıradan kelimelere kök kalın ünlülü olarak gelebilir.

çavür-luh “çayırılık” (KBAYA/AB, 35), selamat-lıh-lar (KİA/ABE, 262), gúl-lük gúlišdan-nıh (KİA/ABE, 253), işçi-lıh, keçeçi-lıh, (UMA/SÖ, 25), muhacır-lıh (AİAD/AC, 65), sene-lıh (EİA/MS, 131).

Doğu Grubu ağızlarında ekin Ersarı, Teke, Yomut ve Kerki Grubu ağızlarındaki gibi -LİK şekillerine de rastlanır.

gece-lik (AİAD/AC, 63), gún-nük (KİA/ABE, 255), anıcı-lik, zengün-nük (EYA/MS, 131), ireşber-lış (EYA/MS, 130).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarında söz konusu ek, sadece dar-yuvarlak ünlülüdür.

Çam-luk-lar-a (KDİAT/AC, 134), dúz-luk (RİA/TG, 241), şençbeş-lúk (RİA/TG, 59), aj-luk (RİA/TG, 215).

-LI

Esas fonksiyonu aslında sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmaktır. Bu yüzden sıfat eki diye anılır. Fakat sıfatlar isim olarak da kullanıldıkları için bu ekle yapılan isimler hem sıfat, hem isim olarak kullanılan vasıf isimleridir.⁶¹

Edebî Dil

TT : - LI⁴

TMT : - LI

Ağızlar

ERSA : - LI⁴

Tapıp beren akıl-lı bir a:dam eken. (I-A, 96) "Bulup veren akıllı bir adammış."

Suw-lu sö:l-lü yer diyip şö:rü sayladık. (I-B, 101). "Sulu nemli yer diyerek burayı seçtik".

KERA : - LI⁴

Ö:zümki tagam-lı volsa soñ görörin. (II-A, 111) "Kendiminki lezzetli olsa, sonra karar veririm."

Seni şö:r-lü diyip yö:rtük. (II-B, 108). "Seni buralı diye düşünüyorduk."

⁶¹ a.g.e., s.,150.

NOHA: - LI⁴

Äli çaga-ly wolsayäm diplom iş aldı. (III-A, 147) "Küçük çocuk sahibi olmasına rağmen bitirme tezini yapma sorumluluğu aldı."

Orazpolat gızıllı gök-lü renkler sayladı. (III-B, 112).
"Orazpolat kızıllı mavili renkler seçti."

TEKA: - LI⁴

Gıs-sag-ly vir za:t volonnur. (IV-B, 156) "Çok mühim bir şey olandır."

Döv-lü-lerden kim ma:r. (IV-B, 141). Dövlülerden⁶² kim var."

YOMA: - LI⁴

Zehil-li-di-m yö:nö şon okı:madım. (V-A, 79) "Zihinliydim (zekiydim) fakat sonra okumadım."

Biz gum-lu-muş-tık (V-B, 130). "Biz çöllüymüştük."

Örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesindeki olumlu sıfat yapım eki –LI, gerek şekil gerek fonksiyon açısından Türkiye Türkçesinden farklı değildir. –Lık ekinde olduğu gibi, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde bu ekin imlâ gereği sadece dar-düz ünlülü şekilleri kullanılmaktadır. Türkmenistan ağızlarında ise, Türkiye Türkçesindeki gibi ekin ünlü uyumlarına göre dar ünlülü bütün şekilleri kullanılmaktadır.

Batı Grubu ağızlarında –LI eki Türkmenistan ağızlarından hiç farklı değildir.

ilim-li, yunan-nı (KÜYA/TG, 76), Yonan-ly-la:r (GBAA/ZK, 13), uya-ly "oyalı" (GBAA/ZK, 3), nişan-nı-sı:-dı (GBAA/ZK, 45),

⁶² "Dövlü" bir uruk adı.

Gastamonu-lu-dur (AAT/AC, 3),  r-li di i-li (AAT/AC, 4), ana-lı, gız-lı (M    , 120), nişan-nı-lı, domurcu -lu (KIYA/AG, 92), küme-li, dat-lı (U    , 150).

Doğu Grubu ağızlarında ek, bölge ağızlarının kendine has fonetik hususiyetleri dolayısıyla genellikle ünlü uyumlarına girmez. Batı Grubu ağızlarındaki gibi “n” sesi ile biten kelimelerden sonra asimil syonla ekin  ns z  de i ebilmektedir.

izin-ni, Tercan-ni, i u -lu (EYA/MS, 130), at-lı (K    , 233), zeher-li (K    , 259), pas-li (    /AC, 79), s c-l  “suçlu”, i -li köfte (KBAYA/AB, 59), su-lı, balcan-lı (UMA/S , 70).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarında ek, tek şekilli olarak –li şeklindedir.

tat-li (K    /AC, 133), akil-li-si (K    /AC, 153), akil-li (R    , 218), can-lı (R    , 248).

- slz

Bu ek, -LI ekinin menfisidir. –LI eki esas itibariyle bir nesnede bir şeyin bulunduğunu, -slz eki ise bir nesnede bir şeyin bulunmadığını ifade eder. Bu ek de isimlerden hem sıfat hem isim olarak kullanılan vasıf isimleri yapar.⁶³

Edebî Dil

TT: - sl⁴z

TMT : - slz

Ağızlar

ERSA: - sl⁴z

Bizler hak-sız işledik. (I-A, 133) “Bizler ücretsiz çalıştık.”

Ö:d-süz ö:d-süz yigitle son döredi (I-B, 102). “Yüreksiz yigitler sonraları ortaya çıktı.”

KERA: - sl⁴z

Hesen, enemiñ doglan günine gül-süz gelme. (II-B, 2)

“Hasan, annemin doğum gününe çiçeksiz gelme.”

NOHA: - sl⁴z

Ola(r) gäp-siz gürrüñ-süz da:ga bakan kaçıp çıkallar. (III-A, 140). “Onlar hiç itirazsız dağa taraf kaçıp çıkmışlar.”

TEKA: - sl⁴z

Olor günä:-siz. (IV-A, 231) “Onlar günahsız.”

⁶³ a.g.e., s., 210

YOMA: -sl'z

İrenñi solup renk-siz ya:lı volli. (V-A, 127) "Rengi solup renksiz gibi oldu."

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında olumsuz sıfat yapım ekinin sadece dar-düz ünlülü şekilleri kullanılmaktadır. Bunun dışında ekin şekil ve fonksiyon olarak Türkiye Türkçesindeki şekillerinden farklı bir yanı yoktur.

Batı Grubu ağızlarında, ekin ünlü uyumlarına uygun olarak dar ünlülü bütün şekilleri kullanılır.

su-suz (GBAA/ZK, 15), vakıt-sız (GBAA/ZK, 24), hamır-sız, görenek-siz (UİA/GG, 152), davıl-sız, medet-siz (KIYA/AG, 92), góül-süz, gaynana-sız (MİA/CG, 119), namıs-sız, ciye:-siz (KÜYA/TG, 76).

Doğu Grubu ağızlarında Türkmenistan Türkçesindeki gibi genellikle dar-düz ünlülü şekilleri kullanılır.

Ök-siz (UMA/SÖ, 25), yuh-sız-lar "uykusuzlar" (UMA/SÖ, 27), fasılá-sız (KİA/ABE, 167), sahap-sız (AİAD/AC, 5), ağı-suz (AİAD/AC, 6).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarında ekin genellikle dar-yuvarlak şekilleri tercih edilir.

su-suz (KDİAT/AC, 159), çakmak-suz (RİA/TG, 197), hir-suz (RİA/TG, 219), ağıel-siz (RİA/TG, 59).

-CI

Başlıca fonksiyonu meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapmaktır. Her türlü ismin sonuna gelerek onlarla ilgili sıfatlar, uğraşma isimleri yapar⁶⁴

Edebî Dil

TT: - CI

TMT: - çI

Ağızlar

ERSA: - çI

Ädik-çi-den iki mün gowra:k pul aldı. (I-A 174) "Çizmeciden iki binden fazla para aldı."

KERA: - çI

Ay tazelense, ça:gır kûmüş-çi yengemizi. (II-A, 3) "Gelecek ay gümüşçü yengemizi çağır."

NOHA: - çI

Öy salcah bolsa iş-çi ayalla(r) yıgnaladı. (III-A, 153) "Ev kuracak olsa, işçi kadınlar toplanıyor."

TEKA: - çI

O(nı)ğ oglonlor(ı) aydım-çi. (IV-A, 240) "Onun oğlanları şarkıcı."

⁶⁴ a.g.e., s.,148.

YOMA: - ı

Ennig eden köynö ha:lı-ı. (V-A, 136). “lyice uzmanlaşan eski halıcı.”

Örneklerde görüldüğü üzere bu ekin Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında Eski Türkçedeki gibi sadece tonsuz şekilleri kullanılmaktadır. Bundan başka sadece dar-düz ünlülü şekilleri kullanılıyor olup fonksiyon bakımından Türkiye Türkçesinden farklı değildir.

Batı Grubu ağızlarında, ekin genellikle tonlu şekilleri kullanıldığı gibi, ekin dar ünlülü bütün şekillerini görebiliriz.

Bakır-cı-lar-ı (AAT/AC, 13), gapu-cu-si:-le (AAT/AC, 11), algı-cı-la: (GBAA/ZK, 24), davıl-cı (GBAA/ZK, 24), ama:nät-ci (GBAA/ZB, 41), düvün-cü-lük, mücde-ci, baqlıfa-cı-la: (KÜYA/TG, 76), hızar-cı, işki-ci, yol-cu (MİA/CG, 120), hızzat-ı, tef-ci, inat-cı, galıp-cı (UİA/GG, 149).

Doğu Grubu ağızlarında Eski Türkçede ve Türkmenistan Türkçesinde olduğu gibi ekin tonlu şekilleri bulunmaz.

dúgúr-ú-ğ-ú “dünürçüyü” (KİA/ABE, 261), demir-ı-ler (KİA/ABE, 258), damir-ı-da, düğün-ı (KBAYA/AB, 35), yol-ı, top-ı (UMA/SÖ, 35).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarında genellikle tonsuz şekiller kullanılırken yer yer tonlu şekillerine de rastlanır.

Yol-ı-si-n-l (KDİAT/AC, 137), yaban-cı (KDİAT/AC, 188), aş-ı (KDİAT/AC, 133), yol-ı, duğun-ci (RİA/TG, 62), atmáca-ı, baluk-ı (RİA/TG, 53), iş-ı, deniz-ı (RİA/TG, 209).

-CAk

Başlıca fonksiyonu küçültme ve sevgi ifade etmektir.⁶⁵

Edebî Dil

TT : -CAk

TMT : -cAk

Ağızlar

ERSA: -cAk

Çı:g tüşsö mışsı-cak bolyo:r. (I-A, 233) “Çiğ düşse yumuşacık oluyor.”

KERA: -cAk

Önk(i) ahşam bir damdı-cak berdi. (II-A, 132) “Önceki akşam bir damlacık verdi.”

NOHA: -cäh, cah

Gövräsi kiçi-cäh wolsayäm boladı. (III-A, 41) “Gövdesi küçücük olsa da oluyor.”

TEKA: -cAk

Yeñil-cek derd üç:n beyle diydiler. (IV-A, 74) “Basit bir dert için böyle dediler.”

⁶⁵ a.g.e., s.156.

YOMA: -cAk

Ma:lla(rı)ηηı veyi-cek yere geçir. (V-A, 118) “Mallarını büyücek bir yere geçir.”

Awnı-cak yeri kâ:n. (V-A, 16) “Küçük küçük yeri çok.”

awınık-cak >awnıcak

Türkiye Türkçesinde çok işlek olmayan bu eki incelediğimiz metinlerde tespit edemedik. Sadece Malatya ili ağızlarında ılı-cah, ısı-cah (MIA/CG, 120), ve Erzincan ili ağızlarında ev-cek, çabu-cah, (EİA/MS, 128) şeklinde örneklerini bulabildik.

Türkiye Türkçesi edebî dilindeki sayılı bir kaç kelimedeki (kuzu-cak, yavru-cak, yumur-cak, demin-cek, küçü-cek, büyü-cek gibi) örneklerine bakınca ekin Türkmenistan Türkçesinden farklı bir fonksiyonla sahip olmadığı görülmektedir. Hatta Türkiye Türkçesinde büyük-cek>büyü-cek, küçük-cek>küçü-cek şekillerine yukarıdaki gibi Türkmenistan Türkçesi ağızlarında beyik>beyi-cek, kiçig-cek>kiçi-cek şekillerinde aynen rastlanılmaktadır. Ancak ekin fonksiyonu, damdıcak, missıcak, yenilcek örneklerinde Türkiye Türkçesi ağızlarındaki fonksiyonundan daha farklıdır.

-DAş

Başlıca fonksiyonları eşlik, ortaklık ve mensubiyet, bağlılık ifade eden isimler yapmaktır.⁶⁸

Edebî Dil

TT: - Daş

TMT: - dAş

Ağızlar

ERSA: - dAş

Geleweri o:va-daş, geçeweri:ŋ mı:hma:nlar. (I-A, 119)
“Geliverin köydeş (köylüler) geçiverin misafirler.”

KERA: - dAş

Kızın boy-daş-lar-ı kömeg etti. (II-A, 62) “Kızın akranları yardım etti.”

NOHA: - dAş

Mäniŋ vilän yüräk-däş woluw (g)idädi. (III-A, 168) “Benimle yürekdeş olup gidiyor.”

TEKA: - dAş

Menem yol-loş voloyun. (IV-A, 202) “Ben de yoldaş olayım.”

YOMA: - dAş

⁶⁸ a.g.e., s.159.

Yigidiňki gayssa dert-deş tafilmaz. (V-A, 108) “Yigidiň başına iş gelse dert yoldaşı bulunmaz.”

Bu ekin, Türkmenistan Türkçesinde Türkiye Türkçesi edebî dilinden farklı olarak –daş ve –deş şeklinde tonlu şekilleri kullanılmaktadır. Oysa edebî dilden farklı olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynen Türkmenistan Türkçesindeki gibi ekin sadece tonlu şekilleri kullanılmaktadır ve fonksiyonunda da bir farklılık gözlenmemektedir.

Türkmenistan Türkçesinde kurallı bir şekilde ünlü uyumlarına giren ekin Türkiye Türkçesi edebî dilinde her zaman kalın ünlülü iken ağızlarda ince ünlülü şekilleri de vardır.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır: a:kı-däş (GDBB/ZK, 18), arkı-deş (GBAA/ZK, 15), arha-daş-ım (GBAA/ZK, 13), arga-daş-lık (AAT/AC, 51), argar-daş (KDİAT/AC, 171), arka-daş-um-un (RİA/TG, 225), kar-daş (RİA/TG, 220), vatan-daş-un (RİA/TG, 215), kar-daş-ım (KDİAT/AC, 175), halıña hal-daş, vatan-daş-lar-a (KIYA/AG, 93), göt-deş, arka-deş (UİA/GG, 152).

-lAylın

Bu ekin Türkiye Türkçesinde şimdiki fonksiyonu vakit isimleri yapmaktır.

Edebî Dil

TT : - lAylın

TMT : - lAylın

Ağızlar

ERSA : - lAylın

İ:verşen gidiş-leyin äkider. (I-A, 90) "Yollasam giderken götürür."

KERA : - lAylın

Bir a:y diyende büti:n-leyin kesdi. (II-A, 113) "Bir ay deyince tamamen kesti."

NOHA : - LÄylın

Mänä ömür-läyin hizmet ät. (III-A, 201) "Bana ömür boyu hizmet et."

TEKA : - lAylın

Bilgeş-leyin edilen ya:lı volya:(r). (IV-A, 33) "Bilerek edilmiş gibi oluyor."

YOMA : - lAylın

Gepleşem gün-leyin gepleyâ:n durya:n. (V-A, 70)
"Konuşsam bütün gün konuşur dururum."

Bu ek Türkiye Türkçesi standard dilinde ve ağızlarında işlek olarak kullanılmakta ve işlev bakımından da genel olarak vakit ismi yapmaktadır. Aynı ek Türkmen Türkçesinde ise zarf yapma fonksiyonundadır. –layln eki, örneklerde görüldüğü üzere Türkiye Türkçesinden farklı olarak isimlere ve fiillerin mastar şekillerine gelebilmekte, Türkiye Türkçesine göre farklı görevlerde kullanılabilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu fonksiyonlarla kullanılışına rastlanmamıştır.

Bu ek Türkiye Türkçesi standart dilinde ve ağızlarında işlek olarak kullanılmakta ve işlev bakımından da genel olarak vakit ismi yapmaktadır. Aynı ek Türkmen Türkçesinde ise zarf yapma fonksiyonundadır.

- kl

Bu ek, isimlerden temsil ve vasıf isimleri, yani zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar. Başlıca fonksiyonu, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik ifade etmektir. Bir nesneyi bağlı ve ait olduğu başka bir nesneye göre veya zaman ve mekân içindeki yerine işaret etmek suretiyle belirtir.⁶⁷

Edebî Dil

TT : - kl

TMT : - kl

Ağızlar

ERSA : - kl

Gayra-kı A:nna:nıñ inşi va:r eken. (I-A, 153) "Karşıdaki Anna'nın (erkek adı) erkek kardeşi varmış."

KERA : - kl

Mana, bi gara depe i:r-kl dōwūrde volan. (II-A, 36) "İşte bu kara tepe eski devirlerde olan (oluşturmuşur)."

NOHA : - kl

Dün-kü yerdän aluw gälillär. (III-A, 56) "Dünkü yerden alıp gelirler."

⁶⁷ a.g.e., s. 152.

TEKA : - ki⁴

Maňa düyn-kü volon za:t ya:lı. (IV-A, 174) “Bana dün olan şey gibi.”

YOMA : - ki

Bi vä:r-ki de ussoha:na. (V-A, 132) “Bu beriki de ustahane.”

Türkmenistan Türkçesinde ekin kalınlık-incelik uyumuna girdiği görülmektedir. Türkiye Türkçesi edebî dilinde bir kaç istisna dışında tek şekilli olan ek, Batı Grubu ağızlarında Türkmenistan Türkçesindeki gibi ünlü uyumlarına girer. Doğu Grubu ağızlarında ek, edebî dildeki gibi tek şekillidir.

Fonksiyonları bakımından Türkiye Türkçesinde ve Türkmenistan Türkçesinde bir farklılık gözlenmez.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır: şimci-ki, aşşa:-kı (KÜYA/TG, 76), şimdi-ki (UIA/GG, 146), sora-hı, karşı-kı (KIYA/AG, 92), ağaşda-ki (KBAYA/AB, 35), orta-ki, bugün-ki (UMA/SÖ, 69), uzun-kı (RİA/TG, 51), sabah-ki, onun-ki (EYA/MS, 140), orda-ki (KİA/ABE, 75)..

-rAk

Çokluk, fazlalık ifade eden karşılaştırma ekidir.⁶⁸

Edebî Dil

TT : - rAk

TMT: - rA:k

Ağızlar

ERSA : - rA:k

Sa:rı vagş(i) oña görä: **garrı-ra:k-tı**. (I-A, 109) “Sarı Bahşi ona göre biraz ihtiyarcaydı.”

KERA : - rA:k

Gara-rak, **gızıl-rak** köynek tapmadın mı? (II-B, 1) “Karaca kızılca gömlek bulamadın mı?”

NOHA : - rä:k, -ra:k

Almana gelän gözi **süz-gäk-rä:k** bir oğlan. (III-A, 209)
“Almaya gelen çekik gözlük bir oğlan.”

TEKA : - rA:k

Şonı **gı:sga-ra:k** aydı:ñ. (IV-A, 197) “Şunu kısaca söyleyin.”

Gara-mtıl-ra:k cövhöröm molya:(r). (IV-A, 88) “Siyahımsı cevher de oluyor.”

YOMA : - rA:k

⁶⁸ a.g.e., s.163.

Bayırlar gö:gümtül-rä:g öwüsyä(r)di. (V-A, 77) “Bayırlar yeşile bürünüyordu.”

Türkmenistan Türkçesinde oldukça işlek olan bu ek, Türkiye Türkçesinde kiçi-rek, ufa-rak, aşağı-rak gibi sadece bir kaç kelime yaşamaktadır. Fonksiyonları incelemeye konu olan her iki şivede de aynıdır.

Türkiye Türkçesi ağızlarına ait metinlerde bu ekin bulunduğu kelimeler tespit edilememiştir. Sadece Uşak ağızlarında ufa-rak (UİA/GG, 155) kelimesine rastlanabilinmiştir.

-DI

Yalnız tabiat taklidi isimlerde kullanılan işlek bir ektir.⁶⁹

Edebî Dil

TT : -DI⁴

TMT : -dı, - di

Ağızlar

ERSA : -dı, -di

Şöyl(e) inir-d(i) a:dam eken ö:z(i) ä: (I-A, 10) "Öyle dırdırcı adammış kil.."

KERA : -dı, - di

Son kerweller şak-ır-dı vile geledi. (II-A, 182) "Sonra kervanlar inip şakırtıyla geliyor."

NOHA : -dı, - di

"Bir şawur-dı war" diydi. (III-A, 254) "Bir şakırtı var, dedi."

TEKA : -dı, - di

Aysız gican gıraŋkılığınna atların diŋe ayak dükür-dü-sü eşidilyardı. (IV-B, 4) "Aysız gecenin karanlığında atların sadece ayak tıkırtısı işitiliyordu."

YOMA : -dı, - di

Takır-dı-sı gelir şo yere. (V-A, 164) "Takırtısı gelir o yere."

⁶⁹ a.g.e., s. 168.

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında da Türkiye Türkçesindeki gibi tabiat taklidî kelimelerde işlek olarak kullanılan bu ekin Türkmenistan Türkçesinde Eski Türkçede olduğu gibi yalnızca tonlu şekilleri kullanılır. Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında ise, genellikle tonsuz şekilleri kullanılır.

Türkiye Türkçesi ağızlarından bir kaç örnek tespit edilebilindi. tapır-tı-ma (KİA/ABE, 255), ğúrúl-tı (RİA/TG, 248). Takır-dı-sı (MİA/CG, 122), höngür-tü (UİA/GG, 155).

-CIL

Umumiyetle bir benzetme ve daha çok mübalaga manası vardır.⁷⁰

Edebî Dil

TT : - Cİ⁴L

TMT: - çıl, - çil

Ağızlar

ERSA: - çıl

Öwözvi:ke ta:rı:v etyo:r, ondan da ça:y-çıl sızler. (I-A, 63)

“Öwezbike’nin söylediğinden daha çayı seviyormuşsunuz.”

KERA : - çıl, - çil

B(ı) uzak-çıl volmı:dı. (II-A, 160) “Bu uzağa koşan değilmiş.”

NOHA : - çıl, - çil

Ustada hämmä zat yazıhlı, özi de gürrüñ-çıl adam. (III-A, 246) “Ustada herşey yazılı, kendisi de konuşkan adam.”

TEKA : - çıl⁴

Gandım aga gürrüñ-çıl adam bolonşon gelenlen hemmesi onun yanında oturmak işleyardı. (IV-B, 2.) “Gandım Ağa, sohbeti sevilen adam olduğundan gelerin hepsi onun yanına oturmak istiyordu.”

YOMA : - çıl

“Uzok-çıl-lıñ-ñı vildik” diydi. (V-A, 142) “Uzağa gidebileceğini bildik.”

⁷⁰ a.g.e., s. 166.

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ekin sadece dar-düz ünlülü şekilleri vardır. Ağızlarda dar ünlülü bütün allamorfları görülmektedir. Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında ekin sadece tonsuz olarak ç'li şekilleri kullanılırken, Türkiye Türkçesinde hem tonlu hem tonsuz şekilleri kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilemeyen bu ekin edebî dildeki örneklerine (ev-cil, balık-çıl, ak-çıl, tavşan-cıl vs. gibi) bakınca Türkmenistan Türkçesiyle bir fonksiyon farklılığı görülmemektedir.

- 'ncl

Bu ek sayı isimleri yapmakta kullanılır. Fonksiyonu asıl sayı isimlerinden sıra , derece eden sayı isimleri yapmaktır.⁷¹

Edebî Dil

TT : - 'ncl⁴

TMT : - 'ncı, - 'nci

Ağızlar

ERSA : - 'ncl⁴

Men vir-inci voluk geldim kalho:za. (I-A, 128) "Kalhoza birinci olarak ben geldim."

Men üç-üncü vö:lümün işge:ri. (I-B, 103). "Ben üçüncü bölümün personeliyim."

KERA : - ncl

Ya:ştı vir-inci-de okı:tı ind(i) ulaldı. (II-A, 216) "Gençti önce okudu, şimdi artık yetişkin."

NOHA: - 'ncl⁴

Başlığı göregoyşam törd-üncü gün gaytarırlar. (III-A, 170)
"Başkanı görsem, perşembe günü geri gönderirler."

TEKA : - 'ncl⁴

Yaz mövsümündö ilk-inci gerek tüpeñ şeşi eşidildi. (IV-B, 1)
"Bahar mevsiminde ilk defa tüfek sesi işitildi."

⁷¹ a.g.e., s. 159.

Ol dö:rd-üncü kla:sda okıya:(r). (IV-B, 142). O dördüncü sınıfta okuyor.”

YOMA : - 'nci⁴

Biz futbol oynunda bir-inci yere eye bolduk. (V-B, 6) “Biz futbolda birinciliği aldık.”

Bu ekte de, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ekin sadece dar-düz ünlülü şekilleri kullanılırken, ağızlarda dar ünlülü bütün allamorfları kullanılır.

Türkiye Türkçesi ağızlarından aşağıda vereceğimiz örneklerle bakılınca ekin her iki şivede ve ağızlarında aynı fonksiyonda kullanıldığı görülmektedir.

Batı Grubu ağızlarında ek, aynen Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi dar ünlülü bütün allamorflarıyla kullanılır. Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarında ise genellikle dar-düz ünlülü şekilleri kullanılmaktadır.

beş-inci, dörd-üncü (UİA/GG, 155), iki-nci, üç-üncü (MİA/CG, 121), kırk-ıncı, sekis-inci (KÜYA/TG, 76), yirmi-nci (KIYA/AG, 93), orta-ncı-sı (AAT/AC, 37), üç-inci (RİA/TG, 272), iki-nci, orta-ncı (RİA/TG, 201).

-cAğlz

Küçültme ve sevgiden başka bir de merhamet, şevkat, acıma gösterir; zavallılık ifade eder.⁷²

Edebî Dil

TT : -cAğlz

TMT : -cagaz

Ağızlar

ERSA : -cagaz

Törd **oglak-cagaz** berti. (I-A, 56) “Dört oglakcağız verdi.”

KERA : -cagaz

Yetmişden ötensoñ bir **gep-cagaz** tapmasa volmaz. (II-A, 52)

“Yetmişten geçince, konuşacak bir şey bulamasa olmaz.”

NOHA : -cagaz

İçin, diyiw, **çay-cagaz** gätirdi. (III-A, 163) “İçin, diye çaycağız getirdi.”

TEKA : -cagaz

Sörtük şemalından gizlenen **guş-cagaz**-lar hövürtgelerinden çıkmağa başladı. (IV-B, 19.) “Sörtük⁷³ rüzgarından gizlenen kuşcağızlar yuvalarından çıkmaya başladı.”

YOMA : -cagaz

⁷² a.g.e., s. 157.

⁷³ Sörtük: Kuzeyden esen çok güçlü soğuk rüzgar

Erik-cagaz-la(n)η-ηam yıgmalı volupdur. (V-A, 117)
“Erikcegizları da toplama zamanı geliptir.”

Türkiye Türkçesindeki –cAglz eki, Türkmenistan Türkçesinde fonksiyon itibarıyla tam karşılığını –cagaz ekinde bulmaktadır.

Ek, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında ince sıradan köklere bile hep kalın ünlülü olarak –cagaz şeklinde eklenmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında –cağız ekini Batı Grubu ağızlarının bazılarında tespit edebildik. Ek bu ağızlarda -cağız>-ca:z şeklinde konuşulmaktadır. avrat-ca:z (MİA/CG, 122), adam-ca:z (KÜYA/TG, 76), bun-ca:z (KIYA/AG, 95).

-z

Asıl sayı isimlerinden yakınlık, eşlik ifade eden topluluk sayı isimleri yapar.¹ Topuz, boynuz kelimelerinde ilgi, benzerlik ifade eder. Asıl sayı isimlerinde ve topuz, boynuz gibi kelimelerde kullanılan -'z ekleri aynı ek olabilir.²

Edebî Dil

TT : -'z

TMT : -'z

Ağızlar

ERSA : -'z

Tö:rt geçi eki-**z** guzlap on altı oğlak berti. (I-A, 59) "Dört keçi ikiz kuzlayıp on altı oğlak verdi".

KERA : -'z

Be:ş dogandan yayra:n onunka:m eki-**z** (e)keni. (II-A, 78)
"Beş kardeşten yayılan, onunki de ikizmiş."

NOHA : -'z

Huda wärsä äki-**z** çağayäm boladı. (III-A, 184) "Allah verse, ikiz çocuk da oluyor."

TEKA : -'z

Eki-**z**-ler-**e** a:d tapıp beren eken. (IV-B, 143). "İkizlere isim bulanmış."

YOMA : -'z

Meniň eki-z doganım ba:r. (V-B, 8) “Benim ikiz kardeşim var.”

Türkmenistan Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, asıl sayı isimlerinden yakınlık, eşlik ifade eden topluluk sayı isimleri yapan -’z ekiyle birlikte, “boynuz” kelimesindeki gibi ilgi, benzerlik ifade eden bir -’z eki vardır. Bunların birbirleriyle ilgili olduğu düşünülerek, aynı başlık altında verilir.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilenler şunlardır: boyn-uz (AAT/AC, 10), boyn-ı’z-i-n-a (RIATG, 219), boyn-uz (RIATG, 243).

-Cık

Başlıca fonksiyonları isimden küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapmaktır. Bu iki fonksiyon bazan birbirine karışmış olarak, bazan da tek başlarına görünürler.⁷⁴

Edebî Dil

TT : - cı⁴k

TMT : - cık, - cik

Ağızlar

ERSA: - cı⁴k

Oguldon volon ahtık-cık-lar üşşyo:r kă:te. (I-A, 102)
“Oğlumdan olan toruncuklar zaman zaman (bende) toplanıyor.”

KERA: - cık, -cik

Oglagı alıp kaçan şu(nu)η ya:n(ı) oglon-cık. (II-A, 44)
“Oğlağı alıp kaçan şu gibi oğlancık.”

NOHA : - cıh, -cih

Ayallar tawa-cıh-lı gidădi. (III-A, 160) “Kadınlar tabakcıklı gidiyor.”

TEKA : - cı⁴k

Ça:ga-cık ya:lı volşun. (IV-A, 224) “Küçük çocuk gibi hareketlerin.”

YOMA : - cı⁴k

Bayragna dūyö-cük vi:rdiler. (V-A, 25) “Ödül olarak (bir) deve verdiler.”

⁷⁴ a.g.e., s.155.

Türkiye Türkçesindeki fonksiyonlarıyla tamamem aynı olan bu ek, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde, Kerki Grubu ağızlarında ve Nohur ağzında dar-düz ünlülü, ön sesi daima tonlu ünsüzlü şekilleriyle kullanılır. Ersarı, Teke ve Yomut ağızlarında, Türkiye Türkçesi edebî dili ve Batı Grubu ağızlarında olduğu gibi dar ünlülü bütün allamorflarıyla ve ön sesi daima tonlu ünsüzlü şekilleriyle kullanılır. Doğu Grubu ağızlarında ise, ekin dar-yuvarlak ünlülü şekilleri daha çok tercih edilmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır:şindi-cik (KIYA/AG, 93), gelin-cik (MİA/CG, 120), ec-cik “azıcık” (KÜYA/TG, 76), bür-cük “biricik” (AAT/AC, 3), çıbılâ-cık “çıplacık” (GBAA/ZK, 99), küç-çük “küçücük” (AİAD/AC, 144), alça-cuḥ (EYA/MS, 129), ufa-cıh (UMA/SÖ, 69), ifa-çuk (RİA/TG, 40), kuçu-cúuk-sun (RİA/TG, 294), küçü-cük (KDİAT/AC, 137), ince-cük (KDİAT/AC, 133).

- sı

Bu ek benzerlik, gibilik ifade eder.⁷⁵

Edebî Dil

TT : - sı⁴

TMT : - sı, - si

Ağızlar

ERSA : - sı, - si

Ölüg-si vol̥sata yanyo:r ö:zi. (I-A, 120) "Fersiz, sönük olsa da (o) yanıyor."

KERA : - sı, - si

Üç yılmı, tö:rt yılmı ilk(i) **ölüg-si** yanadı. (II-A, 83) "Üç yıl mı dört yıl mı (oldu) başlangıçta sönük yanıyor."

NOHA : - sı, - si

Öçüg-si görüw ayırdım. (III-A, 186) "Soluk (rengini) görüp ayırdım."

TEKA : - sı⁴

Obaŋ gıraşındaki kiçicek tamda **ölüg-sü-cö** ışık görünärdi. (IV-B, 18) "Köyün kenarındaki toprak evde soluk bir ışık görünüyordu."

YOMA : - sı⁴

Gedem-si, şo(l) gidişine gelenok. (V-A, 86) "İnatçı, o gidişinden bu yana gelmedi."

⁷⁵ a.g.e., s.161.

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkmenistan Türkçesinde de işlek olmayan bir ektir. Fonksiyonu her iki şivede de aynıdır.

İşlek olmayan bir ek olduğu için Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili olarak incelenen metinlerde bulunamadı.

-CA

Bu ek yapım eki olarak kavim isimlerinden dil, lehçe ve şive isimleri yapmakta kullanılır⁷⁶.

Edebî Dil

TT: -CA

TMT: -cA

Ağızlar

ERSA: -CA

A: la-ca gara-ca itlermi $\bar{z}$ hem bardı. (I-B, 87) "Alaca karaca köpeklerimiz de vardı."

OI özbek- $\bar{c}$ e gepliyo:r. (I-B, 104) "O Özbekçe konuşuyor."

KERA: -CA

Men Ors- $\bar{c}$ a bilmäymän. (II-B, 109) "Ben Rusça bilmiyorum."

Menki yekke ala-ca itti. (II-B, 38) "Benimki tek bir alaca köpekti."

NOHA: -CA

Armut $\bar{c}$ ala-ca bişädi. (III-B, 53) "Armut birazcık olgunlaşıyor."

TEKA: -CA

⁷⁶ a.g.e., s.158.

Öňöm mür gara-ca köynegi ba:rdı. (IV-B, 75) "Önce de bir siyahlı elbisesi vardı."

YOMA: -CA

Eşegi nä:çe magtaşana at-ça bolmoz. (V-B, 51) " Eşegi ne kadar övsen (yüceltsen) at gibi olmaz.

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ekin sadece tonlu şekilleri kullanılırken, ağızlarda tonsuz ünsüzlerden sonra ek, Eski Türkçedeki gibi –ç’li konuşulmaktadır. Türkmenistan Türkçesindeki fonksiyonları, Türkiye Türkçesindekinden farklı değildir.

Türkiye Türkçesi edebî dilindeki ala-ca, kara-ca kelimeleri Türkmenistan ağızlarında da aynen yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında, ekin yapım eki olarak kullanıldığı çok örneğe rastlanılmadı. Sadece Kırşehir ağızlarında yassı-ca, gara-ca (KIYA/AG, 94), örnekleri bulunabildi.

-Li.....Li

Birbirine yakın iki kelimedede çift olarak kullanılan bu ek bir arada bulunma ifade eder. İki nesnenin bir arada bulunduğunu, iki nesnenin beraber olduğunu, kısacası iki nesnenin meydana getirdiği topluluğu ifade eder⁷⁷.

Edebî Dil

TT: -Li.....-Li

TMT: -Li.....-Li

Ağızlar

ERSA: -Li.....-Li

Ene li ata lı ça:galar gövnini peş tutmayarlar. (I-B, 89) "Analı babalı çocuklar mütevazi olmuyorlar."

KERA: -Li.....-Li

Ol yeri ene-li ça:ga-lı-lara verdiler. (II-B, 27) "O yeri çocuklu hanımlara verdiler."

NOHA: -Li.....-Li

Biz ata-lı ânâ-li ulallıh. (III-B, 21) "Biz analı babalı büyüdük."

TEKA: -Li.....-Li

Gumuñ etegi ga:vın-lı garpız-lı pellerden doludı.(IV-B, 32)
"Çölün eteği kavun karpuz dizileriyle doluydu."

⁷⁷ a.g.e., s.163.

YOMA: -LI.....-LI

Ba:g lı bakca lı bir öyi ba:r. (V-B, 54) "Bağlı bahçeli bir evi var."

Bu ekte şekil ve fonksiyon bakımından, Türkmenistan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında bir farklılık yoktur.

Türkiye Türkçesi ağızlarından örnekler tespit edilemedi.

-An

Bu ek işlek olmayan, ancak bir iki misalde görülen bir ektir. Bugün canlılığını kaybederek bulunduğu kelimelerde köke karışmış durumdadır. Çok belirli bir fonksiyonu yoktur. Eklendiği köklerin umumî olan manalarını tahsis ederek, muayyeleştirek daha belirli ve hususî gövdeler yapar.⁷⁸

Edebî Dil

TT: -An

TMT: -An

Ağızlar

ERSA: -An

Yaş **ogl-an** koyun bakyo:r. (I-B, 90) "Genç oğlan koyun besliyor."

KERA: -An

İ:zıñnan bir **ogl-an** geldi. (II-B, 110) "Arkasından bir oğlan geldi."

NOHA: -An

Ağlamadık **ogl-an-a** âmcek yoh. (III-B, 18) "Ağlamayan oğlana meme yok."

TEKA:-An

⁷⁸ a.g.e., s.165.

Kasım a:tlı o~~g~~l-an bu gün hem i:şe gelmedi. (IV-B, 31)

"Kasım, adlı o~~g~~lan bu gün de i:şe gelmedi."

YOMA:-An

Gö:ro~~g~~l:nı~~ı~~ dü:yşü~~n~~ö er-en-ler gi:ripdir. (V-B, 55)

"Köro~~g~~lu'nun düşüne erenler girmiş."

İşlek olmayan bu ek, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesinde "o~~g~~lan" ve "eren" kelimelerinde, Türkiye Türkçesinde ise "o~~g~~lan", "eren", "kızan" kelimelerinde aynı fonksiyonda yaşamaktadır.

Türkiye Türkçesi ile ilgili incelenen ağızlarda, işlek olmayan bir kelimedede çok kullanılan bu ekle ilgili pek çok örneğe rastlanılmıştır.

er-en, gız-a~~n~~ (KÜYA/TG, 77), o~~g~~l-an-ın (MİA/CG, 121), o~~g~~l-an (EYA/MS, 128), o:l-an (GBAA/ZK, 4), o~~g~~l-an (AAT/AC, 6), o~~g~~l-an (KİA/ABE, 253), o~~g~~l-an-da (AİAD/AC, 10), o:l-an-ın (AİAD/AC, 133).

-kek

Bu ekte kökün manasını tahsis eden, muayyenleştiren bir kuvvetlendirme, bir belirtme fonksiyonu görülür.⁷⁹

Edebî Dil

TT: -kek

TMT: -kek

Ağızlar

ERSA: -kek

Er-kek eşekleri yoruncada arkanladık. (I-B, 91) "Erkek eşekleri yoncanın bulunduğu yere (yere kazık çakıp) bağladık."

KERA: -kek

Er-keg-i-n-den yamanlık görse eya:l icesine kidâdi. (II-B, 25) "Erkeğinden kötülük görse, kadın annesine gidiyor."

NOHA: -kek

Niççe er-kek doğanın bar. (III-A, 56) "Kaç erkek kardeşin var."

TEKA: -kek

Ga:lan etegi atlı eşekli mihmanlardan dolupdı. (IV-B, 77) "Kalenin eteği atlı eşekli misafirlerle dolmuştu."

⁷⁹ a.g.e., s.228.

YOMA: -kek

Ol yük **erkeg-i-n-i** kita:va çalışıp gaydıveripdir. (V-B, 56) "O yük çeken deveyi kitaba değişip dönüp gelmiş."

İşlek olmayan bu ek, aynı şekil ve fonksiyonda, hem Türkmenistan Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde sadece erkek ve eşek kelimelerinde yaşamaktadır.

Er-kek-ler, eş-şek (KIYA/AG, 95), er-kä'läre, er-kem yok (GBAA/ZK, 102), er-käg (GBAA/ZK, 16), er-kek (AİAD/AC,4), er-kek (KDIAT/AC, 188), er-kek (RIATG, 268).

-KA

Bu ekin kökün dışındakini ifade fonksiyonu vardır.¹

Edebî Dil

TT: -KA

TMT: -ga

Ağızlar

ERSA: -ga

Enemden baş-ga hemmesi toya gitti. (I-B, 92) "Nenemden başka herkes düğüne gitti."

KERA: -ka

Baş-ka da:yım va:r, ol oñadır. (II-B, 59) "Başka dayım var, o (daha) iyidir."

NOHA: -ga

Män-dä baş-ga za:t yoh. (III-B, 65) "Bende başka şey yok."

TEKA: -ga

Kolhozun ekin meyda:nınna olardon baş-ga inläre şinek yokdı. (IV-B, 94) "Kolhozun ekin tarlasında onlardan başka inleyecek yoktu."

¹ a.g.e., s.166.

YOMA: -ga**Baş-ga vir yerden mellek berdiler. (V-B, 57)****"Başka bir yerden yer (toprak) verdiler."**

Bu ek, işlek olmayıp hem Türkmenistan Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde sadece "başka" ve "özge" kelimelerinde aynı şekil ve fonksiyonda yaşamaktadır. Türkmenistan Türkçesi "başka" sözüyle aynı anlama gelen "özge" kelimesi, daha çok Klâsik Türkmen edebiyatında kullanıldığı için, bu kelimeye ağızlarda rastlanılmadı.

Türkiye Türkçesi ağızlarında da sadece "başka" kelimesi tespit edilebilmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında ek, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında olduğu gibi -ga şeklindedir.

baş-ga (GBAA/AA, 3), baş-ga (AAT/AC, 18), baş-ga (UIA/GG, 153), baş-ga (KIYA/AG, 95), baş-ga (AlAD/AC, 26), baş-ga (EYA/MS, 129).

-dırık

Fonksiyonu alet isimleri yapmaktır.¹

Edebî Dil

TT: -dî⁴ri⁴k

TMT: -Dırık

Ağızlar

ERSA: -Dî⁴ri⁴k

Öküzün boynundaki boyun-duruk ayrılıptır. (I-B, 93)

"Öküzün boynundaki boyunduruk düşmüş."

KERA: -Dî⁴ri⁴k

İkki koş öküze voyun-turuk yo:k. (II-B, 51) "İki çift öküze boyunduruk yok."

NOHA: -Dırık

Ata agız-tırığ-ı-n-ı geydirdim. (III-B, 54) "Ata gemini² taktım"

TEKA: -Dî⁴ri⁴k

Boyun-duruk di:ylân za:t öñ ulanılya:rdı. (IV-B, 74)

"Boyunduruk denilen şey önceleri kullanılıyordu."

¹ a.g.e., s.166

² Bu gem normal gemlerden farklı olarak azgın atlar için kullanılan, daha sert bir gem çeşididir.

YOMA: -Dırık

OI boyun-tırık-dan sıfan yalı kaçık gitdi. (V-B, 59) "O boyunduruktan çıkmış gibi kaçıp gitti."

İşlek olmayan, çok sınırlı sayıdaki kelimeye yaşayan bu ekin Türkmenistan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında bir fonksiyon ayrılığı yoktur. Ancak şekil olarak ekin Türkmenistan Türkçesinde ön sesinin –tırık, -turuk şekillerinde tonsuz olarak kullanılabildiği görülmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında ekin durumu aşağıdaki örneklerdeki gibidir:

boyun-dürük (KÜYA/TG, 77), Kütahya yöresinde ünlü uyumu bu örnekte görüldüğü gibi kuralsız bir şekilde bozulmaktadır. boyun-duruğ (MIA/CG, 122). Bu şekilde ekin son sesinin tonlulaştığı görülmektedir. boyun-duruk (AAT/AC, 58).

-Ak

Benzerlik ifade eder.¹

Edebî Dil

TT: -Ak

TMT: -Ak

Ağızlar

ERSA: -Ak

Çol-ak geçi:ni bu gün şürä: goşmadık. (I-B, 94) "Topal keçiyi bu gün sürüye katmadık."

KERA: -Ak

Gol-ak bolsayem yokar çıkıp otı:r. (II-B, 50) "Çolak olsa da yukarıya çıkıp oturur."

NOHA: -ak, -äk

Onuñ käl-äk geçisi ba:r. (III-B, 17) "Onun boynuzsuz keçisi var."

TEKA: -Ak

Gol-ak hanıñ adamları yüz tövörögü eken. (IV-B, 30) "Topal hanın adamları yüz kişi kadarmış".

YOMA: -Ak

¹ A.g.e., s.167.

Orak günleri maş-ak çöplärdik. (V-B, 60) "Orak zamanı maşak¹ toplardık."

İşlek olmayan, belirli bazı kelimelerde yaşayan bu ekin, Türkmenistan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında bir fonksiyon farklılığı yoktur. Nohur ağzındaki -äk şekli ve bazı Batı Grubu ağzıları ile Doğu Grubu ağzılarında ekin son sesinin -k>h olması dışında şekil olarak bir farklılık görülmez.

Türkiye Türkçesi ağzlarına ait incelenen metinlerde tespit edilebilen örnekler şunlardır: yol-ah, göl-ek-de (MİA/CG, 121), sol-ah-ı-sı (KIYA/AG, 95), baş-ah, top-ah (EYA/MS, 128), gib-ek (RİA/TG, 290).

¹ maşak: Hasattan sonra ekin tarlasında kalıp giden buğday başakları.

-'k

Benzerlik ifade eder.¹

Edebî Dil

TT: -'k

TT: -'k

Ağızlar

ERSA: -'k

Bu gı:zıñ köynegi **topu-g-n-a** yetipdir. (I-B, 95) "Bu kızın elbisesi topuğuna yetmiş."

KERA: -'k

Bä:be-g-i-n-i alık gelenine **kä:n** yılam bolan yo:k. (II-B, 24)
"Bebeğini alıp getirmesine çok yıl da olmadı."

NOHA: -'h, 'k

Topu-h-u vuruşda dövülipdi. (III-B, 52) "Topuğu savaşta yaralanmıştı."

TEKA: -'k

Ya:bir̃ etegindäki ulı ağacın **gab-ıg-ı** soyulupdı. (IV-B, 29)
"Arkın eteğindeki büyük ağacın kabuğu soyulmuş."

YOMA: -'k

¹ a.g.e., s.167.

Kelle-k urulan söwütler gowı ösyö:. (V-B, 61) "Tepeleri kesilen söğütler iyi gelişiyor."

Türkmenistan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde aynı şekil ve fonksiyonda sahip bu ek, işlek olmayıp her iki şivede de hemen hemen aynı köklere getirilir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilebilen örnekler şunlardır: top-uğ-u-n-dan (AAT/AC, 3), bebe-k (AlAD/AC, 119).

-t

Denklik ifade eder.¹

Edebî Dil

TT: -t

TMT: -t

Ağızlar

ERSA: -t

Seydi a:ga ba:bam bilen **yaş-ı-t-daş** (I-B, 67) "Seydi ağa dedemle (anne tarafından) aynı yaşta."

KERA: -t

İn kettesi kim bilen **yaş-ı-t?** (II-B, 61) "En büyüğü kimle yaşıt."

NOHA: -t

Mäni öz **yaş-ı-t-lam** bilen urgatılla. (III-B, 50) "Beni kendi yaşıtılarımla gönderdiler"

TEKA: -t

Eşgerlige alınan oğlanların hemmesi **yaş-ı-t-daş**. (IV-B, 28)
"Askerliğe alınan oğlanların hepsi aynı yaşta."

YOMA: -t

¹ a.g.e., s.167.

Men on milen **yaş-ıt**, ikimizem cöwen orokdo bolupdırı. (V-B, 62) "Ben onunla yaşıtım, ikimiz de mısır hasadı zamanı doğmuşuz."

Türkmenistan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde sadece "yaşıt" kelimelerinde yaşayan bu ek, her iki şivede aynı şekil ve fonksiyona sahiptir.

Türkiye Türkçesi ağızlarından bu ek tespit edilemedi.

:-I

Benzerlik ifade eder.¹

Edebî Dil

TT: -I

TMT: -I

Ağızlar

ERSA: -I

Bu yıl meyda:nlarımız gız-ıl yaş-ıl öwüşti. (I-B, 69) "Bu yıl kırlarımız kızıla yeşile büründü."

KERA: -I

Teyi horaz ya:nı gıp-gız-ı-I. (II-B, 23) "Gerçek hâli horoz gibi kıpkızıl."

NOHA: -I

Mäniñ sizzän soracäh za:dım gız-ı-I köyneğim. (III-B, 51)
"Benim sizden soracağım kırmızı elbisem."

TEKA: -I

Bayırñ yüzü gız-ıl yaş-ıl güller bile doludı. (IV-B, 76) "Bayırın yüzü kızıl yeşil çiçeklerle doluydu."

YOMA: -I

¹ a.g.e., s.168.

A:cı gız-ı-l burç şatmaga Ga:zancıga gitdi. (V-B, 25) "Acı kırmızı biber satmaya Gazancık'a gitti."

Bu ek de, Türkmenistan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde aynı şekil ve fonksiyona sahiptir.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır:gız-ı-l (UİA/GG, 153), yeş-i-l (AAT/AC, 61), yeş-i-l-li (AİAD/AC, 88), yeş-i-l (KDIAT/AC, 231), kız-i-l (RİA/TG, 212), kız-i-l (KDIAT/AC, 138).

-Az

İlgi ifade eder.¹

Edebî Dil

TT: -Az

TMT: -Az

Ağızlar

ERSA: -Az

Zerda:lınıñ gülleri ay-az-da gaçtı. (I-B, 68) "Zerdalinin çiçekleri ayazda döküldü."

TEKA: -Az

Oba a:damlarının hemmesi bu ay-az-ı gi:cäni ayak üstünne geçirmeli bollılar. (IV-B, 25) "Köy halkı bu ayazlı geceyi ayak üstünde geçirmek zorunda kaldılar.

Türkmenistan Türkçesi ağızlarından Ersarı ve Teke ağızında tespit edebildiğimiz bu ek, Türkiye Türkçesi edebî dilinde de "ayaz" kelimesinde yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarından örnek bulunamamıştır.

¹ a.g.e., s.168.

-°msl

Benzerlik ve gibilik ifade eden bu ek, bilhassa renk isimlerinde çok kullanılır.¹

Edebî Dil

TT : -°msl

TMT : -°msl

Ağızlar

ERSA : -°msl

Doganım **ulu-msı-lık** edip meni gutlamä: gelmedi. (I-B, 2)
“Kardeşim mütevazilik edip beni kutlamaya gelmedi.”

NOHA : -°msl

Ulu-msı-lıh ädiw Gızılarwad’a² göşdi. (III-A, 190) “Burnu büyüklük edip Gızılarbat’a göçtü.”

TEKA : -°msl

Ulu-msı volorluk yagdayı va:r. (IV-A, 195) “Büyüklük gösterme özelliği var.”

Bu ek, fonksiyonu bakımından Türkmenistan Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki gibi benzerlik ve gibilik ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde renk isimlerinde sıklıkla kullanılan ek, Türkmenistan Türkçesinde renk isimlerinde kullanılmamaktadır.

¹ a.g.e., s. 162.

² Türkmenistan’da bir şehir adı.

Türkmenistan Türkçesinde aynı ifadeyi vermek için renk isimlerinde “-°mtıl” eki (gara-mtıl, a:g-ımtıl vs. gibi) tercih edilmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarına ait incelediğimiz metinlerde bu ekle ilgili olarak, mor-umsu (UI/AGG, 154) örneği tespit edilebildi.

-sıl

Benzerlik, ilgi ifade eder.¹

Edebî Dil

TT: -sı⁴L

TMT: -sı⁴L

Ağızlar

KERA: -sı⁴L

Yo:k-sul voldum, molçulugu görmedim. (II-B, 81) "Yoksul oldum, bolluğu görmedim."

NOHA: -sı⁴L

Yo:k-sul a:damdan dileg etme. (III-B, 88) "Yoksul adamdan (bir şey) dileme"

TEKA: -sı⁴L

Yo:k-sul a:damlaŋ toyunna bolşı ya:lı bu toyda hem kân mihman yokdı. (IV-B, 117) "Yoksul adamların düğünü gibi bu düğünde çok misafir yoktu."

Türkmenistan Türkçesi ağızlarından Kerki Grubu ağızlarında, Nohur ve Teke ağızlarında tespit edebildiğimiz –sul eki, Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında da Türkmenistan Türkçesindeki gibi sadece "yoksul" kelimesinde yaşamaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarından iki örnek bulunabildi: yoh-sul-luğ-u-n-u (KİA/ABE, 257), yoh-sul (AİAD/AC, 53).

¹ a.g.e., s.168.

-LA

Yer ismi yapar.¹

Edebî Dil

TT: -LA

TMT: -lağ, -leg

Ağızlar

TEKA: -LA

Çarva a:damları gışda gış-lag-a, yazza yaz-lag-a
çıkya:lar. (IV-B, 119) " Hayvancılıkla meşgul olanlar kışın
kışlaya yazın yaylaya çıkıyorlar."

YOMA: -LA

Malları ya:z-lag şürdük. (V-B, 64) "Malları yaylaya şürdük."

Türkmenistan Türkçesi ağızlarından Teke ve Yomut ağzında tespit edilebilen ve sadece yaylag, kışlag kelimelerinde yaşayan bu ek, Türkiye Türkçesinden fonksiyon olarak bir farklılık göstermez. Yalnız şekil olarak, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde, Yomut ve Teke ağzında, "-lağ" ekinin bünyesinde bulunan fiilden isim yapım eki "-ğ" hâlâ korunmaktadır. Oysa Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında sonraki -ğ'ler düşerek, kelimeler yayla ve kışla

¹ a.g.e., s.169.

şekillerinde kullanılmaktadır: yay-la-lar-a (KİA/ABE, 258), yay-la-yi (AİAD/AC, 57), yay-la-si (KDİAT/AC, 136), yay-la-si (RİA/TG, 249)

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında tespit edilen, ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunmayan isimden isim yapım ekleri şunlardır.

Edebî Dil

TMT: -cAŋ

Ağızlar

ERSA: -cAŋ,

Agtığım höves-cen bolan şon it şakla-yo:r-uş. (I-B, 13)
"Torunum hevesli olduğu için köpek besliyoruz."

KERA: -cAŋ,

Cıma: geldi palwan gatı gahar-caŋ-dı. (II-B, 21) "Cımageldi
(Cuma geldi) pehlivan, çok sinirliydi."

NOHA: -cAŋ,

Ka:kacan, okuva gatı höves-cän oylan. (III-B, 15) "Kâkacan,
okula çok hevesli oylan."

TEKA: -cAŋ,

Gatı nebiş-cen pa:tışa eken (IV-B, 24) "Çok nefesine düşkün
padişahmış."

YOMA: -cAŋ,

İ:şe i:ş-cen oylanları ala:lın (V-B, 19) "İşe işi seven
çalışacak oylanları alalım."

Edebî Dil

TMT : - 'mtıl, -°mtıl

Ağızlar

ERSA : - °mtıl, - °mtıl

Hä:liden yatı:rtı, **turşu-mtıl-ra:k** görö:r. (I-A, 113) "Epeyce zamandır yatıyordu, (o) ekşimsi buluyor (onu)."

KERA : - °mtıl, - °mtıl

Kızıl bahmal gerek ö:züñki **a:g-ımtıl-ra:k** eken. (II-A, 98)
"Kızıl renkli bahmal (bir tür kumaş) lâzım, kendininki beyazımsıymış."

NOHA : - °mtıl, - °mtıl

Miwäsini **turşu-mtıl-ra:k** görädi. (III-A, 96) "Meyvesini ekşimtırak buluyor."

TEKA : - °mtıl, - °mtıl

Gara-mtıl volup yatya:(r). (IV-A, 199) "Siyahımsı olmuş yatıyor."

YOMA : - °mtıl, - °mtıl

Bayırlar **gö:g-ümtül-rä:g** öwüşyä:(r)di. (V-A, 77) "Bayırlar yeşile bürünüyordu."

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, Yomut ağzında ekin yuvarlak ünlülü şekli de kullanılmaktadır.

Edebî Dil

TMT: -sA

Ağızlar

ERSA : - sA

İne, şü hi:li vilek-se şizlerde yo:ktur. (I-A, 104) “İşte şu şekilde bileklik sizlerde yoktur.”

KERA: - sA

İcesinden ga:ldı kadı:m bir vilek-se-si va:r. (II-A, 236)
“Annesinden kaldı, eski bir bilekliği var.”

NOHA : - sA

Düyäsi yoh, bolsa uña yälin-sä¹ gäydirädi. (III-A, 90)
“Devesi yok, olsa göğüslük takardı.”

Bu eke, Teke ve Yomut ağızlarında rastlanılmadı.

¹ yelin : koyun, keçi, sığır ve deve gibi hayvanların göğsü, yelinse ise göğüslük

Edebî Dil

TMT: -gAy

Ağızlar

NOHA: -gAy

Nohuruŋ oğlanları **ba:tır-gay** boladı. (III-B, 14) "Nohur bölgesinin oğlanları yiğit, korkusuz oluyor."

TEKA: -gAy

Beyle **ba:tır-gay-dır**, diyip pikir etmedim. (IV-B, 23) "Böyle yiğitdir diye düşünmedim."

YOMA: -gAy

Pa:şşa: ehli **ba:tır-gay** yaşları gulluga alıpdır. (V-B, 18)
"Padişah bütün korkusuz, yiğit gençleri askere almış."

2. Fiilden İsim Yapan Ekler (İşlikten A:t Yasayıcı Goşulmalar)

- mAk

İstisnasız bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ek, eskiden beri Türkçenin fiilden isim yapma eklerinin başında gelir. Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır¹.

Edebî Dil

TT : - mAk

TMT : - mAk

Ağızlar

ERSA : - mAk

İnim oka-mak işliyo:r, emma oka:p bilen yo:k. (I-B, 10.)
“Erkek kardeşim okumak istiyor, ama okuyamıyor”.

KERA : - mAk

Eya:llard(a) ata ba:va bolan yaş-mak indi yo:k. (II-A, 242)
“Atalarımız zamanında kadınların giydiği yaşmak şimdi yok”.

NOHA : - mah, -mäh

Şonnan gaç-mah kın. (III-A, 213) “Ondan kaçmak zor”.

¹ a.g.e., s.175.

TEKA : - mAk

Olonkı **çak-mak** bolupdur. (IV-A, 164) “Onların (kullandığı) çakmaktaşı olmuş”.

YOMA : - mAk

Ha:layan **za:dı vulo-mak**. (V-A, 216) “Sevdiği şey (yemeği) bulamak”.

Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki örneklerden anlaşılıyor ki, -mAk eki fonksiyon olarak aşağıda verilecek Türkiye Türkçesi ağızlarından hiç farklı değildir. Şekil itibariyle ise, Nohur ağızında ekin son sesindeki **ķ>h** değişimleri bile Doğu Grubu ağızlarında ve bazı Batı Grubu ağızlarında da görülmektedir. Bu yüzden şekil olarak da bir farklılık söz konusu değildir.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır: **yi-māk** (GBAA/ZK, 4), **ek-mek** (AAT/AC, 38), **al-maḥ** (MIA/CG, 123), **sevindir-mek** (UIA/GG, 292), **getir-mek**, **sir-mek** (KIYA/AG, 96), **de-mek** (EYA/MS, 231), **de-mah** (UMA/SÖ, 73), **et-mek** (KIA/ABE, 255), **ek-mek** (AIAD/AC, 112), **bağış-mak**, (RIA/TG, 56), **ğan-maḥ** (ZBKIA/EE, 48), **toḥ-maḥ** (KBAYA/AB, 59).

-mA

-mA'nın hareket isimleri yapmasına karşılık -mA'nın fonksiyonu iş isimleri yapmaktır. Bu iki çeşit fiil ismi arasındaki ince fark -mA'nın hareket ifade etmemesidir¹.

Edebî Dil**TT : -mA****TMT : -mA****Ağızlar****ERSA : -mA**

Ana, cüwönden ya:r-ma ya:rıyo:r. (I-A, 238) "İşte, mısırdan yarma yarıyorlar (yapılıyor)."

KERA : -mA

Gı:zın öy-me-si volmasa volmı:mış. (II-A, 8) "Kızın eşarbi (saf ipekten yapılmış olanından) olmasa olmazmış."

NOHA : -mA

Sümülärä vir çat-ma-m yoh. (III-A, 57) "Girmeye bir çadırım yok."

TEKA : -mA

Dola-ma diyyä:ler oño. (IV-A, 168) "Ona dolma diyorlar."

YOMA : -mA

Yaşa-ma-ca hareketleri köp. (V-A, 2) "Yapmacık hareketleri çok."

¹ a.g.e., s.176.

Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki örneklerden anlaşılıyor ki, -mA eki şekil ve fonksiyon açısından Türkiye Türkçesi edebî diliyle ve aşağıda örnekleri görülecek olan Türkiye Türkçesi ağızlarıyla tamamen aynıdır.

gel-me-dir (KİA/ABE, 194), as-ma-dan (AİAD/AC, 162), ver-me-si (EA/SO, 104), yol-ma (GBAA/ZK, 44), oku-ma yaz-ma (AAT/AC, 13), kes-me-y-e (AAT/AC, 8), çalış-ma (RİA/TG, 245), gez-me-y-e (KİYA/AG, 96), gıy-ma (UİA/GG, 164), süz-me (MİA/CG, 123), dik-me-ler (UMA/SÖ, 73), gır-ma (EİA/MS, 133), sal-ma (KBAYA/AB, 59), bandur-ma, ört-me (ZBKİA/EE, 48).

Batı Grubu ağızlarında -mA>-mı şeklinde söylenebilmektedir. yaz-mı “yazma” (GBAA/ZK, 3), çevir-mi çorbası “çevirme çorbası” (KÜYA/TG, 78).

- lcl

Fonksiyonunda bir çokluk, aşırılık, devamlılık vardır. Yaptığı isimler çok ve devamlı yapan veya olan nesneleri karşılar¹.

Edebî Dil

TT : - lcl

TMT : - lcl

Ağızlar

ERSA : - lcl

Yokarı galdırırlı durşa içinde çilim çek-ici volma. (I-A, 201).

“Yukarıya kalkmış şekilde ise, içeride sigara içmeye kalkma”.

Düşög ö:r-üci-ler ba:rtı. (I-B, 105) “Döşek örücüler vardı.”

KERA : - lcl

Yaz-ıcı volsa yazıv alıveredi. (II-A, 258) “Yazar olsa, yazı alabiliyor kaydedebiliyor”.

NOHA : - lcl

Ulanılan bolsa al-ıcı-sı wolmı:dı. (III-A, 150) “Kullanılan olsa, alıcısı olmuyor.”

Men üt-ücä: du:şdum. (II-B, 113) “Ben bir sahtekâra rastladım.”

¹ a.g.e., s.181.

TEKA : - lcl

Şo(l) yıl sat-ıcı bardı. (IV-A, 69) “O yıl satıcı vardı.”

YOMA : - lcl

Sennen al-ı, mennen sat-ı bolmaz_ı diydi. (V-A, 240)

“Senden alıcı benden satıcı olmaz dedi.”

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır: yurt-ı heyvannar (KİA/ABE, 278), yird-ici “yırtıcı” (KDİAT/AC, 181), aldat-ici iş (RİA/TG, 242), bin-ici (UİA/GG, 159), gur-ucu (KİYA/AG, 99), gör-ücü (MİA/CG, 126).

Örneklerde görüldüğü üzere, -lcl eki, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında ve Türkiye Türkçesi ağızlarında şekil ve fonksiyon olarak birbirinin aynıdır.

- gA

Hareketli yapanı, olanı veya yapılan nesneleri karşılayan isimler yapar.¹

Edebî Dil

TT : - gA

TMT : - gA

Ağızlar

ERSA : - gA

Ekende yer **vat-ga** volşo volmıyo:r. (I-A, 185) "Ekilen yer bataklık ise olmuyor".

KERA : - gA

Bugdayam beredi köplenç atına **gowur-ga** veredi. (II-A, 249)
"Buğday da veriyor, (fakat) genellikle atına kavurga veriyor".

NOHA : - gA

Cännättän **gulagısır-ga** tahdı. (III-A, 53) "Cennetten küpe taktı".

TEKA : - gA

Gowur-ga da anşat dâ:l. (IV-A, 285) "Kavurga da kolay değil".

¹ a.g.e., s.179.

YOMA : - gA

Diyä yüklä:p yo:nuş-ga getirye(r). (V-A, 224) “Deveye yükleyip talaş getiriyor”.

Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilebilen örnekler şunlardır: kötir-ge (UIA/GG, 160), böl-ge-si-n-e (KIYA/AG, 98), sıyrir-ga (MIA/CG, 125). Kuzeydoğu Grubu ağızlarında eke –ke şekliyle de rastlanıldı. supur-ke (RİA/TG, 235). Batı Grubu ağızlarında ekin bir kelimede –gü şeklinde söylenildiği görülmüştür. donnarı süpür-gü gibi “donları süpürge gibi” (GBAA/ZK, 86).

Örneklerden görüldüğü üzere, Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen küçük bir iki şekil farklılığı dışında –gA eki, şekil ve fonksiyon olarak her iki şivede birbirinin aynıdır.

-gi

Umumiyetle yapma ifade eden fiillerden isim yapar ve bu isimler daha çok yapılanı, bazan yapanı, bazan yapma işini; hülâsa fiilinin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesneleri karşılarlar.¹

Edebî Dil**TT: -GI⁴****TMT: -GI****Ağızlar****ERSA : -GI**

Yavı vilen i:şlemek **gör-gi**. (I-A, 185) “Atla i:şlemek (bir) azap. (Traktörle daha kolay anlamında).”

KERA : -GI

Maralın Gülşatdan **al-gı-sı** ba:r, Gülşadam **ber-gi-si-ni** berenok. (II-B, 15) “Maral’ın Gülşat’dan alacağı var, Gülşad da borcunu vermiyor”.

NOHA : -GI⁴

Önki **gör-gü-si** yadına düşäni yoh. (III-A, 136) “Önceki çektiği sıkıntıları hatırlamıyor”.

TEKA : -GI

Önöm **ber-gi-si** ba:rdı. (IV-B, 148). “Öncede borcu vardı.”

¹ a.g.e., s.179.

YOMA: -GI⁴

Öñürti yu:k(a) ört-gü-cik yafılya:(r). (V-A, 135) “İlk önce ince bir örtücük örtölüyor.”

Meniñ saña ber-gi-m yo:k. (V-B, 131). “Benim sana borcum yok.”

-GI eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki şekil ve fonksiyona sahiptir.

yy-gi (KIYA/TG, 78), sar-gı, gör-gü (KIYA/AG, 98), sor-gu, çalgı (MİA/CG, 124), yu-hu-m (KİA/ABE, 278), bış-gı, sor-ğu (EYA/MS, 132), uy-gu-su (AAT/AC, 17), sev-gu-li-ň (AAT/AC, 33), sev-gi-li-m (KDIAT/AC, 182), iş-ki (RİA/TG, 266), bil-ği-ler-umuz (RİA/TG, 253), iş-gi (UİA/GG, 160).

-I

Olan veya yapılan çeşitli nesneleri karşılayan isimler yapar.¹

Edebî Dil

TT : -I

TMT : -I

Ağızlar

ERSA : -I

Kümä: **tut-ı** guruw oturyo:(r)tı. (I-A, 207) "Çamurdan yapılmış küçük kulübesine perde çekip oturuyor".

KERA : -I

Başga **vuk-ı** yerin yo:k mı, diydi. (II-A, 264) "Başka gizli yerin yok mu, dedi".

NOHA : -I

Göwün isteydi, yönä sän unı **dañ-ı** etmä. (III-A, 11) "Gönlün istiyor, ama sen onu bağlama, sargı haline getirme".

TEKA : -I

Yöri:te **tık-ı-sı** va:r diyyä:(r). (IV-A, 149) "Özel tıpası var diyor."

¹ a.g.e., s.182

YOMA : - I

Buk-ı yerde goyup go:raya. (V-A, 195) "Gizli yerde koyup saklıyor".

-I fiilden isim yapım eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı şekil ve fonksiyona sahip olarak kullanılmaktadır. Yalnız, Doğu Grubu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarında ekin genellikle dar-düz şekilleri kullanılır.

yaz-ı-lı (KİA/ABE, 249), dol-ı, sür-ı (UMA/SÖ, 73), gorh-u-sun-nan (AİAD/AC, 6), dol-u (AİAD/AC, 116), kok-i-si (KDİAT/AC, 133), öl-ü-y-ı (KDİAT/AC, 154), kork-ı-dan (RİA/TG, 198), yaz-u-lu (AAT/AC, 7), gorh-u-dan (AAT/AC, 63), guy-u (AAT/AC, 38), go:rh-u-su-n-dan (GBAA/ZK, 43), yat-ı-y-a, tak-ı (MİA/CG, 124), tak-ı (KİYA/AG, 99), sev-ı (KÖYA/TG, 78), biş-ı (UİA/GG, 160).

-ç

Fonksiyonunda bir aşırılık ifade olup yaptığı isimler yapanı veya hareket hâlini gösterir.¹

Edebî Dil

TT : -°ç

TMT : -°ç

Ağızlar

ERSA : - °ç

Bir yere köp barsaŋ i:gen-ç eşidersiŋ. (I-A, 66) "Bir yere çok gitsen, çok sevilmezsın."

KERA : - °ç

Bugdayda üzer, olar hi:ç gısgan-ç dâ:l. (II-A, 261) "Bugday zamanı borcunu öder, onlar cimri değiller."

NOHA : - °ç

Gowı ba:rlämeydi, ba:rläseyäm bi yokan-ç dâ:l. (III-A, 5) "İyi kontrol etmedi, (iyi) kontrol ettiğin de bu bulaşıcı (hastalık) değil(miş)."

TEKA : - °ç

Käyin-ç veren vo:(la)rduk. (IV-A, 118) "Azarlamak durumunda kalırdık."

YOMA : - °ç

Sonj ökün-ç volmoşun. (V-A, 262) "Sonra pişmanlık olmasın."

¹ a.g.e., s.181.

Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki örneklere bakınca –ç ekinin en azından Türkiye Türkçesi edebî diliyle şekil ve fonksiyon olarak tam bir paralellik arz ettiği görülür. Türkiye Türkçesi ağızlarından Rize ağızında tespit edilebilen kıskan-ç (RİA/TG, 206) örneği de ek c'li olarak söylenmiştir. Ancak yine aynı bölgeye ait bir başka metinde –ç eki, korkun-ç şeklinde ç'li söylenmiştir. Türkiye ağızlarına ait başka örnekler tespit edilemedi.

-AgAn

Yaptığı isimler aşırı ve devamlı yapan veya olanı karşılar.¹

Edebî Dil

TT : - AgAn

TMT : - AgAn

Ağızlar

ERSA : - AgAn

Ya:r – agan itler va:rtı. (I-A, 192) "Yaran (ısıran, parçalayan) köpekler vardı".

Onıñ nă:me **yelmeş-egen** bir **za:t** mı? (I-B,58) "O ne yapışan bir şey mi?

KERA : - AgAn

Munuñ ha:dıasan(ı) **ayd-agan** şol. (II-A, 255) "Bunun hadisesini söyleyen o."

Kelho:zda öñ oñat **getir-egen** yerler va:rdı. (II-B,100)
"Kolhozda önceleri verimli yerler vardı."

NOHA : -AgAn

Nohurçı bolsa da **gül-egen** ekän özi. (III-A, 155) "Nohurlu olsa da kendisi güleç yüzlüymüş."

: Oglan ö:zbaşdak ulalan bolsa, **iç-egen** boladı. (III-B,103)
"Oglan kendi başına büyüşe içkici oluyor."

¹ a.g.e., s.180

TEKA : -AgAn

Hanı, şo **dep-egen**, tapsana gı:zım. (IV-A, 14) "Hani şu tepeni bulsana gızım."

Ba:kı, gatı **yat-agan** bolup çıkdı (IV-B,132) "Bâki çok uykucu olup çıktı."

YOMA : -AgAn

Üyr-**egen** it ya:lı völdi yördi. (V-A, 56) "Üregen it gibi oldu durdu."

Yumurta **getir-egen** tovuk bolmolu alanıñ. (V-B,37) "Aldığın tavuk yumurta veren olmalı."

-AgAn, çok işlek olmayan eklerimizden biridir, Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilemedi. Türkiye Türkçesi edebî dilindeki yat-ağan, kes-eğan, ol-ağan, vur-ağan, çal-ağan gibi örneklere bakınca, Türkmenistan Türkçesi ağızlarıyla şekil ve fonksiyon bakımından tam bir benzerlik söz konusudur. Ekin Türkmenistan Türkçesinde Türkiye Türkçesine göre daha işlek olarak kullanıldığı görülmektedir.

-gln

Fonksiyonunda bir büyütme, bir aşırılık manası vardır. Teşkil ettiği isimler çok yapan, olan veya yapılan nesneleri veya yapılan işi karşılarlar.¹

Edebî Dil

TT : - gl⁴n

TMT : - gln

Ağızlar

ERSA : - gln

Toy vol_{sa} gop-gun-a:m tapıyo:r. (I-A, 189) “Düğün olsa, (mutlaka) bir tartışma, kavga (konusu) bulunuyor.”

KERA : - gln

Agaçların şa:halan, çap-gın yelli yağışda dövüldi. (II-B, 4)
“Ağaçların budakları fırtınalı yağışda kırıldı.”

NOHA : - gl⁴n

Wuruş wahtında ulı gır-gın-çı-lık bolupdur. (III-B, 5) “Savaş zamanında büyük bir zayıat olmuş.”

TEKA : - gl⁴n

İki gezek sür-gün edillik. (IV-A, 159) “İki defa sürgün edildik.”

¹ a.g.e., s.179.

YOMA : - gln

Çap-gın yelli yağışda vardık. (V-A, 228) "Çok güçlü rüzgarda yağın yağmur (altında) vardık."

-gln eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki küçük bazı fonetik değişiklikler dışında aynı şekil ve fonksiyona sahiptir.

alış-kin (GBAA/ZK, 11), yor-gun (AİAD/AA, 59), bay-gun (AİAD/AA, 24), dal-gun (AAT/AC, 17), şaş-gun (AAT/AC, 13), yan-gın (AAT/AC, 12), bay-gun (AAT/AC, 9), bay-gun (RİA/TG, 293), şaş-kun (RİA/TG, 292), daş-gun (UİA/GG, 161), bas-ğın (KİYA/AG, 98), dut-gun, kes-kin (MİA/CG, 124).

-mAç**Edebî Dil****TT : -mAç****TMT :-mAç****Ağızlar****ERSA : - mAç**

Paraplılar¹ başg(a) a:t takyo:r, bizler onja goyult-maç diyyo:ruş. (I-A, 225) "Paraplılar başka isim veriyorlar, biz ona "goyultmaç"² diyoruz.

KERA: -mAç

Ov-maç-ıñ ne:medigini indi bildik. (II-B, 111) "Ovmaçın ne olduğunu şimdi bildik."

NOHA: -mAç

Bize döv-meç edip berdiler. (III-B, 114). "Bize dövmeç³ pişirip verdiler."

TEKA : - mAç

Bay a:dam bolup bört-meç hödürlep bileno:k mı?(V-B,133)
"Zengin olduğu halde börtmeç⁴ ikram edemiyor mu?"

YOMA : - mAç

A:hır öydö bi:ri maña ov-maç edip berdi: (V-B,39). "Sonunda evde biri bana ovmaç⁵ hazırladı."

¹ Türkmenistan'da bir şehir adı.

² Yemek adı.

³ Yemek adı.

⁴ Yemek adı.

⁵ Ekmeğin ovularak yapıldığı bir yemek türü.

İşlek olmayan -mAç ekinin Türkmenistan Türkçesinde başlıca fonksiyonu yemek isimleri yapmaktır. Türkiye Türkçesindeki gibi çığırt-maç, yırt-maç gibi isimler yapmaz.

Ekin Türkmenistan Türkçesindeki gibi Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında bula-maç, bazla-maç vs. gibi yemek isimleri yapma fonksiyonu da vardır. Türkiye Türkçesi ağızlarından bu ekle ilgili sadece Malatya ağızından örnekler bulunabildi. Malatya ilinde, bu ekle yapılmış çok yemek ismi yapılmaktadır.

uğ-maç (MİA/CG, 270), yar-maç (MİA/CG, 278), bula-maç (MİA/CG, 278), döv-meç (MİA/CG, 282), dür-meç (MİA/CG, 295).

-'k

Yaptığı isimler umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazan da o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesneleri karşılar.¹

Edebî Dil

TT : - °k

TMT : - °k, - °g

Ağızlar

ERSA : - °k, - °g

Yene vir a:zacık köwüp, sı:na:-g üçi:n ektim. (I-A, 171) "Yine biraz kazıp, sınamak için ektim."

KERA : - °k, - °g

Da:yım ele-k, dara-k ya:sayar. (II-B, 3.) "Dayım elek, tarak imal ediyor."

NOHA : - °k, - °g

Ul sizä garşı gitsä, ite yala-k wolasän. (III-A, 244) "O sana karşı hareket etse (tavır alsın), ite yalak olursun (çok kötü duruma düşersin)."

¹ a.g.e., s. 178

TEKA : - 'k, - 'g

Bagrı **ele-k** volya:nnır. (IV-A, 263) "Ciğeri delik deşik olmuştur".

YOMA : - 'k, - 'g

Dara-k görşön al. (V-A, 154) "Tarak görsen al."

- 'k eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesi ağızlarında aynı şekil ve fonksiyona sahiptir. Her iki şivede çok işlek olan bu eke ait pek çok örnek tespit edildi.

Doğu Grubu ağızlarında bölgenin genel ses hususiyetleri dolayısıyla ekin - 'h, - 'h̄, - 'g, - 'ğ gibi şekillerine rastlanır.

ışi-h-lan-dı (KİA/ABE, 278), del-i-h (KİA/ABE, 253), dara-ğ-l (KİA/ABE, 254), uyan-ıh (UMA/SÖ, 73), işlá-g, ada-ğ (KBAYA/AB, 59), işi-ğ-l (EA/SO, 95), yakış-ı-h-lı, aç-u-h (EYA/MS, 133), böl-ü-k böl-ü-g (AİAD/AC, 39), deli-g-i-n-e (AİAD/AC, 5), gapa-h-la-dı-m (AİAD/AC, 56).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarından ek genellikle - 'k şeklinde iken yer yer - 'g, - 'ğ şekillerinde de telâffuz edilmektedir.

Del-u-k (KDİAT/AC, 153), isi-k-le-t-du-n "ışıklattın" (KDİAT/AC, 159), kuşa-k (KDİAT/AC, 171), sar-u-ğ-n-nan (KDİAT/AC, 171), ayrul-u-k (KDİAT/AC, 185), konuş-u-g (KDİAT/AC, 191), aç-u-k (KDİAT/AC, 233), sar-u-ğ-u-n-a (RİA/TG, 230), yay-u-k (RİA/TG, 254), kuşa-ğ-u-n-a (RİA/TG, 274), karış-u-k (RİA/TG, 222), aç-ı-ğ (RİA/TG, 198), kıır-ı-k (RİA/TG, 197).

Ek, Batı Grubu ağızlarında Türkmenistan Türkçesi ağızlarına tam bir paralellik gösterir.

aç-ı-k (GBAA/ZK, 25), böl-ü-k (GBAA/ZK, 8), yüt-ü-ğ-ü "yitiği" (AAT/AC, 14), yin-u-ğ-u "yeniği" (AAT/AC, 32), kes-i-k

(AAT/AC,36), yan-u-ğ-u (AAT/AC, 51), aç-u-k-tu (AAT/AC, 61), çürü-
k (MIA/CG, 123), geber-i-k (KÜYA/TG, 76), gır-ı-k (UIA/GG, 162),
dep-i-k (KIYA/AG, 97).

-ş

Bu ek, fonksiyon bakımından aşağı yukarı –mA gibidir. Onun gibi iş ifade eden fiil isimleri yapar. Fakat bu fiil isimleri klişeleşerek iş ismi dışında nesne ismi olmaya –mA'lı isimlerden daha elverişlidir.¹

Edebî Dil

TT : -ş

TMT : -ş

Ağızlar

ERSA : -ş

Şu gün **yag-ı-ş** dı:nma:n yagdı. (I-A, 166) “Bu gün yağış dinmeden yağdı.”

KERA: -ş

Yag-ı-ş-ı gönler a:z bolyo:r. (II-B, 112). “Yağışlı günler az oluyor.”

NOHA : -ş

Şonun yegäni to:y edändä kâ:n **yag-ı-ş** yagdı. (III-A, 51)
“Onun yeğeni düğün ettiğinde çok yağmur yağdı “

TEKA : -ş

Şol ta:rı:hı **yen-i-ş** vollı. (IV-A, 288) “O tarihi (bir) galibiyet oldu.”

¹ a.g.e., s. 177

YOMA : -'ş

Onuñ yörü:ş(i) oñot. (V-A, 254) "Onun yürüyüşü iyi."

-'ş eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi aynı şekil ve fonksiyona sahiptir.

Al-ı-ş ver-i-ş (KİA/ABE, 291), otır-ı-ş-ta (UMA/SÖ, 74), yaşa-y-ı-ş-l (KİYA/AG, 97), dö-ü-ş (UİA/GG, 65), tan-ı-ş-lar (MİA/CG, 124), sat-i-ş (RİA/TG, 215), al-i-ş ver-i-ş (RİA/TG, 290).

-Ar

Edebî Dil

TT : -Ar

TMT : -Ar

Ağızlar

ERSA : - Ar

Su çekcek bolup **çeker-i** गया:gaçırdım. (I-B, 8) Su çekecek olup kovayı kuyuya kaçırdım.

KERA : - Ar

Goyun satıp getirenini **çek-er-iñ** içine koy. (II-A, 72) "Koyun satışından elde edilen parayı çekmeceye koy."

NOHA : - Ar

Ö:zi **käs-är** yasaw satadı. (III-A, 98) "Kendisi keser yapıp satıyor."

TEKA : - Ar

İ:l **keş-er** vil(e) i:şliyä:r. (IV-A, 6) "Eller (başkalar) keserle çalışıyor."

YOMA : - Ar

Gül-er yüzün telekelenipdir. (V-A, 203) "Güler yüzün çirkinleşmiş."

Türkiye Türkçesinde işlek olmayan sadece "keser" kelimesinde ve yeni yapılan biçerdöver, bilgisayar gibi kelimelerde

yaşayan bu ekin Türkmenistan Türkçesinde, Türkiye Türkçesine göre daha işlek olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında örnek tespit edilemedi.

-gıç

Yapan, olan veya yapılan nesneleri karşılayan isimler yapar.
Ekte bir büyültme manası da vardır.¹

Edebî Dil

TT : - gı⁴ç

TMT : - gıç

Ağızlar

ERSA : - gı⁴ç

Guy-guç öndönä:m ba:rtı. (I-A, 196) "Huni önceden de vardı."

Şemalda kirler uçmaz ya:lı **gıs-gıç** bilen gıstırdım.(I-B, 79)
"Rüzgarda çamarşırlar uçmasın diye mandalla kıstırdım."

KERA : - gı⁴ç

Yö:ne **guy-guç** elinden gaçadı. (II-A, 254) "Fakat huni elinden düşüyor.

" **Süz-güç** bil(e) ayradı. (II-B, 46) "Süzgeçle ayırıyor."

NOHA : - gı⁴ç

Ahın şü yärdä **gıs-gıç** yalı gısadı. (III-A, 142) "Sonunda şu yerde kısaç gibi kısıyor."

Süz-güç-ü başhe yerdän alıp bereyin. (III-B, 39) "Süzgeci başka yerden alıp vereyim."

¹ a.g.e., s.124.

TEKA : - gl⁴ç

Başlan-gıç diyen za:t yo:k. (IV-A, 138) "Başlangıç diye (bir) şey yok."

Suvdan süz-güç bile arassalap ayırdı. (IV-B, 65) "Sudan süzgeçle temizleyip çıkardı."

YOMA : - gl⁴ç

Şol kalho:za **var-gıç-dır**. (V-A, 236) "Şu kalhoza sürekli varanlardandır."

Garpızları **gır-gıç** bilen gırıp toşap gaynadardık. (V-B, 72)
"Karpuzları gırgıç¹ ile kazıyıp, karıştırıp kapuz pekmezi yapardık."

İşlek olmayan bu eke Türkiye Türkçesi ağızlarından başlan-gıç (MIA/CG, 126), dışında başka örnek bulunamadı. Türkiye Türkçesi edebî dilinde bu ekle yapılmış başlan-gıç, süz-güç, bil-giç gibi kelimelere bakıldığında Türkmenistan Türkçesiyle şekil ve fonksiyon bakımından aynı olduğu görülecektir. Ancak yukarıdaki örneklerle bakıldığında ekin Türkmenistan Türkçesinde çok daha işlek olduğu anlaşılmaktadır.

¹ gırgıç: Karpuzun içini kabuğundan ayırmaya yarayan irice çatal.

- Ak

Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi çokça yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, aleti; o hareketle yapılan şeyi; hasılı fiilin tesirinde kalan çeşitli nesneleri karşılar.¹

Edebî Dil

TT : -Ak

TMT : -Ak

Ağızlar

ERSA : -Ak

Döw-ek-te ik(i) eşsedden veryo:rtı. (I-A, 176) "Hasat zamanı iki katını veriyordu."

KERA : -Ak

Tö:rt yıl vile ya:şaşadık soñ sizler göç-ek-çi volduñuz. (II-A, 203) "Dört yıl beraber yaşadık, sonra sizler göçüp gittiniz."

NOHA : -Ak

Or-ak yasap bilmäydi. (III-B, 9) "Orak yapmasını bilmiyordu."

TEKA : -Ak

A:dam ilki vaşla:n(in)a gork-ak volya:(r). (IV-A, 261) "Adam ilk başladığında korkak oluyor."

¹ a.g.e., s.178.

YOMA : - Ak

Men **ürk-ek** bolan atımı şatdım. (V-B, 13) "Ben **ürkek** olan atımı sattım."

-Ak eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesindeki aynı şekil ve fonksiyona sahiptir. Her iki şivede de çok işlek olan bu ekle ilgili pek çok örnek bulunabildi. Doğu Grubu ağızlarında ve bazı Batı Grubu ağızlarında ekin son sesinin kalın ünlü sıralı kelimelerde sızıcılaşaacağı hatırlanmalıdır.

bıç-ağ-ı (KİA/ABE, 253), piç-ağ-i (AİAD/AC, 58), gon-ağ-ı-n-ı (AİAD/AC, 4), bin-ek (AİAD/AC, 80), or-ağ-ı (AİAD/AC, 54), yat-ağ-a (EA/SO, 91), ğaç-ah, ğorh-ah (EYA/MS, 131), kaç-ak-tur (RİA/TG, 273), kork-ak (RİA/TG, 197), kon-ağ-i-n-den (RİA/TG, 242), bıç-ak-la-y-ayım (KDİAT/AC, 151), kon-ağ-ın (KDİAT/AC, 171), sanc-ak (KDİAT/AC, 231), or-ak (KDİAT/AC, 205), yat-ağ-a (KDİAT/AC, 242), bıç-ah, gon-ah (MİA/CG, 123), ğıvr-ah (KİYA/AG, 97), ölç-ek (UİA/GG, 102), yat-ağ-ı (AAT/AC, 77), bıç-ah-la-dı-m (AAT/AC, 47), pıç-ah-la-dı-lar (GBAA/ZK, 36), bıç-ah-la-dı-la: (GBAA/ZK, 13), ölç-äK-ci-kän (GBAA/ZK, 37), or-ak (GBAA/ZK, 102).

- Aç**Edebî Dil****TT : - Aç****TMT : - Aç****Ağızlar****ERSA : - Aç**

Tut-aç ni:r(e)de, şo(nu) ıj vile tut. (I-A, 38) "Tutacak, nerede, onunla tut."

KERA : - Aç

Otuz yeddi ya:şında tik-eç⁽¹⁾ yasa:p sattı. (II-A, 164) "Otuz yedi yaşında tikeç yapıp satdı."

NOHA : - Aç

Gör-âç-lâr-im görädi, şükür edämân. (III-A, 38)
"Gözbebeğim görüyor, şükür ediyorum."

TEKA : - Aç

Tik-eç şatıp gönümi gördüm. (IV-A, 273) "Tikeç satıp geçimimi sağladım."

YOMA : - Aç

Gış-aç vile kömök verip yö:r. (V-A, 149) "Pense ile yardım ediyor."

İşlek olmayan -Aç eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilemedi. Türkiye Türkçesinde gül-eç ve tık-aç (tık- fiil kökü olarak

⁽¹⁾ Tandır ekmeği yaparken ekmeğin üzerine şekil vermeye yarayan alet.

düşünüldüğünde) kelimelerinde yaşayan bu ek, şekil ve fonksiyon itibariyle Türkmenistan Türkçesinden farklı değildir. Yalnız, bu ekin Türkmenistan Türkçesinde daha işlek olduğu örneklerden anlaşılmaktadır.

- ALAk

Edebî Dil

TT : - ALAk

TMT : - ALAk

Ağızlar

ERSA : - ALAk

Şo(l) yıl göm-elek köp boldı. (I-B, 106) "O yıl mantar çok oldu."

KERA : - ALAk

"Göv-elek bolamı?" diyedı. (II-A, 177) "Kömelek (mantar) (orada) olur mu" diyor.

NOHA : - ALAk

Şonnan yuharsını **sap-alak** ädiw aladı. (III-A, 119) "Şundan yukarısını gelişi güzel ediyor."

TEKA : - ALAk

Şu yıl köm-elek köpdi. (IV-A, 134) "Şu yıl mantar çoktu."

YOMA : - ALAk

Köp **sap-alak** atyo(r). (V-A, 264) "Çok saptırıyor, çok uydurma konuşuyor."

-ALAK eki, Türkmenistan Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde işlek olmayan eklerdendir. Türkiye Türkçesinde çök-elek, yat-alak, as-alak gibi kelimelerde yaşayan ek, şekil ve fonksiyon olarak Türkmenistan Türkçesinden farklı değildir. Türkiye Türkçesi ağızlarından sadece Kırşehir ağızlarında iki örnek tespit edilebildi. yat-alak, çök-elek (KIYA/AG, 100).

- mAn**Edebî Dil****TT : - mAn****TMT : - mAn****Ağızlar****ERSA : - mAn**

Okur-man volşan şenem i:vercek şü gı:zlar vilen. (I-A, 46)
 “Okuyacak olsan seni de gönderecek şu kızlar ile.”

KERA : - mAn

Gurva:n yagacıñ daşını yo:nup satar-man ya:lı. (II-A, 140)
 “Kurban ağacın daşını yontup satacak gibi.”

NOHA : - mAn

Malı yohdur zatlarını satar-man ol. (III-A, 37) “Malı yoktur,
 her şeyini satacak o.”

TEKA : - mAn

Al-a-man-a gidenler giç öylänler Kürt obolarına
 golaylaşdılar. (IV-B, 11) “Ganimet almaya gidenler öyleden
 sonra Kürt köylerine yakınlaştılar.

YOMA : - mAn

Çalar-man voluk gelli. (V-A, 144) “Çalgıcı olup geldi.”

-mAn eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki şekil ve fonksiyona sahiptir. Çok işlek olmayan bu ekle ilgili sınırlı sayıda örnek tespit edilebildi.

eğit-men (KIA/ABE, 244), şış-man-ca (şış- fiilinden yapıldığı düşünülerek) (AAT/AC, 13), değir-men (KDIAT/AC, 161), deir-men, ôret-men “öğretmen” (UIA/GG, 163), o:ret-men-i “öğretmeni” (RIA/TG, 256), dere-men-e “değirmene” (RIA/TG, 275).

- AnAk**Edebî Dil****TT : - AnAk****TMT : - AnAk****Ağızlar****ERSA : - AnAk**

Süýş-enek-lä:p¹ yörö:n çagalara volyo:r. (I-A, 215)
 “Emekleme çağındaki bebeklere oluyor.”

KERA : - AnAk

Tu:duň hı:vişından tutup süýş-enek-lä:p baragaydı. (II-A, 279)
 “Dut ağacının küçük dallarından tutunup emekleyip varıvereydi.”

NOHA : - AnAk

Enä ogla täräw süýş-änäk-le:-di. (III-A, 22) “Anne oğula taraf sürünerek vardı.”

YOMA : - AnAk

Eylekem geld(i) owş-anak-la:p. (V-A, 254) “Bacaklarını genişçe açıp yürüyerek diğer de geldi.”

-AnAk eki, şekil olarak Türkiye Türkçesindeki –AnAk ekine benzese de, fonksiyon olarak benzememektedir. Türkmenistan Türkçesinde fiillerden –AnAk eki ile yapılan isim gövdeleri bu şekilleriyle kullanılmayıp –LA isimden fiil yapım eki getirilmek

¹ süýşenekle - : emeklemek, yerde ellerin yardımıyla sürünmek

suretiyle (hatta bu gövdenin üzerine de -'p zarf-fiil eki getirilerek zarf olarak) kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde –AnAk eki çok işlek olmayan bir fiilden isim yapım ekidir. Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır: deġ-neg-i (KİA/ABE, 252), deg-enek (AİAD/AC, 54), deġ-e'neġ-e (RİA/TG, 260), deġ-nek (RİA/TG, 237), gel-enek, gör-enek (UİA/GG, 159), saġ-naġ “saġanak”, deġ-nek (EİA/MS, 132).

Uzun uzun h y tl (r) bir tut-am boladı. (III-A, 121) "Uzun hayat bir tutam (gibi) oldu."

TEKA : - Am

Bir tut-om ga:lanna vaşın(ı) ayır. (IV-A, 125) "Bir tutam kaldı."

Bu eke, Ersarı, Yomut, Kerki Grubu ağızlarında rastlanmadı.  nl  benzeşmelerinin çok ileri seviyede olduğu Teke ağızında ekin –om şeklinde olması tabi dir.

Türkiye Türkçesinde de işlek olmayan ve sadece tut-am kelimesinde yaşayan bu ek, her iki şivede aynı özelliklere sahip bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarından örnek tespit edilemedi.

-d̥

Esas itibariyle -n-'li fiil gövdelerine getirilir. Teşkil ettiği isimler yapan, olan veya yapılan çeşitli nesneleri karşılarlar.¹

Edebî Dil

TT: -t̥, t̥i, -tu, -t̥ü

TMT: -d̥i, -d̥i

Ağızlar

ERSA: -d̥i, -d̥i, -du, -d̥ü

Bu yıl ama:nıñ çökün-d̥ü-s̥ü az boldı. (I-B, 80) "Bu yıl su birikintisinin dibindeki mil (balçık) az boldu."

KERA: -d̥i, -d̥i, -du, -d̥ü

Yerineñ ca:nı çökün-d̥i. (II-B, 63) "Toprağın en sevdiği su birikintilerinin altında oluşan milli, humuslu tortular."

NOHA: -d̥i, -d̥i, -du, -d̥ü

Anām mānā bir bö:lāk kāsın-d̥i mata: berdi. (III-B, 55)
"Nenem bana bir parça kesilmiş kumaş verdi."

TEKA: -d̥i, -d̥i, -du, -d̥ü

Ya:va gaçan yüzüğünü Selbi suvuñ dü:ybündäki çökün-d̥ü palçıkdan tapıdır. (IV-B, 90) "Selbi, su arkına düşen yüzüğünü suyun dibinde oluşmuş çamurda bulmuş."

¹ a.g.e., s.183

YOMA: -dı, -di, -du, -dü

Ga:zanıñ dü:ybünde çökün-dü-sü galya. (V-B, 73) "Kazanın dibinde (Kaynatılan herhangi bir şeyin) çöküntüsü kalıyor."

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında ek, fonksiyon olarak Türkiye Türkçesiyle aynıdır. Türkmenistan Türkçesinde de ek, -n-'li fiil gövdelerine getirilir. Yalnız, şekil olarak Türkmenistan Türkçesinde ekin sadece tonlu şekilleri kullanılırken, Türkiye Türkçesinde sadece tonsuz şekilleri kullanılmaktadır.

kır-ı-n-tı (UMA/SÖ, 74), sık-ı-n-tı (EYA/MS, 133), gırp-ı-n-tı (UIA/GG, 161), bula-n-tı (KIYA/AG, 99), sız-ı-n-tı (MIA/CG, 125), sık-u-n-tu (AAT/AC, 15), sık-ı-n-ti-da-y-um (KDIAT/AC), sık-ı-n-ti-li (RIATG, 286).

-'m

Başlıca fonksiyonu fiille ilgili bir hâl, durum, iş, ifade etmek olup o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, alet, yer vs. gibi çeşitli isimler de yapar.¹

Edebî Diller**TT: -'m****TMT: -'m****Ağızlar****ERSA: -'m**

Şu hepde ovoda öl-ü-m yit-i-m köp boldı. (I-B, 77) "Bu hafta köyde ölüm yitim çok oldu."

KERA: -'m

İndi ber-i-m bolmasa gaydıp kelcektim (II-B, 48) "Şimdi (de) verim olmasa geri gelecektim."

NOHA: -'m

Ber-i-m-siz baylara barannan kârâmlı da:glara bar. (III-B, 40) "Faydasız zengirlerce varanından, keremli dağlara var."

TEKA: -'m

Olañ maşğalaşı öñdön bări al-ı-m sat-ı-m bile meşgullanya:dı. (IV-B, 67) "Onların ailesi önceden beri alım satım ile meşgul oluyordu."

¹ a.g.e., s.178.

YOMA: -'m

Ogul atadan gı:z eneden gör-ü-m görelde almaşa i:z yiter.
(V-B, 70) "Oğul babadan kız anadan gelenek görenek
öğrenmese, nesil kaybolur."

-'m eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan
Türkçesindeki aynı şekil ve fonksiyona sahiptir.

dak-ı-m (GBAA/ZK, 3), öl-ü-m (AAT/AC, 36), dak-ı-m-lar-l
(AAT/AC, 13), geç-i-m-siz-luk (RİA/TG, 62), sık-ı-m kırp-ı-m
(UMA/SÖ, 73), ek-i-m (UİA/GG, 163), dür-ü-m (KIYA/AG, 98).

-in

Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi yapanı, olanı ve daha çok, yapılanı ifade eder.¹

Edebî Diller

TT: -in

TMT: -in

Ağızlar

ERSA: -in

Şu yıl kolhozçılar mekge **ek-in-i-n-i** köp ektiler. (I-B, 69) "Şu yıl kolhozcular mısırı çok ektiler."

KERA: -in

Şol **gel-in** ärsa:rı türkmene degişli. (II-B, 34) "O gelin ersarı Türkmenlerinden"

NOHA: -in

Ol **ek-in-e** suw tutdı. (III-B, 36) "O ekine su tuttu."

TEKA: -in

Obaň erkek göböklüşü **ek-in dik-in** üçin meydana çıkıpdı, şo şebäpli de **tala-ň-çı-lar-a** gaytavul beren bolmadı. (IV-B, 62) "Köyün yiğitleri ekine tarlalara gitmişti, bu yüzden eşkiyalara karşılık verebilen olmadı."

YOMA: -in

Yıllık gi:rdecimizden bir **şag-in** sığır aldık. (V-B, 71) "Yıllık gelirimizden süt veren bir sığır aldık."

¹ a.g.e., s. 179

-’n eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki aynı şekil ve fonksiyona sahiptir.

gel-(i)-n-i (KİA/ABE, 275), gel-i-n (AAT/AC, 21), tüt-ü-n (GBAA/ZK, 102), ğel-i-n-i (RİA/TG, 240), eç-i-n “ekin” (KDİAT/AC, 184), cel-i-n “gelin” (KDİAT/AC, 147), tüt-ü-n (KDİAT/AC, 158), gel-i-n (UMA/SÖ, 74), çık-ı-n (EYA/MS, 133), gel-i-n-i (EA/SO, 92), ek-i-n (KİYA/AG, 98), sat-ı-n (UİA/GG, 160), yığ-ı-n (MİA/CG, 125), gäl-i-n-nig “gelinlik” (GBAA/ZK, 17).

-sı

Edebî Dil

TT: -sı

TMT: -sı, -si

Ağızlar

ERSA: -sı, -si

Ya:şulılar bilelikte **yaş-sı** nama:z okadılar. (I-B, 81) "İhtiyarlar hep birlikte yatsı namazını kıldılar."

KERA: -sı, si

Atam ağşam **yat-sı** nama:z okamaga öye kelcek. (II-B, 33)
"Dedem (baba tarafından) akşam yatsı namazı kılmaya eve gelecek."

NOHA: -sı, -si

Ol **yas-sı** nama:zını okadı. (III-B, 33) "O yatsı namazını kıldı."

TEKA: -sı, -si

Yaş-sı namazına çenli hemmämiz onun gelerine garaşdık. (IV-B, 59) "Yatsı namazına kadar hepimiz onun gelmesini bekledik."

YOMA: -sı, -si

Yaş-sı namaz vagtı o:ba geldim. (V-B, 76) "Yatsı namazı vakti köye geldim."

İşlek olmayan bu ek, Türkiye Türkçesinde yas-sı, sin-si, yat-sı, tüt-sü gibi kelimelerde yaşamaktadır. Türkmenistan Türkçesinde işlekliliği daha sınırlı olmalı ki, yukarıdaki cümlelerde görüldüğü üzere sadece yat-sı>yas-sı kelimesinde yaşamaktadır. Malatya ağızlarında bu kelime, aynen Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki söylenişle tespit edildi. yas-sı “yatsı” (MİA/CG, 125). Türkiye Türkçesi ağızlarına ait başka örnek tespit edilemedi.

-bAç**Edebî Dil****TT:-bAç****TMT:-vAç, -pAç****Ağızlar****ERSA: -pAç**

Agşam o:bamızın oğlan gı:zları **gizlen-peç-ek** oynadılar. (I-B, 82) "Köyümüzün çocukları akşam saklanbaç oynadılar."

KERA: -vA:ç

Oyna-va:ç satı(k) kelcektim. (II-B, 49) "Oyuncak satıp gelecektim."

NOHA: -pA:ç

Ol pırlam-pa:ç¹ oynadı. (III-B, 32) "O topaç çevirdi."

TEKA: -pAç

Çağalan bir toparı aşşık, beyleki toparı bolso, **gizlen-peç** oynaya:dı (IV-B, 57) "Çocukların bir grubu aşık, diğer grubu saklanbaç oynuyordu."

YOMA: -vAç

Ça:galara sovgat hökmünne bir nâçe oyna-va:ç getirdiler. (V-B, 77) "Çocuklara hediye olarak birkaç oyuncak getirdiler."

¹ Isparta'nın Uluborlu ilçesinin ağızlarında topaç yerine "pırla" sözünün olması leksikolojik açıdan dikkat çekicidir.

-bAç eki, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında şeklen Türkiye Türkçesinden farklı olarak -vAç, -pAç şekillerinde kullanılsa da Türkiye Türkçesinde yapılan türden isimler yapmaktadır. Türkiye Türkçesinde dolan-baç>dolambaç, saklan-baç>saklambaç kelimelerinde yaşayan bu eke ait Erzincan ve Malatya ağızlarından örnekler tespit edilebildi.

dolan-baş<dolan-baç, sahlam-baç<sakla-n-baç (EİA/MS, 132), sahlam-baş<sakla-n-baç, atla-m-baş<atla-n-baç (MİA/CG, 125).

-sAk**Edebî Dil****TT: -sAk****TMT: -sAg****Ağızlar****ERSA: -sAg**

Gadır gi:ceşinde **tus-sag** edilenler dolanıp geldiler. (I-B, 83)
 "Kadir gecesinde, hapsedilenler geriye (evlerine) geldiler."

KERA: -sAg

Yeddi dogandan üçü **tut-sag** völdi. (II-B, 35) "Yedi
 kardeşten üçü tutuklandı."

NOHA: -sAg

Ol vuruş yıllarında **tus-sag** edildi. (III-B, 31) "O savaş
 yıllarında tutsak edildi."

TEKA: -sAg

Şol dövürde anlı düşünceli a:damların hemmesi **tus-sag**
 edilipdir." (IV-B, 53) "O devirde mütefekkir insanların hepsi
 esir edilmiş."

YOMA: -sAg

Patışsa:mız günä:lilerin günä:şini geçip, **tus-sag-dan**
 boşadya:. (V-B, 78) "Padişahımız suçluların suçunu
 bağışlayıp serbest bırakıyor."

-sAk eki, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında –sag şekliyle sadece “tut-sag” kelimesinde yaşamaktadır. Bu ek, Türkiye Türkçesinde de sadece tut-sak kelimesinde yaşamaktadır. Ağızlardan tespit edilemedi, ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında ekin sadece tut-sak kelimesinde yaşadığı kuvvetle muhtemeldir.

-mlr**Edebî Dil****TT: -ml⁴r****TMT: -mlr****Ağızlar****ERSA: -mlr**

Yazza yag-mır¹ köp yagyar. (I-B, 84) "Baharda yağış çok yağıyor."

KERA: -mlr

Ba:gma:nıñ çatması yag-mır-da yıkılıptır. (II-B,32)
"Bahçıvanın çadırı yağışta yıkılmış."

NOHA: -mlr

Gapıda duran gapıçı yag-mır-da içeri girin diyyän yalı işaret etdi. (III-A, 276) "Yağış yağırken kapıdaki kapıcı, içeri girin, der gibi işaret verdi."

TEKA: -mlr

Yağışlı yag-mır-lı gice bolan ça:ga: Yagmır a:dını goyupdırlar. (IV-B, 50) "Yağışlı yağmurlu gecede doğan çocuğa yagmır adını vermişler."

YOMA: -mlr

Bu yıl yag-mır köp yagdı. (V-B, 79) "Bu yıl yağış çok yağdı."

¹ Türkmenistan Türkçesinde "yağmır" kelimesi, Türkiye Türkçesinde genel anlamdaki "yağış" yerine kullanılır. Türkiye Türkçesindeki yağış kelimesi ise Türkmenistan Türkçesinde yağmur anlamına gelir.

-mır eki, Türkmenistan Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “yağmur” kelimesinde bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olan Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında “yağmır” şekliyle düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ek genellikle, Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi dar-düz ünlülü olarak söylenilir.

yağ-mır (KİA/ABE, 236), ya:-mır (UİA/GG, 163), yağ-mur (AAT/AC, 57), ya:-mır (KİYA/AG, 99), yağ-mur (MİA/CG, 126), yağ-mur (KDİAT/AC, 145), yağ-mur (RİA/TG, 221).

-CA**Edebî Dil****TT: -CA****TMT: -CA****Ağızlar****ERSA: -CA**

Ça:galar bagındaki düşün-celi ça:gaları saylap aldılar. (I-B, 85) "Çocuk yuvasındaki akıllı çocukları seçip aldılar."

KERA: -CA

Owgan aya:lla(r)nıñ örtün-ce-si volyo:r (II-B, 113). "Afgan kadınlarının örtüsü oluyor."

NOHA: -CA

Yapın-ca-sını yapıp yatadı. (III-B, 115). Kepeneğini örtüp yatıyor."

TEKA. -CA

Atın, diyä:niñ yapın-ca-sı başga volya(r). (IV-B, 149) "Atın, devenin örtüsü başka oluyor."

YOMA: -CA

Ha:zir ya:şların hemmesi düşün-ce-li (V-B, 80) Şimdi gençlerin hepsi akıllı."

-ca eki, gerek Türkmenistan Türkçesinde gerekse Türkiye Türkçesinde şekil ve fonksiyon açısından birbirinin aynı olan ancak

işlek olmayan fiilden isim yapım eklerindedir. Türkiye Türkçesinde düşün-ce ve eğlen-ce kelimelerinde yaşayan Türkmenistan Türkçesinde sadece düşün-ce kelimesinde yaşamaktadır. Rize ve Kırşehir ağızlarında bu eke ait örnekler tespit edilebildi. aylan-ca-si “eğlencesi” (RİA/TG, 284), eylen-ce (KIYA/AG, 99).

Kars İli ağızlarında rastladığımız “yapıncı” (KİA/ABE,369) kelimesi, yukarıdaki örneklerde görülen “yapınca”kelimesiyle aynı anlamda kullanılmaktadır.

-mAçA**Edebî Dil****TT: -mAçA****TMT: -mAçA****Ağızlar****ERSA: -mAçA**

Gı:zlar bolup **tap-maça** aydıştık. (I-B, 86) "Kızlar olarak (birbirimize) bilmece sorduk."

KERA: -mAçA

Hervir a:dam **goş-maça** kömek etmeli. (II-B, 45) "Her bir kişi yapması gerekenden daha fazla yardım etmeli."

NOHA: -mAçA

Una **goş-maça** köp pul beripdir. (III-B, 38) "Ona ilâve olarak çok para vermiş."

TEKA: -mAçA

Gaydık gelip şol ta:yda **tap-maca** aydışdılar. (IV-B, 66)
"Dönüp gelip o yerde birbirlerine bilmece sordular (bilmece sorup oynadılar)."

YOMA: -mAçA

Çagalar **tap-maça** aydışıp yarışya:rlar. (V-B, 81) "Çocuklar (birbirlerine) bilmece sorarak yarışıyorlar."

Türkiye Türkçesinde –mAcA şeklinde olan ek, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında örneklerde görüldüğü üzere –mAçA şeklindedir. Bu küçük şekil ayrılığı dışında ek, iki şivede de aynı şekilde fiillerden isimler yapar ve iki şivede de işlek değildir.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır: kes-mece (MİA/CG, 124), bil-mece (UİA/GG, 161).

-GAn

Fonksiyonunda kuvvetli bir aşırılık manası vardır. Teşkil ettiği isimler çok yapan ve olanı ifade eder.¹

Edebî Dil

TT: -GAn

TMT: -gAn

Ağızlar

ERSA: -gAn

Yamaş-gan ol işi hem gutardık. (I-B, 59) "Bu işlerin yanı sıra o işi de tamamladık."

KERA: -gAn

Kette iti uruş-gan-dı. (II-B, 101) " Büyük köpeği dövüşkendi."

NOHA: -gAn

Nohurda gömül-gen² boladı. (III-B, 104) "Nohur'da gömülgen oluyor."

TEKA: -gAn

Nohurlıla:ñ hemmesi edyân işlerine ıhlās bile yap-ış-gan bolıya:lar. (IV-B, 113) "Nohurluların hepsi ettikleri işlere ihlasla sarılıyorlar."

¹ a.g.e., s.180.

² gömülgen: bir yılan türü.

YOMA: -gAn

Öydö gömül-gen tafıldı. (V-B, 38) "Evde gömülgen bulundu."

Türkmenistan Türkçesinde ekin sadece –gañ, gen şekli kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinden bu küçük şekil farklılığıyla ayrılırken, Türkiye Türkçesindeki gibi tek heceli fiillere gelmez ve Türkiye Türkçesindeki gibi fonksiyonunda kuvvetli bir aşırılık manası vardır.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır: sıhıl-gan, yapış-kan (KIYA/AG, 99), yetiş-gen (UİA/GG, 160), er-gen (AİAD/AC, 55). Böyle tek heceli bir fiile getirilmesi istisnaî bir durumdur.

-V, -Av**Edebî dil****TT: -V, -Av****TMT: -V, -Av****Ağızlar****ERSA: -V, -Av**

İnştu:da girmeye **gold-av** tapılmadı. (I-B, 61) "Enstitüye girmek için destek verecek, yardım edecek biri bulunmadı."

KERA: -V, -Av

Kette **derne-v-çi-ler** gitti. (II-B, 103) "Baş müfettişler gitti."

NOHA: -V, -Av

A:manam **alda-v-çı** bolup çıhdı. (III-B, 106) "Aman da yalancı olup çıktı."

TEKA: -V, -Av

Ulı a:damların **gold-av-ı** gerek boldı. (IV-B, 135) "Büyük adamların desteğine gerek duyuldu."

YOMA: -V, -Av

Sayla-v günü yıgnanıştık. (V-B, 132) "Seçim günü toplandık."

-V, -Av ekinin Türkmenistan Türkçesinde Türkiye Türkçesine göre oldukça işlek olarak kullanıldığı görülmektedir. Ek, Türkiye Türkçesinde aynı şekil ve fonksiyona sahiptir. Ancak yeni türetilen

öde-v, gör-ev, sına-v gibi sayılı kelimede vardır. Bu itibarla da Türkiye Türkçesi ağızlarından örnek tespit edilemedi.

-t

Edebî Dil

TT: -t

TMT: -t

Ağızlar

NOHA: -t

Mün metcitden bir **geç-i-t** yağşı. (III-B, 35) "Bin mescitten bir geçit iyidir."

TEKA: -t

Gayaların arasındaki da:racık yolun **geç-i-d-i-n-e** daş basıpdırlar. (IV-B, 64) "Kayaların arasındaki daracık yolun geçidini taşla doldurmuşlar."

YOMA: -t

Başmaçılar da:gın **geç-i-d-i-n-den** anrı a:şıpdırlar. (V-B, 74) "Eşkiyalar dağın geçinden öbür tarafa aşmışlar."

-t eki, Türkmenistan Türkçesinde hiç işlek olmayan bir ektir. Üç ağızda, sadece "geçit" kelimesinde tespit edilebildi. Şeklen ve fonksiyon olarak Türkiye Türkçesiyle aynı olan bu ek, Türkiye Türkçesinde geçit, öğüt, umut vb. gibi belli sayıdaki kelimede yaşamaktadır. Ağızlardan örnek tespit edilemedi.

-l

Edebî Dil

TT: -l

TMT: -l

Ağızlar

NOHA: -l

Oglum, ma:llarınjı tükä-l-lä hämäşi yerindä mi? (III-B, 34)

"Oğlum mallarını say (kontrol et) hepsi yerinde mi?

TEKA: 'l

Kakam meni obaŋ sürüşünnäki ma:llarımızjı tüke-l-le-mä-ge

ugratdı. (IV-B, 60) "Babam beni köyün sürüsündeki

mallarımızjı sayım yapmaya gönderdi."

YOMA: -l

Çopan bolan bolşan, davarlarınjı tüke-l-le-p durmalı. (V-B,

75) "Çoban isen, davarları kontrol (kaçı öldü, kaçı kaldı

şeklinde) edip durmalı."

Umumî Türkçede önceden beri var olan -l eki, hiç işlek olmayan bir ektir. Türkmenistan Türkçesinde, Eski Anadolu Türkçesinde de gördüğümüz tüke-l->tükel "bütün" kelimesinde yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi edebî dilinde sadece "ışıl" kelimesinde, bazı Doğu Grubu ağızlarındaki "yarał" (yarayan) kelimesinde bu ek vardır.¹

¹ a.g.e., s. 185

Aşağıdaki fiilden isim yapan ekler, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında tespit edildi. Türkiye Türkçesi ağızlarında görülmemektedir. Ancak Türkmenistan Türkçesi edebî dili ve ağızlarında da -gır eki dışında çok işlek olarak kullanılmazlar. Mesela, her ağızda bulunmasına rağmen goşant "ilave, yardım, hizmet" kelimesindeki -ant eki sadece bu kelimeye yaşamaktadır. -cAŋ ve -vul, -avul ekleri biraz daha yaygındır. -gıt, -gAk, -mlt, ekleri ise çok sınırlı olarak birkaç kelimeye görülmektedir. Tespit edilen örnekler şunlardır:

ERSA : - glr

İ:ŋ al-gır şultı, özgeşi şuŋa voyunmış. (I-A, 101) "En algır (alıcı yakalayıcı) kuş şu idi, diğerleri buna kabul ediyormuş (ve peşinden geliyormuş)."

KERA : - glr

Orma, orağın öt-gür volmasa gowı bolmaz. (II-A, 91) "Biçme orağın keskin olmasa iyi olmaz."

NOHA : - glr

A:şır gör-gür a:dam, nämmä za:dı görädi. (III-B, 10) "Aşır, gözleri keskin adam, her şeyi görüyor."

TEKA : - glr

Kä:vi:riniŋ gürrüŋ(i) öt-gür volya:(r). (IV-A, 157) "Bazılarının konuşması çok etkili oluyor."

YOMA : - glr

Meniŋ pıça:gım gatı öt-gür (V-B, 14) "Benim bıçagım çok keskindir."

-gAk

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde -gAk, olan bu ek ağızlarda da aynı şekilde kullanılmaktadır.

Yüregim hi:ç alan yo:k, **süz-gek** vir **za:t**. /ERSA/ (I-A, 80)
"Gözleri yumuk yumuk (göz kapakları bile açılmıyor) bir şey, (bu yüzden) yüregim almadı (sevmedim)."

Yo:llor **ta:y-gak** volli. /ERSA/. (I-A, 41) "Yollar âdeta kayak yapılacak yere döndü."

Bez-gek de vollum. /YOMA/. (V-A, 56) "Bezginleştirdim de."

-ant

Ö:zünün hi:ç hi:li **goş-and-ı** bolmadı. /ERSA/ (I-B, 62)
"Kendisinin hiçbir şekilde yardımı olmadı."

Biziñ rayon ö:z **goş-ant-ı-nı** äkinde görkezedi. /KERA/ (II-B, 104) "Bizim bölge hasat zamanı yapabileceğini yapıyor."

Ba:rlak göröyin nä:me **goş-andı** ba:r. / YOMA/ (V-B, 43)
"Kontrol edeyim, ilave olarak ne yapmış."

-vul, -avul

Mergen, **gara-vul** boluk galmakçı. /ERSA/ (I-B, 62) "Mergen, bekçi olarak kalmayı düşünüyor."

Öñ **çap-avul-lug** ham ba:r eken. / YOMA/ (V-B, 42) "Önceleri atlı ulaklar varmış."

Gara-vul bolasım gelmeyär. / TEKA/ (IV-B, 137) "Bekçi olasım gelmiyor."

Onjo bir **gara-vul** tapıp berdim. /YOMA/. (V-B, 41) "Ona bir bekçi buluverdim."

-gıt

Oglumı **sal-gıt** gullug(u)na işe aldılar. /ERSA/ (I-B, 64)
"Oğlumu vergi dairesine işe aldılar."

Pa:şsa: **sal-gıt** gullugu hakda diñe vezi:rinnen haşap
şora:ya:n ekeni. / YOMA/. (V-B, 44) "Padişah maliye
hakkında sadece vezirinden hesap soruyormuş."

Uzokdon **sal-gıt-çılar** göründi. / TEKA/ (IV-B, 136) "Uzaktan
vergiciler göründü."

-mit, -mit

Şol ta:mıñ içinnä:ki yigide i:y-mit ekit. /TEKA/ (IV-B, 138) "O
kulübenin içindeki yiğide yemek götür."

Ol a:dam i:y-mit kadrı bilmedi. /ERSA/ (I-B, 65) "O adam
yemeğin kadrini bilmedi."

Pelä:kät boldı, i:y-mit tapılmadı. /NOHA/ (III-B, 107) "Felaket
oldu, yiyecek bulunmadı."

Bir garı:p a:dam eşşegine minip i:y-mit şora: ya:rdı. /YOMA/
(V-B, 47) "Bir fakir adam eşeğine binmiş yiyecek arıyordu."

-cañ, -cen

Bay ovanıñ **başar-cañ** a:damlarını üşürdi. /NOHA/ (III-B,
108) "Zengin (adam) köyün başarılı olabilecek adamlarını
topladı."

Övün-cen bolan şoñ ha:lamok. /TEKA/ (IV-B, 139) "Kendini
çok övdüğü için hoşlanmıyorum."

Utan-cañ a:dam eken. /KERA/ (II-B, 105) "Utangaç
adammış."

Oşom muñ eceşi **başar-cañ** bir oglon tafdı. /YOMA/ (V-B,
48) "Ondan sonra bunun annesi başaracak bir oğlan buldu."

Şö:rde **söveş-cen** başmaçılar ba:r eken. /ERSA/ (I-B, 66)
"Şu yerde savaşçı haydutlar varmış."

-AlgA

Şıp-alga tapma:n yö:r mü. /ERSA/ (I-B, 60) "Bir çıkış yolu bulamadan duruyor mu?"

Wiy!, kelin dur-alga-da mı? /KERA/ (II-B, 102) "Viy, gelin durakta mı."

Daga çihdim bir yatalga tapmadım. /NOHA/ (III-B, 105)
"Dağa çıktım, yatacak bir yer bulamadım."

Şol ta:yda bir şıp-alga bolcak dâ:l mi? /TEKA/ (IV-B, 134)
"Orada bir çıkış yolu olacak değil mi?"

Her haysı:ñız bolşo bi çık-alga tapmalı. /YOMA/ (V-B, 40)
"Her hangi biriniz bir çare bulmalı."

Malatya ağızlarında tespit edilen "Yol yoh bat-alga, harâp" (MIA/CG,126) cümlesinde yer alan bat-alga kelimesindeki –AlgA eki ilgi çekicidir.

C. İsimden Fiil Yapan Ekler
(At:dan İşlik Yasayıcı Goşulmalar)

-LA-

Bu ek hemen her çeşit ismin sonuna gelerek yapma veya olma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dilde

TT : -LA-

TMT : -LA-

Ağızlar

ERSA : -LA-

Tokguz a:y, tokguz gün diyenden şon yine vaş-la-dı-lar. (I-A, 20) “Dokuz ay dokuz gün dedikten sonra yine başladılar”.

KERA : -LA-

Bizler volmazdan burun, gara-la:-p goyagaydı. (II-A, 100)
 “Bizler olmadan önce (biz yokken), karalayıp (berbat edip) bırakıverdi”.

NOHA : -LA-

Ular üşşüp köp-lä-dilär. (III-A, 92) “Onlar toplanıp çoğaldılar”.

TEKA : -LA-

İ:şige yap-la-ma-şa-ñ durmaz. (IV-A, 294) “Eşige yaslamasan, dayamasan durmaz”.

YOMA : -LA-

Dim şowuk el-lä:-r ya:nı¹ dā:l. (V-A, 79) “Çok soğuk ellenecek gibi değil”.

¹ a.g.e., s. 170

-LA- isimden fiil yapım eki, umumî Türkçede olduğu gibi Türkmenistan Türkçesinde de hemen her ismin sonuna gelerek fiil yapar.

Türkiye Türkçesi ağızlarında da tabiatıyla pek çok örneği tespit edildi. Yalnız, **-LA-**ekinin çatı ekleriyle genişlemiş hâli olan **-Lan-**, **-LAş-**, **-Lat-** şekillerinden yapılmış fiiller de bu başlık altında verildi.

iş-lä-di:-miz-a: (GBAA/ZK, 102), **yol-la-dı-la** (GBAA/ZK, 9), **yaka-la-dı-m** (GBAA/ZK, 5), **giz-lä-di-m** (GBAA/ZK, 39), **şaka-laş-ı-yo-sunuz** (AAT/AC, 12), **yaha-la-y-a-ma-mış-la** (AAT/AC, 4), **baş-la-dı** (AAT/AC, 8), **öv-len-ür-ün** (AAT/AC, 30), **ö:ke-le-n-miş** (AAT/AC, 13), **çoğap-la-n-dır-dı** (KİA/ABE, 249), **hor-la-ma-y-a** (KİA/ABE, 253), **baş-la-dı** (KİA/ABE, 254), **baş-la-di** (AİAD/AC, 29), **bağ-la-n-dı** (AİAD/AC, 89), **tar-lan-duğ-un**, **dar-lan-dığ-ın** -Aynı metinde iki farklı şekilde söyleniyor- (KDİAT/AC, 252), **gış-la-dı**, **baş-la-di** (KDİAT/AC, 146), **haş-la-ma-sı** (KDİAT/AC, 133), **garanuḥ-la-y-ınca** (KDİAT/AC, 188), **gol-la-makda-y-iken** (KDİAT/AC, 188), **ev-len-dur-e-mi-y-ece-u-n-i** (RİA/TG, 278), **dar-lat-miş** (RİA/TG, 242), **kan-lan-miş** (RİA/TG, 283), **gatmer-le:-ce-ṇ** (UİA/GG, 321), **can-lan-dır-mak** (UİA/GG, 262), **asir-leş-di** (UİA/GG, 284), **ziyan-nad-ır-ın** (UİA/GG, 284), **kelepçek-le-di-ler** (MİA/CG, 164), **yüzün un-na-n-sın** “yüzün unlansın” (KİYA/AG, 128), **uzun-na-ma** (EYA/MS, 134), **daş-la-dıh** (UMA/SÖ, 72), **yük-ded-i-yor** “yükletiyor” (KÜYA/TG, 77).

¹ ya:lı yerine ağızlarda bu örnekte görüldüğü gibi “ya:nı” gibi bir şekil de kullanılmaktadır

-AL-

Umumiyetle sıfatlardan fiil yapar. Bu ekle yapılan fiiller yalnız olma ifade ederler.¹

Edebî Dil

TT : -AL-

TMT : -AL-

Ağızlar

ERSA : -AL-

İlki vir a:g ogul doganmış, son köp-el-di gitti. (I-A, 25) “İlk (önce) bir ak oğlan doğmuş, sonra çoğalıp gitti (gitmiş)”.

KERA : -AL-

Üzmesen waht geçen son köp-el-di. (II-A, 204) “Koparmasan, bir süre sonra çoğalıyor”.

NOHA : -AL-

Huda:ya min şükür son köp-äl-iw gidädi (III-A, 25) “Hüdâya bin şükür (olsun), sonra çoğalıp gidiyor”.

TEKA : -AL-

Düyâ sag-al-an eken. (IV-A, 195) “Deve iyileşmiş.”

YOMA: -AL-

Şeydiversen ca:nıñam sag-al-ar. (V-A, 185) “Şöyle ediversen canın bile sağlık bulur”.

¹ a.g.e., s.171.

-AL- isimden fiil yapım eki, Türkmenistan Türkçesinde de çok işlek değildir ve olma ifade eden fiiller yapar. Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır:

boş-al-t-muş-la (AAT/AC, 24), boş-a-t-tı<boş-al-t-tı (UMA/SÖ, 71), dar-al-t-mış-lar (MİA/CG, 164), dar-al-dı (UİA/GG, 259), boş-a-t-a:yim<boş-al-t-ayım (RİA/TG, 247).

-L-

-AL- gibi bazı sıfatlardan olma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -°L-

TMT : -°L-

Ağızlar

ERSA : -°L-

Onaryo:n a:dam tapılmaşa ö:z ö:zi varha: yu:ka-l-maly. (I-A, 236) “Onaracak adam bulunmazsa, daha da incelemek (ve tehlikeli hale gelecek)”.

KERA : -°L-

Sesini gata-l-dı-p melleg alagaydı. (II-A, 278) “Sesini yükseldip (belli bir) toprak alaydı”.

NOHA : -°L-

Sowuk yerdä yüzü gara-l-an eken. (III-B, 118) “Soğuk yerde yüzü esmerleşmiş.”

TEKA : -°L-

Olor goca-l-ık gitdi. (IV-A, 102) “Onlar ihtiyarlayıp gitti”.

¹ a.g.e., s. 171

YOMA : -°L-

İňrik **gara-l-ma:-ka** eltik ge:(le)r. (V-A, 68) “Akşam karar madan götürüp gelir”.

-°L- eki, Türkmenistan Türkçesinde de olma ifade eden fiiller yapar ve çok işlek değildir. Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır:

güççü-l-müş (Mİ/CG, 164), **yassı-l-dur-uḡ** (EYA/MS, 134).

-Ar-

Daha çok renk isimlerinden fiil yapmakta kullanılır. Renk isimlerinden yalnız olma ifade eden, diğer isimlerden ise bazan olma, bazan yapma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -Ar-

TMT : -Ar-

Ağızlar

ERSA : -Ar-

Dü:yn biz mellegimizi suv-ar-dık. (I-B, 11) “Dün yerimizi (tarlayı) suladık”.

KERA : -Ar-

Ma:mam ça:galara a:g-ar-an berdi. (II-B, 19) “Annem çocuklara yoğurt verdi”.

NOHA : -Ar-

“Yeralma gög-är-ip çihdi. (III-B, 12) Patates gögerip çıktı”.

TEKA : -Ar-

Kı:n gün vaşa düşse de yırş-ar, sonn(o) a:dam molorsun. (IV-A, 9) “Zor günlerinde bile gülümseye bilersen başarılı olursun”.

¹ a.g.e., s.172

YOMA : -Ar-

Erti:(r) gelse a:g-ar-an getirer. (V-A, 64) “Yarın gelse yoğurt (sadece deve sütünden yapılan) getirir.”

Çok işlek olmayan –Ar- eki, örneklerde görüldüğü üzere Türkmenistan Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki gibi renk isimlerinden olma, diğer isimlerden ise bazan olma bazan yapma ifade eden fiiller yapmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarından tespit edilebilen örnekler şunlardır:

A:ğ-ar-ınca (AAT/AC, 18), göv-er-cin (AAT/AC, 47), göğ-er-çin (AlAD/AC, 63), ot-ar-mağ-a (RlA/TG, 295), ev-er-ir (KIYA/AG, 128), gız-ar-ı-dı (UlA/GG, 321), göğ-er-ti (MlA/CG, 164), küv-er-cin-e (KDIAT/AC, 192).

-r-

Olma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -°r-

TMT : -°r-

Ağızlar

ERSA : -°r-

Ba:y hızm̈etgä:me a:la-r-ıp şeretti. (I-B, 6) "Zengin hizmetçisine gözlerini agartıp seyretti".

KERA : -°r-

Bul yu:rt bö:lünik gidenden son çola-r-dı. (II-A, 42) "Bu yurt bölünüp gittikten sonra kimsesizleşti, ıssızlaştı".

NOHA : -°r-

Öyün içi çola-r-ık gallı. (III-A, 235) "Evin içi kimsesiz kaldı".

TEKA: -°r-

De:li:-r-e-p yö:r. (IV-A, 41) "Delirip duruyor."

YOMA : -°r-

Getir töwörök veter çola-r-ma:ka:. (V-A, 74) "Etrafına (adam) getir (topla) tamamen kimsesin kalmadan".

¹ a.g.e., s.173

-°r- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında da olma ifade eden fiiller yapmaktadır. İşlekliliği Türkmenistan Türkçesinde de sınırlıdır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da hiç işlek değildir.

deli-r-di-η mi (UİA/GG, 357), kara-r-dı-m (MİA/CG, 164).

-'k-

Yalnız olma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT: -'k-

TMT:-'k-

Ağızlar

ERSA: -'k-

Biziñ şaglık sıgırımız göz-ük-ti. (I-B, 71) "Bizim sağılan sıgırımıza göz değdi."

KERA: -'k-

Ahşam a:ra kelho:zda a:damlar bir-i-k-ti. (II-B, 36)
"Akşamüzeri adamlar kolhozda toplandı."

TEKA: -'k-

Dagdan gelyän çeşmäñ suvı obañ ilerişindä:ki ulı ya:ba bir-ik-di. (IV-B, 43) "Dağdan gelen pınarın suyu köyün ilerisindeki büyük arka birikti."

YOMA: -'k-

Ol bu gün dım gi:c-ik-di. (V-B, 83) "O bu gün çok gecikti."

-'k- eki, örneklerden görüldüğü üzere Türkmenistan Türkçesi ağızlarında isimlerden yalnız olma ifade eden fiiller yapmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da, ek aynı şekilde bulunmaktadır,

¹ a.g.e., s.173

tespit edilebilen örnekler aşağıdadır. Her iki şivede de ekin işlekliği sınırlıdır.

göz-ü-k-mek (EYA/MS, 135), ac-ı-k-dı-m (AİAD/AC, 114),
bir-i-k-dir-iyö (UİA/GG, 360), bir-i-k-ir (MİA/CG, 165), ac-ı-h-dı
(KIYA/AG, 257).

- klr -

Olma veya yapma ifade eden ses taklidi kelimelerden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -klr-

TMT : -Klr-

Ağızlar

ERSA : -Kır-

Heŋ-kır-ip ö:zün(e) aldı. (I-A, 92) "Bağırıp çağırıp kendine aldı".

KERA : -Klr-

Hay-kır-dı ga:liverdi gatı yüregen eken. (II-A, 137) "Haykır-dı kalkıverdi, çok üregenmiş".

NOHA : -Kır-

Sän nä:mäye näŋ-kır-ä-säŋ? (III-B, 13) "Sen neye bağırıyorsun?"

TEKA : -Klr-

Öydö oturanlar özünün gelenini duyurmak için üs-gür-ü-n-cir-ä-p gapıdan girdi. (IV-B, 7)

"Evde oturanlara kendisinin geldiğini duyurmak için öksüyor gibi yapıp kapıdan girdi".

¹ a.g.e., s.173

YOMA : -Kır-

Ecesi gi:cirä:k pış-gır-dı. (V-A, 107) “Annesi sonlara doğru patladı (ağızındaki baklayı çıkardı)”.

-kır- eki, örneklerden anlaşılacağı üzere Türkmenistan Türkçesi ağızlarında da tabiat taklidî kelimelerden fiiller yapmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı şekilde fiiller yapar.

hay-kır-i-ş-i (KDIAT/AC, 245), kúpek af-kır-iyo (RIA/TG, 259), tü-kür-mek (EYA/MS, 135), fış-gır-dı (UIA/GG, 268).

-A-

İsimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -A-

TMT : -A-

Ağızlar

ERSA : -A-

Ba:r vol̈sa şoŋo di:ş-e-t- (I-A, 18) “Var ise ona dişet”.

KERA : -A-

Boşra:k diyiv oyn-a:-v oturummuz. (II-A, 268) “Biraz boşuz deyip oynayip oturuyoruz”.

NOHA : -A-

Tazä maşını yahşı örgänip, unı yerä yelm-ä-di. (III-A, 30)
“Yeni arabayı iyice öğrenip onu (elindeki şeyi) yere çaldı”

TEKA : -A-

O:tlı:ŋ i:çinde oyn-a-p gellik. (IV-B, 150) “Trenin işinde oynayarak geldik.”

YOMA : -A-

Biz öylä:n küşt oyn-a-dık. (V-B, 17) “Biz öğlen satranç oynadık”.

¹ a.g.e., s.172

-A- eki, örneklerde görüldüğü üzere Türkmenistan Türkçesi ağızlarında isimlerden yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı şekilde isimlerden fiiller yapar.

ğap-a-t-dı-lar (KİA/ABE, 232), gan-a-t-ma-m (AİAD/AC, 112), kan-a-t-di (KDİAT/AC, 173), oyn-a-ş-ı-n-i (KDİAT/AC, 188), boş-a-r-san (KDİAT/AC, 243), oyn-a-r-uk (RİA/TG, 237), oyun-a-y-a-lar (MİA/CG, 164), dün-e-di (UİA/GG, 203).

-sA-

Olma veya yapma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -sA-

TMT : -sA-

Ağızlar

ERSA : -sA-

O:dı go:r-sa-sa-η öçer, go:ṣuṇı go:rsasaṇ göçer. (I-B, 7)
“Ateşi çok didiklersen söner, komşunu çok rahatsız edersen göçer”.

KERA : -sA-

Sığırlara suw ber, sığırlar suw-sa-p-dır. (II-B,20) “Sığırlara su ver, susamışlar”.

NOHA : -sA-

Köpden weri owanı küy-sä-y-men. (III-B, 11) “Çoktan beri köyü özlüyorum”.

TEKA : -sA-

Arkalaşdık suw-so-so suw verdik. (IV-A, 78) “Her yardımı ettik, susasa su verdik”.

YOMA : -sA-

Ya:nıp duran o:dı go:r-sa.dım. (V-B, 1) “Yanıp duran ateşi söndürdüm”.

¹ a.g.e., s.174

-sa- eki, Türkmenistan Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi işlek bir değildir. Örneklerde görüldüğü Türkmenistan Türkçesi ağızlarında isimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapmaktadır. Teke ağızında ekin “-so” şeklinde olması, bu ağızdaki ünlü benzeşmelerinin ne kadar ileriye götürüldüğünün bir göstergesidir.

Ek, Türkiye Türkçesi ağızlarında da isimlerden yapma veya olma ifade eden fiiller yapar. Tespit edilebilen örnekler şunlardır:

su-sa-n-ur (RİA/TG, 241), su-sa-mış (UİA/GG, 305), ök-se-di-y-sen “özlediysen” (MİA/CG, 165).

-dA-

Diğer isimlerden fiil yapmakta çok az kullanılan bu ek, ses taklidi kelimelerden fiil yapmakta işlek bulunmaktadır. Diğer isimlerden yapma ifade eden, ses taklitlerinden olma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -DA-

TMT : -da, -de

Ağızlar

ERSA : -dA-

İlki gır-da-yo:r-lar onı. (I-A, 83) "Önce onun kökünü ufak ufak kırıyorlar".

KERA : -dA-

Avam gürsül-dä-p öye geldi. (II-B, 16) "Ablam gürültüyle eve geldi".

NOHA : -dA-

Sân kân sayır-da-ma diydi. (III-A, 46) "Sen çok konuşma dedi".

TEKA : -dA-

Gamışlığın içinden şülgün güsür-dä-p uçup gitti. (IV-B, 6)
"Kamışlığın içinden sülün patırdarak uçup gitti".

¹ a.g.e. s.172

YOMA : -dA-

Dostum bilen pışır-da-p gepleşdim. (V-B, 16) “Dostumla fısıldaşarak konuştum”.

-DA- eki, Türkmenistan Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki gibi diğer isimlerden fiil yapmakta çok az kullanılan ancak, ses taklidî kelimelerden fiil yapmakta işlek olarak kullanılan bir ektir. Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında ekin sadece tonlu ünsüzlü şekilleri kullanılır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da sadece şekiller kullanılır. Tespit edilen örnekler de Türkmenistan Türkçesindeki gibi sadece tonlu ünsüzlüdür.

is-di:-r-im “isterim” (KİA/ABE, 190), tingil-dä:-kän (GBAA/ZK, 60), tıngır-de-yo (UİA/GG, 228).

-’rga-,-’rge-

Edebî Dil

TT: -’rgA-

TMT: -’rgA,-

Ağızlar

ERSA: -’rgA-

Le:kin yetmiş ya:şda şo bolan za:da **geñ-irge-p** gaytdım. (I-B, 19) "Lakin, yetmiş yaşımda gördüğüm bu şeye şaşırıp geri döndüm."

KERA: -’rgA-

Teyya:r naha:r var, diyip **mes-irge-di**. (II-B, 44) "Hazır yemek var, deyip mest oldu."

NOHA: -’rgA-

Müyn-ürge-p inniki ova: taräp getdi. (III-B, 49) "Utanıp bir sonraki köye doğru gitti."

TEKA: -’rgA-

Gatı-rga-p bolon şonj iki a:damını iveripdir. (IV-B, 73) "Zor durumda kaldıktan sonra iki adamını gönderdi."

YOMA: -’rgA-

Daşarda **näz-irge-p** duranmıştık. (V-B, 24) "Dışarıda nazlanıp durmuş."

-’rgA- eki, Türkiye Türkçesinde hiç işlek olmayıp sadece "esirgemek" ve "yadırgamak" kelimelerinde bulunmaktadır. Ekin Türkmenistan Türkçesi ağızlarında Türkiye Türkçesine göre hayli işlek olduğu gözlenmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarından örnekler tespit edilemedi.

-sıra-, -sire-**Edebî Dil****TMT: -sıra-, -sire-****Ağızlar****ERSA: -sıra-, -sire-**

Şun ya:ncak za:dı eyem-sire-p oturmalı mı? (I-B, 20) "Bu kadar küçük şeyi sahiplenip durmalı mı?"

KERA: -sıra-, -sire-

Mugallı:m ö:zi eyem-sire-medi. (II-B, 43) "Öğretmenin kendi sahiplenmedi."

NOHA: -sıra-, -sire-

Yastıha arhayın-sıra-p yatdı. (III-B, 48) "Yastığa rahat olarak yatdı."

TEKA: -sıra-, -sire-

Aya:l bolso, eyem-sire-meli dâ:l mi? (IV-B, 72) "Kadın olursa, sahiplenmeli değil mi?"

YOMA: -sıra-, -sire-

A:hır bi:ri çay-sıra-p başladı. (V-B, 135) "Sonunda birinin çay içeceği geldi."

Onuñ eye-si-sıra-ya(r). (V-B, 135) "Onun sahibi gibi davranıyor."

Türkmenistan Türkçesinde ekin iyelik eklerinden sonra geliyor olması ilgi çekicidir.

Türkmenistan Türkçesine mahsus olan bu eke, Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanılmadı.

D. Fiilden Fiil Yapan Ekler
(İşlikden İşlik Yasayıcı Goşulmalar)

-mA-

Fonksiyonu menfi fiil yapmaktır. Fiil kök ve gövdeleri –mA- eki almadan yalnız müsbet hareketleri karşılar, olma veya yapma ifade ederler. Menfi hareketleri karşılamak, olmama veya yapmama ifade etmek için onlara –mA- eki getirilir.¹

Edebî Dil

TT: -mA-

TMT: -mA-

Ağızlar

ERSA: -mA-

Men mellegi otomaga **gel-me-dim**. (I-B, 72) "Ben tarladaki otları temizlemeye gelmedim."

KERA: -mA-

Kulagı eşitme-ydi, güyci **yet-me-ydi**. (II-B, 47) "Kulağı işitmiyor, gücü yetmiyor."

NOHA: -mA-

OI ba:zara **gäl-mä-sin**. (III-B, 26) "O pazara gelmesin."

¹ a.g.e., s.190

TEKA: -mA-

Kakam maňa gicelerine övlüyän ya:nından **geç-me** diyip tabşırdı. (IV-B, 41) "Babam bana geceleyin mezarlığın yanından geçme diye tembih etti."

YOMA: -mA-

Oşon ol oğlan öye **gel-me-ye**. (V-B, 21) "Ondan sonra o oğlan eve gelmiyor."

-mA- eki, tabii olarak Türkmenistan Türkçesinde de menfi fiiller yapar. Umumî Türkçede işleklik derecesi en geniş olan bu fiilden fiil yapım ekinin Türkiye Türkçesi ağızlar ile ilgili olarak incelenen kaynak eserlerin hepsinde tabiatıyla çok sayıda örneğine rastlanıldı. Ancak, aşağıda bu çok işlek eke ait her kaynaktan birer örnek verilmesi yeterli görüldü.

dayana-ma-mış-la (AAT/AC, 3), yidirä-mä-di-m (GBAA/ZK, 33), eldur-mm "öldürme" (KDİAT/AC, 181), ver-me-miş (OAA/AC, 210), ol-ma-mış (UMA/SÖ, 181), gez-me-miş (KİA/ABE, 254), gäçe-me-di-m (EA/SO, 99), dinna-ma-dı (KBAA/AB, 105), sat-ma-dı-m (ZBKİA/EE, 119), al-ma-dı-m (AİAD/AC, 140), kes-me-du-m (RİA/TG, 264), erişe-me-di-k (KÜYA/TG, 193), çek-me-miş (KİYA/AG, 342), görset-me-sin (MİA/CG, 280), gel-me-dik-den (UİA/GG, 292), gal-ma-m (EYA/MS, 267), çek-me-di (EİA/EK, 207).

-L-

Fonksiyonu pasiflik ve meçhul ifade eden fiiller yapmaktır.¹

Edebî Dil

TT : -°L-

TMT : -°L-

Ağızlar

ERSA : -°L-

Yo:ldan sow-ul-up uruş(up) vaşladılar. (I-A, 7) “Yoldan sovulup kavgaya başladılar”.

KERA : -°L-

“Pe:şi:nimi gaydış,ı:n okacak” diysen yüregi ya:r-ıl-ar-tı. (II-A, 25) “Akşam namazını dönüşte kıl” desen yüreği yarılırdı.

NOHA : -°L-

Dünänki hatta inä şäylä yaz-ıl-an. (III-A, 275) “Dünkü mektupta işte şöyle yazılan”.

TEKA : -°L-

Oloro vir usso tap-ıl-dı. (IV-A, 287) “Onlara bir usta bulundu”.

YOMA : - °L-

Bi yıl sıra sow-ul-cak. (V-A, 13) “Bu yıl sıra savılacak”.

¹ a.g.e., s.193

-°L- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok işlek fiillerden pasiflik ve meçhul ifade eden fiiller yapmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da işlek olarak, aynı şekil ve fonksiyonda kullanılmaktadır.

yık-ı-l-mış (GBAA/ZK, 14), gur-u-l-duğ-u (GBAA/ZK, 96),
 çök-i-l-miş (GBAA/ZK, 9), sil-i-n-di (AAT/AC,5), sıyr-ı-l-ıp (AAT/AC,
 3), vur-u-l-lar-dı (KİA/ABE, 245), as-ı-l-ma-ğ-a (KİA/ABE, 232), kes-i-
 l-en (AİAD/AC, 63), eg-i-l-ur (KDİAT/AC, 135), tar-ı-l-miş-ler
 (KDİAT/AC, 163), pay-i-l-di (KDİAT/AC, 181), yay-i-l-di (KİA/TG, 53),
 ayır-l-an (EYA/MS, 136), yuy-u-l-di (KİA/SO, 91), tök-ü-l-di (MİA/CG,
 162), çak-ı-l-dı-η (UİA/GG, 266), ör-ü-l-müş (KİYA/AG, 126), dök-ü-l-
 ür (KÜYA/TG, 136).

-n-

Fonksiyonu kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktır.¹

Edebî Dil

TT : -°n-

TMT : -°n-

Ağızlar

ERSA : -°n-

Ottan köse-n-en-imiz yo:k. (I-A, 88) "Ot sıkıntısı çekenimiz yok".

KERA : -°n-

Enesi giden soñ ça:gaları yaman köse-n-di. (II-B, 11)
"Annesi çok perişan oldu".

NOHA : -°n-

Şu owadan gidänimdän soñ yaman kösä-n-dim. (III-A, 202)
"Bu köyden gittikten sonra çok sıkıntı çektim".

TEKA : -°n-

Gışga-n-ç volşa gowı dā:l. (IV-A, 113) "Cimri olsa iyi değil".

YOMA : -°n-

Şol volş(a) ekle-n-ç gaygışın(ı) etme. (V-A, 35) "O olsa geçim kaygısı etme".

¹ a.g.e., s.191

-°n- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok işlek olup fiillerden kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da işlek olarak, aynı şekil ve fonksiyonda kullanılmaktadır.

key-i-n-i-yo (GBAA/ZK, 19), gey-i-n-miş (GBAA/ZK, 39), kapa-n-dı (GBAA/ZK, 25), guşa-n-ı-p (AAT/AC, 44), dola-n-ı-p (AİAD/AC, 113), gey-i-n-dir-di (KİA/ABE, 278), sev-i-n-düğ-ü-n-den (KDIAT/AC, 133), topla-n-di (RİA/TG, 252), tut-u-n-a-ma-y-ınca (UİA/GG, 347), kırkla-n-dı η (KÜYATG, 141), yükle-n-miş (MİA/CG, 161), giy-i-n-i-l-ir (KIYA/AG, 127), bul-u-n-uy-muş-tu (EİA/EK, 136), gör-i-n-me-di-k (OAAD/AC, 37).

-ş-

Asıl fonksiyonu ortaklık ifade etmek, ortaklaşma ile yapılan fiiller meydana getirmektedir. Bundan başka ortaklaşma fonksiyonuna dayalı olarak bir oluş da ifade ederler.¹

Edebî Dil

TT : -°ş-

TMT : -°ş-

Ağızlar

ERSA : -°ş-

Biri-viri vilen **gid-i-ş-yo:r-lar**. (I-A, 151) "Biri biriyle yarışıyorlar".

KERA : -°ş-

A:zra:k duruveriñ şu waht **gız-ı-ş-tı**. (II-A, 233) "Biraz duruveriñ, şu vakit kızıştı".

NOHA : -°ş-

Öz dilimdä **gep-lä-ş-sä-m** peydalanadı. (III-A, 81) "Kendi dilimde konuşsam faydalaniyor".

TEKA : -°ş-

Yara-ş-dı veyleki vile. (IV-A, 109) "Diğeri ile barıştı".

YOMA : -°ş-

Bu köynek seniñ yüzüñe **gel-i-ş-yär**. (V-B, 5) "Bu elbise sana yakışıyor".

¹ a.g.e., s.197

-’ş- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok işlek olup fiillerden ortaklaşma ile yapılan fiiller meydana getirmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında da işlek olarak, aynı şekil ve fonksiyonda kullanılmaktadır.

otur-u-ş-duK-dan (GBAA/ZK, 3), gör-ü-ş-dü-k (GBAA/ZK, 12), sık-ı-ş-du-muş-la (AAT/AC, 3), çarp-ı-ş-dı-y-sa (AAT/AC, 4), yet-i-ş-di (AİAT/AC, 26), bul-u-ş-duğ-u (KİA/ABE, 261), ayr-i-ş-tu-k (RİA/TG, 231), kar-ı-ş-di (KDİAT/AC, 222), top-la-ş-i-du-k (ZBKİA/EE, 169), bule-ş-i-yo (KÜYA/TG, 137), böl-ü-ş-ü-l-ler (KİYA/AG, 127),öp-i-ş-ir-le (UMA/SÖ, 220), kop-u-ş-tu (EİA/EK, 123).

-t-

Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -°t-

TMT : -°t-

Ağızlar

ERSA : -°t-

İlki demri göne-l-t-yo:r-lar. (I-A, 213) “Önce demiri doğrultuyorlar”.

KERA : -°t-

Ti:z gelegoysan yılı-t-malı bolmaztı. (II-A, 274) “Çabuk gelseydin, ısıtmak zorunda kalmazdı”.

NOHA : -°t-

İnni mæn özümü tanı-t-mayın gäzip yörüpmän. (III-A, 252)
“Şimdi ben kendimi tanıtmadan gezmekteyim”.

TEKA : -°t-

Şon şıpdırma:n ö:zünö daşa-t-dılar. (IV-A, 255) “Sonra (onu) kaçırmadan kendisine taşıttılar”.

YOMA : -°t-

Yüreg(i)mi gata-l-t-dı gitdi. (V-A, 251) “Yüregimi katılaştırdı gitti”.

¹ a.g.e., s.200

-°t- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok işlek olup fiillerden oturma ve yaptırma ifade eden fiiller yapmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da işlek olarak, aynı şekil ve fonksiyonda kullanılmaktadır.

Ġuru-T-du (GBAA/ZK, 97), böyü-T-me-yä (GBAA/ZK, 38), kapa-T-dı-k (GBAA/ZK, 27), daş-la-T-mış (GBAA/ZK, 22); par-la-t-mış (AAT/AC, 4), doğru-t-du-y-usa (AAT/AC, 3), büyü-t-müş (AAT/AC, 3), parla-t-di, agla-t-di (AlAD/AC, 53), çıkar-t-di (AlAD/AC, 5), gız-ar-t-ma-si (KDIAT/AC, 133), oku-t-muş-ler (RIATG, 293), ağrı-t-dı-m (KIA/ABE, 247), y-kle-t-tik (KIYA/AG, 127), geber-t-i-yo-z (ZBKİA/EE, 61), kırt-maz (UMA/SÖ, 74), kuru-t-tuktan (EİA/EK, 132).

-Dir-

Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -dî⁴r-

TMT : -dır-, -dir-

Ağızlar

ERSA : -dlr-

Bu ça:gacık ataşına guncak al-dır-mak işliyor. (I-B, 5) "Bu çocukcağız dedesine oyuncak aldirmek istiyor".

KERA : -dlr-

Zıya:n berse, ak-dır başka yere. (II-A, 58) "Zıyan verirse, başka yere akıtdır".

NOHA : -dlr-

Sân şony yaz-dır Oraz! (III-A, 85) "Sen onu yazdır Oraz (erkek adı)".

TEKA : -dl⁴r-

Gözü vilen gül-dür-yä:r. (IV-A, 140) "Gözüyle güldürüyor".

YOMA : -dl⁴r-

Haysınnan işleşen guy-dur. (V-A, 158) "Hangisinden istesen koydur".

¹ a.g.e., s.201

-dır- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok işlek olup fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapmaktadır. Türkmenistan Türkçesinde ekin sadece tonlu şekilleri kullanılmaktadır

Türkiye Türkçesi ağızlarında da işlek olan bu ek, aynı fonksiyonda kullanılmaktadır. Batı Grubu ağızlarında ekin Türkmenistan Türkçesinde olduğu gibi genellikle tonlu şekilleri kullanılır. Doğu Grubu ağızlarında ekin genellikle dar-düz ünlülü şekilleri daha çok kullanılmaktadır. Kuzeydoğu Grubu ağızlarında ekin ünlüsü dar-düz veya dar-yuvarlak olarak kuralsız bir şekilde kullanılırken, ekin son sesinin de bazen düşürülerek söylendiği görülmektedir.

gal-dır-mış (GBAA/ZK, 15), öl-dür-dü-lä: (GBAA/ZK, 28), yi-dir-mış (GBAA/ZK, 97), ga:z-dır-mış-mış (GBAA/ZK, 38), sığ-dur-a-ma-mış (AAT/AC, 4), sıyrık-dır bunu (UIA/GG, 311), gút-tür-dü-ŋ (KIYA/AG, 127), kıl-dır-ı-r-mış (MIA/CG, 160), deış-dir-di (KÜYA/TG, 78).

ev-len-dir (AİAD/AC, 50), vur-dur-di (AİAD/AC, 32), tök-tır-dı-m (UMA/SÖ, 180), sür-dir-r-em (UMA/SÖ, 147), dolaş-dır-di (KİA/ABE, 250), öl-dür-ek (AİAD/AC, 6).

kes-tu-du-k (RİA/TG, 58), dol-di-mış (RİA/TG, 53), barış-tır-arak (KDİAT/AC, 245), el-dur-ma- "öldürme" (KDİAT/AC, 181), doğuş-dur-un "döğüşdürün" (KDİAT/AC, 181).

-Ar-

Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -Ar-

TMT : -Ar-

Ağızlar

ERSA : -Ar-

Ekin(i) eyyâ:m dürt-er-iv otı:r. (I-A, 265) "Ekini (artık) topraktan dürtüp çıkmaya başladı".

KERA : -Ar-

Minsälär öñünde mä:şı:n kes-er-ip du:r. (II-A, 123) "Binecek olsalar araba önlerine hazır durur".

NOHA : -Ar-

Härviz ir bişädi (y)üzlä çık-ar-ıp satadı. (III-A, 102) "Karpuz çabuk olgunlaşıyor, yüzlercesini (koparıp) satıyor".

TEKA : -Ar-

O:bañ ilersindä:ki kes-er-ip duron gayalar uzakdan göründü. (IV-B, 10) "Köyün ilerisindeki yanlamasına uzanıp giden kayalar uzaktan göründü".

YOMA : -Ar-

Bitişen yara:mı gop-ar-dı-m. (V-B, 10) "Kapanan yaramı kopardım (kaldırdım)".

¹ a.g.e., s.203

-Ar- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok işlek olmayıp fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da işlek değildir. Şekil ve fonksiyon olarak Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibidir. Tespit edilebilen örnekler şunlardır:

çih-ar-t-tı-m (UMA/SÖ, 75), çih-ar-t-di (KIA/ABE, 231), çık-ar-mak (KÜYA/TG, 151), çih-ar-ınca (KIYA/AG, 127), çık-ar-dı-m (MIA/CG, 161), kop-ar-di (KDIAT/AC, 238), kop-ar-di (UMA/SÖ, 75).

-r-

Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT: -r-

TMT: -r-

Ağızlar

ERSA: -r-

Bahar çorba: nan bat-ır-ıp iymāni govı göryār. (I-B, 73)

"Bahar çorbanın içine ekmek batırıp yemeyi seviyor."

KERA: -r-

Düş-ür-me-se-η volmaz, kolhozda beyik a:dı va:rdır. (II-B, 30) "İndirmesen (indirip ona da vermesen) olmaz, kolhozda önemli biridir."

NOHA: -r-

Sen bu hatı göç-ür. (III-B, 24) "Sen bu mektubu yaz."

TEKA: -r-

Nāşaga ilki bile şuv iç-ir-mek-çi bollılar. (IV-B, 40) "Hastaya ilk önce su içirmek zorunda kaldılar."

YOMA: -r-

¹ a.g.e., s.199

Ya:nııza ilen-çalanlarımı göç-ür-üp getirdim. (V-B, 65)

"Yanımıza akrabalarımı göçürüp getirdim."

-r- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok işlek olup fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı şekilde kullanıma sahip olup işleklik sahası da oldukça geniştir.

doğ-u-r-muş (GBAA/ZK, 39), doğ-u-r-maz (AAT/AC, 5), geş-i-r-t-di (AlAD/AC, 31), şaş-u-r-di (KDİAT/AC, 163), şaş-i-r-i-sun (RİA/TG, 250), doğ-u-r-sun (RİA/TG, 280), bit-i-r-e-me-di (KİA/ABE, 251), geç-i-r-i-y-ıı (UMA/SÖ, 179), doy-u-r-a-mı-y-ıı (MİA/CG, 161), biş-i-r-di:-miz-l (KIYA/AG, 127).

-z-

Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT : -°z-

TMT : -°z-

Ağızlar

ERSA : -°z-

Hemş̈a:yalarım meni yaman **ir-i-z-di-ler.** (I-B, 4)
“Komşularım beni çok bıktırdılar”.

KERA : -°z-

Yagdayı vilmi:n **kork-u-z-dı.** (II-A, 68) “Durumu bilmeden korkuttu”.

NOHA : -°z-

Hämmäsi bizki, bar älinä suw **ak-ı-z.** (III-A, 105) “Hepsi bizimki, git eline su akıt(dök)”.

TEKA : -°z-

Gork-u-z-an-ıñ iymeg içmegin(i) üpcün edyä:(r). (IV-A, 144)
“Korkutanın (kim korkutsa) yemesini içmesini tedarik ediyor”.

YOMA : -°z-

Eller(i)ne **suw ak-ı-z.** (V-A, 280) “Ellerine su akıt (dök)”.

¹ a.g.e., s.203

Yukarıdaki örneklerde bakılınca Türkmenistan Türkçesinde -
’z- eki, Türkiye Türkçesine göre oldukça işlek bir ektir. Zira, bugün
Türkiye Türkçesinde bu sadece “em-i-z-i-r->emsiz-“ fiilinde yaşarken,
Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok daha fazla sayıdaki kelimede
yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında bir örneği tespit
edilebildi: em-z-i-r-dir-di-k (MIA/CG, 163).

-dAr-

Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.¹

Edebî Dil

TT: -dAr-

TMT: -dAr-

Ağızlar

ERSA: -dAr-

Merdan ağacın dü:ybini **ag-dar-dı**. (I-B, 63) "Merdan ağacın dibini çapaladı."

KERA: -dAr-

Atası palwa:n geleni **a:g-dar-ıv** uradı. (II-B, 29) "Dedesi pehlivan (onun), kim gelirse devirip başladı."

NOHA: -dAr-

Oı oglunun ızınnan a:dam **gön-der-di**. (III-B, 23) "O oğlunun arkasından adam gönderdi."

TEKA: -dAr-

Bäşim a:ga:şınıñ eşege yükläp getiren otunı kümä:² tarap **ag-dar-ıp** goyberdi. (IV-B, 38) "Beşim, ağabeyinin eşeğe yükleyip getirdiği otları kulübe tarafına yıkıp koyverdi."

YOMA: -dAr-

Çayını içip bol-da derrev hennegi **ag-dar**. (V-B, 66) "Çayını içip bitir ve derhal hendeği kaz."

¹ a.g.e., s.202

² kümä: Kamış ve balçıktan yapılan kulübe.

-dar- eki, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında, sadece “ag-dar”- ve “gön-der-” kelimelerinde yaşayan, işlek olmayan bir ektir. Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı şekilde işlek olmayıp Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar. İşlek olmayan bu ekle ilgili olarak, Türkiye Türkçesi ağızlarından çok az örnek tespit edilebildi.

kön-der-di (KDIAT/AC, 181), dön-der-ir-ler (MIA/CG, 160), dön-der-il-ler (KIYA/AG, 127), çek-der-ey (EYA/MS, 214).

-ALA-**Edebî Dil****TT : -ALA-****TMT : -ALA-****Ağızlar****ERSA : -ALA-**

Ya:nında:ki onı çek-elä:-p öz gününe goymadı. (I-B, 3)
 “Yanındaki onu (sürekli) çekiştirerek hiç rahat bırakmadı”.

KERA : -ALA-

Kov-ala-dı Arzıgöl böküp gitdi pişicik, ca:mda duran gatığı
 döküp gitdi pişicik. (II-B, 12) “Kovaladı Arzıgöl, atlayıp gitdi
 kedicik, tabakta duran yoğurdu döküp gitdi, kedicik”.

NOHA : -ALA-

It towşanı kow-ala-dı, emma yetip bilmädi. (III-B, 3.) “Köpek
 tavşanı kovaladı, ama yetişemedi”.

TEKA : -ALA-

Çek-ele de dur, yırtılmıya:r. (IV-A, 154) “(Ne kadar)
 çekelesen de yırtılmıyor”.

YOMA : -ALA-

Pişik sıçanı kov-ala-mak üçün öye gi:rdi. (V-B, 11) “Kedi
 fareyi kovalamak için eve girdi”.

-ALA- eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan
 Türkçesi ağızlarında kelimedeki kullanılan işlek olmayan bir ektir.

Türkiye Türkçesi edebî dilindeki kov-ala-, ov-ala-, silk-ele-, eş-ele-, şaş-ala-, gev-ele-, dur-ala- gibi örneklere bakınca Türkmenistan Türkçesi ağızlarında da aynı şekle ve fonksiyona sahip olduğu görülür. Türkiye Türkçesi ağızlarında bir kaç örnekte tespit edilebildi.

silk-ele-mek (EYA/MS, 135), gorh-ala-dı-m (EYA/MS, 328), gov-ala-mış (MİA/CG, 163).

-°k

Edebî Dil

TT : -°k-

TMT : -°k-

Ağızlar

ERSA : -°k-

Elindä:ki gayçı bilen yüplerin ba:rışını **gır-k-ıp** taşladı. (I-B, 1)
“Elindeki makas ile iplerin hepsini kırkıp bıraktı”.

KERA : -°k-

Ba:vam üzümle:in şaha:larını **gır-k-dı**. (II-B, 14) “Dedem
üzümlerin budaklarını kırktı”.

NOHA : -°k-

Goyunla(r) yılla iki gäzäk **gır-k-ıl-adı**. (III-B, 4) “Koyunlar
yılda iki defa kırkılıyor”.

TEKA : -°k-

Gözünden **sı:rı-g-ıp** gaydan yaşlarını gizlecek boldı. (IV-B, 9)
“Gözünden sızıp gelen yaşlarını gizleyecek oldu”.

YOMA : -°k-

Yagışda ekine tarap **şuw sı:rı-k-dı**. (V-B, 12) “Yagmur
yağarken ekine taraf su yürüdü”.

-°k- ekine Türkmenistan Türkçesi ağızlarında yukarıda
görüldüğü gibi sadece iki kelimedede rastlanmaktadır. Türkiye
Türkçesinde de işlek olmayan bu ek, muhtemelen “kır-k-“, “sar-k-“
fiillerinde vardır, ağızlarda örnek tespit edilemedi.

-'p-

Edebî Dil

TT: -'p-

TMT: -'p-

Ağızlar

ERSA: -'p-

Garrı ba:va gözlerini **gır-p-ıl-da-dı-p** i:şikden girdi. (I-B, 76)

"Yaşlı dede gözlerini kırıştıtararak kapının eşiğinden girdi."

KERA: -'p-

Ser-p-me-se-ŋ bölünik gidedi. (II-B, 28) "Su sepmesen (ekmek) bölünüp gidiyor."

NOHA: -'p-

Ol gözünü **gı-p-dı**. (III-B, 22) "O gözünü kırptı."

TEKA: -'p-

Yataktan goyun ogurlap ele düşen ogı adam gözlörünü **gır-p-ma:n** bir nokada şeredip otırdı. (IV-B, 34) "Ahırdan koyun çalıp yakalanan hırsız, gözlerini kırpmadan bir noktaya seyredip durdu."

YOMA: -'p-

Yo:la kir şuvunu **şer-p-mek** bizde günä: haşaplanıya. (V-B, 69) "Yola kirli bulaşık ve çamaşır suyunu dökmek bizde günah kabul ediliyor."

Örneklerde görüldüğü üzere işlek olmayan bu -'p-eki, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında da Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sadece "serp-" ve gırp-" kelimelerinde yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında örnekler tespit edilemedi.

-A-

Edebî Dil

TMT: -A-

Ağızlar

ERSA: -A-

Mata:nı ölç-e-p almalı. (I-B, 56) "Kumaşı ölçüp almalı."

KERA: -A-

Ot or-a-p ho:rom bolmadı. (II-B, 98) "Ot biçerek yoksulluk da çekmedi."

NOHA: -A-

A:man gı:zı sü:r-e-p alık gitti. (III-B, 28) "Aman, kızı sürüyerek alıp gitti."

TEKA: -A-

Düyä: yüklencek goş-golamları ve odunları çık-a-p¹ tayyar etdiler. (IV-B, 36) "Deveye yüklenecek yükleri ve odunları yüklenecek şekle getirip hazırladılar."

YOMA: -A-

Tamdırdan çıkan çöregi govı edip gaz-a-malı. (V-B, 68) "Tandırdan çıkan ekmeğin altını (tandırın toprağı ile temas eden yerlerini) güzelce kazımalı."

Türkiye Türkçesinde fiilden fiil yapım eki olan -I- 'nın karşılığı olan bu eke, Türkiye Türkçesi ağızlarında bu şekliyle rastlanılmadı.

¹ çık-a-: Eşeğe veya deveye ot, odun vb. gibi yüklerin yüklenebilecek hale getirilmesi.

-glr-

Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar¹

Edebî Dil

TT: -glr

TMT: -glr

Ağızlar

ERSA: -glr-

Ça:yı içiveriñ, di:p yıl-gır-dı. (I-B, 14) "Çayı içiverin deyip gülümsedi."

KERA: -glr-

Eştem (y)o:k, diyip yıl-gır-adı. (II-B, 14) "Duymadım deyip gülümsüyor."

NOHA: -glr-

Oı çalaca yıl-gır-dı. (III-B, 87) "O birazcık gülümsedi."

TEKA: -glr-

Mırat öyö girmänkä hemmämiziñ yüzümüze yıl-gır-ıp şeretdi. (IV-A, 116) "Murat eve girmeden hepimizin yüzüne gülümseyerek baktı."

YOMA: -glr-

Şenem mir yumurta ber diyip yıl-gır-dı. (V-B, 22) "Sen de bir yumurta ver deyip gülümsedi."

Eski Anadolu Türkçesinde bulunan, ancak bugün Türkiye Türkçesinde yaşamayan bu eke, Türkiye Türkçesi ağızlarında da rastlanılmadı.

¹ a.g.e., s.203

ÇEKİM EKLERİ

II.ÇEKİM EKLERİ (SÖZ ÜYTGEDİCİ GOŞULMALAR)

A- İsim Çekimi ekleri

1. İsim Hâl Ekleri (Düşüm Goşulmaları)

Çalışmamızın bu bölümünde yalın hâl, her iki şivede de eksiz olduğundan isim hâl eklerini incelerken ilgi hâli ekinden itibaren hâl eklerinin durumunu incelemeye tâbi tuttuk.

a. İlgi hâli eki (Eyelik düşüm)

Edebî Dil

TT: - ın, - in, - un, - ün
- nın, - nin, - nun, - nün

TMT: - ıñ, - iñ, - uñ, - üñ
- nıñ, - nıñ, - nuñ, - nün

Ağızlar

ERSA: - ıñ, - iñ, - uñ, - üñ
- nıñ, - nıñ, - nuñ, - nün

Biz – iñ – ki bir aytmak. (I-A, 90)

“Bizimki sadece söylemek.”

Ä: r̥sa: rı: (nı) ɲ yeddi (i) oğlu va: r. (Oç. ,246.)

“Ersarı’nın yedi oğlu var

KERA : - iŋ, - iŋ, - uŋ, - üŋ
- nıŋ, - niŋ, - nuŋ, - nüŋ

Hallı : - nıŋ atını verdim diydi. (Ker., 83)

“Halli’nın atının verdim dedi.”

At-iŋ ayağı – nıŋ sesi çıkadı. (Ker., 82)

“Atın ayağının sesi çıkıyor.”

NOHA : -iŋ, -iŋ, -uŋ, -üŋ ~ -im
-nıŋ, -niŋ, -nuŋ, -nüŋ

Män-im oğlum öz işin (i) işläp bilmeyi halak boladı. (Oç., 250)

Benim oğlum kendi işini başaramayıp helâk oldu”

Çukkuryurd-uŋ¹ yä rinnän vârisi biz (iŋ) kidi. (III-B, 249)

“Çukuryurdu’n Yerinin berisi bizimkiydi.”

TEKA : -iŋ, -iŋ, -uŋ, -üŋ
-nıŋ, -niŋ, -nuŋ, -nüŋ

Bayrama: lı: - nıŋ pa: şş: sı (Oç., 247)

“Bayramali’nin padişahı.”

A: kca Cöhü:d’üŋ oglom ma: dı. (IV-A, 62)

“Akça Cöhüd’ün² oğlu da vardı”

¹ Türkmenistan’da bir yer adı.

² Yahudilere Türkmenlerin verdiği isim.

YOMA : -ıŋ, -iŋ, -uŋ, -üŋ
-nıŋ, -niŋ, -nuŋ, -nüŋ

Bir gl:cä—(niŋ) içinde. (Oç., 246)

“Bir gecenin içinde.”

Ulura: k bolşa pıçag—ıŋ gı: nı

Kiçi volşa gezzig—iŋ gı:nı (V-A, 30)

“Büyükçe olsa bıçağın kını

Küçük olsa küçük bıçağın kını¹”

İlgi hâli eki, örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında Eski Türkçe ile tam bir paralellik göstererek -ıŋ, -iŋ, -uŋ, -üŋ, -nıŋ, -niŋ, nuŋ, -nüŋ şeklindedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu şekillere sadece Batı Grubunda rastlanılmaktadır. Doğu Grubu, Kuzeydoğu Grubu ve Rumeli ağızlarında “-ŋ” sesi, korunmayarak, genellikle diş ünsüzü “n” ile temsil edildiğinden bu ağızlarda ilgi hâli eki, Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki şeklinden farklıdır. Oysa Batı Grubu ağızlarında “ŋ” sesinin bazen “n” sesine döndüğü örneklerle rastlansa da ek genellikle Türkmenistan Türkçesi edebî dilindeki ve ağızlarındaki gibidir.

bi gonşu-nuŋ dü:nü o:lce:miş (UİA/GG, 95), märkibi-niŋ parası (GBAA/ZK, 73), arab şıkı-nıŋ o:lu (KÜYA/TG, 79), ğa:nı-nıŋ tekeri-niŋ bir ucunu (KIYA/A6, 100).

¹ Küçük bıçak çakı değil ona benzer bir bıçak çeşidi.

b. Belirtme hâli :
(Yenîş düşüm)

Edebî Dil

TT : -ı, - i, - u, - ü
TMT : -ı, - i, - nı, - ni

Türkmenistan Türkçesi Ağızlar

ERSA : -ı, - i, - nı, - ni

Ca:n-ı-n-ı ayayo:r. (Oç., 257)

“Canını koruyor.”

Şol o:valar-ı görcek mi? (I-A, 7)

“Şu köyleri görececek mi?”

KERA: -ı, - i, - nı, - ni

Düşüp kidiberdim ı: **zım – ı** karamadım. (Ker., 835)

“İnip gidiverdim, arkama bakmadan”

Ma : ıı-n-ı tör: tde haydı: n. (II-A, 154)

“(Onun) malını (saat) dörtte sürün (çıkarın)”

NOHU: -ı, - i, - nı, - ni

Her gecä biri tutadı **suw- ı** (III-A, 229) “Her gece biri suyu tutuyor”

Ağz –ı-n-ı dañı yalı vir (y) üp geräh. (Oç., 257)

“Ağzını bağlayacak şekilde bir ip gerek.”

TEKA : -ı, - i, -u, - ü - nı, - ni, -nu, -nü

Ol gülü yolon-ı görüpdür. (Oç., 258)

“O gülü yolani görmüş”

Menne kâ:şâ:-ni gördü. (IV-A, 89)

“Bende kâseyi gördü.”

YOMA : -ı, - i, -u, - ü - nı, - ni, -nu, -nü

Mülk-ü öküz-ü alayın. (Oç., 258)

“Mülkü (ve) öküzü alayım.”

Ötürdüm ya: zı: gış-ı-n-ı

Uçurdum ga:zı: guş-u-n-u (V-A, 26)

“Geçirdim yazı (nı) kışını

Uçurdum kazı (nı) kuşunu”

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında ünsüzle biten kelimelerden sonra belirtme hâli eki, Türkiye Türkçesi ağızlarıyla aynıdır. Yalnız gerek Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde gerekse, Ersarı, Nohur ve Kerki Grubu ağızlarında sadece ekin düz ünlülü şekilleri kullanılırken Yomut ve Teke ağızlarında ekin yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmaktadır. Doğu Grubu ağızlarında genellikle ek düz ünlülü kullanılır. góyn-ı “gönlü” (KBAYA/AB, 58) gibi. Kuzeydoğu Grubu ağızlarında da düz ünlülü şekiller mevcuttur. sut-i sağerler (RIA/TG, 254). Batı Grubu ağızlarında ise, Teke ve Yomut ağızlarında olduğu ek ünlü uyumlarına göre -ı, -i, u, -ü şeklindedir. doktor-u bāni mayin etdi (GBAA/ZK, 81), mesela: çeke:le: be:girler-i (UIA/GG, 85), hindi giz-ı bindirip (KIYA/AG, 101). Batı Grubu ağızlarından Zonguldak, Bartın bölgesinde ekin düz ünlülü kullanımı yaygındır. düvün-ü (ZBKİA/EE, 51), odun-i (ZBKİA/EE, 51).

Ünlü ile biten kelimelerden sonra ilgi hâli eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi -nı, -ni, -nu,

-nü şeklinde değildir. Türkiye’de bu şekil, sadece Kars ili Arpaçay ilçesi ağzında görülmektedir.....gırmızısı-n al yanağa tahmalı

(AKD/SO, ABE, 18). Türkiye Türkçesi ağızlarında iyelik eki düşürüldüğü için belirtme hâli eki ünsüzün üzerine doğrudan –nı, ni, -nu, -nü eklenmektedir. Bu durumu Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki yapıyla karıştırmamak gerekir: tel örgüler-ni (KIA/ABE, 169), yimá:-ni yir (KIYA/AG, 101), bostan-nı tahribe uğrattı (EYA/MK, 142).

Belirtme hâli ekinin Türkmenistan Türkçesi ağızlarında, Batı Grubu ağızlarının bazılarında kullanıldığı gibi yaklaşma hâli yerine kullanılması sözkonusu değildir.

c. Yaklaşma hâli :
(Yöneliş düşümü)

TT : -a, -e

TMT : -a, -e, -a:, -e:

ERSA: -a, -e, -o, -ö, -a:, -e:
-ga, -ge,

Şon haysı tarap-a gitseniz gidiverin (I-A, 16)

“Sonra hangi tarafa gitseniz gidiverin.”

Issı:nı ö:zün-ö baş, ötmösö kişi:ge. (Oç. 2)

“Kızgını kendine bas, ağrımazsa (başka) kişiye”.

Kerwen Kerkä:-k geliyo:r, sonra gayra ötyö:r. (Oç., 256)

“Kervan önce Kerki'ye geliyor, sonra karşıya geçiyor.”

KERA : - a, - e, -o, -ö, -ga, -ge

Ot-a gitmedinizler mi? (II-A, 126)

“Ota gitmediniz mi? “

Kazaklaram biz-ge gelen. (II-B, 114)

“Kazaklar da bize gelen “.

Hö:ro varıp suw-o düşdi. (II-A, 95)

“Şuraya varıp banyo yaptı”.

NOHA : -a, - ä, - ya, - ye

Öz tiräsini Kürüjdäy'-ä gätirädi. (III-A, 240)

“Kendi boyunu Kürüjdey'e getiriyor.”

Çarwa-ya düpbe düz yol gededi. (Oç. 254).

“Çarvaya düpe düz yol gidiyor.”

TEKA : -a, -e, -o, -ö

Yalan söz-ö yer tapılmaya:(r). (Oç. 252).

“Yalan söze yer bulunmuyor.”

Gatığı halt-a: guyso çeki:ze bolya: (IV-A, 9)

“Yogurdu çuvala koysa süzme yoğurt oluyor.

YOMA : -a, -e, -o, -ö

-ga, -ge

Garagum – o eltip taşla:k gelyeller. (Oç., 252)

“Karakum’a götürüp bırakıp geliyorlar”

Sa:r-a: voyosoŋ almaz. (V-A, 23)

“Sarıya boyasan tutmaz”

Kişi:-ge yamanlık etmez. (V-B, 133)

“Kişiye kötülük etmez.”

Türkiye Türkçesi ağızlarında temel yaklaşma hâli –a, –e, (–ya, –ye, –na, –ne) şeklindedir. Ancak bu temel şekillerin farklı söylenişlerden ortaya çıkmış değişik fonetik değerlere sahip şekillerine de rastlanır. Fakat Ersarı, Yomut, Teke ve Kerki Grubu ağızlarındaki –o, –ö şekilleri Türkiye Türkçesi ağızlarında yoktur. Yaklaşma hâlinde ünlülü köklerden sonra araya “y” yardımcı sesini getiren, Nohur ağzı Türkiye Türkçesi ağızlarına tam bir benzerlik gösterir.

Ersarı, Kerki Grubu ve Yomut ağızlarında bulunan ve aynen Eski Türkçedeki gibi olan –ga, –ge şekillerine Türkiye’de sadece Kütahya ve Muğla yöresinde iki örnekte rastlanılmıştır. Nese canım es-ge desda (KÜYA/TG, 223). Durağ-ğa (Marmaris-Muğla). Bu örneği Tuncer Gülensoy Marmaris ağızlarında tespit etmiştir.

Türkmenistan Türkçesi edebî dili, Teke, Ersarı ve Yomut ağızlarında, ünlü ile biten köklerden sonra gelen yaklaşma hâlinden

sonra, Türkiye Türkçesindeki gibi araya bir yardımcı ünsüz gelmeyip uzun telâffuz edilen son ses ünlüsü hâl, bildirme görevi üstlenir. Türkiye Türkçesi ağızlarının bazılarında bu şekillere rastlanır.  ız a  a: indi (A AD/AC, 164), geliyollar pa:dışa: haber veriyollar (KIYA/AG, 104), bah a: (EYA/MS, 142),  u as giren (K YA/TG, 81).

d. Bulunma hâli :
(Vagt – orun düşümü)

Edebî Dil

TT : - da, - de, - ta, - te
TMT : - da, - de

Ağızlar

ERSA : -da, -de, -do, -dö
-ta, -te, -to, -tö

Halaş-ta köpüklük şol waht – ta tengä:-de yetmiyo: rıtı. (Oç. 258)

“Halaç'da bir köpük (Rus parası), o devirde bir tenge (Türkmen parası) de yetmiyordu.”

Ol vukı yer-de volan. (I-A, 69).

“O gizli yerde olan.”

Şö:r-dö melleg ölçöyo:r o:va şevet. (I-A, 80)

“Köy meclisi çurada arazi ölçüyor.”

KERA : - da, - de, - ta, - te

Öngi gün-de du:şmadıñ mı? (II-A, 141).

“Önceki günde buluşmadın mı?”

Toprak-ta sa:n va:r, saldat-ta yo: k. (Ker.,83).

“Toprakta sayı var, askerde yok.”

NOHA : -da, -de, -dä

-na, -ne, -nä

-la, -le, -lä

-za, -zä

Pul-la gözüm yoh. (III-B, 116)

“Parada gözüm yok.”

Patıya gälän-nä bir zat bermäli. (III-A, 179)

“Cenâzeye gelince bir şey vermeli”

Nar gawun geräh bossa Oraz'-za ba: r. (Oç. 259)

“Nar, kavun gerek olsa, Oraz'a var”

Garı Mollanıñ özi Öwcü'de¹ galadı. (III-A, 241)

“Yaşlı mollarıñ kendisi Öwcü'de kalıyor.”

TEKA : - da, - de, - do, - dö

- na, - ne, - no, - nö

- za, - ze, - zo, - zö

- la, - le, - lo, - lö

- sa, se, - so, - sö

Bile Marı-da gördük. (IV-A, 12)

“Beraber Merv'de gördük.”

Biz-ze ça:ga köp volya:(r). (IV-B, 144)

“Bizde çocuk çok oluyor.”

Bulor yo:l-la. (Oç. 259)

“Bunlar yolda.”

Görşö hı: nın² ağzın-na. (Oç., 259)

“Görse inin ağzında (duruyor).”

Tomus-sa ıssı volya:(r). (Oç., 259)

“Yazın sıcak oluyor.”

¹ Türkmenistan'da bir yer adı.

² hı: n: yılan ini, köstebek ini gibi küçük delikleri olanlar, “govak” ise büyük inlere yani mağaralara denir.

YOMA : -da, -de, -do, -dö

-na, -ne, -no, -nö

-za, -ze, -zo, -zö

-la, -le, -lo, -lö

Ş (o) o:va – da bir (i) k (i) öyli lıvıgılçılar va: r. (V-A, 45)

“Şu köyde bir iki hane lıvıgılçılar var.”

Gı:z gün-ne atasınıya:(ı) na şala:ma gelik gidye. (Oç., s. 259).

“Kız günde atasının yanına selamlaşmaya gelip gidiyor.”

Gum-do volya:r. (V-A, 107)

“Çölde oluyor.”

Yo:ldoşlom-da yo:l-la yatı:r, diye. (Oç., 259)

“Yoldaşlarım da yolda yatıyor, diyor.”

O:va:mız-za öñ sekiz galho:z ba:dı. (Oç., 259)

“Köyümüzde on sekiz kalhoz vardı.”

Örneklerde görüldüğü üzere, Teke, Yomut, Nohur ağızlarında “l, n, s, z” sesleri ile biten köklerde yoğun bir asimilasyonla bulunma hâlinin çok değişik şekillerde kullanıldığı gözlenmiştir

Türkiye Türkçesi ağızlarında bu ağızlarındaki asimilasyon hâdisesine rastlanmaz.

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde, Yomut, Nohur, Teke ağızlarında bulunma hâlinin sadece tonlu ünsüzlü şekilleri kullanılmaktadır. Bu hâliyle, edebî dile göre genel bir tonlulaşma temâyülü gösteren Türkiye Türkçesi ağızları ile Türkmenistan Türkçesi edebî dili ve yukarıda geçen ağızlar birbirlerine benzemektedir. Buna mukâbil ekin tonlu-tonsuz şekliyle kullanıldığı Kerki Grubu ağızları ve Ersarı ağızları Türkiye Türkçesi edebî diline benzemektedir.

su gonak-da baklava bişer (AIDA/AC, 122), çocukla: beşik-de yatadı (UİA/GG, 89), bö:le bö:le sacda bişiriller (KIYA/AG, 105),

seferberlig-de (KÜYA/TG, 82), taş-da (UMA/SÖ, 79), dadaş-da (GA/SO, 37)

-ki aitlik eki, bulunma hâli eki üzerine geldiğinde bulunma hâlinin ünsüzü uzun söylenir. Bu husus Türkmenistan Türkçesinin genel özelliğidir. Bu özelliğe Uşak ili ağızlarında rastlanmıştır. Senet-de:ki şa:yıtlara, dışarda:ki kişiler (UİA/GG, 87).

Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki geniş-yuvarlak ünlülü şekillere Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanılmamıştır.

e. Uzaklaşma hâli :
(Çıkış düşüm)

Edebî Dil

TT : - dan, - den, - tan, - ten

TMT: - dan, - den

Ağızlar

ERSA: -dan, -den, -don, -dön
-tan, -ten, -ton, -tön

Sen üy- den gelip so:ŋ işle. (I-A, 93)

“Sen evden gelip gelip sonra çalış.”

Sana muhut-tan na:n beryo:n tapılmaztı. (I-B, 110)

“Sana bedavadan ekmek veren bulunmazdı.”

Ogul-don volon ahtıkcıklar üşyo:r kâ:te. (I-A, 100)

“Oglumdan olan toruncuklarım bazen bir araya geliyorlar.”

KERA : - dan, - den, - tan, - ten

Özvegistan-dan piyda: nâ:me? (II-A, 65)

“Özbekistan'dan fayda ne?”

Sen – den alacak diydi. (Ker., 84).

“Senden alacak dedi.”

Mangışlak-tan gaydan. (II-A, 67)

“Mangışlaktan geri gelen.”

NOHA : -dan, -dän,
 -nan, -nän,
 -lan, -län,
 -zan, -zän

Menn (e) owa-dan gällim. (III-A, 230)

“Ben de köy-den geldim.”

Bermeymän dep **dilin-nän** hat ber. (Oç., 262) “Vermiyorum diye, yazılı bir belge ver.”

Kolhoz-zan (y)üz öwürädi. (III-A, 230)

“Kolhozdan yüz çeviriyor.”

TEKA : - dan, - den, - don, - dön
 - nan, - nen, - non, - nön
 - zan, - zen, - zon, - zön
 - lan, - len, - lon, - lön
 - san, - sen, - sön, - sön

Bir nä:keş-sen havar alşan. (Oç., 261)

“Aksi adamdan bir haber alsan”.

Yene kırk yıl-lan altmış yaş yaşayacak. (Oç., 261)

“Yine kırk yıldan altmış yaşına gelecek”

Ana, şol vulor-dan. (IV-A, 40)

“İşte, o bunlardan.”

Kırk vi:rinci yılla uçilışse-den allılar. (IV-A, 70)

“Kırk birinci yılda liseden aldılar.”

O:vo-don gittiler, **o:n-nonon mäs-den.** (Oç., 262)

“Köyden on kişi, onbeş kişi gittiler.”

Siz-zen pul alıp ayt diydigi. (Oç., 261)

“Sizden para alıp söyle dediği.”

YOMA : -dan, -den, -don, -dön

-lan, -len, -lon, -lön

-nan, -nen, -nün, -nön

-zan, -zön, -zon, -zön

Durd (y) Aşgava:t-dan geldi. (V-A, 54)

“Durdu Aşgabat’dan geldi.”

Şon-non a:m gallı. (V-A, 21)

“Şundan çok şaşırdı.”

Sağ-dan so:l-lan niçe yığın atarıp. (Oç., 261)

“Sağdan soldan nice yığın topladı.”

Biz-zen ö(y)kösüz a:adam yo:kdur. (Oç., 261)

“Bize öfkelenmeyen adam yoktur.

Uzaklaşma hâlinde de bulunma hâlinde olduğu gibi tonsuz ünsüzlü –tan’lı ve –ten’li şekiller sadece Ersarı ve Kerki ağızlarında vardır. Hatta Kerki ağızında aynen Türkiye Türkçesi edebî dilindeki gibidir. Diğer ağızlar da yine, l, n, s, z sesleri ile biten köklerde uzaklaşma hali eki asimilâsyona uğramaktadır

Batı Grubu ağızlarında –n sesinin asimilâsyonuyla uzaklaşma hâlinin Nohur, Yomut ve Teke ağızlarındaki gibi –nan, -nen şekillerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

han-nan çıkıyo, camiyä gidiyo (ADÜM-I/AC, 130),
bumun-nan sölürmüş (ADÜM-I/AC, 103), on-na:n gaylı bıyık

(KYA/TG, 192), benim yarım gelişin-nen bellidir (AAT/AC, 125), gavır halamın yakasın-nan yapışmış (UIA/GG, 91).

Uzaklaşma hâli ekinde de görüldüğü üzere Türkiye Türkçesi ağızlarındaki umumî temâyül gereği tonlu ünsüzlerle kullanılır. Bu anlamda Türkiye Türkçesi ağızları, Yomut, Teke, Nohur ağızlarıyla paralellik gösterir.

bu melmeket-dan (KBAYA/AB, 127), dumlubuğa:-dan öteyi geçince (KÜYA/TG, 83), yüzüm-den gözüm-den (UMA/SÖ, 79), guyu-dan (EASO, 65), nout-dan güccük (UIA/GG, 90), edime-den (EİA/EK, 67).

Bulunma hâlinde olduğu gibi, uzaklaşma hâlinde de, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında ek bünyesinde görülen geniş-yuvarlak ünlülü şekiller, Türkiye Türkçesi ağızlarında görülmemiştir.

Türkmenistan Türkçesi gramerlerinde, isim hâl ekleri sadece baş düşüm “yalın hâl”, geniş düşüm “belirtme hâl”, yöneliş düşümü “yaklaşma hâl”, vagt-orun düşüm “bulunma hâl”, çıkış düşüm “uzaklaşma hâl”, eyelik düşüm “ilgi hâl” olarak gösterilmesi umumîleşmiş bir anlayış olduğundan biz de çalışmamızda yalnızca yukarıdaki isim hâl eklerini değerlendirdik.

2. İyelik Ekleri (Değişlilik Goşulmaları)

Edebî Dil

TT :

Ünlüyle biten kelimelerden sonra

- Teklik**
1. şahıs: - m
 2. şahıs: - n
 3. şahıs: - sı, - si, - su, - sü

- Çokluk**
1. şahıs: - mız, miz, - muz, - müz
 2. şahıs: - nız, -niz, - niz, -nüz
 3. şahıs: - ları, leri

Ünsüzle biten kelimelerden sonra

- Teklik**
1. şahıs: - ım, - im,- um, - üm
 2. şahıs: - ın, - in, - un, - ün
 3. şahıs: - ı, - i, - u, - ü

- Çokluk**
1. şahıs: - ımız, - imiz, - umuz, - ümüz
 2. şahıs: -ınız, - iniz, - unuz, - ünüz
 3. şahıs: - ları, - leri

TMT:

Ünlüyle biten kelimelerden sonra

- Teklik**
1. şahıs: - m
 2. şahıs: - ı
 3. şahıs: - sı, - si

- Çokluk**
1. şahıs: - mız, - miz

2. şahıs: - ınız, - ınız

3. şahıs: - sı, - si

Ünsüzle biten kelimelerden sonra;

Teklik 1. şahıs: - ım, - im,- um, - üm

2. şahıs: - ınız, - ınız, - uınız, - üünüz

3. şahıs: - ı, - i

Çokluk 1. şahıs: - ımız, - imiz, - umuz, - ümüz

2. şahıs: - ınız, - ınız, - uunuz, - üünüz

3. şahıs: - sı, - si,
- ları, - leri

Ağızlar

ERSA : Ünlüyle biten kelimelerden sonra;

Teklik 1. şahıs: - m

2. şahıs: - ınız

3. şahıs: - sı, - si

Çokluk 1. şahıs: mız, - miz

2. şahıs: - ınız, - ınız

3. şahıs: - sı, - si

- ları, - leri

Ünsüzle biten kelimelerden sonra:

Teklik 1. şahıs: - ım, - im,- um, - üm

2. şahıs: - ınız, - ınız, - uınız, - üünüz

3. şahıs: - ı, - i

Çokluk 1. şahıs: - ımız, - imiz, - umuz, - ümüz

2. şahıs: - ınız, - ınız, - uunuz, - üünüz

3. şahıs: - sı, - si

- ları, - leri

Yıkılıp **kelle-si** değen eken. (T-3, s. 5)

"Yıkılıp başı (yere) değmiş."

On beş **ba: tman-ıñız** za:ta bolmıyo:r (Oç., s. 241).

"On beş batmanınızdan bir şey olmuyor."

Bizlerin **düyv-ümüz** Ä:rsa:rı va:va. (I-A, 65)

"Bizlerin kökü Ersarı Baba."

Ölçer, o:dı **sönmeşe ma:ma-ñ** yaman vegener. (I-A, 240)

"Ateşi deşele, ocak sönmezse nenen çok sevinir."

Di:ş-ıñ a:gırı:sa Kerkä: gitmeli. (I-A, 250)

"Dişin ağrısı Kerki'ye gitmeli."

Öy-üm yandı, çatmada ya:şap yö:rün. (I-B, 97)

"Evim yandı, çadırda yaşayıp duruyorum."

Cüwön-i-n-i ekip yetişmedi. (I-B, 98)

"Yulafını ekip yetişemedi."

Palta-ñız volmoso, i:şe gelmä:ñ (I-B, 99)

"Baltanız yoksa, işe gelmeyin."

Ya:ragan **it-leri** va:rtı. (I-A, 190)

"Azgın itleri vardı."

KERA :

Ünlüyle biten kelimelerden sonra;

Teklik 1. şahıs: -m

2. şahıs: -ñ

3. şahıs: -sı, -si

Çokluk 1. şahıs: -mız, -miz

2. şahıs: -ñız, -ñiz

**3. şahıs: -sı, -si
-ları, -leri**

Ünsüzle biten kelimelerden sonra;

Teklik	1. şahıs: -ım, -im, -um, -üm 2. şahıs: -ın, -in, -un, -ün 3. şahıs: -ı, -i
Çokluk	1. şahıs: -ımız, -imiz, -umuz, -ümüz 2. şahıs: -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz 3. şahıs: -sı, -si -ları, -leri

Uların ka: gı: z-ı-n-ı kakıv gitti. (Ker., 79)

“Onların kağıdını kakıp gitti.”

Kı: zının ogl-ı vilen aydışadır. (Ker., 80)

“Kızının oğlu ile (önceden) anlaşandır.”

Ö:z. vir kadırdan yenge-miz-in (II-A, 5)

“Kalbi temiz sevgili yengemizin.”

Öye gi:r-de gı:z-ı-m-ı gör. (II-A, 212)

“Eve gir de kızımı gör.”

Ö:z-iniz yo:k boluk gidersiniz. (II-B, 106)

“Kendiniz yok olup gidersiniz.”

Diyä:-ler(i)-n-i göterip kitti. (II-B, 107).

“Develerini götürüp gitti.”

Ya:şka meyn-in(ə) ursa nä:me. (II-A, 19)

“Gençlikte beynine soksa, ne olur!”

NOHA :

Ünlüyle biten köklerden sonra,

Teklik	1. şahıs: -m 2. şahıs: -ŋ 3. şahıs: -sı, -si
Çokluk	1. şahıs: -mız, -miz 2. şahıs: -ŋız, -ŋiz 3. şahıs: -sı, -si -ları, -leri

Ünsüzle ile biten köklerden sonra,

Teklik	1. şahıs: -ım, -im, -um, -üm 2. şahıs: -iŋ, -iŋ, -uŋ, -üŋ 3. şahıs: -ı, -i
Çokluk	1. şahıs: -ımız, -imiz, -umuz, -ümüz 2. şahıs: -iŋız, -iŋiz, -uŋuz, -üŋüz 3. şahıs: -sı, -si -ları, -leri

Getiren **pirst-ler-imiz** yeter dep tamımız bar. (Oç., 242)

“Getiren oklarımız (ağaç evlerin tavanına konulan duvardan duvara uzanan ağaç dallar) yeter diye düşünüyöruz.”

Dünyädä gowı göryen **zad-ım** ş(ı) ogul. (III-A, 19)

“Dünyada beğendiğim şey şu oğul.”

Ogl-um nāmeye bahdın? (III-A, 24)

“Oğlum neye bakdın?”

Oglanın **öy-ü-n-ne** üç gün woladı. (III-A, 170)

“Oğlanın evinde üç gün bulunuyor.”

Öz-üniz zakaz wäriw almalı. (III-A, 185)

“Kendiniz sipariş vererek almalı.”

Zähmet çeksän äklänc-iñ woladı. (III-A, 226)

“Emek seksen gelirin olur.”

Gelän zat-ları ızına gaytmalı (III-A, 150)

“Gelen şeyleri geriy vermeli.”

U (I) wäht yär - in boş eken. (III-A, 203)

“O zaman yerin boşmuş”

TEKA :

Ünlüyle biten köklerden sonra;

Teklik	1. şahıs: -m
	2. şahıs: -ñ
	3. şahıs: -sı, -si
Çokluk	1. şahıs: -mız, -miz
	2. şahıs: -ñız, -ñiz
	3. şahıs: -sı, -si
	- ları, -leri

Ünsüzle ile biten köklerden sonra,

Teklik	1. şahıs: -ım, -im, -um, -üm
	2. şahıs: - ın, - in, - un, - ün
	3. şahıs: -ı, -i

- Çokluk**
1. şahıs: -ımız, -imiz, -umuz, -ümüz
 2. şahıs: -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz
 3. şahıs: -sı, -si
-ları, -leri

Ana, şol menin **dileg-im-in** volcogu. (IV-A, 37)

“İşte o benim dileğimin olacağı (-nı gösterir)”.

Oka:p yörön ul(ı) **oglu-η** mı? (IV-A, 36)

“Okumakta olan büyük oğlun mu?”

lnanya:n **i:şa:n-ηız** kim? (IV-A, 219)

“İnandığınız şeyh kim?”

Ece-miz, **ka:ka-mız** i:şleyä(r). (IV-A, 232)

“Annemiz, babamız çalışıyor.”

Ö:z-ü semiz. (IV-A, 292)

“Kendisi semiz.”

Ö:z-leri orsa menzeş. (IV-A, 289)

“Kendileri Rusa benzer.”

El-in vile şepäymeli. (IV-A, 2)

“Elinle serpmeli.”

YOMA :

Ünlüyle biten kelimelerden sonra,

Teklik	1. şahıs: -m 2. şahıs: -η 3. şahıs: -sı, -si
Çokluk	1. şahıs: -mız, -miz 2. şahıs: -ınız, -iniz 3. şahıs: -sı, -si -ları, -leri

Ünsüzle ile biten kelimelerden sonra,

Teklik	1. şahıs: -ım, -im, -um, -üm 2. şahıs: -ıñ, -iñ, -uñ, -üñ 3. şahıs: -ı, -i
Çokluk	1. şahıs: -ımız, -imiz, -umuz, -ümüz 2. şahıs: -ıñız, -iñiz, -uñuz, -üñüz 3. şahıs: -sı, -si -ları, -leri

O (I) yö:ne **göz –üñ- e** görna: gandır. (Oç., 242)

“O sadece gözüne görünmüştür.”

Şü yıl-ımız bildirki:mizçe yo: k. (V-A, 85)

“Şu yıl bildirdiğimiz kadar yok.”

Gelyä:n diyä(ni)ñ **üss-ü-n-ö** minik gaydıveripdir. (V-A, 43)

“Gelen devenin üstüne binip dönüvermiş.”

Yumuş oglol-ları-da: olor-da:. (V-A, 134)

“Hizmetçi oğlanlar işte, onlar da işte!”

Yigrimi **ca:ılı:-m** ma:r. (V-A, 130)

“Yirmi canlım (canlı malım) var.”

Oglu-m **döwür-üñüz** vaşga.” (V-B, 127)

“Oğlum devriniz başka.”

Şo(nu)ñ **üss-ü** vil(e) almalı. (V-A, 137)

“Onun aracılığı ile almalı.”

Barsañız **i:ş-iñiz** gaydya:(r). (V-A, 10)

“Varırsanız işiniz olmaz.”

İyelik ekleri, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında Eski Türkçedeki şekilleriyle aynıdır. Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında da genel Türkçeden büyük farklılıklar göstermez.

Türkmenistan Türkçesi edebî dili ve ağızlarındaki iyelik ekleri, Türkiye'de Batı Grubu ağızlarındaki şekillerle büyük paralellik gösterir. Türkiye Türkçesi ağızları içinde sadece Batı Grubu ağızlarında "η" sesi korunageldiği için iyelik 2. teklik ve iyelik 2. çokluk şahıslardaki yapılar aynen Türkmenistan Türkçesindeki gibidir.. İyelik eklerindeki bu husus, Batı Grubu ağızlarını diğer ağızlardan ayırır, fakat Türkmenistan Türkçesiyle birleştirir. Batı Grubu ağızlarında sözkonusu ekler dişeti "n" si ile söylense de nazal "η" li şekiller çok yaygındır.

un-un, helva:-η, ekme:-η (KÜYA/TG, 86), altın-ın, servet-in para-η nereyde (KIYA/AG, 110), baba-η (MİA/CG, 134), baş-ın, goyun-unuz (UİA-GG, 83).

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında kelimeye iyelik 3. teklik şahıs eki eklendiğinde kelimenin kökünde yuvarlak bir ünlü var ise, iyelik 3. teklik şahıs ekinden önce gelen "a, e" ünlüleri yuvarlaklaşarak "o, ö" olur.

Balkanın durnosı a:zallı. (V-B, 134). "Balkan'ın turnası azaldı."

durna-sı > durno-sı "turnası"

Bedenä:η hövürtgesi gizlin yerde bolor. (IV-B, 134) "Bıldırcının yuvası gizli yerde olur."

hövürtge-si > hövürtgö-si "kuş yuvası"

Örneklerde görülen bir diğer umumî özellik şudur; Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve Nohur, Mukrı, Kıpçak, Surhi, Çeges, Kıraç gibi ağızlar hariç bütün Türkmenistan Türkçesi ağızlarında, ünlüyle biten kelimelere iyelik 1. ve 2. çokluk ve teklik şahıs eklerinden önce gelen ünlüler uzun söylenir.

Meniñ demir saplı palta:m yo:k. (IV-B, 146) "Benim demir saplı baltam yok."

palta -m > palta:m

Kellä:miz kä:n işlemedi. (I-B, 107) “Kafamız çok çalışmadı.”

kellä-miz > kellä:miz gibi.

Yukarıda gösterilen şekillere Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanılmaz.

3. Çokluk Ekleri (Köplük San Goşulması)

Edebî Dil

TT : -LAr

TMT : -LAr

Ağızlar

ERSA : - lar, - ler, - lor, - lör

Ö:z-löri doka:p geyerti. (I-A, 143)

“Kendileri dokuyup giyerdi.”

Mana, oglon-lar gidyo:(r). (I-A, 106).

“İşte oğlanlar gidiyor.”

KERA : lar, - lăr, - ler

İ:l-ler duyor ya:nı edin (II-A, 116)

“Eller duyacak gibi edin.”

Mana bu bendä viz-lăr-dän. (II-A, 1)

“İşte bu fukara bizlerden.”

U-lar soñ öten vä:ri. (II-A, 143)

“Onlar beriye sonra geçen.”

NOHA¹ : - lar, - ler, -lăr

- nar, ner, -năr

- la:, - le:, - lä:

¹ Çokluk eklerin “r” seslerinin pek çok Türkmen ağızından olduğu gibi bu ağızda da düşürüldüğü görülür. Ancak – lä şekli en çok tercih edilen çokluk ekil olduğu unutulmamalıdır.

Bu-lar sağıh – amallih soraşıpdı – la (r). (Oç., 238).

“Bunlar sağık afiyet soruşmuşlardır”

Yorgan-nar düşäk-ler hemmesi yo:h. (III-B, 117)

“Yorganlar döşekler hepsi yok.”

Ähli Täkä-lä: (r) wilän bilä (T-4, s. 8)

“Bir çok Teke ile beraber.”

Bi yagdaylar adam-la(n)ı tüşünmäginnä woladı. (III-A, 233)

“Bu durumlar adamların anlamasıyla oluyor.”

TEKA : -lar, -ler, -lor, -lör

-nar, -ner, -nor, -nör

Şu: za:t-ları-ı tayya:rla:p sa:w-çı-lar gleya:(r). (Oç., 238).

“Şu şeyleri hazırlayıp dünürçülüğe geliyor.”

Oglon-nor gelin-ner hemmesi toya gelli-le:(r). (IV-B, 147)

“Oğlanlar gelinler hepsi düğüne geldiler.”

Bizin alan **goyun-lor-ımız-ın** hemmesi gara kölü bolıp çıkdı. (IV-B, 21)

“Bizim aldığımız koyunların hepsi “garakölü¹” koyunuymuş.”

YOMA: -lar, -ler, -la:, -le:

-lor, lor, -lo:, -lö:

A:dam-la(r) nä:ççegin (i) v:lmä:nyo:r. (Oç., 238).

“Adamlar ne yapacağı bilmeden duruyor (bilmemekteler).”

Şu **guy-lor-un** hemmesi (i) ata: nkı. (V-A, 39).

“Şu kuyuların hepsi dedeninki.”

¹ “garakölü: Türkmenistan’da bir koyun türü.

Çokluk ekleri, gerek Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında gerekse Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında genel Türkçede olduğu gibi –lar, -ler şeklindedir. Her ülkenin ağızlarında ekin muhtelif allamorfları vardır. Sözkonusu ağızlardaki allamorflar arasında da çok yakın benzerlikler vardır. Sadece Türkmenistan Türkçesi ağızlarında görülen geniş-yuvarlak ünlülü allamorflara Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanmaz.

Çokluk ekleri, “n” sesi ile biten kelimelere eklendiğinde Türkmenistan Türkçesi ağızlarında olduğu gibi bütün Türkiye Türkçesi ağızlarında ilerleyici asimilasyonla –nar, -ner, olur.

ayağ üsdi duran-nar (KDIAT/AC, 282), günner-ce, adam-nar (UIA/GG, 81), olan-narı, bun-nar (KÜYA/TG, 86), ozan-nar diyarı şirin gırşehir (KIYA/AG, 109), gırşun-nar-ın yarası (MIA/GG, 133), bün-nar, hayvan-nar (EYA/MS, 137), babam-nar (EIA/EK, 63).

Özellikle Batı Grubu ağızlarında çokluk ekinin “r” sesi düşer ve bu düşmeden dolayı ekin bünyesindeki ünlüyü uzunluk kazandırır.

akıdeş-la:, gız-la: (UIA/GG, 81), yiksek-le: (KÜYA/TG, 86), on-na:, oturan-na: (KIYA/AG, 109).

4. Soru Eki
(Soraglık Goşulması)

Edebî Dil

TT : - mı, - mi, mu, - mü

TMT : - mı, - mi

Ağızlar

ERSA: - mı, - mi

Tanşa ediv oturan gı:z mı? (I-A, 43)

“Dans edip oturan kız mı?”

KERA : - mı, -mi

Kemsemo:l toya mı? (II-A, 135)

“Komsomol düğüne mi?”

Şolda vir gep mi? (II-A, 23)

“O da bir taf mı?”

NOHA : - mı, -mi

Inni şol ädälat mı? (III-A, 222)

“Şimdi şu adalet mi?”

Şol dördünci goylan a:t mı? (III-A, 213)

“Şu dördüncü konulan da bir isim mi?”

TEKA : - mı, - mi

Oka: p yörön ul (ı) oglun mı? (IV-A, 35)

“Okumakta olan büyük oğlun mu?”

Sen mi şonu ha:lamaya:n? (IV-A, 20)

“Sen mi şunu sevmeyen (hoşlanmayan)?”

YOMA : - mı, -mi

Gırk dokguzıncı yılla mı? (V-A, 61)

“Kırk dokuzuncu yılda mı?

Ekine virinci gonan garas̱ar mı? (V-A, 95)

“Ekine birinci konan Garasar mı? ¹

Soru eki, umumî Türkçedeki gibi Türkiye Türkçedeki edebî dilinde ve ağızlarında –mı, -mi, -mu, -mü 'dür. Örneklerde görüldüğü üzere Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında ekin sadece dar-düz ünlülü şekilleri kullanılmaktadır. Türkiye'de sadece bu şekli tercih eden bir ağız grubu yoktur, genellikle edebî dildeki gibi dört allamorf kullanılır. Yalnız Kuzeydoğu Grubu ağızlarında tek şekilli olarak kullanılır, ünlü uyumlarına girmez.

Çeman mi isḏrsin saz mi isḏrsin

Ördek mi isḏrsin kıaz mi isḏrsin

Celin mi isḏrsin kız mi isḏrsin

(KDİAT/AC, 290).

¹ Garasar: Bir kuş türü.

5. Aitlik Eki (At Değişliliği Goşulması)

Edebî Dil

TT : -ki

TMT : -ki, -kı

Ağızlar

ERSA : - ki, - kı

Şu şa:gat Merediñ-ki şol, nă:tşē şö:tsün. (I-A, 13)

“Şu saattan itibaren o Mered'inkidir, ne yaparsa onu yapsın.”

Golayda:kı o:va: ça:gırdılar. (I-A, 2)

“Yakındaki köye çağırdılar.”

O:va şevediñ ö:z-ü-niñ-ki de ol. (I-A, 73)

“Köy meclisinin kendisinininki de o.”

KERA : - ki, - kı

Sen-iñ-ki dogrı diyiv kelin ettiler. (Ker., 80)

“Seninki doğru deyip gelin ettiler.”

Ata:nıñ-kı veyle dă:l. (II-A, 5)

“Ata'nınki böyle değil.”

NOHA : - kı, - ki

Çukkuryurd'un yä rinnän wäri **Märät-ki** (III-A, 249)

"Çukuryurd'un yerinin beri tarafı Mered'inki."

Son-kı-sı-n-a miniw gälädi. (III-A, 194)

"Sonuncusuna binip geliyor."

(Y)üräğini bilsän gız **biz-ki-miş**. (III-A, 248)

"Yüreğini bilsen kız bizimkiymiş."

TEKA : - ki, -kı

Onşonj ählivagşı, ählisıçmaz **utomuş-un-kı**. (IV-A, 16)

"Netice itibarıyla, Bahşılar'ın ve Sıçmazalar'ın hepsi Utamış'inki."

Biz-iñ-ki-le(r) demire goweyya: nı cöwhör. (IV-A, 94)

"Bizimkilerin demire karıştırdıkları cevher."

YOMA : -ki, -kı

İ:şa: n-iñ-kı zo:rdan do:llı. (V-A, 48)

"İşan'inki zorla doldu."

Goy **şo-nuñ-kı** volsun niyeli. (V-A, 14)

"Bırak şununki olsun diyeli."

Örneklerden görüldüğü üzere, âitlik eki Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında Eski Türkçedeki gibi –ki, -kı şeklindedir. Türkiye Türkçesi edebî dilinde ek tek şekillidir, dolayısıyla ünlü uyumlarına girmez. Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında da sadece büyük ünlü uyumunu bozmadığı yalnız küçük ünlü uyumuna girmedeği de hatırlanmalıdır.

Türkmenistan Türkçesi ağızlarının Kuzeydoğu ve Doğu Grubu ağızlarında, bu ağızların kendine has özellikleri nedeniyle ek tek şekilli olarak –ki şeklindedir. Bu yüzden Türkmenistan Türkçesi ağızlarından ayrılır.

Oysa Batı Grubu ağızlarında ve yer yer de Rumeli ağızlarında, ekin Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında olduğu gibi büyük ünlü uyumuna girdiği görülür.

boynunda-kı, şindi-ki (ZBKİA/ME,150), burda-hı, bağırmda-hı (KIYA/AG,111), so:radan-qı, avluda-kı (KÜYA/TG, 87), başta-kı (MİA/CG, 137), diyarda-qı, zamankı (EİA/EK, 64).

B. Fiil Çekimi Ekleri
(İşlik Goşulmaları)

1. Şahıs Ekleri

(Yönkeme Goşulmaları)

a. Zamir menşeli şahıs ekleri

(A:t çalışmalarından gelip çıkan yönkeme goşulmaları)

Edebî Dil

TT :

Teklik

1. şahıs: - ım, -im, um, üm
2. şahıs: - sın, -sin, sun, sün
3. şahıs: Ø

Çokluk

1. şahıs: - ız, - iz, uz, üz
2. şahıs: - sınız, - siniz, sunuz, sünüz
3. şahıs: - lar, - ler

TMT:

Teklik

1. şahıs: - ın, -in, - un, - ün
2. şahıs: - sıñ, - siñ
3. şahıs: Ø

Çokluk

1. şahıs: - ıs, - is,
2. şahıs: - sıñız, - siñiz
3. şahıs: - lar, - ler

Ağızlar

ERSA :

- Teklik**
1. şahıs: - n,- ın, - in
 2. şahıs: - sın, - sin
 3. şahıs: Ø
- Çokluk**
1. şahıs: -is, -is
 2. şahıs: -sınız, siziz
 3. şahıs: -lar, ler

Ho yere varma:nka tutiv, al-yo:r-ın. (I-A, 64)

“İlerdeki şu yere varmadan tutup alıyorum”

Wahtlayın pahta: gidenleri erti:r völ-yö(ri)s. (I-A, 15)

“Geçici olarak pamuk toplamaya gidenleri yarın (ikiye, üçe) böleceğiz.”

Ö:züm akızıp berer-in. (I-A, 35)

“Kendip akıtıp veririn.”

Mollo volşon vizin yo:lumızdan yöri:vilmer-sin, diydi. (I-A, 260)

“Molla olsan, bizim ile beraber olamazsın, dedi.”

Bile gidi:p her kayşı:ınız viri vile gürrünleşer-siniz. (I-A, 15)

“Beraber gidip her biriniz biriyle sohbet edersiniz.”

Ärşa:rı:(nı)ğ garagoyunlu, gıynlı, ok ti:releri ya:şıyo:r. (I-A, 25)

“Ersanlarının Karakoyunlu, Gıynlı, Ok urukları yaşıyor.”

Üçe bö:lyo:r-lar yeri. (I-A, 60)

“Yeri üçe bölüyorlar.”

KERA:

- Teklik**
1. şahıs: -man, -men

2. şahıs: **-sın, -sin**

3. şahıs: **Ø**

Çokluk 1. şahıs: **-mız, -miz**

2. şahıs: **-sız, -siz**

3. şahıs: **-lar, -ler**

Karı:versen köterivil-mer-sin (Ker.,114.)

“Yaşlanıversen çekilmezsin.”

Onun hasa:vını tapa-man (II-A, 70)

“Onun hesabını buluyorum.”

U(l) Hocammaz gitcek erten (II-A, 25)

“Yarın o Hocambaz’a gidecek.”

Boşra:k diyiv oyna:v oturum-mız (II-A, 265)

“Boşuz diye oynayıp duruyoruz.”

Cengele ga:wun ekip-siz. (II-A, 210)

“Ormana kavun ekersiniz.”

Ça:gası volmaz diyir-ler. (II-A, 210)

“Çocuğu olmaz derler.”

Kerki Grubu ağızlarında teklik 1. şahıs, bazen edebî dildeki ve diğer merkezî ağızlardaki gibi -°n şeklinde kullanılmaktadır.

Ö:zümki tagamlı volsa son görör-in. (II-A, 110)

“Kendiminki lezzetli ise, sonra bakarım.”

NOHA :

Teklik 1. şahıs: **-a-man, -ä-män**

2. şahıs: **-a-san, -ä-sän**

3. şahıs: **-a-dı, ä-di**
- Çokluk
1. şahıs: **-a-mız, e-miz**
2. şahıs: **-a-sız, ä-siz**
3. şahıs: **-a-dı-lar, -ä-di-ler**

Bu yigidiñ adını tapmın **oturın-män** (III-A,75)

“Bu yiğidin adını bulamıyorum.”

Şol ugurdan alıp **gidä-miz**. (III-A, 95)

O prensipe göre devam ediyoruz.”

Öz dilimizin işine ors dili gelip **gir-ädi**. (III-A 2)

“Öz dilimizin içine Rus dili giriyor.”

Şopıra be:ş manat **beril-lär**. (III-A, 175)

“Şoföre beş manat verirler.”

Gowşuñ etini gowruk **gätire-siz**. (III-B, 110)

“Çebişin etini kavurup getiriyorsunuz.”

Nikasını dördünci gün **gıy-a-san**. (III-B, 111)

“Nikahını Perşembe günü kıyıyorsun.”

TEKA :

Teklik 1.şahıs: **-ın, -in, -un, -ün, -n**

2. şahıs: **-sın, -sin, -n**

3. Ø

Çokluk 1. şahıs: **-ıs, -is, -us, -s**

2. şahıs: **-sınız, -sınız, -nız, -niz**

3. şahıs: **-lar, -ler, -la:, -le:**

İki:mizem **al-ya:-s**. (IV-A, 23)

“İkimiz de alıyoruz.”

Edilişiniñ nâhi:ledigini **vilcek dâ:l**. (IV-A, 106)

“Yapılışını nasıl olduğunu bilemeyeceğim.”

O:va a:raşinna magazzi:nlaram **ya:rya:-lar**. (IV-A, 135)

“Köyde mağazaları da soyuyorlar.”

Gözi vilen **güldür-yä:(r)**. (IV-A, 140)

“Gözüyle güldürüyor.”

Nä:me yalañaç **gezyä:-(rşi)η?** (IV-A, 223)

“Niye çıplak geziyorsun?”

İki:miz vir ga:pdan **iiyâ:-s**. (IV-A, 234)

“İkimiz bir kaptan yiyoruz.”

Kömöklöşsömöm gowı **görmeyä:r-siniz**. (IV-B, 140)

“Yardım etsem de beğenmiyorsunuz.”

YOMA:

Teklik 1. şahıs: **-ın, -in, -un, -ün, -n**

2. şahıs: **-sın, -sin, -η**

3. Ø

Çokluk 1. şahıs: **-ıs, -is, -us, -s**

2. şahıs: **-sınız, -siniz, -ηız, -ηiz**

3. şahıs: **-lar, -ler, -la:, -le:**

Bu ta:da ba:rdıg(ı)nı **vil-yä:r-in**. (V-A, 75)

“Bu tarafta olduğunu biliyorum.”

Bize-d(e) öñkü ötön a:damlar **ayd-ya:(r)**. (V-A, 12)

Bize de önceki yaşayan adamlar söylüyor.”

Biz **vä:r(i)dedir-is** (V-A, 47)

“Biz beridediriz.”

Gerek bolşa **so:rıya:(r)-lar**. (V-A, 57)

“Gerek olursa istiyorlar.”

Şonı yalnış edip-sin. (V-A, 60)

“Onı yanlış etmişsin.”

Pagta yığışmalı volşo yığışya:(r)s. (V-A, 90)

“Pamuk toplamak gerekirse, birlikte topluyoruz.”

Uruş döwrönnö gelip-siniz. (V-B, 128)

“Savaş zamanında gelmişsiniz.”

Yomutlor süzmö diyya:(r). (V-A, 114)

“Yomutlar, süzmö (sözme yoğurt) diyor.”

Zamir kökenli şahıs ekleri, tabiatıyla hem Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve umumî Türkçede olduğu gibidir. Ancak, gelecek zamanın ve gereklik kipinin çekimlerinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak zamirler ekleşmeyip ayrıca yazılmakta ve söylenmektedir.

men	gelecek	men	gelmeli
sen	gelecek	sen	gelmeli
ol	"	ol	"
biz	"	ol	"
siz	"	siz	"
olar	" gibi.	olar	" gibi.

Örneklerde görüldüğü üzere, zamir menşeli şahıs ekleri, Ersarı, Teke, Yomut ağızlarında Türkmenistan Türkçesi edebî diline paralel olarak bir grup teşkil ederken, Nohur ağızında farklı şekillerde kullanılmaktadır. Kerki Grubu ağızları ise, hem Nohur ağızının hem de diğer merkezî gruptaki ağızların özelliklerini taşır.

Genel olarak bakıldığında, gerek Türkiye Türkçesi edebî dilinde gerekse Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde zamir menşeli şahıs ekleri birbirlerinden çok farklı değildir. Sadece 1. teklik ve çokluk şahıs eklerinde farklılıklar gözlenir. Ayrıca 2. teklik ve çokluk şahıs eklerinde Türkmenistan Türkçesinde Eski Türkçedeki gibi nazal n'lerin korunduğunu görmekteyiz. Buna mukâbil, Batı Grubu ağızları bu hususta, Türkmenistan Türkçesi edebî dili ile Ersarı, Teke ve Yomut ağızlarına tam bir paralellik gösterir. Zira, Batı Grubu ağızlarında teklik 1. şahıs eki, edebî dildeki gibi her zaman “-m” olmayıp Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve merkezî ağızlarında olduğu gibi “-n” şeklindedir. Yine 1. çokluk eki her zaman “-z” değil “-s” şeklindedir. Yine Batı Grubu ağızlarında 2. teklik ve çokluk şahıslardaki nazal n’ler Türkmenistan Türkçesindeki gibi hâlâ korunmaktadır.

götür-üyo-n, götür-üyo-ŋ (UİA/GG, 102), sat-ca-n, yaptır-ce-ŋ, iste-yo-s (KÜYA/TG, 99), gez-i-yo:-ŋuz (UİA/GG, 104), ğoy-ca-n, bil-mi-yo-n (ZBKİA/EE, 62), al-malı-sıŋ, bul-malı-sıŋız /ZBKİA/EE, 63), ne bil-eyin, ola-mas-sıŋ (KIYA/AG, 129).

Doğu Grubu ağızlarında, zamir menşeli çokluk 2. şahıs eki, -sız, siz'dir. Zaten bu özellik, bu grup ağızlarını, diğer Anadolu ağızlarından ayıran önemli özelliklerden biridir. Doğu Grubu ağızlarında görülen bu şekil, Nohur ağızında da aynen vardır. Yine Nohur ağızındaki teklik 2. şahıs eki, Doğu Grubu ağızlarına önemli ölçüde benzemektedir.

deyi-sız, tapar-sız (UMA/SÖ, 95), şaşırmış-san, bili-sen (UMA/SÖ, 94), söli-siz (EYA/MS, 168), sevi-sen, atı-san (EYA/MS, 165), goyacaŋ-san, geleceh-siz (EA/SO, 45).

Kuzey-doğu Grubu ağızlarında enteresan bir şekilde, teklik 1. şahıs ve çokluk 1. şahıs eklerinde hem Batı Grubu ağızları hem de Doğu Grubu ağızlarının özellikleri görülmektedir. 2. teklik şahısta yine aynı şekilde yer yer Doğu ve Batı Grubu

ağızlarındaki şekiller birlikte kullanılmaktadır. 2. çokluk şahıs eki ise, Doğu Grubundaki gibi –sız, -siz şeklinde olmayıp Batı Grubu ağızlarındaki gibi de nazal n'li değildir. Bu itibarla, Kuzey-doğu Grubu ağızları, Türkmenistan Türkçesi ağızlarından hem merkezî ağızlar olan Teke, Yomut ve Ersarı ağızlarına, hem de Kerki Grubu ağızlarına ve Nohur ağzına belli noktalarda uygunluk gösterir.

tutāyî-ķ, kara:yir-uz (RIA/TG, 140), aliyr-em, yana:yîr-um (RIA/TG, 136), baka:yî-se korka:yî-sun (RIA/TG, 136), ba:ğırır-sun (KDIAT/AC, 147), bilür-sünüz (KDIAT/AC, 134)

Rumeli ağızlarında zamir menşeli şahıs ekleri çokluk 3. şahıstaki yer yer “-r” düşmeleri bir yana bırakılırsa aynen Türkiye Türkçesi edebî dilindeki gibidir. Konunun başında edebî dildeki şekiller gösterildiğinden burada tekrardan örneklendirmeye gidilmemiştir.

Zamir menşeli teklik ve çokluk 3. şahıs ekleri, gerek Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında gerekse Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında birbirilerinin tamamiyle aynısıdır. Yani incelemeye konu olan ağızlarda, 3. teklik şahıs umumî Türkçedeki gibi eksizdir. 3.çokluk şahıs da yine umumî Türkçedeki gibi her zaman –lar, -ler çokluk ekiyle yapılmakta ve incelemeye konu olan bütün ağızlarda zaman zaman çokluk 3. şahıs ekinde “-r” sesleri düşürülmektedir. Herkes tarafından bilinen bu bâriz hususta, Türkiye Türkçesi ağızlarından örnekler verilmesine gerek görülmemiştir.

b. İyelik Menşeli Şahıs Ekleri
(Yönekeme Goşulmaları)

Edebî dil

TT :

- Teklik** 1. şahıs: -'m
 2. şahıs: -'n
 3. şahıs: - Ø

- Çokluk** 1. şahıs: -'k
 2. şahıs: -'nız, -'niz, -'nuz, -'nüz
 3. şahıs: - lar, - ler

TMT :

- Teklik** 1. şahıs: -'m
 2. şahıs: -'η
 3. şahıs: - Ø
- Çokluk** 1. şahıs: -'k
 2. şahıs: -'ηız,
 3. şahıs: - lar, - ler

Ağızlar

ERSA :

- Teklik** 1. şahıs: -'m
 2. şahıs: - 'η

	3. şahıs:	- Ø
Çokluk	1. şahıs:	- 'k
	2. şahıs:	-ηız, -ηiz
	3. şahıs:	- lar, - ler, -la:, -le:

Hak etti-η sonı. (I-A, 75)

“Sen onu hak ettin”

Ni:rä gitcekdi-ηiz. (I-A, 1)

Nereye gidecektiniz.”

Önki wahtlarda mındana:m gürdi. (I-A, 75)

“Önceleri bundan da gürdü.”

Tokguz a:y tokguz gün diyenden sonı yine vaşladı-lar. (I-A, 20)

Dokuz ay dokuz gün dedikten sonra yine başladılar.”

O:va sevi:t bilen urşuptu-k. (I-A, 275)

“Köy meclisiyle kavga ettik.”

Mu(nu)η raspısan(ı)ya:sın-a: dözdi-m. (I-A, 2)

“Bunun programını işe tamamladım.

KERA:

Teklik	1. şahıs:	- 'm
	2. şahıs:	- 'η
	3. şahıs:	- Ø
Çokluk	1. şahıs:	- 'k
	2. şahıs:	-'ηız, -'ηiz
	3. şahıs:	- lar, - ler

Bir kelin vilen vardı-m. (Ker., 108).

“Bir gelinle vardım”

Menden vi:so:rak **çokaladı-η** mı? (II-A, 60)

“Benden sormadan karıştırdın mı?”

Gotur volsa yokanç. (II-A, 140)

“Uyuz ise bulaşıcıdır.”

Bizler pakta veceriv **alartı-k**. (II-A, 230)

“Biz pamuk yetiştirdik.”

Kä:killice **oglantı-ηız**. (II-A, 165)

“Kâküllüce oğlandınız.”

Deyra:dan suw ketirediler. (II-A, 80)

“İrmaktan su getiriyorlar.

NOHA :

Teklik	1. şahıs:	- 'm
	2. şahıs:	- 'η
	3. şahıs:	- Ø
Çokluk	1. şahıs:	- 'h, - 'k
	2. şahıs:	- 'ηız, - 'ηiz
	3. şahıs:	- lar, - lăr, - la, - lä

Boş suratını wär diyip **yalwaradı-ηız** (III-A, 182)

“Boş bir resmini ver deyip yalvarıyordunuz.”

Sapagınnan ägzämin **bermädi-m**. (III-A, 4)

“Dersinden imtihan vermedim.”

Oglum nämeye **bahdı-η**. (III-A, 23)

“Oğlum nereye baktın.”

Yassı:n wahtlar daga **yätti**. (III-A, 60)

“Yatsı vakitlerinde dağa ulaştı.”

Bir yerdän alık **gelipdi-lä(r)**. (III-A, 9)

“Bir yerden alıp gelmiştiler.”

Owo volup göçüw gälsä-h. (III-A, 65)

“Köy olarak göçüp gelsek.”

TEKA :

Teklik 1. şahıs: - 'm

2. şahıs: - 'η

3. şahıs: -Ø

Çokluk 1. şahıs: - 'k

2. şahıs: -'ηız, -'ηiz

3. şahıs: - lar, - ler, -la:, -le:

Otuzuncu yılla bollu-m (IV-A, 111)

“Otuzuncu yılda (orada) oldum”.

Arkalaşdı-k, suwsoso suw verdi-k.(IV-A,78)

“Arkalaştık, susasa su verdik.”

Hı:wa: giden adam geti:rdi.. (IV-A, 95)

“Hive'ye giden adam getirdi.”

Toyo varşa-η-am egin vaş gerek. (IV-A, 227)

“Düşüne gitsen de üst baş gerek.”

Onsoη ɲelli-ler. (IV-A, 247)

“En sonunda geldiler.”

Näm(e) i:r gelli-ηız vu gön. (IV-A, 283)

“Niye erken geldiniz bu gün.”

YOMA:

Teklik	1. şahıs:	- 'm
	2. şahıs:	- 'η
	3. şahıs:	- Ø
Çokluk	1. şahıs:	- 'k
	2. şahıs:	- 'ηız, - 'ηiz
	3. şahıs:	- lar, - ler, -la:, -le:

Yıgrim (i) şekgizenci yılla vardı-m. (V-A, 67)

“Yirmi sekizinci yılda vardım.

Haysınnan işleşe-η duydur. (V-A, 276)

“Hangisinden istersen, bildir.”

Çalarman voluk gelli. (V-A, 78)

“Çalgıç olup geldi.”

Okı:k gezzi-k. (V-A, 78)

“Okuyup gezdik.”

Bışenşon yıgnaş-ηız gawı bolya:r. (V-B, 129)

“Olgunlaştıktan sonra toplansanız iyi oluyor.”

Guyı gazzı-lar. (V-A, 35)

“Kuyu kazdılar.”

İyelik menşeli şahıs ekleri Türkmenistan Türkçesindeki 2. teklik ve çokluk şahıslardaki nazallıklar ve Türkiye Türkçesinin Doğu Grubu ağızlarında 2. çokluk şahsın “-z” olması hususu bir yana bırakılırsa, incelemeye konu olan iki şivede ve bunların ağızlarında birbirinin hemen hemen aynıdır.

Batı Grubu ağızlarında 2. teklik ve çokluk şahıslardaki nazallıkların hâlâ korunuyor olması, Batı Grubu ağızlarının Türkmenistan Türkçesi edebî dili ve ağızlarıyla (Nohur ağızında 1. çokluk şahsın yer yer “-h” olması dışında) bu hususta tamamıyla birbirini aynı kılar. Kaldı ki, Batı Grubunun bazı ağızlarında da çokluk 1. şahıs bazen “-h” olabilmektedir.

ö:rendi-m, didi-m (GBAA/ZK, 68), buldu-k (AİAD/AC, 180), annadı-h, gonusmo:-h, gidiyo-huz (ZBKİA/EE, 65), yemezdü-m (AAT/AC, 101), yiyiydi-k (MİA/CG, 188), gandırdı-h, vurdu-h (UİA/GG, 98), gomadı-hız, halletdi-hız (UİA/GG, 99), gonusca:dı-hız (KÜYA/TG, 101), bilyo:sa-h (KÜYA/TG, 100), saldı-h, çıhsa-m, oturdu-huz, oldu-h, sahlasa-h (KIYA/AG, 131), goşdu-h, yapdu-h (ZBKİA/EE, 65).

Kuzey-doğu Grubu ağızlarındaki iyelik menşeli şahıs ekleri, Türkmenistan Türkçesindeki gibidir, ancak 2. teklik ve çokluk şahıslarda nazallık yoktur.

Bindu-m, aldu-m (KDİAT/AC, 280), keldu-n, yatdi-ler, istemezdi-n (KDİAT/AC, 172), oynadı-k, bekledu-nuz (RİA/TG, 150), tıktu-m, koştı-n (RİA/TG, 149).

Doğu Grubu ağızlarında çokluk 2. şahıs eki “-z” dir. Bu gruptaki ağızlar, bu özelliğiyle hem Anadolu'daki diğer ağız gruplarından hem de Türkmenistan ağızlarından ayrılır. Ayrıca Doğu Grubu ağızlarındaki teklik 2. şahıs için kullanılan vurgulu ve uzun -i: şekli Türkmenistan ağızlarında yoktur. Batı Grubu ağızlarında ender rastlanan çokluk 1. şahsın -ş, -k iken -h olmasına, Doğu Grubu ağızlarında çok rastlanır. Bu duruma, daha önce de ifade edildiği gibi, Türkmenistan ağızlarından sadece Nohur ağızında rastlanır. Doğu Grubundaki çokluk 2. şahıs ve çokluk 1. şahıs dışındaki diğer

iyelik menşeli şahıs ekleri, Türkmenistan ağızlarındakilerle aynıdır.

duydu-m (AlAD/AC, 31), annatdı-m, bahdı-m (KIA/ABE, 165), islandı-h, girdi-h, bişdü-k (EYA/MS, 171), okırdı-n, everdi-h (UMA/SÖ, 96), gelmedi-n, almadı-h (EA/SO, 48), ösgedi-h (KBAYA/AB, 48).

Rumeli ağızlarda iyelik menşeli şahıs ekleri çokluk 3. şahıstaki -r'lerin yer yer düşürülerek kullanılması dışında aynen Türkiye Türkçesi edebî dilindeki gibidir. Konunun başında edebî dildeki şekiller gösterildiğinden tekrar örnekler verilmesine gerek görülmedi.

Iyelik menşeli çokluk ve teklik 3. şahıs ekleri, gerek Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında, gerekse Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında, zamir menşeli şahıs ekleri gibi kesinlikle birbirlerinin aynısıdır. Yukarıda olduğu gibi burada da bu çok bâriz husus için, Türkiye Türkçesi ağızlarından örnekler verilmesine gerek görülmedi.

2. Şekil ve zaman ekleri (Zaman Goşulmaları)

a. Geniş zaman, ekleri (Nemä:lim gelcek zaman)

Edebî Dil

TT : - r, -ar, - er, - ır, - ir, - ur, - ür

Olumlu :

Teklik

1. şahıs: **al - ır - ım**

2. şahıs: **al - ır - sın**

3. şahıs: **al - ır**

Çokluk

1. şahıs: **al - ır - ız**

2. şahıs: **al - ır - sınız**

3. şahıs: **al - ır - lar**

Olumsuz;

Teklik

1. şahıs: **al - ma - m**

2. şahıs: **al - maz - sın**

3. şahıs: **al - maz**

Çokluk

1. şahıs: **al - ma - y - ız**

2. şahıs: **al - maz - sınız**

3. şahıs: **al - maz - lar**

TMT: - ar, - er**Olumlu :**

Teklik	1. şahıs: al - ar - ın
	2. şahıs: al - ar - sın
	3. şahıs: al - ar
Çokluk	1. şahıs: al - ar - ıs
	2. şahıs: al - ar - sınız
	3. şahıs: al - ar - lar

Olumsuz;

Teklik	1. şahıs: al - mar - ın
	2. şahıs: al - mar - sın
	3. şahıs: al - maz
Çokluk	1. şahıs: al - mar - ıs
	2. şahıs: al - mar - sınız
	3. şahıs: al - maz - lar

Ağızlar

1. Teklik şahıs olumsuz çekiminde bazen geniş zaman eki eriyerek, çekimde sadece olumsuzluk eki ve şahıs eki kalarak çok kısa kullanım da sözkonusudur. Bu özellik aynı zamanda bütün Türkmenistan ağızları için de geçerlidir.

gel – me – er – in > gel – me – n

al – ma – ar – ın > al – ma – n gibi.

Edebî dilde olduğu gibi, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında geniş zamanın şahıs ekleri zamir menşelidir. Olumsuzu, 3. teklik ve

çokluk şahıslarda –maz, -mez ekleri ile; diğer şahıslarda –mar, -mer, ekleri ile yapılır.

ERSA. -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür

Alıp berik go:ver diyip aydar-ın. (I-A, 9)

“Alıp verip koyver diye söylerim.”

Göwnüne ma:ku:l a:dam bolsa al-ır-sın. (Oç., 302.)

“Gönlüne makul adam olsa alırsın”

Öylä:n şu yörde vol-ar-sınız. (I-A, 21)

“Öğleleyşn şu yerde olursunuz.”

Ö:zlöri doka:p gey-er-ti. (I-A, 143)

“Kendileri dokuyup giyerdi.”

Seni vaş-ar-lar, diydi. (I-A, 288)

“Seni hapse atarlar, dedi.”

Ya:şulı her yerde a:nna günü yuwun-ur. (I-B, 108)

“İhtiyar her hafta Cuma günü yıkanır.”

Şun ya:ncak za:t iy-mer-şin (I-B, 20)

“Şu kadarcık şey yemezsin.”

KERA : - ar, - er, -är

Ertänäm ota gid-är-miz de: di. (II-A, 153)

“Yarın da ota gideriz, dedi.”

İ:şleri vaşar-maz. (II-A, 52)

“İşleri başaramaz.”

Biz enem bilen atam gelmese nahar i:-mer-is. (II-B, 9)

“Dedem ve nenem gelmese yemek yemeyiz (Yemeğe başlamayız).”

NOHA : - ar, - er, - är

Son pişmen id-är-sän, peyda et-mâz. (Oç., 303)

“Sonra pişman olursun, fayda etmez”.

Görüp dur-ar ya:l(ı) etdi. (III-A, 44)

“Görüp duracak şekilde etti.”

Ol bu gün işä gäl-mâz. (III-B, 6)

“O bu gün işe gelmez.”

Önkiyö mäyzä-mâz indi. (III-A, 14)

“Öncekine benzemez şimdi.”

TEKA : - ar, - er, - or, - ör

Şo(l) tevî:p giden şon Nu:rverdi ha:n öl-e(r). (IV-A, 127)

“O tabip gittikten sonra Nurverdi Han ölür.”

Gelseler vile gid-er-iş. (IV-A, 31)

“Gelseler birlikde gideris.”

Şon ö:züm al-ar-ın. (IV-A, 43)

“Sonra kendim alırım”

Garankı düşüynçä garaşalıñ o hökman bir yerlerden gä:r. (IV-B, 82)

“Karanlık düşünceye kadar bekleyelim, o mutlaka bir yerlerden gelir.”

Ol gumuñ anrı yüzünn(ö) otur-or-dı. (IV-A, 50)

“O çölün öbür tarafında otururdu.”

Şiz şon (y) al-mar-sınız. (IV-A, 46)

“Siz onu almazsınız”

Ömüröm geç-mez. (IV-A, 40)

“Ömrüm geçmez.”

YOMA : - ar, - er, - or, - ör

Onı taf-ar-sın. (V-A, 157)

“Onu bulursun.”

Başga yere gid-er. (Oç., 301)

“Başka yere gider.”

Bahar günlöri göç-ör-dü-ler. (V-A, 80)

“Bahar günleri göçerdiler.”

Bergida:r voluk ga:l-mar-sınız. (V-B, 136)

“Borçlu olarak kalmazsınız.”

Hovanıñ şovukdıǵı üçin mıhmanlar bu gün gel-mez-ler
(V-B, 3)

“Hava soğuk olduğu için misafirler bu gün gelmezler.”

Geniş zaman eki, Türkmenistan Türkçesi olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında da asıl olarak edebî dildeki gibidir. Yalnız ekin muhtelif ses hâdiselerinden dolayı pek çok şekli ve bu şekillerin de allamorfı bulunmaktadır. Aşağıda Türkmenistan Türkçesindeki şekillere benzer olanları göstereceğiz. Ancak Teke ve Yomut ağızlarında rastlanan geniş-yuvarlak ünlülü şekillere Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanmamıştır. Ersarı ağızındaki allamorflar Türkiye Türkçesine en çok benzeyen şekiller olduğuna da dikkat edilmelidir.

Batı Grubu ağızlarında, geniş zamanın 2. teklik şahıs ve 2. çokluk şahıs çekiminde nazal n'ler, Nohur ağızı dışındaki

Teke, Yomut, Ersarı ve Kerki Grubu ağızlarındaki gibi korunmuştur.

inan-ır-sınız (MIA/CG, 168), bulgunı hazırla-r-sın (UIA/GG, 112), geber-isiñ (KÜYA/TG, 102), dünür ol-ur-sunuz (KIYA/AG, 135), guy-ar-sın (ZBKİA/EE, 68).

Batı Grubu ağızlarının bazılarında Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi geniş zamanın teklik 1.şahıs çekimi “n” ile yapılmaktadır.

Barısa çık-ar-ın (UIA/GG, 111), yavuktum isdä-r-in (GBAA/ZK, 45).

Zonguldak, Bartın, Karabük yöresinde olumsuz geniş zamanın çokluk 1. şahıs çekiminde, Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi –mar/-mer şekline rastlanması ilgi çekicidir.

al-mar-us, yap-mar-uz (ZBKİA/EE, 69).

Doğu Grubu ağızlarındaki geniş zamanın 2. teklik ve 2. çokluk şahıs çekimleri, Nohur ağzındaki ve Kerki Grubu ağızlarındaki çekimlere büyük ölçüde benzemektedir.

Tök-er-sen, götür-ür-sen (EYA/MS, 182), al-ur-sız, ver-ür-süz (EYA/MS, 184), ko-r-san, yir-siz (UIA/SÖ, 98), al-ır-san, bul-ur-suz (EAVSO, 41).

b. Şimdiki Zaman Eki

(Hâzirki zaman)

Edebî Dil

TT : - yor

Olumlu :

Teklik

1. şahıs: al -ı-yor-um

2. şahıs: al-ı-yor-sun

3. şahıs: al-ı-yor

Çokluk

1. şahıs: al-ı-yor-uz

2. şahıs: al-ı-yor-sunuz

3. şahıs: al-ı-yor-lar

Olumsuz;

Teklik

1. şahıs: al-mı-yor-um

2. şahıs: al-mı-yor-sun

3. şahıs: al-mı-yor

Çokluk

1. şahıs: al-mı-yor-uz

2. şahıs: al-mı-yor-sunuz

3. şahıs: al-mı-yor-lar

TMT : -ya:r, -yâ:r

Olumlu :

Teklik

1. şahıs: al-ya: r -ın

2. şahıs: al-ya: r -sın

3. şahıs: al-ya: r

- Çokluk**
1. şahıs: **al-ya:r ı s**
 2. şahıs: **al-ya: r – sınız**
 3. şahıs: **al-ya: r - lar**

Olumsuz;

- Teklik**
1. şahıs: **al-ma - ya : r -ın**
 2. şahıs: **al-ma-ya : r – sınız**
 3. şahıs: **al-ma-ya : r**
- Çokluk**
1. şahıs: **al-ma-ya : r - ı s**
 2. şahıs: **al-ma-ya : r –sınız**
 3. şahıs: **al-ma-ya : r – lar**

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında şimdiki zamanın şahıs ekleri zamir menşelidir.

ERSA : - yo : r, - yo: , - yö : r, - yö:

Bi:ri yetmiş **et-yö:**, bi:ri yetmiş vir et-yö: .(Oç., 285)

“Biri yetmiş ediyor, biri yetmiş bir ediyor.”

Rengini onarsaň yünđenä:m **bol-yo:r.** (I-A, 215)

“Rengini tuttursan yünden de oluyor.”

Atası döwük-yencik **onor- yo:.** (I-A, 70)

“Atası kırık çıkık tedavi ediyor.”

Bizi nä:çeleri **gör-yö:r.** (I-A, 85)

“Bizi niceleri görüyor.”

Olumsuz “ –mı, - mi” ekleri ile yapılır:

Ça:ga i:rden tur-mı-yor:r-tu. (I-B, 21)

“Çocuk erken kalkmıyordu.”

KERA : Kerki Grubu ağızlarında şimdiki zaman eki, hem bu grubu oluşturan ağızlar arasında çok farklı hem de edebî dilden ve diğer Türkmenistan Türkçesi ağızlarında (Nohur harıç) çok farklıdır. Mesela Kerki Grubunu oluşturan Kırköyli gepleşinde **“-ya, -ye,”** Surhı ağızında **“-ada, -äde, - ede”**, Hatap ağızında **“-adır, -edir”**, Mukrı ağızında **“-adı, - edi”** şekillerindedir.

Kırköyli’de;

Son ö:zi dokı-ya (Ker., 104)

“Sonra kendisi dokuyor.”

Mukrı’da;

İ:zli i:zine gepl-i:di. (Ker., 104)

“Arka arkaya konuşuyor.”

Hatap’ta;

Pakta: n içinden geç-edir. (Ker., 104).

“Pamuğun içinden geçiyor.”

Surhı’da;

Köp yıldan ve:ri ul kolhoza var-ada. (II-B, 60)

“Yıllardan beri: o kolhoza varıyor.”

Kerki grubu ağızlarında şimdiki zamanın olumsuzu **“- ma, - me”** eki yapılır, ancak şimdiki zaman ekindeki **“ y ”** sesinin tesiriyle – mı, - mi şekillerine de dönüştüğü görülür.

Kiçgine mäşi:n kette mäşi:ne yol ber-mi-ye. (Ker., 104)

“Küçük otomobil büyük otomobile yol vermiyor.”

NOHA : Nohur ağızda da şimdiki zaman eki, edebî dilde ve diğer ağızlardan (Hatap hâriç) oldukça farklıdır. Fiil kök veya gövdesinden hemen sonra -a- , -â- ekinden sonra şahıslara göre – măn, -săn, - dı, - mız, - siz, -dı şekilleri getirilerek yapılır.

Otu hâyâtdän **yığ-a-măn**. (Oç., 29)

“Otu avludan yığıyorum (topluyorum).”

Onun wilân târs **bol-a-siz**. (III-A, 193)

“Onunla ters düşüyorsunuz.”

Olumsuz -mäy” eki ile yapılır.

Ol häç za:t **bil-mäydi**. (III-B, 59)

“ Hiç (bir) şey bilmiyordu.”

TEKA : - ya:r , - yä:r, -ya:, -yä::

Sapı yumşok demirden **vol-ya:(r)**. (IV-A, 85)

“Sapı yumuşak demirden oluyor.”

Onno ol gı:z cowa:p **ber-yä:(r)**. (Oç., 284)

“O zaman o kız cevap veriyor.”

Olumsuz -ma, -me” ekleriyle yapılır:

Siz nă: me için **gül-me-yä-ñiz** diyip, mugallım okuçılardan soradı. (IV-B, 87)

“Siz niçin gülmüyorsunuz” diye öğretmen öğrencilerden sordu.”

YOMA :-ya:r, -yâ: , - ya:, -yâ:

Oşom yetdi güllük yo:la ugro-ya:(r). (Oç., 284).

“Ondan sonra yedi günlük yola çıkıyor.”

Bir yere gitcek bol-ya:r-ın. (V-A, 108).

“Bir yere gidecek oluyorum”

Olumsuzu “- ma, - me” ekleriyle yapılır:

Ma:mam bize bu golayda gelme-yâr (V-B, 4)

“Annem bize bu yakın zamanlarda gelmiyor.

Örneklerden anlaşılacağı üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızları içinde, Ersarı ağızında kullanılan şimdiki zaman eki, Türkiye Türkçesi edebî diline ve ağızlarına en çok benzerlik gösterenidir. Ancak bu ağızda olumsuz şeklin –mı, -mi, ekleriyle yapıldığı hatırlanmalıdır. Türkmenistan Türkçesi ağızlarında sıklıkla görülen şimdiki zaman ekindeki “r” düşmelerine, Türkiye Türkçesi ağızlarında da çok sık görülmektedir. İleride Türkiye Türkçesi ağızlarından verilecek örneklerde bu husus gözlenecektir. Teke ve Yomut ağızları, Ersarı ağızından sonra Türkiye Türkçesi ağızlarına en çok benzeyen ağızlardır. Nohur ağızı ve Kerki Grubu ağızlarında kullanılan şimdiki zaman ekleri Doğu Türkçesi özellikleri taşıdığından Türkiye Türkçesi ağızlarına benzememektedir.

Batı Grubu ağızlarında kullanılan şimdiki zaman ekleri, Ersarı, Teke ve Yomut ağızlarındakiler ile önemli benzerlikler gösterirler.

gidi-yo ga:ri (GBAA/ZK, 4), habär alı-yo (GBAA/ZK, 64),
goyamı-yo (KIYA/AG, 137), otur-yo: (KÜYA/TG, 103), onu
çocukla: yimi-ye (UIA/GG, 107), bak-ıya: (ZBKİA/EE, 70).

Doğu Grubu ağızlarında şimdiki zaman eki,
Türkmenistan Türkçesi ağızlarından farklı olarak dar ünlülüdür.
Sadece Hanak Türkmenlerinde Doğu Grubu ağızlarının genel
eğiliminden farklı olarak “-yór” şeklindedir.

Bil-iyór-um, ged-iyór-sun, dur-uyór (KİA/ABE, 150)

Kuzeydoğu Grubu ağızlarına şimdiki zaman eki dar-
yuvarlak ünlülü şekillerine rastlanır.

bak-ıyor, bezdiş-iyó, daş-iyor, gopaş-ıyo, yap-ıyo (RİA/TG,
139).

Rumeli ağızlarında –ya, -ye, -yer şeklinde Türkmenistan
Türkçesi ağızlarına benzer nâdir örnekler vardır.

di-ya, di-ye (EİA/EK, 85), de-yer (EİA/EK, 86).

c. Konkret Hâzirki Zaman

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında olup Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında olmayan konkret hâzirki zaman diye adlandırılan farklı bir zaman çekimi vardır. Türkiye Türkçesine "sürekli gelecek zaman" olarak çevirebileceğimiz bu zaman, sadece dört fiil için sözkonusudur: du:r-, yö-r-, otu:r-, yatı:r-. Bu dört fiilin ikinci hecedeki ünlüleri bu çekimde her zaman uzun söylenir. Bu özel çekimin olumsuzu yoktur. Ağızlardaki örneklerine gelince:

ERSA: Bu yerde nä:me edip otı:rşın? (I-B, 18)

"Burada niçin duruyorsun?"

KERA: Galtak Kerkiçe'de du:r. (II-B, 42)

"El arabası Kerkiçe'de¹ duruyor."

NOHA: Män köpdän be:ri şö:rdä garaşıp du:run. (III-B, 47).

"Ben çoktan beri burada beklemekteyim."

TEKA: Sen ertirden bä:ri yatı:rşın. (IV-B, 157)

"Sen erken saatlerden beri yatıyorsun (yatmaktasın)."

YOMA: Köpden mä:ri olar du:r (V-B, 147)

"Çoktan beri onlar dumaktadır."

¹ "Kerkiçe" bir kasaba adı.

d. Görülen Geçmiş Zaman Eki**(Mâ: lim öten zaman)****Edebî Dil****TT : - dı, - di, - du, - dü****- tı, - ti, - tu, - tü****Olumlu :****Teklik****1. şahıs: al-dı-m****2. şahıs: al-dı-n****3. şahıs: al-dı****Çokluk****1. şahıs: al-dı-k****2. şahıs: al-dı-nız****3. şahıs: al-dı-lar****Olumsuz;****Teklik****1. şahıs: al- ma- dım****2. şahıs: al – ma dı- nız****3. şahıs: al – ma- dı****Çokluk:****1. şahıs: al-ma-dı-k****2. şahıs: al-ma-dı-nız****3. şahıs: al-ma-dı-lar****TMT : - dı-di, - du, - dü****Olumlu :****Teklik****1. şahıs: al – dı - m****2. şahıs: al – dı – ı****3. şahıs: al - dı**

- Çokluk**
1. şahıs: al – dı - k
 2. şahıs: al – dı - ңыз
 3. şahıs: al – dı - lar

Olumsuz;

- Teklik**
1. şahıs: al – madı- m
 2. şahıs: al – ma – dı - ң
 3. şahıs: al – ma - dı

- Çokluk**
1. şahıs: al – ma - dık
 2. şahıs: al – ma – dı - ңыз
 3. şahıs: al – ma – dı - lar

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında görülen geçmiş zamanın şahıs ekleri iyelik menşelidir.

ERSA : -dı, -di, -tı, -ti
-du, -dü, -tu –tü

Diye goş edip sür-dük. (I-A, 134)

“Deveye eş ederek sürdük.”

Ma :ldan ga:lan (ı) nı vogup başık goy-dı-m. (I-A, 99)

“Maldan kalanlarını (artanları) bağlayıp basıp koydum.”

Yene vir a:zıcık köwüp, sı:nag üçi:n ek-ti-m. (I-A, 72)

“Yine birazcık kazıp, denemek için ektim.”

Olumsuzuz “- ma, - me” ekleriyle yapılır:

Men garaşçaktım, Gurwa:n a:ga **goy-ma-dı.** (I-B, 22)
 “Ben bekleyecektim, Kurban ağa müsâde etmedi.”

KERA : - dı, - di, - tı, - ti

Ottuz üç ya:şımd(a) **öl-İl.** (Ker., 108).

“Otuz üç yaşımda (o) öldü.”

Sizinki ovalam bir u:kla:p **tur-du.** (II-A, 10)

“Sizinki önce de bir uyuyup uyandı.”

Ya:şam elli sekize **git-ti.** (II-A, 14)

“Yaş da ellisekize yetti.”

Olumsuzuz “-ma, - me” ekleriyle yapılır:

Maysa nă:me için okuwa **gelme-di.** (II-B, 6)

“Maysa, niçin okula gelmedi.”

NOHA : -dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti

-zı, -zi, -zu, -zü

-lı, -li, -lu, -lü

Ministirä hat **yaz-zı-m.** (III-B, 122)

“Bakana mektup yazdım.”

A (I) tmiş gehta:r yer **sür-dü-k** (Oç., 278)

“Altmış hektar yer sürdük.”

Köynäkäşirçilä(r) **gölüş-ti-ler.** (III-A, 216)

"Köynekesirtiler gülüştüler."

Menn(e) owodan **gäl-ll-m.** (III-A, 236)

"Ben de köyden geldim."

Olumsuzu **-ma, -mä,** ekleriyle yapılır:

Ora:z yığınaga **gäl-mä-di.** (III-B, 58)

"Oraz toplantıya gelmedi."

TEKA :

- dı, - di, - du, - dü
- zı, - zi, - zu, - zü
- sı, - si, - su, - sü
- nı, - ni, - nu, - nü
- lı, - li, - lu, - lü

Yıla:nıñ gowuşunıñ üssünö **baş-sı.** (IV-B, 151)

"Yılanın kavının üstüne bastı."

Arça:nıñ düybünü **gaz-zı-lar.** (V-B, 152)

"Çamın dibini kazdılar."

Men suwdon **ga:n-nı-m.** (Oç., 278)

"Ben sudan doydum ~ Ben suya kandım"

"Dogrulug(ı)nı şunnon **vil-li-k.** (IV-A, 52)

"Doğruluğunu şundan bildik."

Olumsuzu **-ma, -me, -mo, -mō** ekleriyle yapılır:

Gurban biziñ bile daga ava. **git-me-di.** (IV-B, 89)

"Kurban, bizimle dağa ava gitmedi."

YOMA : - dı, - di, - du, - dü
 - lı, - li, - lu, - lü
 - zı, - zi, - zu, - zü
 - sı, - si, - su, - sü
 - nı, - ni, - nu, - nü

Guyı **gaz-zı-la(r)**. (V-A, 35)

“Kuyu kazdılar.”

Şında vir üşi:-**di-m**. (Oç., 278)

“Şunda bir üşüdüm.”

Suwdon ga:n-nı-m. (V-A, 138)

“Sudan doydum.”

Bi yedi **vol-dı**, guta:r vi. (V-A, 89)

“Vah! yedi oldu, artık bitir.”

İ:şanınkı zo:rdan **dol-ı**. (V-A, 49)

“İşan'ınki güçlkle doldu.”

Olumsuz -**ma**, -**me**, -**mo**, -**mö** ekleriyle yapılır:

Gör-mö-dü-k, diyyä(r)le(r). (V-B, 137)

“Görmedik diyorlar.”

Mugallım bize okamak için ö:y i:ş **ber-me-di**. (V-B, 9)

“Öğretmen bize okumak için ev ödevi vermedi.”

Görülen geçmiş zaman eki, gerek Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında gerekse Türkiye Türkçesi edebî

dilinde ve ağızlarında çok küçük bazı fonetik farklılıklar dikkate alınmazsa aynen umumî Türkçedeki gibidir.

Batı Grubu ağızlarında, ekin kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak genel olarak tonlu ünsüzlerle kullanıldığını görüyoruz. Tonsuz ünsüzle kullanılış çok nâdirdir. Batı Grubu ağızlarındaki bu kullanılış, enteresan bir biçimde Türkmenistan Türkçesi ağızlarından ziyâde Türkmenistan Türkçesi edebî diliyle tamamen örtüşmektedir.

paristen ö:rendile: gel-di-le: (KÜYA/TG, 106), yak-dı-η anam başımı (UİA/GG, 98), garşılaş-dı-m (ZBKİA/EE, 72), baḡ-dı-m (MİA/CG, 175), dak-dı-m (GBAA/ZK, 97).

Batı Grubuna ait bazı ağızlarda 2. çokluk şahıs çekimi, Doğu Grubu ağızlarına benzer şekilde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı ve “h” sesiyle yapılmaktadır.

ver-dü-k, topla-dı-h (MİA/CG, 176), oturudu-h, bulama-dı-h (KİYA/AG, 304), sevin-dü-k, yap-du-h (ZBKİA/EE, 72).

Doğu Grubu ağızlarında görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü genellikle dardır ve 1. çokluk şahıs çekiminde şahıs eki – k, ƙ, h şeklindedir. Bu grubun kendine has fonetik hususiyetlerinden dolayı da ek, ünlü uyumlarına girmez.

gel-di-h, biş-dü-k, ek-dı-h (EYA/MS, 171), ohı-dı-m, soy-di (UMA/SÖ, 100), ever-dı-h, get-ti-h (UMA/SÖ, 101), bahi-dı, ösge-di-h (KBAYA/AB, 66), sil-di-h, goy-di (EA/SO, 47), tut-di, gaḡ-dı-h (KİA/ABE, 183).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarında, fiil tabanının barındırdığı ünlü sırası ne olursa olsun, görülen geçmiş zaman eki içerisindeki ünlünün 3. teklik ve çokluk şahıs çekimleri sırasında dar-düz-ince; öbür şahıs çekimleri sırasında da dar-yuvarlak-kalın biçimde kullanılması yaygın bir eğilimdir. 1. çokluk şahıs çekiminde şahıs eki “-k” şeklindedir.

At-du-n, ye-du-n, uçur-di (RİA/TG, 149), tut-ti, ayrıl-di-ler (KDİAT/AC, 171), ye-du-k, geş-tu-k, otur-du-nuz (RİA/TG, 150).

Rumeli ağızlarında görülen geçmiş zaman eki edebî dilden farklı özellikler göstermemektedir.

Düş-tü-m, gör-dü-n, al-dı (EİA/EK, 98).

e. Öğrenilen Geçmiş Zaman
(Subyektiv öten zaman)

TT: - mı, - miş, - muş, - müş

Olumlu :

- Teklik**
1. şahıs: **gel – di- m**
 2. şahıs: **gel – miş - sin**
 3. şahıs: **gel - miş**

- Çokluk**
1. şahıs: **gel – miş - iz**
 2. şahıs: **gel – miş - siniz**
 3. şahıs: **gel – miş – ler**

Olumsuz;

- Teklik**
1. şahıs: **gel – me – miş - im**
 2. şahıs: **gel – me – miş - sin**
 3. şahıs: **gel – me - miş**

- Çokluk**
1. şahıs: **gel – me – miş - iz**
 2. şahıs: **gel – me – miş - siniz**
 3. şahıs: **gel – me – miş - ler**

TMT :

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde öğrenilen geçmiş zaman Türkiye Türkçesindeki gibi – mış – miş, - muş, - müş ekleriyle anlatılmaz. Türkmenlerin “subyektiv öten zaman” dedikleri öğrenilen geçmiş zaman – ıpdır, - ipdir, - updır, - üpdır ekleriyle anlatılır. Olumsuzu –ma:ndır şeklindedir.

Olumlu :

- Teklik** 1. şahıs: **gel – ipdir - in**
 2. şahıs: **el – ipdir – siň**
 3. şahıs: **gel - ipdir**
- Çokluk** 1. şahıs: **gel – ipdir - iz**
 2. şahıs: **gel – ipdir – siňiz**
 3. şahıs: **gel – ipdir - ler**

Olumsuz;

- Teklik** 1. şahıs: **gel – mǎ:ndir - in**
 2. şahıs: **gel – mǎ:n – dır – siň**
 3. şahıs: **gel – mǎ: ndir**
- Çokluk** 1. şahıs: **gel – mǎ: ndir - iz**
 2. şahıs: **gel – mǎ: ndir - siňiz**
 3. şahıs: **gel – mǎ: ndir - ler**

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında öğrenilen geçmiş zamanın şahıs ekleri zamir menşelidir.

ERSA : -'ptır, -'ptir, -'ptur, -'ptür.

O:dlı bolmodık wahtında at, eşek bilen **gid-i-ptir-ler.** (I-A, 144)

“Trenin olmadığı devirlerde atla eşekle gitmişler.”

Sen hi:ç za:t görmäsiň, ya:nında:kam gör-mǎ:ndır. (I-B, 16)

“Sen hiçbir şey görmemişsin, yanındaki de görmemiş.”

KERA : Kerki Grubu ağızlarında bu zamanın çekimi **-’ptır, -’ptir** şeklindedir.

Ozaldan kattı sesi **vol-ıptır**. (Ker., 113)

“Önceden sesi gürmüş”

Şol dövür-de **vol-ma:ntır**. (II-B, 40)

“O devirde yokmuş.”

NOHA : Nohur ağızında hem **-’ptır, -’ptir**, hem de **-’pdır, -’pdır** şekilleri vardır.

Män ötän agşam bärk yat **-ıptır - in** säniñ gäläniñi häm bil
– **mä:ndir – in**. (III-B, 42)

“Ben geçen akşam derin uykuya dalmışım, senin geldiğini de duymamışım.”

Nohur ağızında bu cümleyi şöyle de ifade etmek mümkündür:

“Män öten agşam bärk yat-ı**pban**, senin geleniñi häm bil-
mäpbän.” (III-B, 119).

Bir yerdän alık **gel-pdi-lä(r)**. (III-A, 9)

“Bir yerden alıp gelmişler.”

TEKA : **-’pdır, -’pdır, -’pdur, -’pdür**.

Ka:kam ol vakan bolan gi:cesi öyle gati gi:ç **gel-ipdir**. (IV-B, 69)

“Babam o hadisenin olduğu gece eve çok geç gelmiş.”

Şulor ya:lı gırkılık bilenem urş-updur-lor. (IV-B, 68)

“Şunlar gibi kırkılık ile de dövüşmüşler.”

Oglonlo:n kiçisi agşam gel-mä:ndir. (IV-B, 68)

“Oğlanların küçüğü akşam gelmemiş.”

YOMA : -'pdir, -'pdir, -'pdur, -'pdür.

Hi:nin agzına küyzo goyuk gid-ipdir-ler. (V-B, 85)

“İnin ağzına testiye koyup gitmişler.

Bu havarı ona hiçim ayt-ma:ndir. (V-B, 86)

“Bu haberi ona hiç kimse söylememiş.”

Şaltay(a) aytdırcak bol-updur. (V-A, 232)

“Şaltay’ı konuşturmak istemiş.”

f. Hâzirki Öten Zaman

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında olup Türkiye Türkçesinde olmayan bir zaman da "hâzirki öten zaman"dır." -an, -en" sıfat-fiili ile "yok" kelimesinden oluşan bu zaman şekli edebî dilde ve ağızlarda farklı şekillerde kullanılır. Bu zamanda yukarıdaki söz konusu iki unsur kısaltılarak söylenir, hatta Yomut ağızında görüleceği gibi yok kelimesindeki "o" ünlüsü "a"ya çevrilir. Edebî dilden örnek verirse:

yazanım yok > yazam yok> yazamo:k

Ağızlarda:

ERSA: Mennen hi:ç za:t so:ra:n yo:k. (I-B, 17)

"Benden hiçbir şey sormuyor."

KERA: O:n günden ayrı öten yo:k. (II-B, 41)

"On günden ileri geçmiyor."

NOHA: Män bö:rä gelenim yoh. (III-B, 46)

"Ben buraya (bu yere) gelmedim (gelmişliğim yok)."

TEKA: Men entege: çenli şeyle gızıklı kita:bı oka:p görömo:k.
(IV-B, 71)

"Ben bu güne kadar böyle enteresan kitap okuyup görmedim."

YOMA: O:bamıza ga:z geleli indi odun alamzak. (V-B, 87)

"Köyümüze doğalgaz geldiğinden beri odun almıyoruz."

g. Gelecek Zaman
(Hâzirki Zaman)

Edebî Dil

TT : - acak, - ecek

Olumlu :

Teklik 1. şahıs: al - acağ - ım

2. şahıs: al – acak -sın

3. şahıs: al- acak

Çokluk 1. şahıs: al –acağ - ız

2. şahıs: al – acak- - sınız

3. şahıs: al – acak - lar

Olumsuz;

Teklik 1. şahıs: al – ma – y- acağ- ım

2. şahıs: al – ma – y – acak - sın

3. şahıs: al – ma – y - acak

Çokluk 1. şahıs: al – ma – y – acağ - ız

2. şahıs: al – ma – y – acak - sınız

3. şahıs: al – ma – y – acak - lar

TMT : - cak, - cek

Olumlu:

Men al –cak

Sen al – cak

OI al – cak

Biz	al – cak
Siz	al – cak
Olar	al – cak

Olumsuz:

Men	al –cak	dä:l
Sen	al – cak	dä:l
Ol	al – cak	dä:l
Biz	al – cak	dä:l
Siz	al – cak	dä:l
Olar	al – cak	dä:l

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında, gelecek zaman çekimi Türkiye Türkçesinden oldukça farklıdır. Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında şahıs zamirleri ekleşmeyip ayrı ayrı kullanılır. Olumsuzu ise genellikle da:l olumsuzluk edatıyla yapılır.

**ERSA : -cak, -cek, -cok, -cök, -şak, -şek
-şok, -şök**

Eşeg(i) gida:maşak **bol-cok** dä(l). (Oç., 309)

“Eşeği alıp gitmesek olmayacak.”

Go:yunları şürä: **goş-şok**. (I-B, 96)

“Koyunları sürüye katacağım.”

Kem-kem akıla:m **gel-cek**. (I-A, 53)

“Yavaş yavaş akıllanacak.”

Türkmen oglonlaŋ ösüşine **vegen-cek**. (I-A, 61)

“Türkmen gençleri her konuda ilerlese beğenecek.”

Hocalıg edip bö:la:şalar münđen **geş-şek**. (I-A, 175)

“Ailelere bölşeler binden geçecek.”

Olumsuzu “dä:l” olumsuzluk edatıyla yapıldığı gibi bazen –ma-, –me- olumsuzluk ekiyle de yapılır:

Şö:rdeki ça:galaram a:ç **bol-ma-cak**. (I-B, 23)

“Bu yerdeki çocuklar da aç kalmayacak.”

Bu ağızda ünlüyle biten kelimelerde gelecek zaman eki, -cak, -cek ünsüzle bitenlerde -acak, -ecek'tir. Ünlüyle biten kelimelerde gelecek zaman ekinden önceki ünlülerde (a,e gibi) gelecek zaman ekinden dolayı bir uzunluk oluşur ve bu uzunluklar da -ı, -i seslerine dönüşür.

işle-ecek>işle:-cek >işlicecek

Yagday bolşo, işli-cek. (I-B, 109)

“İmkân olsa, çalışacak.”

KERA : - cak, - cek

Eytsäm zo:r za:da **yoluk-cak**. (Ker., 11)

“Söylesem başım belaya girecek.”

U(l) Hocammaz **git-cek**, ertenj. (T-5, s. 2)

“Yarın Hocammaz’a gidecek.”

Olumsuzu “dä:l, dä: “ olumsuzluk edatıyla yapılır:

Sen okuwa **git-cek dā:l mi?** (II-B, 7)

“Sen okula gitmeyecek misin?”

NOHA : - cah, - cāh, - acah, - ācāh

Sān getsān, menem **geç-cāh.** (Oç., 310).

“Sen gitsen, ben de gideceğim.”

Dinlāsān şāylā edāli **diy-cāh.** (III-A, 13)

“Dinlesen şöyle edelim diyeceğim.”

Ged-ācāh gelin pikirlenip inniki gezek, diydi. (III-B, 130)

“Gidecek gelin düşünüp gelecek sefer, dedi.”

Olumsuz “dā:l, dā:” olumsuzluk edatıyla yapılır;

İki **wol-cāh dā:l.** (III-A, 233)

“İki olacak değil (iki olmayacak).”

TEKA : - cak, - cek, cok, - cök

- şak, - şek, - şok, - şök

Ö:z yer(i)miz(i) **sūr-cök.** (Oç., 309)

“Kendi yerimizi süreceğiz.”

Eger Abdi, depān anırsından çıkmadık bolşa, olar bizi **gör - cök-di.** (IV-B, 83)

“Eğer Abdi, tepenin öbür tarafından çıkmamış ise, onlar bizi görecekti.”

Berhi:zi köpö çekmeli **vol-cok.** (IV-A, 71)

“Diyeti daha devam edecek.”

Olumsuz "dä:l" olumsuzluk edatıyla yapılır;

Öküzü **vil-cek** **dä:l** eken şulor. (IV-A, 84)

"Öküzü bilmeyecekmiş şunlar."

Olumsuz "dä:l" olumsuzluk edatıyla yapılır:

Men **siz**in bile bir uçordo **uş-şok** **dä:l**. (IV-B, 153)

"Ben sizinle aynı uçakta uçmayacağım."

YOMA : - **cak**, - **cek**, - **cok**, - **cök**
 - **şak**, - **şek**, - **şok**, - **şök**

Yeyil yer volşa, vakşa **vol-cok**. (V-A, 138)

Katı olmayan yumuşak yer olsa ve oraya iyi baksa olacak."

Bizze yennilcek **geş-şek**. (V-A, 100)

"Bizde hafifçe geçecek (atlatılacak)."

Onı vir yere **yaz-cak**. (V-A, 60)

Onu bir yere yazacak."

Şon(un) diline **düş-şök**. (v-A, 125)

"Onun diline düşecek."

Olumsuz "dä:l, dä: " olumsuzluk edatıyla yapılır;

Yomut ağzında **-ma** ve **-me** ile de olumsuz yapılıyor ama bu söyleyiş Türkmenistan Türkçesi ağızlarında nâdiren tercih ediliyor.

Ecem biz bilen denize **get-me-cek** ~ Ecem biz bilen denize
get-cek däl. (V-B, 2)

“Ecem bizim ile denize gitmeyecek.”

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında Türkiye Türkçesi edebî dilinden ve ağızlarından farklı olarak, gelecek zamanda şahıs ekleri kullanılmaz; onun yerine fiilin başına şahıs zamirleri getirilir. Bu özellik, her iki şiveyi birbirinden ayıran en mühim husustur. Türkiye Türkçesi ağızlarında şahıs zamirleriyle yapılan bu çekim şekline rastlanmaz iken, Batı Grubu ve Kuzeydoğu Grubu ve Rumeli ağızlarının bazılarında Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi gelecek zaman ekinin –cak, -cek şekillerine rastlanır.

kendi okursa oku:-cek, ne ol-cek, kim git-cek (UIA/GG, 109), o:lan evi ne et'caş (KÜYA/TG, 107), taşıl-cak, kes-c'eş (RIA/TG, 161), ol-caş, bil-cek (EIA/EK, 108).

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki bu benzer şekiller, Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi kurallı bir şekilde ünlü uyumlarına uymamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında gelecek zaman eki, kuralsız bir şekilde ince sıradan köklere kalın olarak, kalın sıradan köklere ince olarak gelebilmektedir.

Doğu Grubu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarının bazılarında, Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki gibi gelecek zaman ekinin ünlüsü geniş-yuvarlak olarak kullanılabilir.

gide-cök, gonusa-coh (EYA/MS, 179), evlen-ec'oum, ne:d-ec'oğum (KIA/TG, 160).

Doğu Grubu ağızlarındaki gelecek zaman eki sadece Nohur ağzına benzemektedir.

vezir de ğah-acahı, vezirim ol-acahı-sın (KİA/ABE, 259), al-acahı-sın, diy-eceh (EYA/MS, 17), gel-ecahı, no:l-acahı (KBAYA/AB, 67), ğoy-acahı-san, ari-y-acahı (EA/SO, 45).

3. Kipler (Zamanı Nebelli İşlikler)

a. Emir

(İşliğin buyruk forması)

Edebî Dil

TT :

Olumlu :

Teklik

1. şahıs: —

2. şahıs: al

3. şahıs: al - sîn

Çokluk

1. şahıs: —

2. şahıs: al – ın

3. şahıs: al – sîn - lar

Olumsuz :

Teklik

1. şahıs: —

2. şahıs: al - ma

3. şahıs: al – ma - sîn

Çokluk

1. şahıs: —

2. şahıs: al – ma – y - ın

3. şahıs: al – ma – sîn - lar

TMT :

Olumlu :

Teklik

1. şahıs: al - ayın

2. şahıs: al, al – gın, al – sana, al-a:y

3. şahıs: al - sîn

- Çokluk**
1. şahıs: **al – alı:η, al – alı:**
 2. şahıs: **al – ın,**
 3. şahıs: **al – sın - lar**

Olumsuz :

- Teklik**
1. şahıs: **al – ma - yın**
 2. şahıs: **al – ma, - al – ma – gın, - al – ma - sana**
 3. şahıs: **al – ma - sın**

- Çokluk**
1. şahıs: **al – ma – lı:η**
 2. şahıs: **al – ma-η**
 3. şahıs: **al – ma – sın - lar**

Ağızlar

ERSA :

- Teklik**
1. şahıs: **- a: y – ın, - a: gay - ın**
 2. şahıs: **- a: , a: gay**
 3. şahıs: **- a:sın, -a: ga sın, -sın**
- Çokluk**
1. şahıs: **- a: lı: η, a: galı:η**
 2. şahıs: **- a:η,- a:gan**
 3. şahıs: **- a:sın - lar, - a: ga – sın - lar**

Bar onda demlä:k gel – a: gay. (Oç., 316)

“Git o zaman demleyip gel.”

A:lda:nmı, a:ldama:nmı gör – a:gay. (Oç., 316)

Sizler yuw-un. (I-A, 37) “Siz yıkayın”

Sen üyden gelip son işle. (I-A, 93) “Sen evden geldikten sonra çalış.”

Ta:m nâ:m (e) i:şle-sin. (I-A,206) “Ev inşaatı nedir ki bırak çalışsın.”

“Kandırır mıyım kandırmaz mıyım gör. ~ Aldatır mıyım aldatmaz mıyım gör.”

Önki dövri volşa so:ra:ñ (I-A, 20)

“Önceki dönemleri ise, isteyin.”

Olumsuz “ – mı - mi “ ekleriyle yapılır.

Bar şı ta:yda a:c otur-ma:gay. (I-B, 26)

“Git burada aç oturma”

KERA :

Teklik 1. şahıs: -ayın, -eyin

2. şahıs: -gın, -gin

3. şahıs: -sın, -sin

Çokluk 1. şahıs: -alı:ñ, -eli:ñ

2. şahıs: -ıñ, -iñ

3. şahıs: -sın-lar, -sin-ler

Bul aydan sözüme tüys gulag as-gın.

(II-A,295) “Bu aydan itibaren beni çok dikkatli dinleyin.

Şö: düp hızzat et- sin. (II-A, 15)

“Şöyle hizmet etsin.”

Daşarı çık-d(a) oglumı gör. (II-A, 210)

“Dışarı çık da oğlumu gör.”

Alı(k) kid-iñ diyedi. (II-A, 175)

“Alıp gidin diyor.”

Gayra:t edip ti:z **vecər-gin** pakta:nı.

(II-A,297) “Pamuğu iyi çalışıp çabuk toplayın.”

Olumsuz “ -ma, -me, “ ekleriyle yapılır.

Eya:llar şu gün pakta: **kit-me-sin** (II-B, 62)

“Kadınlar bu gün pamuk toplamaya gitmesin.”

NOHA :

Teklik	1. şahıs: -(agoy) -ın, - (egoy) -ın
	2. şahıs: -agoy, - egoy
	3. şahıs: -(agoy) -sın, - (egoy) - sın
Çokluk	1. şahıs: -(agoy) -lı: n, - (egoy) -lı:n
	2. şahıs: -(agoy) -ıñ, - (egoy) -ıñ
	3. şahıs: -(agoy) -sın-lar, -(egoy) -sın-lar

Berk dañ gısaç ya:lı **ât** dedi. (III-A, 25)

“Sıkı bağla kısıkaç gibi et, dedi.”

Sân getsän, âlimiz üçünäm alık **gel-egoy**. (Oç., 316)

“Sen gitsen, halk için de alıp gel.”

İki gulag(ı)nı vurun(ı)nı **däş-sin**. (III-A, 50)

“İki gulağını burnunu deşsin.”

Olumsuz “ – ma, - mä” ekleriyle yapılır;

Çeviş ber däsä ber-mä-goy. (III-B, 67)

“Çebiş ver derse, verme. “

TEKA :

Teklik 1. şahıs: - ayın, - eyin

2. şahıs: - a:y, - ä:y

3. şahıs: - a:ysin, - ä:ysin

Çokluk 1. şahıs: - alı:ñ, - eli:ñ

2. şahıs: - a:yıñ, - ä:yiñ

3. şahıs: - a:ysin – lar, - ä:ysin - ler

- a:ysin – nar, ä:ysin – ner

Şon gürrün (i) ni mennen so:r- a:y. (IV-A, 49)

“Onun anlattıklarını benden sor.”

Haçan wagtı volşa gel – ä:ysin. (IV-A, 56)

“Ne zaman vakti olursa, gelsin.”

Bir tutam galanna başını ayır. (IV-A,125)

“Bir tutam olduğunda başını kopar”

Olumsuz “–ma, -me” ekleriyle yapılır.

Garankı düşüynçe garaş – ma:- lı:ñ (IV-B, 82)

“Karanlık çökene kadar beklemeyelim.

YOMA :

Teklik: 1. şahıs: - a:yın, - a:gayın

2. şahıs: - a: , - a:ga

3. şahıs: - sın, - a:gasın

Çokluk: 1. şahıs: - a:yılı:ň, - sin - a:gaylı:ň

2. şahıs: - a:ň, - a:ga:ň, - iň, - iň

**3. şahıs: - a:sıllar, - a:ga: sıllar
- sıllar, - siller**

Kim yavışsa, gapdaliňa çek – a: (Oç., 316)

“Kim yapışsa , yanına çek.”

Agşama: gelmeşem ı:zımdan çık-sıllar. (V-A, 46)

“Akşama kadar gelmesem, beni kontrole gelsinler.”

Gey-a: diyya:rın men şaňa. (Oç., 316).

“Giy diyorum ben sana.”

Häzir oňo-d(o) ert. (V-A,16)

“Şimdi ona da götür.”

Yiğitler inn(i) ö:z gününüzi gör-ün diyye(r). (V-A,226)

“Yiğitler, şimdi kendi başınızın çaresine bakın, diyor.”

Olumsuz “– ma, - me” ekleriyle yapılar.

Ka:fıra inanma, suwo söyönme. (V-A,282)

“Kâfire inanma, suya sövünme.”

O aya:l garrı:n ya:nna bar – ma: gaşın. (V-B, 27)

“O kadın ihtiyarın yanına varmasın.”

Yukarıda görüldüğü üzere Türkmenistan Türkçesi ağızlarında Türkiye Türkçesi ağızlarından çok farklı emir ekleri vardır. Bu eklerin büyük çoğunluğu Türkiye Türkçesi ağızlarında yoktur.

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında her şahıs için ayrı bir ek vardır. Türkiye Türkçesi ağızlarında, istekle karışık olarak kullanılsa da 1. teklik ve çokluk çekimi ekli yapılsa da, en azından 2. teklik şahıs her zaman eksizdir.

Türkmenistan Türkçesi ağızları içinde emir çekiminde Türkiye Türkçesi edebî diline ve ağızlarına en çok benzeyeni Kerki Grubu

ağızlarıdır. Şöyle ki, 2. teklik şahsın eksiz olması, 3. teklik ve çokluk şahısların tamamen aynı olmaları, 1. ve 2. çokluk şahısların sadece nazal “n” li olmaları gözlenen en yakın şekillerdir. Aynı hususlar Türkmenistan Türkçesi edebî dili için de geçerlidir, ancak Kerki Grubu dışındaki bütün ağızlar, Türkiye Türkçesi ağızlarından oldukça farklıdır.

Eski Türkçenin teklik 1. şahıs emir eki “-ayın, -eyin”, Türkmenistan Türkçesinde aynen korunmaktadır. Oysa bu ek, Türkiye Türkçesinde yerini “-ayım, -eyim”e bırakmıştır. Ancak Batı Grubu ağızlarının bazılarında “-ayım, -eyim” şekillerinin yanında Türkmenistan Türkçesinde olduğu gibi “-ayın, -eyin” şeklini koruyan ağızlar vardır. Ek, bu ağızlarda ya aslî yapısı ile ya da “-an, -en” şeklinde büzülmüş olarak görülür.

gurtul-ayın, oyn-ayın, öl-eyin (AAS/LK, 148)

b. Şart**(İşliğin Şert Forması)****Edebî Dil****TT : – sa, - se****Olumlu :****Teklik****1. şahıs: al –sa - m****2. şahıs: al –sa - n****3. şahıs: al - sa****Çokluk****1. şahıs: al – sa - k****2. şahıs: al – sa - nız****3. şahıs: al – sa - lar****Olumsuz :****Teklik****1. şahıs: al – ma – sa - m****2. şahıs: al – ma sa - n****3. şahıs: al – ma - sa****Çokluk****1. şahıs: al – ma – sa - k****2. şahıs: al – ma – sa - nız****3. şahıs: al – ma – sa - lar****TMT : - sa, - se****Olumlu :****Teklik****1. şahıs: al – sa - m****2. şahıs: al sa - ı**

3. şahıs: al - sa
- Çokluk
1. şahıs: al – sa - k
2. şahıs: al – sa - ңыз
3. şahıs: al – sa - lar

Olumsuz :

- Teklik
1. şahıs: al – ma – sa - m
2. şahıs: al – ma – sa - ң
3. şahıs: al – ma - sa
- Çokluk
1. şahıs: al – ma -sa - k
2. şahıs: al – ma – sa - ңыз
3. şahıs: al – ma – sa – lar

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında şart çekimindeki şahıs ekleri iyelik menşelidir.

ERSA : - sa, - se, - so, - sö

Gör-sö-k kepbaş:ni o:d alyo:r. (Oç., 319)

“Görsem, ev (kayıştan yapılan) ateş alıyor.”

Al-sa-m za:dıma: köp. (I-A, 36)

“Alsam, eşyalarım da çok.”

Olumsuzu “ – ma, - me” ekleriyle yapılır.

Şö:rde ga:vun garpız üyşürigli bol-ma-sa nä:me! (I-B, 24)

“Şura da kavun ve karpuz yığılı olmazsa ne olacak! “

KERA : - sa, - se

O (I) ya:nha kit-se alıv ataveremen. (Ker.,117)

“O bir tarafa gitse (ben) alıp koyuveririm.”

Dı:nma-sa-ŋ dı:nmarsıŋ diy(i)len. (II-A, 134)

Dinmesen, dinmezsın, denilen.”

Kette ba:zara git-se-m, tap-a men. (II-B, 61)

“Büyük paraza gitsem, bulurum.”

Olumsuz “ – ma, - me” ekleriyle yapılır;

Ça:y gaynadıv iç-me-se-m (Ker.,117)

“Çay kaynadıp içmesem. üç manatlık elektrik yakarım.”

NOHA : - sa, - sä

Meyimlä(r)iŋ düwüni tepmä-sä-ŋ, ugrı bolmeydi. (Oç.,239)

“Üzümlerin, dibini çapalamasan iyi olmuyor.”

Hälämiŋ agzınnan çık-sa, yazıw aladı. (III-A, 176)

“Eşimin ağzından (bir söz) çıksa, yazıp alıyor.”

Olumsuz “ – ma, - me” ekleriyle de yapılır;

Döwletin planı dolsa, wärädi, bol-ma-sa yoh. (III-A, 232)

“Devletin (belirlediği) plân dolsa veriyor, dolmasa yok.”

TEKA : - sa, - se, - so, - sö

Men o(nu)n ya:n(in)na vol-so-m ho:r etmerin.l (Oç.,319)

Ben onun yanında olsam (ona) iyi bakarım."

Gel-se-ler vile gideris. (IV-A, 31)

"Gelseler birlikte gideriz."

Olumsuz " – ma, - me" ekleriyle yapılır;

Men bu vakanı gör-mö-söm govı bolardı. (IV-B, 80)

"Ben bu olayı görmesem iyi olurdu."

YOMA : - sa, - se, - so, - sö

Ona düşüna:ga-sa ne yagşı. (Oç.,319).

"Onu anlayabilse ne kadar iyi."

Şo(l) ya:şulı:nı gör-sö-m tanı:cak. (V-A, 122)

"O ihtiyarı (ya da beyefendiyi) görsem, tanıyacağım."

Bar-sa-k suw iki völök. (V-A, 112))

"Varsak su ikiye ayrılmış"

Oturonnor(o) ays-sa-ñ volmıya:r mı? (V-A, 36)

"Oturanlara söyleyen olmuyor mu?"

Olumsuz " – ma, - me" ekleriyle yapılır;

Bir aşır vol-mo-so-do goloylaşdı.(V-A, 175)

"Bir asır olmasa da bir asıra yaklaştı."

Biz şu gün řähere **git-me-se-k** gawı bolar. (V-B, 7)

“Biz bu gün şehire gitmesek iyi olur.”

Ersari, Teke, Yomut ağızlarındaki geniş-yuvarlak ünlülü -so, -s gibi şekillerle Nohur ağızındaki -sā'li şekiller bir yana bırakılırsa, Türkiye Türkçesi edebî dili ve ağızlarıyla aynıdır.

alma-sa-ıız (ZBKİA/EE, 76), gt-se-m (MİA/CG, 186), yemā:mi yap-sa (KİYA/AG, 145), oıu-sa-n (EYA/MS, 190), ol-sa-z (KBAYA/AB, 67), ottır-sa (UMA/S, 104), git-mes-se-n (EİA/EK, 109), ğit-sa (RİA/TG, 171), çekçe:-se-ı (KYA/TG, 109), iş-se-k (UİA/GG, 119).

c. Gereklik**(İşlgin hökmanlık forması)****Edebî Dil****TT: – malı, - meli****Olumlu :****Teklik 1. şahıs: al – malı – y - ım****2. şahıs: al – malı - sın****3. şahıs: al – malı****Çokluk 1. şahıs: al – malı – y - ız****2. şahıs: al – malı - sınız****3. şahıs: al – malı - lar****Olumsuz :****Teklik 1. şahıs: al – ma – malı – y - ım****2. şahıs: al – ma – malı - sın****3. şahıs: al – ma – malı****Çokluk 1. şahıs: al – ma – malı – y - ız****2. şahıs: al – ma – malı - sınız****3. şahıs: al – ma – malı – lar****TMT :****Olumlu :****Teklik 1. şahıs: Men al – malı****2. şahıs: Sen al – malı**

	3. şahıs: Ol	al – malı
Çokluk	1. şahıs: Biz	al - malı
	2. şahıs: Siz	al – malı
	3. şahıs: Olar	al –malı

Olumsuz :

Teklik	1. şahıs: Men	al – malı dā:l
	2. şahıs: Sen	al – malı dā:l
	3. şahıs: Ol	al – malı dā:l
Çokluk	1. şahıs: Biz	al – malı dā:l
	2. şahıs: Siz	al – malı dā:l
	3. şahıs: Olar	al –malı dā:l

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında gelecek zamanda olduğu gibi gereklik çekiminde de şahıs zamirleri ekleşmeyip ayrı kullanılır. Olumsuzu ise yine “dā:l” olumsuzluk edatıyla yapılır.

ERSA : -malı, -meli, molı, -moli

Nā:dip birinci gezek çıkanını vil-meli. (I-A, 84).

“Ne yapıp birinci defa çıktığını bilmeli”

Ol onunam gadrını vil-meli. (I-B, 111)

“O, onun da kadrini bilmeli.”

Mını ertşen göç-möli vo:larsın, diydi. (I-A, 280)

“Bunu götürsen göçmek zorunda kalırsın, dedi.”

KERA : - malı, meli

Şüpile diyik **geple-meli.** (II-A, 32)

“Şu vakit deyip konuşmalı.”

Bu gün öyde **vol – malı.** (II-A, 9)

“Bu gün evde olmalı.”

Her kaysı kasam eden **bol-malı dā:l.** (II-B, 18)

“Her biri and içen değildir.”

NOHA : - malı, - mālī,

Unnan son şü yāri **gör-mālī.** (III-B, 199)

“Ondan sonra şu yeri görmeli.”

Men şu gün toya **bar-malı.** (III-B, 124)

Ben bu gün düğüne gitmeliyim.”

TEKA : - malı, - meli, - molı, - möli

Saragtd (a) Ata **vol-molı.** (IV-A, 91)

“Saraht'da Atalar (bir boy adı) olmalı.”

Merdan mugallım bugünkü yıgnaga **gel-meli.** (IV-B, 154)

“Merdan öğretmen bu günkü toplantıya gelmeli.”

YOMA : - malı, - meli, - molı, - möli

Gö:vörşen şı:lag **ver- meli.** (V-A, 121)

“Koyversen (bir şeyle) ödüllendirmeli.”

İ:şigin agzınna wir çukur **gaz-malı.** (V-B, 139)

“Eşiğin önünde bir çukur kazmalı.”

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında gereklilik kipinin olumsuzu edebî dilde olduğu gibi “dä:l” olumsuzluk edatıyla yapılır:

ERSA : Her hayşının bir atı **bol-malı da:l**. (I-B, 25)

“Her birinin bir atı olmamalı”

KERA : Sen köp **yatmalı dä:l**, sağlığına ziyanlı. (II-B, 5)

“Sen çok yatmamalısın, sağlığına zararlı.”

NOHA : Parz **bol-malı dä:l**, wacip. (III-B, 123)

“Farz olmamalı, vacip.”

TEKA : Oban klubındaki oturguçlar ön hatırkısında çagalar **otur-malı dä:l**. (IV-B, 78).

“Köyün kulübündeki sandalyelerin ön sırasına çocuklar oturmamalı”.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere gereklilik eki, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında aynen Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında olduğu gibidir. Çok küçük söyleyiş farklılıkları sözkonusudur.

Türkmenistan Türkçesinde ek, Türkiye Türkçesindeki bazı ağızların tersine, kalınlık-incelik uyumuna girmektedir. Teke ve Yomut ağızlarında ekin geniş-yuvarlak şekilleri ise, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmamaktadır. Türkmenistan Türkçesinde gereklilik kipi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak, gelecek zamanda olduğu gibi şahıs zamirleriyle çekilir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında gereklilik genel olarak az kullanılır ve genellikle de 3. teklik şahıs çekimi tercih edilir. Gereklilik kipinin Türkiye Türkçesinde ağız gruplarına göre durumu şöyledir:

Batı Grubu ağızlarında ek ünlü uyumlarına girer.

ğonuşTur-malı (KÜYA/TG, 110), gör-meli-sin, dağ-malı (ZBKİA/EE, 77), ye-meli-ler (MİA/CG, 187), ol-malı, öl-meli (KIYA/AG, 146).

Doğu Grubu ağızlarında ek, genellikle –mali şeklinde olup ünlü uyumlarına aykırı olarak kullanılmaktadır. Yer yer ünlü uyumları uygun söylenildiği de görülmektedir.

Bul-mali-y-am, bağ-mali (EYA/MS, 193), ohı-malı-lar, gör-melî (UMA/SÖ, 105), gur-mali-y-ıh, iç-meli-y-ih, as-malı-sız (EA/SO, 57).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarında da ek nâdiren kullanılır ve genellikle ünlü uyumlarına girmez.

al-mali, yaşa-mali (RİA/TG, 173).

-mALıdır**Edebî Dil****TMT : -mALıdır****Ağızlar****ERSA : -mALıdır****O:vanıñ ehli za:dını bil-melidir-sıñ(I-B,119)****"Köyün her şeyini bilmelisin"****KERA : -mALıdır****Öñünden teyya:rlık gör-melidir-is.****(II-B,122) "Önceden hazırlık yapmalıyız"****NOHA : -mALıdır****Şäherä dohtora war-malıdır-ın.****(III-B,136) "Şehire doktora gitmeliyim."****TEKA : -mALıdır****Soñ uçı:lişşede yat-malıdır-sınız.****(IV-B,161) "Sonra lisede yatmalısınız"****YOMA : -mALıdır****Bir a:y soñ depderçä: velle-melidir-in.****(V-B,148) "Bir ay sonra deftere bellemeliyim."**

Yukarıdaki gereklilik kipi, Türkmenistan Türkçesine mahsus ikinci tür bir gereklilik kipidir. –malı / -meli gereklik kipi eki üzerine –dır / -dir ekleri daha sonra da zamir menşeli şahıs ekleri getirilerek çekim yapılmaktadır.

Bu şekil, anlam bakımından gerekli olma hâlini kuvvetlendirir ve pekiştirir. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu türde bir gereklik şekline rastlanılmadı.

d. İstek**(İşliğin isleg forması)****Edebî Dil****TT : - a, - e****Olumlu :**

- Teklik**
1. şahıs: **gel - eyim**
 2. şahıs: **gel – e - sin**
 3. şahıs: **gel - e**

- Çokluk**
1. şahıs: **gel - elim**
 2. şahıs: **gel – e - siniz**
 3. şahıs: **gel – e - ler**

Olumsuz :

- Teklik**
1. şahıs: **gel – me – y - eyim**
 2. şahıs: **gel – me – y – e - sin**
 3. şahıs: **gel – me – y - e**
- Çokluk**
1. şahıs: **gel – me – y - elim**
 2. şahıs: **gel – me – y – e - siniz**
 3. şahıs: **gel – me – y – e - ler**

TMT : - ay, ä: y**Olumlu :**

- Teklik**
1. şahıs: **gel – ä: yin**
 2. şahıs: **gel – ä: y**
 3. şahıs: **gel – ä: y - sin**

- Çokluk**
1. şahıs: **gel – ä: y – eli**
 2. şahıs: **gel – ä: y – in**
 3. şahıs: **gel – ä: y – in**

Olumsuz :

- Teklik**
1. şahıs: **gel – mä: - yin**
 2. şahıs: **gel – mä: y**
 3. şahıs: **gel – mä: y - sin**
- Çokluk**
1. şahıs: **gel – mä: y – eli**
 2. şahıs: **gely – mä: y – in**
 3. şahıs: **gel – mä: y – sin - ler**

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde bu çekim **-a:yadı, - äyedi** şekilleriyle de yapılır, ancak yaygın değildir.

Ağızlarda ise, Kerki grubu ağızları dışında, diğerlerinde edebî dildeki gibidir.

Aşağıda görüleceği üzere Kerki ağızlarında istek çekim sadece **“-a:satı “** şekliyle yapılır. Olumsuz ise **-mıy, -miy** şekliyle yapılır.

Ağızlar

ERSA : Belkem şeyle bol-a:y-sın. (I-B, 55)

“Belki öyle ola (oluversin).”

Biz öy(ü)müzi entek çalışma:yalı. (I-B, 56)

“Biz evimizi şimdilik değiştirmeyelim.”

KERA : Diyâ:ŋ üstünde var-mıy-a: satı. (Ker., 118)

“Devenin üstünde varmaya (gitmesin, varmasın).”

Tikin maşı: nı tapıl-a:satı. (Ker., 118)

“Dikiş makinası buluna (bulunsa, bulunmaydı).”

NOHA : Goşun gulluğuna ged-ä:y. (III-B, 125)

“Askerliğe gidesin.”

Onda onun ya:lı işe yapış-ma:yın (III-B, 126)

“O zaman onun gibi (bir) işe girişmeyesiniz.”

TEKA: İn govuşı bu yerlere indi mekg(e) ek-ä:li (IV-B, 155)

“En iyisi bu yerlere şimdi mısır ekelim.”

Siz bu gün hi:ç iş et-ma:y-ın. (IV-B, 156)

“Siz bu gün hiç (bir) iş etmeyesiniz.”

YOMA:Şa:şenem düzlüg(ü)ne bugday ek-ä:yeli. (V-B, 35)

“Şa:şenem (Şahsenem) düzlüğüne buğday ekelim.”

Sen bi yo:ldan gidip azaş-ma:y. (V-B, 36)

“Sen bu yoldan gidecek yolunu şaşırmayasın.”

İşliğin Hıyal Şekli

Türkmenistan Türkçesi Edebî dilinde ve ağızlarında olan Türkiye Türkçesinde olmayan "işliğin hıyal şekili" adlı kip, fiilden isim yapım eki-çı, -çi'den oluşur. Edebî dilde sadece -makçı, -mekçi şekli kullanılırken singarmonizmin güçlü olduğu Teke ve Yomut ağızlarında -mokçu, -mökçü şekilleri de vardır. Bu şekil, şahıs ekleri almayıp şahıs zamirleriyle çekilir. Olumsuzu "dä:l" olumsuzluk edatıyla yapılır, ancak çok nadir olarak olumsuz şekli kullanılır. Örneklere gelince:

ERSA: Hudayberdi, gantı yeşşigi vilen al-makçı eken.(I-B, 12)
"Hudayberdi, şekerı kasasıyla almak istiyormuş."

KERA: Mana, şö:rde mal vak-makçı. (II-B,22)
"İşte burada mal gütmeğ istiyor (gütmeğ istemekte)"

NOHA: Ka:kam ovanıñ hamma a:damlar(ı)nı üşür-mekçi.
(III-B, 121)

"Babam köyün bütün adamlarını toplamak istiyor (toplamak düşüncesinde)".

TEKA: Ulolon oglunu gulluga uvrot-mokçu. (IV-B, 22)
"Yetişen oğlunu askere göndermek istiyor."

YOMA: Ya:dan atın çekişini çöz-mökçü. (V-B, 20)
"Yorulan atın golanını çözmek istiyor."

İSİM - FİİLİ

III. İSİM-FİİLİ (HABARLIK GOŞULMASI)

1. Şimdiki Zaman

(Hâzirki zaman habarlık goşulması)

Edebî Dil

TT :

Olumlu :

Teklik	1. şahıs: ev – de – y - im
	2. şahıs: ev – de - sin
	3. şahıs: ev – de -dir
Çokluk	1. şahıs: ev – de – y - iz
	2. şahıs: ev – de - siniz
	3. şahıs: ev – de – dir - ler

Olumsuz :

Teklik	1. şahıs: ev – de	değil - im
	2. şahıs: ev – de	değil - sin
	3. şahıs: ev – de	değil - dir
Çokluk	1. şahıs: ev – de	değil - iz
	2. şahıs: ev – de	değil - siniz
	3. şahıs: ev – de	değil – dir – ler

TMT : - dır, - dir, - dur, - dür

Olumlu :

- Teklik**
1. şahıs: **öy – de – dir - in**
 2. şahıs: **öy – de – (dir) - siň**
 3. şahıs: **öy – de - dir**
- Çokluk**
1. şahıs: **öy – de – dir – is**
 2. şahıs: **öy – de – (dir) - siňiz**
 3. şahıs: **öy – de – dir - ler**

Olumsuz :

- Teklik**
1. şahıs: **öy – de dä: l –dir - in**
 2. şahıs: **öy – de dä: l –(dir) - siň**
 3. şahıs: **öy – de dä: l –dir**
- Çokluk**
1. şahıs: **öy – de dä: l –dir - is**
 2. şahıs: **öy – de dä: l –(dir) - siňiz**
 3. şahıs: **öy – de dä: l –dir – ler**

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında isim-fiilinin şimdiki zamanının şahıs ekleri zamir menşelidir.

ERSA : -dır, - dir, - dur, - dür

- tır, - tir, - tur, - tür

Öňüňiz ulı kö:l-dür. (I-B, 100)

“Önünüz büyük göldür.”

Eski Çä:rcöw-dır. (I-A, 28)

"Eski Çercöv'dür."

İne, şu hi:li vilekşe şizlerde yok-tur. (I-A, 104)

"İşte, şunun gibi bilekse sizlerde yok-tur."

Men Hocammazzan-dır-ın. (I-B, 113)

"Ben Hocammaz'danım."

Sen gumdon-dır-sın. (I-B, 114)

"Sen çöllüsün."

Biz o:vada köplük-dir-iş. (I-B, 115)

"Biz köyde çoğunluktaız."

Şiz Ä:rsa:ından-dır-sınız. (I-B, 116)

"Siz Ersarılarıdır."

KERA : - dır, - dir, - tır, - tir

Ol şişe kiçgine – dir. (Ker.,127)

"O şişe küçüktür."

Emelda:rı vegi hemmesi d(e) a:damtır. (II-B, 70)

"İdarecisi beyi hepsi insandır."

Men Döwlet vilen dogan-dır-ın. (II-B, 118)

"Devlet benim kardeşimdir."

Biziñ hemmämiz avçı-dır-ıs. (II-B, 119)

"Bizim hepimiz avcıyız."

Manğışlaklı bolsañız, görrönçi-dir-sınız. (II-B, 120)

"Manğışlaklı olsanız, dedikoducudursunuz."

Mara: gelen bolsañ, onda senem ussa-dır-sın. (II-B,121)

Mari'ya gelmişsen, demek sen de ustasın."

NOHA : -dır, -dir, -dur, -dür
 -tır, -tir, -tur, -tür
 -zır, -zir, -zur, -zür
 -lır, -lir, -lur, -lür
 -nır, -nir, -nur, -nür
 -sır, -sir, -sur, -sür

Şeylä – mi – dir onun zulumu. (III-A, 224)

“Öyle midir onun zulümü?”

Çayın içine atılan **bal-lır**. (III-B, 133)

“Çayın içine atılan reçeldir.”

Ö:zi şol **bowa – dır**. (III-A, 200)

“Kendisi (işte) o dededir.”

Orsa kömäg eden şo(l) **gız-zır**. (III-B, 134)

“Rus’a yardım eden o kızdır.”

Merinos dişe Nohurda bolan **goyun-nur**. (III-B, 135)

“Merinos sadece Nohur bölgesinde yaşayan bir koyundur.”

TEKA : - dır, - dir, - dur, - dür
 - zır, - zir, - zur, - zür
 - nı, - nir, - nur, - nür
 - lır, - lir, - lur, - lür
 - sır, - sir, - sur, - sür

Otuz üçüncüdö volon – nur. (IV-A, 105).

“Otuz üçüncüde olandır.”

Şon vi:ri Herrikgala:dır. (IV-A, 99)

“Şunun biri Herrikgala’dır.”

To:yo şaçaklı gelen Dünyägözöl-lir. (IV-B, 158)

“Düğüne hediye paketiyle gelen Dünyagüzel’dir.”

Yene yüz ä:dimden biziñ howlı:mız-zır. (IV-B, 159)

“Yine yüz adımdan bizim avlumuzdur.”

Entegem şolon öyündö ya:s-sır. (IV-B, 160)

“Hâlâ onların evi yasıdır.”

YOMA :- dır, - dir, - dur, - dūr

- tır, - tir, - tur, - tūr

- lır, - lir, - lur, - lūr

- zır, - zir, - zur, - zūr

- sır, - sir, - sur, - sūr

- nir, - nir, - nur, - sūr

Biz vā:r(i)-de-dir-iş (V-A, 47)

“Biz beridediriz.”

Atıñ eşa:sı gelişigi ya:l-lır. (V-B, 65)

“Atı güzel gösteren boynundaki saçlarıdır.”

Ö:zä: Aşgava:tlı - dır. (V-A, 65)

“Kendisi Aşgabatlı’dır.”

Dagdanıñ itini öldüren a:laca bars-sır. (V-B, 142)

“Dagdan’ın köpegini öldüren ala parstır.”

Molla:ñ ya:şı bolşa-bolşa otuz-zır. (V-B, 143)

“Mollanın yaşı olsa olsa otuzdur.”

Onuñ elindä:ki za:t uyon-nur. (V-B, 144)

“Onun elindeki şey (atın) yemidir.”

İtiň esa:şı naharı yal-lır. (V-B, 145)

“Köpeğin esası yiyeceği yaldır.”

İsim fiilinin şimdiki zamanının olumsuzu bütün ağızlarda “ dā:l “ olumsuzluk edatıyla yapılır.

ERSA : Bu küçük yaman dā:l-dir (I-B, 33)

“Bu köpek kötü değildir.”

KERA : Olar Hocahayra:n dā:ltir. (II-B, 71)

“Onlar Hocahayra: n¹ değildir.”

NOHA : Başım öyüne gelen dā:llir. (III-B, 137)

“Beşim evine gelen değildir.”

TEKA : Oloň hi:ç birisi bize dost dā:l-dır. (IV-B, 93)

“Onların hiç birisi bize dost değildir.”

YOMUT : Bu yiğit işennir dā:l-dir. (V-B, 106)

“Bu delikanlı işengir değildir. (yani çalışmayı sevmez.)”.

Örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesinde isim-fiilinin şimdiki zamanında –dır, -dir, -dur, -dür ekleri kullanılmaktadır. Edebî dilde ek, ünsüz uyumlarına girmez iken, ağızlarda ekin tonsuz ünsüzlü şekilleri de kullanılmaktadır. Teke, Yomut ve Nohur ağızlarında ek l, n, s, z ünsüzlerinden sonra geldiği zaman diğer asimilasyona uğramaktadır. Olumsuz

¹ Kerki bölgesinde bir sülâle adı.

burada olduğu gibi ve ileride isim-fiilin diğerk bütön çekimlerinde göröleceğı gibi “dä:l” olumsuzluk edatıyla yapılır.

Türkmenistan Türkçesinin edebî dilindeki ve ağızlarındaki olumlu ve olumsuz kullanım Türkiye Türkçesi edebî diline ve ağızlarına benzememektedir. Zira Türkmenistan Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki isim-fiilin şimdiki zamanın 3. teklik şahıs çekimindeki -dır, -dir, -dur, -dür eklerine şahıs ekleri getirilerek isim-fiilin şimdiki zaman çekimi yapılmaktadır. Türkiye Türkçesinde böyle bir kullanılışa rastlanmaz. Sadece 3. teklik şahıs çekimi, her iki edebî dilde ve ağızlarda paralellik göstermektedir.

va:-dır (ZBKİA/EE, 86), gaş-tır (UİA/GG, 129), gö:ze-dir (KİYA/TG, 110), gerek-tir (KİYA/AG, 147), per-desi-dir (MİA/CG, 196), éyi-dür (EYA/MS, 155), dorğı-dir (UMA/SÖ, 106), üzzüh-dur (EA/SO, 61), belli-dur (RİA/TG, 182).

2.Görülen Geçmiş Zaman

(Öten zamanın habarlık goşulması)

Edebî Dil

TT: - dı, - di, - du, - dü

- tı, - ti, - tu, - tû

Olumlu :

Teklik 1. şahıs: güzel – di - m

2. şahıs: güzel – di - n

3. şahıs: güzel - di

Çokluk 1. şahıs: güzel – di - k

2. şahıs: güzel – di - niz

3. şahıs: güzel – di - ler

Olumsuz :

Teklik 1. şahıs: güzel değil – di - m

2. şahıs: güzel değil – di - n

3. şahıs: güzel değil - di

Çokluk 1. şahıs: güzel değil – di - k

2. şahıs: güzel değil – di - niz

3. şahıs: güzel değil – di – ler

TMT : - dı, - di, - du, - dü

Olumlu :

- Teklik** 1. şahıs: işçi – di - m
 2. şahıs: işçi – di - ŋ
 3. şahıs: işçi - di
- Çokluk** 1. şahıs: işçi –di - k
 2. şahıs: işçi – di - ŋiz
 3. şahıs: işçi – di - ler

Olumsuz :

- Teklik** 1. şahıs: işçi dā:l di - m
 2. şahıs: işçi dā:l di - ŋ
 3. şahıs: işçi dā:l di
- Çokluk** 1. şahıs: işçi dā:l di - k
 2. şahıs: işçi dā:l di - ŋiz
 3. şahıs: işçi dā:l di – ler

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında isim-fiilinin görülen geçmiş zamanının şahıs ekleri iyelik menşelidir. Ünlü ile biten kelimelerde araya “y ” yardımcı sesi girmez.

ERSA : -dı, -di, -du, -dū

-tı, -ti, -tu, -tū

Öten yıl bu wagıt howwa: yaman sowuk-dı. (I-B, 30)

“Geçen yıl bu zamanlar hava çok soğuktu.”

Ö:z ra:yıtımıza vir kalho:ztı-k. (I-A, 162)

“Kendi kendimize bir kolhozduk.”

Önki wahtlarda mindana:m gür-ti. (I-A, 76)

“Önceleri bundan da gürdü.”

Men mecmu:r-du-m. (I-B, 29)

“Ben mecburdum.”

İki tarapam o:votu. (I-A, 78)

“İki taraf da köydü.”

KERA : -tı, -ti, -tu, -tü

Ö:z-ä, gış-tı. (II-B, 115)

“O zaman kıştı hem.”

Gı:z wolsa u gerek bu gerek-ti. (II-B, 116)

“Kız ise o gerek bu gerekti.”

Kä:killice oğlan-tı-ñız. (II-A, 165)

“Käküllüce oğlandınız.”

NOHA : -dı, -di, -du, -dü

Bir zaman männän goyun oğrılan şo gara oğlan-dı. (III-B, 109)

“Bir zamanlar benden koyun çalan şu kara oğlandı.”

Gızlar dörd örüm saçlı-dı. (III-A, 212)

“Kızlar dört örgülü saçlıydı.”

Şo wagt eşigi açan män-ti-m. (III-B, 71)

“O zaman kapıyı açan bendim.”

TEKA : -dı, -di, -du, -dü

Onuñ ay diyşen yüzi bar-dı, gün diyşen gözi bar-dı. (IV-B, 100)

“Onun ay desen yüzü vardı, gün desen gözü vardı.”

On şekizinci yıll(a) on (i)ki ya:şım-da-dı-m. (IV-A, 224)

“Onsekizinci yılda oniki yaşımdaydım.”

Goç obasında:kı mettev meniñ durmuşda:kı ilkinçi mettevimi-di. (IV-B, 98)

“Koç Köyündeki mektep benim hayattaki ilk mektebimdi.”

YOMA : -dı, -di, -du, -dü

Onuñ şo vir kã: ri-di. (V-B, 101)

“Onun o bir mesleğiydi.”

Biz oğlanra:k-dı-k. (V-A, 90)

“Biz daha oğlandık.”

Onun kalvı pã: kdi. (V-B, 99)

“Onun kalbi temizdi.”

İsim fiilinin görülen geçmiş zamanını, olumsuzu, edebî dilde olduğu gibi bütün ağızlarda “ dã: l” olumsuzluk edatıyla yapılır.

ERSA : Öñ bu yer pakta meyda:nı dã:l-di. (I-B, 31)

“Önce bu yer pamuk tarlası değildi.”

KERA : Ol getireni kette pi:l dã:l-ti (II-B, 67)

“O getirdiği büyük bel değildi.”

NOHA : Ol armut beççesi köynã däl: di. (III-B, 70)

“O armut bahçesi eski değildi.”

TEKA : Onya:lı yaman a:dam dã:l-di. (IV-B, 97)

“O kadar kötü adam değildi.”

YOMA: O mahallar biz garaşsyz dā:l-di-k. (V-B, 102)

“O zamanlar biz bağımsız değildi.”

İsim-fiilinin görülen geçmiş zaman eki, Kerki Grubu hariç bütün Türkmenistan Türkçesi ağızlarında edebî dildeki gibi sadece tonsuz ünsüzlerle şekilleri kullanılır, dolayısıyla bu ağızlarda da ünsüz uyumlarına uygunluk söz konusu değildir.

Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki isim-fiilinin görülen geçmiş zaman çekimi, Türkiye Türkçesi ağızlarıyla aynıdır. İsim-fiilinin şimdiki zamanında görülen çekimdeki farklı yapılar, görülen geçmiş zaman çekiminde yoktur. 2. teklik ve çokluk şahıs eklerinin Türkmenistan Türkçesinde nazal n’li oluşu tabiidir.

Batı Grubu ağızlarında bu nazallıkların hep korunduğunu daha önce de bir kaç kez ifâde etmiştik. Bu itibarla Batı Grubu ağızları bu bahiste Türkmenistan Türkçesi ağızlarıyla tam bir uygunluk içindedir. Yalnız Türkmenistan Türkçesinde ünlü ile biten kelimelerden sonra araya bir “y” gibi yardımcı ünsüz eklenmez. Oysa bu durum Batı Grubu ağızlarında ender olarak görülür. Yine Batı Grubu ağızlarında nâdiren i-fiili korunur.

nisannısı:-dı (GBAA/ZK, 45), yaşinde-y-di-η (UİA/GG, 127), zevkli-y-di-ηiz (ZBKİA/EE, 87), övlüya-y-dı (MİA/GG, 197), var ıdı, yoğ udu (KIYA/AG, 147).

Rumeli ağızlarında aynen Türkmenistan Türkçesi ağızlarında olduğu gibi ünlü ile biten köklerden sonra yardımcı “y” sesi genellikle getirilmeyip ek, doğrudan eklenmektedir

Orası-dı, ustası-dı, yakışıklı-dı (EİA/EK, 112).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarında i- isim-fiilinin çoğunlukla korunduğunu görmekteyiz. Doğu Grubu ağızlarında da yer yer aynı şekilde i- fiilinin korunduğu müşâhede edilmiştir.

asker idun (RİA/TG, 183), agilli idi (KDİAT/AC, 171), yoh-du (KİA/ABE, 229), paşa-y-di, beg idi (EA/SO, 63), bandoçı-dı-lar (UMA/SÖ, 107), elinday-dı (KBAYA/AB, 70), büyük-dü-ler (EYA/MS, 157).

3. Öğrenilen Geçmiş Zaman
(Subyektiv öten zaman habarlık goşulması)

Edebî Dil

TT : - mış, -miş, - muş, - müş

Olumlu :

Teklik 1. şahıs: iyi – y – mış - im

2. şahıs: iyi – y – mış - sin

3. şahıs: iyi – y – mış - Ø

Çokluk 1. şahıs: iyi – y – mış - iz

2. şahıs: iyi – y – mış - siniz

3. şahıs: iyi – y – mış - ler

Olumsuz :

Teklik 1. şahıs: iyi değil – mış – im

2. şahıs: iyi değil – mış – sin

3. şahıs: iyi değil – mış - Ø

Çokluk 1. şahıs: iyi değil – mış - iz

2. şahıs: iyi değil – mış - siniz

3. şahıs: iyi değil – mış – ler

TMT . – mış, - mış, - muş, - müş

Olumlu :

Teklik 1. şahıs: guş – muş – ım

2. şahıs: guş – muş – ın

3. şahıs: guş – muş – (ın)

- Çokluk**
1. şahıs: **guş – muş – ımız**
 2. şahıs: **guş – muş – suňuz**
 3. şahıs: **guş – muş – lar**

Olumsuz :

- Teklik**
1. şahıs: **guş dā:l-miş - im**
 2. şahıs: **guş dā:l-miş – in**
 3. şahıs: **guş dā:l-miş**
- Çokluk**
1. şahıs: **guş dā:l-miş - ımız**
 2. şahıs: **guş dā:l-miş - siňiz**
 3. şahıs: **guş dā:l-miş – ler**

Ağızlar

İsim fiilinin öğrenilen geçmiş zaman eki, bütün ağızlarda Türkmen edebî dilindeki gibi “- mış, - miş, - muş, - müş” tür ve şahıs ekleri de zamir menşelidir.

ERSA : Şonnuň inşi vilen tanış-mı-ş-ıň. (I-A, 107).

“Onun erkek kardeşi ile tanışmışsın.”

Täze dogulan ça:ga ogul-muş. (I-B, 112)

“Yeni doğan bebek oğlanmış.”

KERA: Billeriň içimizde gazak diyen ti:re va:r-mış.(II-A, 109)

“Bizlerin içimizde Kazak denilen bir boy varmış.”

Surhı:nıň bi **ya:n-ı-n-da-mış.** (II-A, 120)

“Surhı’nın¹ bu tarafındaymış.”

¹ Türkmenistan’da bir yer adı.ŋ

Biz i:şe gellik yo:g-muş-sunuz. (II-B, 117)

“Biz işe geldik yokmuşsunuz.”

NOHA: Şu bowa heç kimä yamallıh edäni yoh-muş.(III-A,261)

“Şu ihtiyarın hiç kimseye kötülüğü yokmuş.”

(Y)üräğini bilsän gız biz-ki-miş. (III-A, 248).

“Yüreğini bilsen kız bizimkiymiş.”

TEKA : Şonno menem ma:r-miş-ım. (IV-A, 110)

“Onda ben de varmışım.”

Ö:zöm gatı gür-müş. (IV-A, 58).

“Kendisi de çok gürmüş.”

YOMA : Maşşı:nıñ eyesi şol-muş-un. (V-A, 44)

“Arabanın sahibi oymuş.”

Mıña nä:me gerek-miş-in. (V-A, 7)

“Buna ne gerekmiş.”

Yomut ağzının batı grubu ağzında bütün ağızlardan farklı olarak –mış, -miş yerine –mıştık, -miştik gibi kullanımlar da vardır.

Oñ dünyäde bir oğlı va:-mıştık. (TD., 37).

“Onun dünyada bir oğlu varmış.”

Aşgava:dıñ a:damları govı-mıştık. (TD.,37).

“Aşgabat’ın insanları iyiymiş.”

İsim fiilin öğrenilen geçmiş zamanının olumsuzu, bütün ağızlarda “dä:l” olumsuzluk edatıyla yapılır:

ERSA: Akgül Hallı a:ga:nıñ ö:z gı:zı dä:l-miş (I-B, 34)

“Akgül, Hallı ağanın kendi kızı değilmiş.”

KERA : A:za:tlarıñ inekleri höcekli dä:l-miş (II-B, 76)

“Azadlar’ın inekleri danalı değilmiş.”

NOHA: Onun älinnä:ki gül dä:l-miş (III-B, 64)

“Onun elindeki çiçek değilmiş.”

TEKA: Tüvü:nüñ ki:leşı bugdoydon gımmat dä:l-miş.

(IV-B, 101)

“Pirincin kilosu buğdaydan pahalı değilmiş.”

YOMA : Ol garadan gaytmaz ba:tır däl:-miş. (V-B, 103)

“O gözünü budaktan esirgemeyen yiğit değilmiş.”

İsim-fiilinin öğrenilen geçmiş zamanı, araştırmaya konu olan her iki edebî dilde ve ağızlarda hemen hemen biri birinin aynısıdır. Ancak, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında, gerek ünlü ile biten kelimelerden sonra gerekse ünsüz ile biten kelimelerden sonra isim-fiilinin öğrenilen geçmiş zaman eki doğrudan doğruya kelimelere eklenirken, Türkiye Türkçesi ağızlarında, her zaman doğrudan doğruya getirilmeyip bazen i – fiilini eklemeyip korunmakta veya ünlü ile biten kelimelerden sonra i – fiili yerine “y” yardımcı ünsüzü daha sonra da öğrenilen geçmiş zaman eki getirilmektedir.

Batı Grubu ağızları, isim-fiilinin öğrenilen geçmiş zamanında kullanılan şahıs eklerinin de benzerliği dolayısıyla Türkmenistan Türkçesi ağızlarıyla tam bir paralellik gösterir.

va:-mıŝ, kóyli-mıŝ-siň (ZBKİA/EE, 87), üç o:lu var-ı-mıŝ (GBAA/ZK, 22), guvvetli-y-mıŝ (MİA/CG, 197), hollandanda ördey-ı-mıŝ, bu-y-muŝ (KÜYA/TG, 110), esgi yazı zor-umuŝ, ormannık-mıŝ (UİA/GG, 128), üzüm ümüŝ (KIYA/AG, 147).

Doğu Grubu ağızlarında isim-fiilinin öğrenilen geçmiş zaman eki aynıdır yalnız bu çekimde de daha önceki bölümlerden de hatırlanacağı üzere sadece şahıs ekleri farklılık gösterir.

Terekeme var-mış (KİA/ABE, 348), faqir imiş (KBAYA/AB; 70), dadaş-mış-am, beg imiş-em (EA/SO, 64) ŝakacı-mış-san (UMA/SÖ, 107), böyük-mış-em, şey-mış-sen (EYA/MS, 157).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarında i – fiilinin ısrarla korunduğu görülür.

şa:yir imiş, funduğ imiş, zengin imiş (RİA/TG, 184).

Rumeli ağızlarında da öğrenilen geçmiş zaman eki, ünsüzle biten kelimelere doğrudan gelebildiği gibi ünlü ile biten kelimelere yardımcı “y” ünsüzünden sonra gelir.

va:-mış, evde-y-mış (EİA/EK, 112).

Türkmenistan Türkçesinde isim-fiilinin öğrenilen geçmiş zaman 3. teklik şahıs çekiminde görülen –ın, -in eklerine ve Yomut ağzınının batı grubunda yer alan –mıştık şekillerine Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanılmamıştır.

4. Şart

(Şert formasının habarlık goşulması)

İsim fiilinin şart çekimi Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve bütün ağızlarında Türkiye Türkçesi edebî dilinden ve ağızlarından farklıdır. -sa / -se şart eki Türkmenistan Türkçesinde, doğrudan isim kök veya gövdelerinden hemen sonra getirilmeyip bol-yardımcı fiili üzerine getirilir.

Ağızlar

ERSA : Ka:ga:z yüpek vol-sa, ozalkıdır. (I-B, 42)

“Kağıt ipek önceki devirlere aittir.”

KERA : Za:t volmasa-da maşgalas(ı) oñadır. (II-B, 65)

“Bir şey olmasa da en azından aile durumu iyidir.”

NOHA : Cayıl bol-sa-m, ovanın hamma a:damlarını tövörögüme üşürüp bilerin mi.? (III-B, 80)

“Cahil olsam köyün bütün adamlarını çevreme toplamayabilir miyim?”

TEKA : Onuň köynegi ak bol-mo-so-do oku:va goyberdiler.

(IV-B, 109)

“Onun gömleği beyaz olmasa da okula girmesine müsaade ettiler.”

YOMA : Garı bol - san, iş ağır bol ya:r.(V-B, 107)

“İhtiyarsan iş ağır (zor) oluyor.”

5. Eken Kem İşliği

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında, Türkiye Türkçesi edebî dilinden ve ağızlarından farklı olarak, isim fiilinin eken'li şekilleri çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir ek olmaktan ziyade bağımsız bir kelime gibi kullanılan bu şeklin olumsuzluğu yine "dä:l" olumsuzluk edatıyla yapılır.

ERSA : l:yen piya:zım yaman a:cı eken (I-B, 40)

"Yediğim soğan çok acıymış."

KERA : Rewşen vi: ça:re gelen eken. (II-B, 79)

"Rewşen (Rûşen) biçare gelen imiş (gelmişmiş)"

NOHA :Şorva şo şorva, govurma şo govurma ekeni.

(III-B, 79)

"Çorba o çorba, kavurma o kavurmaymış."

TEKA : Ayna:ŋ aydanları meniŋ gözümü açdı, eša:sında men o ba:rada hiç za:t bilmeyän ekenim. (IV-B, 107)

"Ayna'nın söyledikleri benim gözümü açtı, aslında ben o konuda hiçbir şey bilmiyormuşum."

YOMA: Uzakdan garalıp görünyön öy dä:l ekeni. (V-B, 105)

"Uzaktan kararıp görünen, ev değilmiş."

SIFAT – FÜLLER

IV. SIFAT-FİLLER (ORTAK İŞLİKLER)

-An

Edebî Dil

TT: -An

TMT : -An

Ağızlar

-an, -en sıfat-fiil merkezî ağızlar olan Teke, Yomut ve Ersarı ağızlarında tamamen birbirinin aynı olan kullanıma sahiptir. Her üç ağızda da sıfat-fiil dört aallamorfı vardır: -an, -en, -on, -ön. Olumsuzları ise; -madık, -medik, -moduk, -mödük ekleriyle yapılır.

Bu sıfat-fiil daha çok geçmişte yapılmış olan şeyi anlatır.

Örnekler :

Oka:p yör-ön ul(ı) oğlunmı? /TEKA/ (IV-A, 35)

"Okumakta olan büyük oğlun mu?"

Bar-madık yeri ga:lmadı. /TEKA/ (Oç.,322)

"Varmadık yeri kalmadı."

Ol meniñ yaz-an goşğı:mı okadı. /ERSA/ (I-B, 38)

"O benim yazdığım şiiri okudu."

Bu gün şapaga gel-medik okuvçı ba:rmı? /ERSA/ (I-B, 39)

"Bu gün derse gelmeyen öğrenci var mı?"

Gör-mödük günü yok ekeni. /YOMA/ (V-B, 30)

"Görmedik günü yokmuş."

Nohur ağzında bu sıfat-fiilin **-an, -än** şekillerinde olup olumsuzu **-madih, -mädi**h ekleriyle yapılır.

Örnekler :

Biz **ged-än-nä** ayam sü:t ya:lı yähtilipiti. /NOHA/ (Oç., 320)

"Biz gittiğimizde ay da süt gibi parlaktı."

Biş-mädih armut yığadı. /NOHA/ (III-B, 132)

"Olgunlaşmamış armut topluyor."

Kerki Grubu ağızlarında söz konusu sıfat-fiil edebî dildeki gibi **-an, -en** şeklindeki olup olumsuzu da yine edebî dildeki gibi **-madık, -medik** ekleriyle yapılır. Yalnız Surhı ağzında **-madıĝ, -mediĝ** şeklinde bir farklılık gözlenir.

:

Na:n **yap-an** eken. /KERA/ (Ker., 124)

"Ekmek yapanmış."

Onuş-madık yeri yo:k /KERA/ (II-B, 75)

"Anlaşamadığı yer yok."

A:ramızda **oka-madıĝ** a:dam ba:r mı? /KERA/ (II-B, 78)

"Aramızda okumadık adam var mı?"

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında yaygın olarak kullanılan **-an, -en** sıfat-fiili, Türkiye Türkçesi edebî dilindeki ve ağızlarındaki **-an, -en** sıfat-fiiline şeklen benzese de birbirlerinden farklı şekillerdir. Türkmenistan Türkçesindeki bu şekilleri Türkiye Türkçesine her durumda **-an, -en** şeklinde aktarılamaz, "...-mış olan" şeklinde, "...-dik+şahıs ekleri" şeklinde ya da "...-mAktA olan" şeklinde aktarmak mümkündür.

Bu sıfat-fiilin olumsuz şekilleri olan **-madık, -medik** şekillerini ise **"...-mAmlş"** şeklinde Türkiye Türkçesinde aktarmak mümkün.

-An sıfat-fiili, Türkmenistan Türkçesinde -Dık sıfat-fil eki yerine de kullanılmaktadır. Aynı şekilde -Dık ekinin de -An eki yerine kullanıldığı görülür.

Aynı durum aşağıda örnekleri görüleceği üzere Kuzeydoğu Grubu ağızlarından Rize ağızında da Turgut Günay tarafından tespit edilmiştir¹.

Batı Grubu ağızlarından örnekler:

yolunu şaşır-an, acığ-an, susa-y-an işin de bir odamız olurdu. (KÜYA/TG, 237), çaşıdı para toplı-y-an yok (GBAA/ZK, 86), beni vur-an güzden ırağda (AİADâAC, 160), suya düş-ön-ü batıhçıla alıyo (AAT/AC, 50), ek-en de ekme-y-en de oluyo (UİA/GG, 132), gırh-an-lar gelir gırharlar (MİA/CG, 273), uyuy-an uyur (KIYA/AG, 149).

Doğu Grubu ağızlarından örnekler:

gece gün bat-an-a yahın Türk basır. (KİA/ABE, 320), düğ-an surdular (KBAYA/AB, 96), bazı kifte yoğır-an-lar sonın-da ali (UMA/SÖ, 131).

Kuzey-doğu Grubu ağızlarından örnekler:

bekledile gel-en yok gid-en yok. (RİA/TG, 200), içeri hiç kir-en, çiğ-an olmasa (KDİAT/AC, 183), o bizum ak-kuğ-i dereden (RİA/TG, 301), bit-tug-u-n-i koparacasun (RİA/TG, 223).

¹ bkz.: Günay. T., Rize İli Ağızları., Ankara, 2003, s. 186.

-ya:n, -yā:n

Bu sıfat-fiil, Türkiye Türkçesinde kullanılmaz, ancak Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında çok değişik varyantlarıyla sıkça kullanılır. Ağızların hemen hepsinde farklı kullanışlara sahiptir. Türkiye Türkçesinde bu yapıyla kullanılmaz, ama fonksiyon olarak Türkiye Türkçesindeki -an, -en sıfat-fiilinin tam karşılığıdır.

Edebî dilde ve Teke ağızında birbirinin aynı olarak -yan, -yā:n şeklinde kullanılır, olumsuzu da -ma, -me, -mı, -mi ekleriyle yapılır.

Bu sıfat-fiil, -an, -en sıfat-fiilinden farklı olarak geçmişte yapılmış olan şeyi değil de şu anda yapılanı anlatır

Gövnüme **gel-yā:n** za:tlar nāhi:li eymenç. /TEKA/ (IV-B, 106)

"Aklıma getirdiğim şeyler ne kadar korkunç."

Okuva **gel-me-yā:n** okuvçı okaşınnan belli. /TEKA/ (IV-A, 105)

"Okula gelmeyen öğrenci okumasından belli (oluyor)."

Nohur ağızında, ekin ünlüleri kısa olarak -yan, -yān şeklinde söylenir ve olumsuzu -ma, -mı, -mi ekleriyle yapılır.

Çilim **çäk-yān** a:dam uzak ılgapbilmāz. /NOHA/ (III-B, 76)

"Sigara içen adam uzun koşamaz."

Çilim **çök-me-yān** a:dam sagdın bolar. /NOHA/ (III-B, 77)

"Sigara içmeyen adam sağlıklı olur."

Yomut ağızında bu ekin kısa ünlülü olarak -yan, -yen, -yon, -yön şeklinde dört allamorfı vardır ve olumsuzu -mı, -mi ekleriyle yapılır.

Okı-yan oğlan özüne belli, derrev denlerinden şaylanya. /YOMA/ (V-B, 109)

"Okuyan oğlan kendini gösteriyor, hemen kendi yaşındakilerin içinden seçiliyor."

Bil-mi-yen a:dama gep düşündircek bolmo. /YOMA/ (V-B, 110) "Bilmeyen adama laf anlatacak olma."

Ersarı ağzında bu sıfat-fiil, -yo:n olarak uzun ünlülü ve tek şekillidir, olumsuz -mı, -mı ekleriyle yapılır.

Hökmetin tut-yo:n yo:lı ha:ş onat. /ERSA/ (Oç., 325).
"Hükümetin izlediği yol gayet iyi."

Onu bil-mi-yo:n za:dını şen nâ:dip bildi. /ERSA/ (I-B, 37)
"Onun bilmeyen şeyini sen nasıl bildin."

Kerki Grubu ağızlarında söz konusu sıfat-fiil, çok çeşitlilik gösterir. Şöyle ki; Kırköyli gepleşiğinde -yan, -yen, olumsuz -ma-yan, -me-yen; Mukrı ağzında -dıran, -diren, olumsuz -mı:dıran, -mi:diren; Surhı ağzında -dıra:n, -dıra:n, olumsuz -mıdıra:n, -mi:dıra:n; Hatap ağzında ise, -dıra:n, -dıra:n, olumsuz -may-dıra:n, -mey-dıra:n şekillerindedir.

Sizler al-yan bolsañız, na:ma iyseñiz men taya:r. /KERA/ (Ker.,123) "Sizler alsanız, ne yerseniz (yeyin) ben hazır".

Geç-mi: -diren diyä:nin öñünden diyekes öterti. /KERA/ (Ker., 123)
"Bazen yürümekte inat eden devenin önüne deveci (kervandaki develerin bakımını yapan develerin alışık olduğu kişi) geçirdi."

Uları ükte vile-diren yekke şol. /KERA/ (Ker. 123)

"Onları üstad bilen (kabul eden) sadece o."

Her kelho:za, her uçaska: i:vere-dıra:n a:damı va:r./KERA/(Ker., 123)

"Her kolhoza, her bölgeye gönderdiği adamı var."

Doğrı gel-dıra:nını aladır, doğrı **gel-mey-dıra:nını** almı:dır. /KERA/ (Ker. 123)

"Doğru gelenini almış, doğru gelmeyenini almamış."

-AcAk**Edebî Dil**

:

TT: -AcAk**TMT: -cAk****Ağızlar**

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında yaygın olarak kullanılan, aslı bir olan bu sıfat-fiil, her ağzın kendi fonetik özelliklerine bağlı olarak yani palatal ve labial singarmonizmin ve asimilâsyonların çok güçlü oluşuna ve olmayışına göre çeşitlilik gösterir: **-cak, -cek, -cok, -cök, -şak, -şek, -acak, -ecek, -ıcak, -icek, -cah, -acah, -cäh, -äcäh, -cag, -ceg, -cey, -ca:g**, gibi.

Olumsuz, **-ma, -mä, -me, -mı:, -mi:, -may, -mey** ekleriyle yapıldığı gibi dâ:l olumsuzluk edatıyla da yapılır.

Tüperñ atıp **bil-me-cek** a:damıñ bize gereği yo:k. /TEKA/ (IV-B, 103)

"Tüteği kullanamayacak adam bize lazım değil."

Şunu oka:p **bil-ceg-i** tapmalı. /TEKA/ (IV-B,)

"Şunu okuyub bileceği bulmalı."

Başar-cak işiñi gözleşen onat bolar. /ERSA/ (I-B, 35)

"Başaracağın işi arasan iyi olur."

Ö:züne ga:lşa, **et-me-cek** i:şi yo:k. /ERSA/. (I-B, 36)

"Kendisine kalsa, yapmayacak işi yok."

Bol-cok oglon başdan belli. /YOMA/ (V-B, 111)

"Olacak oğlan baştanbelli."

Dağı **aş-şak** a:dama menzeş mi şol, bellişi yo:k /YOMA/ (V-B, 28)

"Dağı aşacak adama benziyor mu o, belli değil."

Gör-cök, günü oñ tovukları guzzap başla:n şon bolcok. /YOMA/
(V-B, 29)

"Göreceği iyi günler tavukları yumurta vermeye başladıktan sonra olacak."

Ged-âcâh gelin, pikirlänip inniki gezek diydi. /NOHA/ (III-B, 130)

"Gidecek gelin, fikirlenip gelecek sefer dedi."

Oha-ma-cah oğlanı zo:r bilän ohatıp bolmaz. /NOHA/ (III-B, 131)

"Okumayacak oğlanı zorla okütmak olmaz."

Key-ceg ä.digim diyivem aldım. /KERA/ (Ker., 124)

"Giyecek çizmem deyip de aldım."

O:vada şonı **vil-me-ceg** ärkek yo:k. /KERA/ (Ker., 124)

"Köyde onu bilmeyecek erkek yok."

Kayna-cak dâ:l ça:yı kaynatdı. /KERA/ (Ker., 124)

"Kaynatılmayacak çayı kaydattı."

İy-cek na:nımam aldı, suwumam aldı. /KERA/ (II-B, 74)

"Yiyecek ekmeğimi de, suyum da aldı."

-AcAk sıfat-fiili, şekil bakımından Türkiye Türkçesi ağızlarında da aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere çok farklı fonetik varyantlara sahiptir. Anlam bakımından, Türkmenistan Türkçesindeki şekilleri Türkiye Türkçesine "...AcAk olan..." şeklinde aktarmak mümkündür. Türkmenistan Türkçesi ağızlarında genellikle sıfat yapan sıfat-fiil eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında sıfat, isim ve hareket isimleri de yapar.

Batı Grubu ağızlarında tespit edilebilen örnekler şunlardır:

millet bütün sin-cek govuğ ara:dı. (UIA/GG, 133), yat-cek yerim yok (UIA/GG, 133), tã sor-acah yerleri varsa (ZBKİA/EE, 88), gayfede otur-acah yir yoh (KIYA/AG, 150), gırmış-a-cah yer (MİA/CG, 200), he dey-ce'-ler-im-e unuTdum (GBAA/ZK, 89), dile-y-cey-n-i dedi (AAT/AC, 8), Pazar ol-oca:-n-da bi havta evel (KÜYA/TG, 178), gel-cey-i yolun üzeme (ADÜM-1/AC, 75), hücum it-ce-miz sırtda (GBAA/ZK, 9), sahlän-acah yer yoh (OAA/AC, 58), yir-ceK e:miz yok (GBAA/ZK, 55), hambar bulamaya buydeyi guy-acak

(AİAD/AC, 170), bu gün var-acağ-ımız-da (AAT/AC, 114), ol-cak bi iş (GBAA/ZK, 64), a:deT ol-cak kadar (KÜYA/TG, 137).

Doğu Grubu ağızlarından örnekler şunlardır:

sağla-y-acag-ı-n-ı düşündi (AİAD/AC, 6), ol-acağ-ı heş ta:min edilmez (KİA/ABE, 161), igit sar-acağ gollar var mende (AİAD/AC, 62), sig-acağ geder bir sahdıh (AİAD/AC, 28), çatla-y-ecağ kesdane (EYA/MS, 161), doğ-acağ biri (UMA/SÖ, 110), var-aja-ı sırada (KİA/ABE, 346).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarındaki şekillerinden örnekler şunlardır:

bu beyazın üzerine duş-e'ceğ-i-n-e (RİA/TG, 199), ver-eceg-i-n-i ruya:sında görmiş (RİA/TG, 242), dışarıya çık-acak sırada (RİA/TG, 185), sen bir çöylü erkeği:le evlen-ece:-n-e benim oglumla evlen (KDİAT/AC, 234), enginden geç-ecak bir iz agam (KDİAT/AC, 142), evlenduremiy-ec'e-u-n-i anladı (RİA/TG, 278)

Buraya kadar gördüğümüz sıfat-fiiller, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında çok yaygın olarak kullanılanlardır. Bundan sonra göreceğimiz çok sınırlı bir kullanım alanına sahiptirler. Nitekim yararlandığımız metinlerde bunlara çok az rastlanmıştır, kaynak kişilerden güçlükle tesbit edilebilmiştir. Bu yüzden bundan sonra verilecek sıfat-fiillere her ağızdan örnekler verilmeyecektir.

-r, -Ar**Edebî Dil****TT: -r, -Ar****TMT: -Ar****Ağızlar**

Edebî dilde bu şekilde olan sıfat-fiil ağızlarda yine her ağızın fonetik yapısına göre çeşitlilik göstererek **-ar, -er, -or, ör, -ır, ir, -ur, -ür** şekillerinde kullanılır. Olumsuzu, **-maz, -mez, -mas, -mes** ekleriyle yapılır.

Kör olmadık a:dam, **gör-ör** gözün gadrını bilmez. /TEKA/ (IV-B, 103) "Kör olmayan adam, gören gözün kadrini bilmez."

Gör-ör gözün gımmatı kör yanında bellidir. /YOMA/ (V-B, 116)

"Gören gözün kıymeti kör yanında belli olur."

Bize bir **gutar-maz** iş tapdılar. /YOMA/ (V-B, 117)

"Bize bir bitmeyecek iş buldular."

Mân **gör-är** gözümün ayrılıım. /NOHA/ (III-B, 72)

"Ben gören gözümünden oldum."

Ol **söw-är** ya:rınnan ayrılı. /NOHA/ (III-B, 73)

"O sevdiği yarından ayrıldı."

Bir bol-maz işe başgoşmayır. /NOHA/ (III-B, 129)

"Olmayacak bir işe girişmeyin."

Gör-er göze nemedegaymasa bolano:k. /KERA/ (II-B, 72)

"Gören göze bir şey etmese, olmaz."

Bit-mez iş bitircek bolsan, ya:rım li:tir alıp barma:ır gerek.

/KERA/ (II-B,73)

"Olmayacak bir işi halledecek olursan yarım litre (burada kastedilen votka) alıp varman gerekir."

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında -'r, -Ar, ekiyle çoğunlukla sıfat olarak kullanılan sıfat-fiiller yapılmaktadır.

-'r, -Ar ekiyle Türkiye Türkçesi ağızlarında da çoğunlukla sıfat olarak kullanılan sıfat-fiiller yapılır. Bu ekle sıfat-fiillerin isim olarak kullanılışları azdır.

Batı Grubu ağızlarından örnekler:

ol-ur ol-maz-a ben yar mı derim (OAAD/AC, 159), yüce dá başında bit-er ot olur (OAAD/AC, 162), allahtan gork-mas, guldan utan-mas (AlAD/AC, 142), tüken-mes gurbete düşürdüñ felek (AAT/AC, 129), kendini bil-mez serhoş (GBAA/ZK, 51), ağrı-r inci-r bir yer (MIA/CG, 199), oh-u-r yaz-ar olan kimselere (KIYA/AG, 150), oyn-a: garıları oynadır-larmış (UlA/GG, 133).

Doğu Grubu ağızlarından örnekler:

bu gid-er gel-mez-e men gedecem. (KlA/ABE, 280), özün bil-mez inen galhıf oturma (AlAD/AC, 90), elim yet-mez gönül yeten yêrdesin (AlAD/AC, 20), ahlı kes-mez adamlar (KlA/ABE, 337), görün-mez bi Allah (UMA/SÖ, 111).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarından örnekler:

babam kóye gel-ur gid-er-ler ile Türkça konuşurdui (RlA/TG, 186), gelem laf al-ar arkadaş'a (KDIAT/AC, 5).

-Dik**Edebî Dil****TT: -Dik****TMT: -dik, -dik****Ağızlar**

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok nâdir rastlanır, edebî dildeki gibi **-dik, -dik** şeklinde olup olumsuzu **-madık, -medik** şeklindedir.

Dayhanlar pagta yığıp, **yet-dik** hakını alyalar. /YOMA/ (II-B, 113)

"Çiftçiler pamuk toplayıp ücretlerini alıyorlar."

Artık, oğlunun toyuno âhli **tanı-dik-lar-ı-n-ı**¹ çağırdı. /TEKA/ (IV-B, 112)

"Artık², oğlunun düğününe bütün tanıdıklarını çağırdı."

Göker-medik ağaçların yerine tä:ze nahal oturtduk. /YOMA/ (V-B, 114) "Kuruyan ağaçların yerine taze fidanlar diktik."

Sân hām **bil-dig-iň-dän** ga:lma, äliñnän gälänini et. /NOHA/ (III-B, 84)

"Sen de bildiğinden kalma, elinden gelenini et."

Gör-mädig-im şo bolsun. /NOHA/ (III-B, 128)

"Görmediğim o olsun."

¹ Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında daha çok "tanıdık" yerine "tanış" kelimesi kullanılır, burada kaynak kişinin bizim sorumuz üzerine tanıdık kelimesini çok zorlanarak kullandığını gördük.

² Erkek adı.

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok az kullanılan –Dık sıfat-fiil eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında hem çok çeşitli fonetik varyantlarıyla hem de çok çeşitli fonksiyonlarıyla çok işlek olarak kullanılır.

Batı Grubu ağızlarından örnekler:

Halaşlı kıyünde gör-düğ-üm guzel (KIYA/AG, 149), ne tavuĥ gorduĥ ye-me-dik, ne bostan gorduĥ yol-ma-dıĥ (MIA/CG, 198), a:şıĥııı ya sev-diĝ-i olur, ya al-diĝ-i-olur (UIA/GG, 133), millet yataĥ-dan galk-dıı vahd (ZBKİA/EE, 88), pilavın yi-diĝ-i-n-i yiyor, yi-me-di:-n-i saçıp gediyoır (OAAĞ/AC, 45), tarif et-tik-ler-i yer (ADÜM-I/ac, 62), baharda git-ti:-miz yerle (KÜYA/TG, 155).

Doĝu Grubu ağızlarından örnekler:

senin ver-dig-i-n-e şükür ederem (AİAD/AC, 29), yat-dıĝ-ı, gah-diĝ-ı, isgan tut-duĝ-u köy buradıır (KİA/ABE, 217), beĝen-dig-iz gırĥ gene at (KİA/ABE, 190), tanı-dıĥ adam (KBAYA/AB, 63), yoĝır-dıĥ-lar-ı ĥamur (UMA/SÖ, 111), de-dük-ler-i yemiş (EYA/MS, 160).

Kuzeydoĝu Grubu ağızlarından örnekler:

Ne gonuş-duk-lar-ı-n-ı dinniya (KDİAT/AC, 102), yiyecek ol-duu-muz madde (RİA/TG, 254).

-mıſ

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında artık sıfat-fiil fonksiyonunda çok ender kullanılan bu şekile, taranan metinlerde de rastlanılmadı. Kaynak kişiler de âdeta söz birliği etmişçesine sadece "okumuş adam" kalıbını kullandılar.

İ:İde oku-muş adamlar ba:r /YOMA/ (V-B, 115)

"Halkın içinde okumuş a:damlar var."

Bu kitap diňe oku-muş a:damlar ba:rada. /TEKA/ (IV-B, 111)

"Bu kitap sadece okumuş adamlar hakkında."

Oku-muş a:dam ö:zünü görkezyo:r. /ERSA/ (I-B, 45)

"Okumuş adam kendini gösteriyor."

-mıſ sıfat-fiili, Türkiye Türkçesi ağızlarında da çok kullanılmamakta olup, cümlede sıfat ve isim olarak kullanılan kelimeler yapar. Fonksiyon olarak Türkmenistan Türkçesinden farklı değildir.

Batı Grubu ağızlarından örnekler:

yan-mıſ-a mevlam sabullar versin (OAAD/AC, 73), verane bekle-mıſ baykuşa döndüm (AAT/AC, 146), meydana için kazıl-mıſ yer (KÜYA/TG, 145), yüñlûden dikil-mıſ don (AİAD/AC, 189), hepsi de bunnan ol-muş iş (GBAA/ZK, 97), hallel süd em-mıſ bir gız (KIYA/AG, 150), gohün-muş gıl şalvar (MİA/CG, 198), yetiş-mıſ bir ozanım (UİA/GG, 133),

Doğu Grubu ağızlarından örnekler:

Emmin oğlunun yihıl-mıſ-ı buradı (KİA/ABE, 351), ohuma-mıſ-a cahal deller (KİA/ABE, 244), yanma-mıſ közi benem (UMA/SÖ, 245).

Kuzeydoğu Grubu ağızlarından örnekler:

koydiler peni kün körme-mıſ otaya (KDİAT/AC, 240), selam verme-mıſ olu mi (RİA/TG, 213).

-mALI

Bu ek de aynı bir önceki -miş, -miş gibi çok sınırlı olarak hatta artık sadece "yer" kelimesiyle özdeşleşmiş bir şekilde kullanılmaktadır.

Garnı nohur obo:şı bu yerlerde gör-meli yerlen biri. /TEKA/ (IV-B, 110)

"Garnı Nohur köyü buralarda görülecek yerlerin biri."

Meniñ git-mäli yerim, gör-mäli a:damım ma:r. /NOHA/ (III-B, 110)

"Benim gitmeli yerim, göreceğim bir adamım var."

Män get-mäli däl yere getdim. /NOHA/ (III-B, 83)

"Ben gidilmemesi gereken yere gittim."

Meniñ et-meli i:şim köp. /ERSA/ (I-B, 43)

"Benim yapacak işim çok."

Bu yere gel-meli a:damlar dä:l-de, gel-meli dä:l a:damlar gel-yo:r. /ERSA/ (I-B, 117)

"Buraya gelmesi gerekenler değil de gelmemesi gerekenler geliyor."

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında çok ender kullanılan -mALI sıfat-fiil eki, Türkiye Türkçesi ağızlarından sadece doğu Grubu ağızlarında kullanılmaktadır.

ikisi de birbirinden ög-meli can gurban eylerem ikisine de men (AİAD/AC, 62), yetişib meyvası der-meli çağdı (KİA/ABE, 301).

ZARF – FÜLLER

V. ZARF-FİLLER (HAL İŞLİKLER)

- ıp, -ip

-up, -üp

Edebî Dil

TT : -ıp, -ip, -up, -üp

TMT : - p,-ıp, -ip, -up, -üp

Ağızlar

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında çok yaygın olarak kullanılır. Zarf-fiil olumlusu aynen edebî dildeki gibidir, ilerde göreceğimiz gibi olumsuzlarında farklılık gözlenir.

ERSA : Da:yım bu gezek köynek al-ıp berdi. (I-B, 44)

"Dayım bu defa elbise alıp verdi."

KERA: Kulagından tut-up zerda:-l(ı)a: va:g-l(a)a:p goydı. (Ker., 126) "Kulağından tutup zerdaliya bağlayıp koydu."

NOHA: Boş suratını wär diy-ip yalvaradınız. (III-A, 182)

"Boş (kuru, öylesine) fotoğrafını verin deyip yalvarıyordunuz."

TEKA: Ca:η ed-ip yöröno:klar. (IV-A, 7)

"Telefon açıp durmuyorlar."

YOMA: Dünyägözel kita:p oka:p otı:r. (V-B, 119)

"Dünyagözel¹, kitap okumaktadır."

¹ Kadın adı

Bu zarf-fiilden sonra gelen kelime eğer ünlüyle başlıyor ise, ekin "p" sesi tonluşarak ek -v, -ıv, -iv, -uv, -üv şekline kullanılır. Ağızların çoğunda bu özeliğe rastlanır.

Ekem hat yaz - ıv otı:r /ERSA/ (I-B, 51)

"Ablam mektup yazıp duruyor."

Sen ba:zardan gör-üv al. /YOMA/ (V-B, 34)

"Sen pazardan görüp al."

Haram halal diymän gelen za:dı al-ıv otı:r. /TEKA/ (IV-B, 130)

"Haram helâl demeden gelen şeyi alıp duruyor."

Hallı, zerda:lını töl-äv aldı. /KERA/ (II-B, 117)

"Hallı² zerdaliyi (parasını) ödeyip aldı."

Bu zarf-fiilden sonra gelen kelime "ğ", "g" sesleri ile başlarsa ekin "p" sesi değişerek ek -k, -ık, -ik, -uk, -uk şeklini alır.

Sen ba:zara bar-ık gayt. /YOMA/ (V-B, 119)

"Sen pazara varıp dön."

Gelni al-ık geldi mi diydi. /KERA/ (II-B, 88)

"Gelini alıp geldi mi, dedi."

Ol i:şdän gaç-ık gälli. /NOHA/ (III-B, 99)

"O işten kaçıp geldi."

Öyün açarı yit-ik gitdi. /TEKA/ (IV-B, 31)

"Evin anahtarı yitip gitti."

Bayramçılıkda atamı gör-ük gelecek. /ERSA/ (I-B, 52)

"Bayramda dedemi (baba tarafından) görüp geleceğim".

² Erkek adı

Yine bu zarf-fiilin kısaltarak **-ı, -i, -u, -ü** şeklinde "p" sesi olmadan ve hatta **çık-, çek-, ak-, yak-, dök-** gibi "k" sesleri ile biten tek heceli kelimeler "ğ", "g" sesi başlayan kelimelere bağlandığında hiç kullanılmadığı görülür:

Stoldan kâ:seni **al-ı gel**. /KERA/ (II-B, 77)

"Masadan kâseyi alıp gel."

Gefi dinlemä:n, **dök** göyverdi. /YOMA/ (V-B, 33)

"Lafı dinlemeden, **döküp** koyverdi."

-ıp, -ip, -up, -üp, -p zarf fiilin olumsuzu yukarıda da belirttiğimiz gibi çeşitlilik gösterir. Şöyle ki; **-ma:n, -mä:n, -ma:nı, -mäni, -m:yap, -miyâp, -meyin, -miyin, -may, -mı:n, -mi:n** gibi şekillerle sözkonusu zarf fiilinin olumsuzu yapılır.

Geçi:ni kow-ma:n yörseñ, alma:nı döwer. /KERA/ (II-B, 90)

"Keçi:ni kovmayıp dursan, elmayı (budaklarını) kırar."

Ul zatları **al-meyin** getdi. /NOHA/ (Oç., 333)

"O şeyleri almayıp gitti."

Gaharım **gel-mä:n** şon oturuverdim. /YOMA/ (V-A, 171)

"Sinirlenmediğim için oturuverdim."

Ol hi:ç kime **ayıt-ma:n** gidipdir. /TEKA/ (Oç., 332)

"O hiç kimseye söylemeden gitmiş."

Ol nä:me içmiya:**p** dur onu. /ERSA/ (Oç., 332)

"O ne, onu içmeden duruyor."

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü **-p** zarf-fiil eki, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında türlü fonetik hâdiselerden çok değişik şekillerde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu kadar çeşitlilik gözlenmez. Türkiye Türkçesi ağızlarında ünlüyle biten kelimelere ek, Türkmenistan Türkçesindeki gibi doğrudan eklenmesi araya "y" yardımcı ünsüzü getirilerek **-ıp, -ip, -up, -üp** şekilleri korunur. Türkiye Türkçesi ağızlarında ek, genellikle **-ıp, -ip, -up, -üp** şeklindedir. Sadece Terekeme

ağzında son ses sızıcılaşarak –ıf, -if şeklinde kullanılır. Diğer ağızlarda sızıcılaşmalar “b” sesine yakındır.

Allah heyre çevürsün senin hâlini di-if çek-if gidir. (KİA/ABE, 353), soyra tekrar kah-ıp arabıya bin-ip sanayiye gidecagam (UMA/SÖ, 150), bana tüpur-up gidilar. (KBAYA/AB, 96), hemen çarşıda sat-ıp geliyo (UİA/GG, 135), gid-ip gelerekten oruş bayramını geçiririz (KİYA/AG, 151), parasını tırtıkla:-p gaçıyo (KÜYA/TG, 113), yohsa göz yum-up geçiyim (MİA/CG, 262), zabah gah-ıb da çay etme vahdı yohmuş garının biliyon mu? (ZBKİA/129).

-mAzdAn**Edebî Dil****TMT: -mAzdAn**

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında -madan, -meden zarf-fiil eki yoktur. Bunun yerine aynı fonksiyonda -mazdan, -mezden eki kullanılmaktadır.

ERSA: Olar şen gel-mezden öň gitdiler. (I-B, 50)

"Onlar sen gelmeden önce gittiler."

KERA. Gelsene, şonu gör-mezden çalışalı. (II-B, 85)

"Gelsene, şunu (o) görmeden değiştirelim."

NOHA: O bu işi bil-mezden etdi. (III-B, 96)

"O bu işi bilmeden etti."

TEKA:Atam pahir her gün yat-mazdan öň daşarda gezelenç ederdi. (IV-B, 127)

"Rahmetli dedem, her gün yatmadan önce, dışarda gezintiyeye çıkardı."

YOMA: Öň pikirlen-mezden bir gef aytmalı dā:l (V-B, 125)

"Öncesinden fikirlenmeden bir laf etmemeli."

Yukarıdaki -mAzdAn zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesi edebî dilinde yoktur. Ancak, Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında bulunmaktadır.

peamberimizin dinine gir-mezden buni severdi (RİA/TG, 265), oğlan gör-mezden kimse göremez (UMA/SÖ, 198), kız gel-mezden evvel meseleyi hamamcıya a:nadır. (AAT/AC, 118), gelin ol-mazdan evvel, husûsü bir halıktan çuval yapılır (KÜYA/TG, 239).

-dikça**Edebî Dil****TT: -dikça****TMT: -dikça**

Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki şekli edebî dildeki gibidir, yalnız ağızlarda geldiği köke bağlı olarak yuvarlak şekilleri de kullanılmaktadır. .

ERSA: A:dam bu kita:bı oka-dikça oka:şı gel-yo:r. (I-B, 49)

"İnsan bu kitabı okudukça okayası geliyor."

KERA: Kerpiç guy-dukça güwci artadır. (II-B, 84)

"Kerpiç dökdükçe gücü artmış."

NOHA: Ora:zın gayreti oka-dikça köpeldi. (III-B, 95)

"Oraz'ın gayreti okudukça arttı."

TEKA: Onı dinle-dikçe oturmak mümkin dä:l. (IV-B, 126)

"Onı dinledikçe oturmak, mümkün değil."

YOMA: Hal-ovha:lımız git-dikçe govlaşya. (V-B, 123)

Durumumuz gittikçe iyileşiyor."

Bu birleşik zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesindeki şekilleriyle kullanılmaktadır.

vur-dukça galgır göbei (UIA/GG, 137), vur-dihça teri ahar keçeye (UMA/SÖ, 187), başı boğ-dukça gırdıdih (MIA/CG, 202), namazı gıl-dihça dua eylerim. (KIYA/AG, 154).

-ALI**Edebî Dil****TT: -ALI****TMT: -aLI**

Türkmenistan Türkçesi ağızlarında da ek edebî dildeki gibi -alı, -eli şeklindedir.

ERSA: Şu yerden kerven geç-eli bā:ri üç gün geçdi. (I-B, 48)

"Şuradan kervan geçeli beri üç güç geçti."

Lä:kin Moskovı gör-mey-eli bā:ri on yıl bolupdur. (I-B, 47)

"Lākin Moskova'yı görmeyeli beri on yıl olmuş."

KERA: Gel-eli vāri üçüsinā:m aladır. (II-B, 82)

"Geleli beri üçünü de almış."

NOHA: Ol bizā gāl-āli bāri ö:zini gowı duydı. (III-B, 93)

"O bize geleli beri kendini iyi hissetti (hissediyor)."

TEKE: Tāze arçın gel-eli bā:ri köp za:t düzeldi. (IV-B, 124)

"Köye yeni muhtar geleli beri çok şey düzeldi."

Orazın bu tövörögö gara:p bərm-ā:li köp vagt geçdi. (IV-B, 125)

"Oraz'ın bu çevreye bekçilik etmeyeli beri çok zaman geçti."

YOMA: Ya:d i:llere bar-alı bāri gatı köşendim. (V-B\ 32)

"Yadellere varalı beri çok zorluk çektim."

Üssüni yatık goym-a:lı hamı:r turşa:nak. (V-B\ 31)

"Üstünü kapatmayalı beri hamur ekşimedi."

-ALI zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da Türkmenistan Türkçesi ağızlarındaki şekil ve fonksiyonuyla kullanılır.

o öl-eli atmış beş sene oldu (UIA/GG, 135), büyüdüm büyü-y-eli (KIYA/AG, 152), dört yüz beş yüz sene oluyu bura yerleş-eli (MIA/CG, 297).

-IncA**Edebî Dil****TT: -IncA****TMT: -I:nçA****ERSA: Şi kalho:zı düz-I:nçä köp ya:dadım. (I-B, 78)****"Şu kolhozu düzene koyuncaya kadar çok yoruldum."****KERA: İn kettesi var-ı:nça kiçisi geleno:k (Ker., 126)****"En büyüğü varınca, küçüğü gelmiyor."****NOHA: Ol hä:kimi gör-I:nçä wagt geçär. (III-B, 92)****"O valiyi görünceye kadar zaman geçer."****TEKA: Üş şa:n a:dam yolun çatırına bar-ı:nça durya:lar. (IV-B, 123)****"Üç tane adam yolun kavşağına varınca duruyorlar."****YOMA: Men bar-ı:nçam garaşır. (V-B, 122)****"Ben varıncaya kadar bekleyin."**

Zaman bildiren zarf-fiiller yapan bu ekin yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere Türkmenistan Türkçesi ağızlarında "-a/-e kadar" fonksiyonu hâlâ yaşamaktadır. Ayrıca, yukarıda Yomut ağızındaki örnekte görüldüğü gibi ek, Türkiye Türkçesi farklı olarak şahıs ekleri de alabilmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında da ek, hem zaman bildiren zarf-fiiller yapar, hem de bazı ağızlarda -a/-e kadar fonksiyonunu devam ettirir.

vermedi haklarımı öl-ünce yidi (UİA/GG, 136), ölü dey-ince sayılın esgerini deyo (KÜYA/TG, 183), hızır var-ınca bunu eve gomamış (KIYA/AG, 151), anası egil-ince boynından yapışır. (UMA/SÖ, 219).

-A

Edebî Dil

TT: -A

TMT:-A

Türkmenisten Türkçesi ağızlarının hepsinde olmayan az kullanılan bir zarf-fiil ekidir.

Bak-a bak-a yüzüne doya bilmedim. /TEKA/ (IV-B, 129)

"Baka baka yüzüne doymadım."

Män oňa dey-ä dey-ä beyza:r boldum. /NOHA/ (III-B, 98)

"Ben ona diye diye bî-zâr oldum."

Ol garaş-a garaş-a başlığı görübilmän geldi. /YOMA/ (V-B, 120)

"Ô bekleye bekleye başkanı göremeden geldi."

-A zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da tek başına kullanılmayıp tekrar gruplarında kullanılır.

bağınan bağlıydıh çek-e öke gayyım ola diye (MİA/CG, 254), ürüzgar sürükle-y-e sürükle-y-e vapır varmış ıTanbula (KIYA/AG, 262), davıl çal-a çal-a gız evine giderle (KÜYA/TG, 170), tabi saviştı ağıl-y-a ağıl-y-a geri döndü (UMA/SÖ, 247), dolaş-a dolaş-a mezerler içinden (UİA/GG, 134).

-ka:, -kä:

Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında yaygın olarak kullanılan bu zarf-fiil eki –An ve –cAk eklerinden sonra gelip üzerine ilginç bir şekilde iyelik menşeli şahıs ekleri de alır.

Al-cak-ka:-m bercek dâ:l diyiv ayttı. /ERSA/ (I-B, 120)

“Ben alacak iken vermeyeceğim, dedi.”

Al-an-ka:k o:va: baralıñ. /KERA/ (II-B, 123)

“Almışken köye varalım.”

Yoldaşlarıñ hahını **iy-cek-kä:** üssü açıldı. /NOHA/. (III-B, 137)

“Yoldaşları hakkını yiyecek iken, gerçekler ortaya çıktı.”

Puluñı **al-an-ka:ñ** a:zza-kä:nne peyda:sı volor. /TEKA/ (IV-B, 162)

“Parasını almışken aza çoğa faydası dokunur.”

Telma:n ırayo:n(in)nan **gel-cek-kä:-m** tevi:pler derman taptı(V-B, 149) “Telmân ilçesinden kalkıp gelicekken tabipler ilaç buldu.”

-ka:, -kä: zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde “iken” anlamını verir. Türkiye Türkçesi ağızlarında ender olarak bu zarf-fiilin –ka, -ke şeklinde benzeri görülür, ancak ek fiillere doğrudan eklenir, yani Türkmenistan Türkçesindeki gibi –An, –cAk ekleri üzerine gelmez. Ayrıca şahıs ekleri de olmaz.

adam ömele gelir-ke, gide:kene işi bişirdik (KÜYA/TG, 230),
Gomşuda var-ı-ka kime boyun eymeli. (KDİAT/AC, 108)

Türkiye Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında çok yaygın olarak kullanılan -arak, -erek zarf fiili Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında kullanılmamaktadır. Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında, -arak, -erek manası veren ve çok çeşitli varyantları olan şu zarf fiil ekleri kullanılır:

-a:gada, -a:gadan
 -ä:gede, -ä:geden
 -a:ga, -ä:ge
 -a:kga, -a:kka
 -ä:kge, -ä:kke
 -a:kgada, -a:kkada
 -ä:kgede, -ä:kkede
 -ı:kga, -ı:kka
 -i:kge, -i:kke
 -ı:ka, -i:ke
 -ı:va, -i:ve
 -ı:vada, -i:vede
 -ı:pada, -i:pede
 -ı:pcık, -ı:pçık
 -i:pcık, -i:pçık

Bu zarf-fiillerin sadece -a:gada, -a:gadan, -ä:gede, -ä:geden şekilleri edebî dilde kullanılır, diğerlerinin hepsi de bir ağızda kullanılmaz, belli ağızlar belli şekilleri kullanılırlar. İncelemeye konu olan ağızlardaki kullanımları şöyledir:

Şu yassığı ganḡaḡ aṣaḡına goy-a:gadan bilçekini çekä:yeris. /TEKA/ (IV-B, 122)

"Şu yastığı eşek semerini aṣaḡına koyarak, bilçekini³ çekiyoruz."

Ol bizä gäl-ä:kgede dārrö:w gürrüne baṣladı. /NOHA/ (III-B, 91)

"O bize gelerek hemen konuya geçti."

³ bilçeki. Atların eyerini, eşeklerin semerini hayvanın sırtından düşmesin diye hayvanın karnından dolandırılarak eyere veya semere sıkıştırılarak bağlanan kalın ip. Anadolu'da "golan" denilir.

Ol älinä tayagı al-a:gadan maņa topullı. /NOHA/ (III-B, 90)

"O eline değneği alarak bana saldırdı."

Atıñ çekisini çek-ä:geden, başdım gamça:. /YOMA/ (V-B, 126)

"Atın çekisini çekerek vurdum kamçıyı."

Çörök bişir-ä:kge, gün göryä. /YOMA/ (V-B, 141)

"Ekmek pişirerek geçimini sağlıyor."

Ça:y ber-ä:kgede, eyyesini ıra:zı etdi. /ERSA/ (I-B, 14)

"Yemek vererek sahibini razı etti."

Kä:vagt ö:züm gel-i:pcik övrencek. /KERA/ (Ker., 126)

"Ara sıra kendim gelerek öğreneceğim."

SONUÇ

Türkmenistan Türkçesi ağızlarının morfolojik yönden Türkiye Türkçesi ağızları ile karşılaştırılması neticesinde görüldü ki, iki şive arasında morfolojik yönden temel hususlarda bir farklılık söz konusu değildir. Zaten, Oğuz grubuna ait iki şivenin arasında morfolojik bakımdan ciddi farklılıkların bulunmaması, beklenen tabii bir netice idi. Bu çalışmada yüzlerce ek değerlendirildi. Bunların sayısı göz önüne alındığında farklılık gösteren ekler son derece azdır. Aslında farklı gibi görünen şekillerin çoğu, kelime ve eklerdeki ses değişmelerine dayandıkları için morfofonemik özellik taşımaktadır.

Türkmenistan Türkçesinde bulunan yapım eklerinin tamamına yakını inceleme bölümünde değerlendirildi. Ancak, Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında işlek olmayan, nadir olarak kullanılan bazı eklerle incelenen metinlerde rastlanılamadı. Çok az sayıdaki bu ekler şunlardır.

İsimden İsim Yapan Ekler

- sov	damaksov	"obur"
- ç	kekeç	"kekeme"
- cImAk	akcımak	"beyazımsı"
-lAk	garınlak	"göbekli"
-mtık	acımtık	"acımsı"

Fiilden İsim Yapan Ekler

- cAm	yıgcam	"sık, gür"
- AmAn	ölemen	"ateşli, müptelâ"
- AcIn	emecin	"çok emen, emici"
- tAy	gurultay	"kurultay"
- vuk, -vük	cıgıldavuk	"gıcırtilı ses çıkaran"
	şarılavuk	"şelâle"
-gAnçAk	başgançak	"basamak"

İsimden Fiil Yapan Ekler

-rA-	garañkıramak	"alaca karanlık olmak"

Fiilden Fiil Yapan Ekler:

- AñkırA - yetenkirle - "yetişmek, varmak"
- cAr - ölcer - "nemlenmek"
- mAIA- ıkmala "eli boş gelmek"

Türkmenistan Türkçesinde olup, Türkiye Türkçesinde bulunmayan bazı yapım ekleri vardır. Az sayıda olan bu ekler şunlardır:

İsimden İsim Yapan Ekler

- cAñ
- -IAk
- -mtlk

Fiilden İsim Yapan Ekler

- °ñ
- Ant
- cAñ
- ğır, - gir
- ğıt, - git
- mıt, -mit
- mıt / - mit
- vul
- avul
- vuk / - vük
- gAñçAk

İsimden Fiil Yapan Ekler

- rA-

Fiilden Fiil Yapan Ekler

- AñkırA -

- kez -
- slrA -
- cAr -

Türkiye Türkçesinde olup Türkmenistan Türkçesi edebî dilinde ve ağızlarında rastlanılmayan ekler ise şunlardır:

İsimden İsim Yapan Ekler

- Ar
- clAylın
- Aç
- şın, -şin
- sAl
- GIL
- mtırak

Fiilden İsim Yapan Ekler

- ArI
- AmAç
- sAl
- PAk
- vAn
- cAk
- cAmA
- ebe
- AmAk

Fiilden fiil yapan eklerden sadece - gur - , - gür - ekine Türkmenistan Türkçesinde rastlanılmamıştır. Aynı şekilde, isimden fiil yapan eklerden sadece -msa-, -mse- eki de Türkmenistan Türkçesinde bulunmamaktadır.

İnceleme bölümünde değerlendirilen çok sayıdaki yapım ekine mukabil bu kadar sınırlı sayıdaki ekin farklılık arz etmesi, iki şive

arasında büyük farklılıkların olduğu anlamına gelmez. Yapım eklerinin büyük çoğunluğu Türkmenistan Türkçesi ağızlarında ve Türkiye Türkçesi ağızlarında aynı şekil ve fonksiyonda kullanılmaktadır. Örneklerde görüldüğü üzere fonksiyon farklılığı olan ekler son derece azdır. Türkiye Türkçesi ağızlarında çok işlek olmayıp, Türkmenistan Türkçesi ağızlarında daha işlek olan veya Türkmenistan Türkçesi ağızlarında işlek olmayıp Türkiye Türkçesi ağızlarında daha işlek olan yapım ekleri de çok sınırlı sayıdadır.

Çekim ekleri bahsine gelince, konkret hâzirki zaman, hâzirki öten zaman, işliğin hıyal şekli gibi zamanların, gereklik kipinin –malı, –meli' den başka –malıdır, –melidir ekleri ile yapılması, gelecek zaman ve gereklik kipinin şahıs zamirleri ile çekilmesi, isim-fiilin eken' li şekillerinin bulunması Türkmenistan Türkçesi ağızlarına mahsustur. –yan:n, yâ:n sıfat-fiili, –ka:, –kâ, – a: gada, , –âgadan, – a:ga, –âge, –a:kga, –a:kka, –â:kge, –â:kke, –a:kagada, –a: kkada, vb. zarf – fiill ekleri Türkmenistan Türkçesi ağızlarında olduğu halde Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunmamaktadır. Bu hususlar dışında diğer çekim eklerinde Türkmenistan Türkçesi ağızları ile Türkiye Türkçesi ağızları arasında bir ayrılık söz konusu değildir. Diğer farklılıklar yukarıda da ifade edildiği gibi bazı ses hâdiselerinden kaynaklanan fonetik farklılıklardan ibarettir.

Bu çalışma sonucunda Türkmenistan Türkçesi ağızlarıyla Türkiye Türkçesi ağızları arasında önemli farkların olmadığı görüldü. Bu da bize gösteriyor ki, Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Türkmenler ile orada kalan Türkmenler zamanla farklı yazı dilleri oluşturmuş bulundursalar da, asırlar sonra bile hâlâ aynı şekilde konuşmaktadırlar. Bu sonuç, her Türkmeni heyecanlandırmaya yetecek kadar dikkate değerdir.

Bir diğer önemli tespit de, Türkmenistan Türkçesi ağızlarının, Türkiye Türkçesi ağızlarından Doğu Grubu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarına oranla, Batı Grubu ağızları ile daha büyük benzerlikler göstermesidir.

Bu çalışma, önemsiz sayılabilecek bir takım farklılıklarla değişik ağızları konuşan etnik kökeni tartışmasız aynı olan Türkmenistan ve Türkiye Türkmenlerinin, farklı coğrafyalarda, farklı siyasî birlikler altında asırlarca birbirinden uzakta yaşamış olmalarına rağmen dil müşterekliğini ne kadar sağlam bir şekilde koruduklarının çok müşahhas bir delilidir. Türkmenistan ve Türkiye Türkleri arasındaki bu müştereklik, sadece dil hususunda değil bir milleti millet yapan bütün unsurları bünyesinde toplayan bir müşterekliktir.

Türkmenistan'daki Türkmenler de bu hususlara son derece müdriktirler. Sözlerimi bu fikrimin bir teyidi mahiyetinde, Türkmenistan'ın değerli devlet başkanı Sayın Saparmurat Türkmenbaşı'nın şu veciz sözleriyle tamamlamak istiyorum:

" Bağımsızlığımızı ilân ettiğimiz gün Türkmenistan ile Türkiye, iki devlet bir millettir diye ifade ettim. Çünkü Oğuz, bir anlamda Türkmen demektir. Oğuz dili Türkmen dilidir. Selçuklu ve Osmanlının dili de Türkmen dilidir. Günümüz Türkiye Türkçesi biraz farklılaşan Türkmen dilinden ibarettir. Dinimiz, kültürümüz, kanımız birdir. Biz Türkmenler bununla iftihar ediyor, Türk kardeşlerimizden de bunu bekliyoruz."⁴

⁴ Türkmenbaşı, Saparmurat, Ruhnama, Aşkabat, 2001, s.210.

KAYNAKÇA

- Abdiyev, A., Türkmen Dilinin Dialektiki (Şiwe) Ayratınlıkları Baradaki Edebiyatılar, Aşgabat, 35-74-88.
- Acar, Turgut, Artvin ve Yöresi Ağızları, Atatürk Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1972.
- Akalın, Mehmet., Tarihi Türk Şiveleri, Atatürk Üniversitesi Yay. 551, Ankara 1979.
- Akbaş, Ali., Yapalak-Ekinözü Ağzı, H. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985.
- Akkaya, Resmi., Tokat Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969-70.
- Akmamedov, M., "Türkmen Dilinin Garadaşlı Dialektinin Leksikası Hakkında." Türkmenistan SSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetlik Iliminin Seriyası., Aşgabat, 1973 Y. N4 S.6-66.
- Akmamedov, M., Türkmen Dilinin Garadaşlı Dialektinde Degişlilik ve Durmuş Kategoriyalarının Kabir Ayratınlıkları // TSSR IA Habarları. Cemgiyetçilik Ilimların Seriyası, Aşgabat, 1974-W-6-S.72-75.
- Akmamedov, M., "Garadaşlık Dialektinin Kabir Fonetik Ayratınlıkları." , TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetlik Iliminin Seriyası., Aşgabat, 1974 Y., S.84-89.
- Akmamedov, M., Dilin Dialektlerinin Atlası. Yaş Kommunist. Aşgabat, 1977 y. 29 Mart.
- Akmamedov, M., "Garındaşlık Anladyan Sözler." /Dialektologik Atlasların ve Kartaların Mısalında./ Türkmen Dili Hem Edebiyatı., Aşgabat, 1992 Y. N6, S.45-46.
- Aksoy, Hikmet., Gümşühacıköy Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1973-74.
- Aksoy, Ömer Asım., Gaziantep Ağzı, TDK Yayınları, İstanbul, 1945.
- Akyol, Kadir., Suşehri Ağzı, 1972-73.
- Altınkaynak, Erdoğan., Yerköy Ağzı, F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1984.
- Amansarıyev, Cumamırat., Türkmen Dialektologiyası , Aşgabat, 1970.

- Amansariyev, C., Türkmen Dialektologiyası. Yokarı Okuv Cayının Filologik Fakultetinin Talıpları Üçin Gollanma. P.Azımovın Redaksiyası B/N Aşgabat, Türkmenistan. 1970y. B N1 380s. 74p.
- Amansariyev, C., Türkmen Dialektologiyasından Praktikum. Aşgabat, A 1973 y. 188s. (TSSR-In Halk Magarıf Ministrliği. A.M.Gorkiy Ad. TDU)
- Amurbeyli, S.B., O Toponime "Aran" Per. Instituta Geografii. A.N.Azerbaycana. 1992y. T-23. S.47-56.
- Anamurlu, Halit Turhan., Anamur Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1953.
- Anasız, Muharrem., Mucur Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1963.
- Annanurov, A., Türkmen Dilinin Ersarı Dialektinde Uzun Ve Gıska Çekimlilerin Ulanılış Ayratınlıkları // TSSR IA-Nın Dil Bilim Institutının İşleri, Aşgabat, 1962-Goyb. 4-S.10-15.
- Annanurov, A., Türkmen Dilinin Ersarı Dialektinde Uzun Ve Gısça Çekimlilerin Ulanılış Ayratınlıkları // Trudı Instituta Yazıkov I Literaturı. Aşgabat, 1962y.-Vıp.4-S.207-214.
- Annanurov, A., Enev Dialektinin Kabir Fonetik Ayratınlıkları. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımının Seriyası. N5 A; TSSR IA-Nın Neşiriyatı. Aşgabat, 1964y. S.83-91.
- Annanurov, A., K Voprosu O Klassifikasii Dialektov Turkmenskogo Yazıka, İzv. AN TSSR Ser. Obşestv Nauk, Aşgabat, 1967, N2, S.52-60.
- Annanurov, A., Çekimli Fonemaların Gabatlaşması Boyunça Ersarı Dialektinin Esası Ayratınlıkları. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımının Seriyası. Aşgabat, 1970y. N5, S.61-69.
- Annanurov, A., Türkmen Dilinde Ersarı Dialekti. Annanurov A, Berdiyev R, Durdiyev N, Şamıradov P. TSSR-In IA-Nın Korrespondent Agzaları. M.Ya.Hamzayevin Redaksiyası B/N. Aşgabat, 1972y. 234s.
- Annanurov, A, A, N.Samoyloviç., Teke Dialekti Hakında // TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımların Seriyası, Aşgabat, 1981-W.3-S.28-31.

- Arazkulyev, C., Karakalpakistan ASSP'nın Dörtkölü Rayonundaki Türkmen Birleşikleri, A.M. Gorkiy Ad. Türkmen Döwlet Üniversitesi, Aşgabat, 1961.
- Arazkulyev, S., Türkmen Dilinde "Oran" Sözi. İzvestiya. AN TSSR Seriya Obşestvennıh Nauk. Aşgabat, 1965y. N4, S.91-92.
- Arazkulyev, S., "Ayterek" Sözi Barada. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımının Seriyası. Aşgabat, 1969y. N2, S.85-87.
- Arazkulyev, S., Ve Diğlerleri; Türkmen Dilinin Gısgaça Dialektologik Sözlüğü, Aşgabat, 1977.
- Arazkulyev, S. A., P.Poseluyevskiy Ve Türkmen Dilinin Dialektlerinin (Şivelerinin) Övrenilişi // TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımların Habarlarının Seriyası, Aşgabat, 1984y.-W.6-S.11-14.
- Arazkulyev, S., Türkmen Dilinin Çarcöv Dialekti // TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımların Seriyası, Aşgabat, 1984-W.1-S.82-85.
- Arazkulyev, S., Farap Dialektinde Garındaşlık Terminleri // IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımlarının Seriyası. Aşgabat, 1985-W-5-S.82-86.
- Arazkulyev, S., Türkmen Dilinin Farap Dialektinde Leksika Fonetik Ayratınlıkları. İzvestiya. Akademiya Nauk TSSR. Seriya Obşestvennıh Nauk. Aşgabat, 1987y. N2, S.57-61.
- Arazkulyev, S., Dialektal Açar. (Dil) Mugallımlar Gazeti., Aşgabat, 1988 y. 27 May.
- Arazkulyev, S., Türkmen Dili. Dialektler. Türkmen Dili Ve Edebiyat. Aşgabat, 1993y. N6, S.622.
- Arazkulyev, S., Sözüň Sırı Ve Güyci. /Halkımızın Hem Dilimizin Tanhını Övrenmek/. / Türkmen Dilinin Dialektikası./ Mugallımlar Gazeti. Aşgabat, 1998y. 21 Sentyabr.
- Arazkulov, S., Türkmen Dilinin Farap Dialekti-A; Aşgabat, Ilım, 1991y.-172s.
- Ankan, Adil., Kozan (Adana) Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1966.
- Ankan, İbrahim., Eşme Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1973-74.
- Aşan, Ayten., Eskişehir Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1949-60.

- Atacanov, M., Türkmen Dilinin Salır Şivesinin Fonetikasının Kebir Ayratınlıkları. M.Gorkiy Adındaki TDU, Ilmı Yazgılar, Aşgabat, 1958, 13 Goyb, S.148.
- Atacanov, M., Türkmen Dialektlerinin (Şive) Övrenilişinin Şarhından Gısğaça Maglumat-A; Aşgabat, 1958-24s.
- Atacanov, M., Türkmen Dialektlerinin Övrenilişinin Tarhından Gısğaça Maglumat. Aşgabat, 1958.
- Atacanov, M., Türkmen Dilinde Salır Dialekti. Morf. Ve Leks. Gayibanaçılar Üçin Gollanma. Aşgabat-Marı. 1958y. 102s. SSR-In Bilim Ministrigi. A.M.Gorkiy Ad. TDU.
- Atacanov, M., Türkmen Dilinin Salır Dialektinde İsimlerin Morfologik Ayratınlıkları , Trudı İnstituta Yazıka I Literaturı, Aşgabat, 1959-Vıp.3-S.79-93.
- Atacanov, M., Türkmen Dilinin Salır Şivesinin Fonetikasını Kabir Ayratınlıkları. Ilım Yazgılar. Goyberiliş. Aşgabat. M.Gorkiy TDU. Aşgabat, 1958y. S.14-181.
- Atacanov, M., Türkmen Dilinin Şivesinin Fonetikasının Kebir Ayratınlıkları – Ilmı Yazgılar (TDU) , Aşgabat, 1958-Vıp.13-S.144-181.
- Atacanov, M., Türkmen Dilinin Salır Dialekti (Morfologiya Ve Leksika) , Aşgabat-Marı - 1958-101s.
- Atacanov, M., Türkmen Dilinin Salır Dialektinde İşliklerinin Morfologik Ayratınlıkları. Dil Ve Edebiyat İnstitutının İşleri. TSSR IA-Nın 3 Goyberiliş. Aşgabat,1959y. S.79-93.
- Atalay, Besim., Türk Dilinde Ekler ve Kökler, TDK. Yay., İstanbul 1942.
- Atalay, Besim., Divanü Lügat-it Türk, TDK Yayınları, Ankara, 1986 .
- Atalık, Mustafa., Bağlum Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972.
- Atamedov, N., Enev Dialektinin Manış Gepleşiginin Kabir Fonetik Ayratınlıkları. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımının Seriyası. N2 A; TSSR IA Neşiriyatı. Aşgabat, 1964 Y. S.72-80.

- Atamedov, N., Türkmen Dilinin Enev Dialektinin Manış Gepleşiginde Atlar Kategoriyası. Ilmı Yazgılar. /TDU/ Goyberiliş. Aşgabat, N 29. 1961y. S.26-39.
- Atamedov., N., Türkmen Dilinin Enev Dialektinin Manış Gepleşiginin Leksikasının Kabir Ayratınlıkları. Ilmı Yazgılar. / TDU/ Goyberiliş N29. Aşgabat, 1964y. S. 40-59.
- Atanıyazov, S., Dialektlerindeki İşlikler Barada: Dil. Mugallımlar Gazeti. Aşgabat., 1988y. 1 İyun.
- Atayev, N., Türkmen Dilinin Anev Dialektinin Manı Gepleşiginde Atlar Kategoriyası. Ilım Yazgılar. M.Gorkiy Ad. TDU. N29, Aşgabat, 1964y. S.26-39.
- Ateş, Kemal Kamanlı., Kaman Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Avacı, Ali Aydın., Germencik Ağzı, S.Ü Lisans Tezi, Konya, 1980-81.
- Avacı, Yusuf., Amasya Aydınca Ağzı, C. Ü. Yüksek Lisans Tezi Sivas, 1988.
- Aydın, Sadık., Söğüt (Bilecek Ağzı), A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Aydoğan, Yavuz., Kalecik Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972-73.
- Ayhan, Orhan., Tunceli Ağzı A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1958.
- Ayıntap, Aysel., Yozgat Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1963-64.
- Azimov, P., "Türkmen Dialektologiyasına Gımmatlı Goşant." /Hekim Maşakovın "Türkmen Dilinin Çovdur Şivesi Diyen İşı" / Sovet Türkmenistanı. Aşgabat, 1949 Y. 20 İyul.
- Azimov, P., Türkmen Edebi Dilinin Dialekt Esası Hakında TSSR İA-Nın Habarları. Cemgiyet İlminin Seriyası., Aşgabat, 1967y. S.61-69.
- Babaguliyev, H., Kırac Dialektinde İşliklerin Kabir Ayratınlıkları Hakında. / Türkmen Dilinin Ve Edebiyatının Vacıp Meseleleri. Yaş Alımların İlmi Konferensiyasına Gelen Dokladların Tezisleri, Aşgabat, 1994y. S.52-54.
- Babakulov, H., Dialekt Şertlerindeki Leksik Yalınışları Hasab Almak Ve Duydurmak. Metodika. Türkmen Dili Ve Edebiyatı., Aşgabat, 1994y. N5, S.56-57.

- Babakulov, H., Dialekt Şertlerinde Edebi Dilinin Leksikasını Övrenmegin Usulı. /Ersarı Dialektinin Mısalı/. Türkmen Döwlet Pedagogik İnstitutı. Çarcev. 1994y. 120s.
- Babakulov, H., Dialekt Şertlerinde Edebi Dilinin Leksikasını Yöretmegin Metodikası. /Ersarı Dialektinin Esasında/ Çarcev. 1995y. 19s.
- Babayev, K., Dialektizmlerin Çeper Edebiyatdakı Ulanılışı Hakında. İlim Yazgılar. M.Gorkiy Ad. TDU. Filologiya İlim Seriyası. N6. Aşgabat, 1971y. S.48-68.
- Bagıyev, H., Türkmen Dilinin Olam Dialektinde Çekimli Sesler // İlim Yazgılar (TDU)-W-29, Aşgabat, 1964-S.5-25.
- Bagıyev, H., Türkmen Dilinin Olam Dialektinin Kabir Leksik Ayratınlıkları. İlmı Yazgılar. /TDU/ N37 Goyberiliş. Aşgabat, 1965y. S.61-78.
- Bagıyev, H., Türkmen Dilinin Olam Dialektinde Kabir İşlik Formaların Ulanılışı. İlim Yazgılar. M. Gorkiy Ad. TDU. N37. Filologiya İliminin Seriyası. Aşgabat, Türkmenistan. 1969y. S.59-60.
- Bagıyev, H., Türkmen Dilinin Olam Dialektinde Kabir İşlik Formalarının Ulanış Ayratınlıkları // İlim Yazgılar (TDU)-W-37, Aşgabat, 1965-S.39-60.
- Baharlı, Ayşe., Antalya Ağzı (Merkez), A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Balcı, Mehmet., Antalya Yöresi Ağızları, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1966.
- Banguoğlu, Tahsin., "Anadolu ve Rumeli Ağızları" ,Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları.
- Barut, Muzaffer., Daday Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972-73.
- Başkan, Özcan "Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme", TDAY-Belleten 1970. Ankara, 1971.
- Battal, Haydar., Çankırı İlinin Kızılırmak Bucağı ve Yöresi Ağzı Üzerine Bir Deneme, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972-73.
- Bayramdurdıyev, B., Ahal Gepleşiginin Morfologiyasının Kabir Meseleleri // TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İlimlerinin Seriyası, Aşgabat, 1965-W-1-S.85-94.

- Bayramdurdıyev, B., Teke Dialektinin Ahal Gepleşiginde Çekimli Sesler // TSSR IA-Nın Habarları Cemgiyetçilik Ilımların Seriyası.1964-W-5-S.92-100.
- Bayram, İbrahim., Ağrı Eleşkirt ilçesi Merkez Ağzı. A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum. 1976.
- Belenli, Gürsel., Silifke Bölgesi Yerleşik Yörükleri Üzerine Bir Ağız İncelemesi, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1971.
- Berdiyev, R., Kurenov S. İz İstoriı İzuçeniya Dialektov Turkmenskogo Yazıka, AN TSSR, Aşgabat, 1967, N6, S.49-56.
- Berdiyev, R., Ve Kurenov S. "Türkmen Dialektinin Övrenilişi." Beyik Oktyabrın 50 Yıllığına. Mugalumlar Gazeti., Aşgabat, 1967 Y. 20 Oktyabr.
- Berdiyev, R., Türkmen Dialektlerinin (Şivelerinin) Bölünüşü Ve Oların Yerleşyan Territoriaları // TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımların Seriyası., Aşgabat, 1969-W-3-S.69-77.
- Berdiyev, Recep- S.Karenov- K.Şamıradov- S.Arazkulyev., Türkmen Diliniz Dialektleriniz Oçerki, Aşgabat, 1970.
- Berdiyev, R., Türkmen Dialektlerinde İşliklerin Dernelişi. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımının Seriyası. N3, Aşgabat, 1971y. S.60-67.
- Berdiyev, R., Hazirki Zaman İşligi Boyunça Türkmen Dialektlerinin Klassifikasiyası Hakında // Türkmenistanın Halk Magarfı, Aşgabat,1973-W-1-S.64-72.
- Berdiyev, G., /Alili Dilinin Dialektinin Biri/ Kitapda: Türkmen Sovet Ensiklopediyası. Aşgabat, 1974y. S.110.
- Berdiyev, R., Türkmen Dilinin Dialektlerindeki İşliklerin Strukturası Ve Semantik Ayratınlıklaer. Türkmenistanın Halk Magarfı. Aşgabat, 1974y. N8, S.76-81.
- Berdiyev, R., Türkmen Dilinin Dialektlerindeki Yasama İşlikler // Türkmenistanın Halk Magarfı, Aşgabat, 1974-W-9-S.76-84.
- Berdiyev, R., Türkmen Dilinin Dialektlerindeki Goşma İşliklerin Ayratınlıkları // Türkmenistanın Halk Magarfa, Aşgabat, 1975-W-12-S.60-66.

- Berdiyev, R., Türkmen Dilinin Dialektlerinde Ve Geleşiklerde İşlikler.
Taçmıradovın Redaksiyası Bilen. İlim. Aşgabat, 1988y. 264s.
- Beysanoğlu, Şevket., Diyarbakır Ağzı, Diyarbakır Halkevi Yayınları, Ankara, 1966.
- Biçer, O. Kadir., Haydar (Manyas-Balıkesir) Ağzları, F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1984.
- Biray, Himmet, Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim, Ankara 1992.
- Birer, Esmâ., Bafra Ağzı Üzerine Bir Dil İncelemesi, H. Ü. Lisans Tezi, Ankara, 1980.
- Bozkurt, M. Fuat., Kangal Folkloru ve Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969.
- Brendmoen, Bernt., "Trabzon Ağzlarındaki Zaman Kipleri Üzerine Bir Not"
Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi – 1985, İstanbul 1987.
- Brendmoen, Bernt., "Trabzon Ağzlarında Şimdiki Zaman Bağlantı Ünlüsü"
Türk Dilleri Araştırmaları – 1992, Ankara 1992
- Buran, Ahmet., Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri, TDK Yay., Ankara 1996.
- Buran, Ahmet., Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzları, Ankara, 1997.
- Bülbül, Alev., Kayseri Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1963-64
- Caferoğlu, Ahmet., Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1940.
- Caferoğlu, Ahmet., Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II, TDK Yay., İstanbul, 1942.
- Caferoğlu, Ahmet., Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar, TDK Yay., İstanbul, 1942.
- Caferoğlu, Ahmet., Anadolu Ağzlarından Toplamalar, Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1943.
- Caferoğlu, Ahmet., Sivas ve Tokat İlleri Ağzlarından Toplamalar, TDK Yay., İstanbul, 1944.

- Caferoğlu, Ahmet., Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, TDK Yay., İstanbul, 1945.
- Caferoğlu, Ahmet., Orta-Anadolu Ağızlarından Derlemeler, B. Erenler Matbaası, İstanbul, 1948.
- Caferoğlu, Ahmet., "Eskişehir Ağızları Üzerinde bir Deneme", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İ. Ü. Yayınları, İstanbul, 1950.
- Caferoğlu, Ahmet., Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler, İ. Ü. Yayınları, İstanbul, 1951.
- Caferoğlu, Ahmet., "Anadolu ve Rumeli Ağızları Araştırmalarının Bugünkü Durumu", VIII. Türk Dili Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1957, Ankara, 1960.
- Caferoğlu, Ahmet., Muğla Ağzı, TDAY Belleten 1962, Ankara 1963, s. 107-130.
- Caferoğlu, Ahmet., Aydın ili Ağızlarından Örnekler, TDAY-Belleten 1965, Ankara, 1966.
- Caferoğlu, Ahmet., Akhisar ve Cihanbeyli Ağızları, TDAY-Belleten 1967. Ankara, 1968
- Caferoğlu, Ahmet., Kuzey Doğu illerimiz Ağızlarımızdan Toplamalar Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi Ağızları, Ankara, 1994
- Caferoğlu, Mehmet., Gördes Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972-73.
- Caferoğlu, Zeynep., Güney-Batı Ağızları, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1956.
- Canan Sabriye., Karahisarlı, Çivril İlçesi Ağız Çalışması, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Canbolat, Selim., Kilis Ağzı, A.Ü. DTCF Ankara,
- Can Meral., Ordu Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1957-58.
- Celep, Ömer., Amasya ili Taşova İlçesi Çamköyü, Sepetlioba, Karabük, Dörtöl ve Yerkozlu Köyleri Ağzı, Atatürk Üniversitesi, Lisans Tezi, Erzurum. 1981.

- Cihangiroğlu, Macit Mete., Harput ve Yöresi Ağzı, Fırat Üniversitesi Lisans Tezi, Elazığ, 1986.
- Cumayev, Ç., "Klassık Edebiyatda Saz Sungatı", Edebiyat Ve Sungat. Aşgabat, 1996y. 19 Aprel.
- Çağatay, Saadet., "Türkçe'de fi-g Sesine Rair", TDAY Beleten 1954, Ankara, 1954, s. 15-30.
- Çağdaş, Cafer., Şereflikoçhisar Ağzı, A. Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969.
- Çağlar, C. Oktay., Bor Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1965.
- Çakır, Ahmet., Menemen Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969-70.
- Çakır, Necdet., Şebinkarahisar Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Çarıyarov, B., Çommadov O. Türkmen Dilinin Dialektinin Ösüşinin Hazirki Etapı Ve Onı Övrenmegin Kabir Meseleleri. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İliminin Seriyası. Aşgabat, 1984y. N6, S.63-67.
- Çebi, Yılmaz., Bulanık Ağzı, Atatürk Üniversitesi Lisans Tezi, Erzurum, 1972.
- Çıplak, Hasan., Osmancık Avlağı Yöresi Ağzı, F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ. 1986.
- Çiftçi, Mahir., Ağrı (Merkez) ve Yöresi Ağzı (Aşa Satıcılar Köyü) F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1986.
- Çommadov, O., Türkmen Dilinin Ata Dialektinin (TDAD) Kabir Morfologik Ayratınlıkları. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İliminin Seriyası. Aşgabat, 1973y. N5, S.86-88.
- Çommadov, O., Türkmen Dilinin Kabir Fonetik Ayratınlığı // TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İlimlerin Seriyası, Aşgabat, 1973-W1-S.85-88.
- Çommadov, O., "Çeper Edebiyat Ve Umumı Halk Dili." /Çeper Edebiyatda Dialekt Söz-N Ve Formalarının Ulanılışı Hakında Pikirler./ Edebiyat Ve Sungat. Aşgabat, 1977 Y. 15 Yanvar.
- Çommadov, O., Türkmen Dilinin Dialektlerinde Kabir Guşların Atlandırılışı. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İliminin Seriyası., Aşgabat, 1979y., N6, S.57-62.

- Çommadov, O., Türkmen Dilinin Dialektinin İkinci Toparın Etnolingvistik Klassifikasiyası Barada. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımının Seriyası. Aşgabat, 1979y., N1, S.74-78.
- Çommadov, O., Türkmen Dilinin Dialektlerinde Çekimsizlerin Assimilyası // TSSR AN-Habarları. Cemgiyetçilik Ilımlarının Seriyası, Aşgabat, 1987-W-S.67-72.
- Çommadov, O., Türkmen Dilinin Dialektinde ND, LD, NL, ZL Çekimsizlerin Assimilyasiyası. İzvestiya AN TSSR. Seriya Obşestvennıh Nauk., Aşgabat, 1987y. N1, S.67-72.
- Çommadov, O., Alili Entoniminin Etimologiyası Barada // TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik Ilımların Seriyası, Aşgabat, 1988-W-6-S.88-89.
- Çommadov, O., Türkmen Dilinin Kerki Topar Dialektleri, Ilım, Aşgabat, 1991-148s.
- Çommadov, O., "Türkmen Şivelerinde Düyp Sözün Dil Sazlaşığı." /Türkmenistanda Ilım Ve Tehnika/ Aşgabat, 2001 Y. N2 S.21-27.
- Çorliyev, O., "Teke Dialektinin Marı Gepleşiginde Çekimlein Ulanılışlarının Kabir Ayratnılıkları" Uçeniçeskiye Zaniski. (Mariyskiy Ped. Institut), Aşgabat, 1958 Y. Vıp.2, S.177-184.
- Çorliyev, O., "Marı Gepleşiginin Morfologiyası" Çercöv-1964-S.27
- Çorliyev, O., "Marı Gepleşiginin Çekimli Fonemaları." TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyet Ilımının Seriyası. N3 A; TSSR IA Neşiriyatı. Çerçev, 1964 Y. S.91-94.
- Çulha, Fevzi., Elbistan Ağzı, F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1984.
- Daldal, Meral., Ankara Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969-70
- Deniz, Mahmut., Birecik Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1965.
- Deniz, Mesut., Havza Ağzı, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum, 1974.
- Deniz, Süheyla ., Konya-Hadim, Dolhanlar Köyü Ağzı, S. Ü. Lisans Tezi, 1982.
- Derleme Sözlüğü, 12 c., TDK Yay., Ankara, 1963-1982.
- Dilber, Hamid., Araklı Kıyı Köyleri Ağzı, A. Ü. Lisans Tezi Erzurum, 1972.

- Dinçer, Faruk., Muş Ağızı, A. Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1968-69.
- Doğan, Şaziye., Kozan Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi., Ankara. 1972.
- Durmaz, Adnan., Emirdağ ve Yöresi Ağızlarının Fonetik Yapısı. A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1983.
- Dündar, Muhsin., Van İli ve Civarı Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1967-68.
- Ercilasun, A.B., Göklenov, Cebbar, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü. Ankara 1991.
- Ercilasun, Ahmet Bican., Kars İli Ağızları, (Ses Bilgisi), Ankara, 2002.
- Erdem, Melek., "Türkmen Türkçesinde Akrabalık Terimleri Üzerine", KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt II, Sayı I, Bahar 2000, s.187.
- Erdoğan, Aytekin., Şavşat Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1790.
- Eren, Emin., Zonguldak Ağızı, H. Ü. Doktora Tezi, Ankara, 1991.
- Eren, Emin., Zonguldak – Bartın – Karabük İlleri Ağızları, Ankara, 1997.
- Erer, Birgül., Gedik Köyü (Bayramiç-Çanakkale) Ağız İncelemesi, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum. 1987.
- Ergin, Muharrem., Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1993.
- Erten, Münir., Diyarbakır Ağızı, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1991.
- Esenov, B., "Garagalpak Türkmenleri Hakkında İlmî İşî." /Dilden Sabır Orazkuliyevin "Garagalpakistan ASSR-İn Dörtgöl Adındaki Türkmen Geleşikleri" Diyen İlmî İşî Hakkında/. Sovet Türkmenistanı. Aşgabat, 1962 Y. 4 Yanvar. S.4.
- Evrar, İsmail Hakkı., Afyon-Çay Ağızı, S. Ü. Lisans Tezi, Konya, 1979-80.
- Evrensel, Feridun., Gaziantep Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1959-60.
- Fıncıoğlu, Kadrettin., Muş Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1952.
- F. Kaya, Caner., Felâhiye Ağızı, F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1986.

- Gabain, A.V., Eski Türkçenin Grameri, (Çev.: Mehmet Akalın), TDK Yay., 532, Ankara, 1988.
- Gemalmaz, Efrasiyap., Erzurum İli Ağızları, 3 cilt, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1978.
- Genç, Özer., Dört Yol Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi.
- Gezgin, Abdülkadir., Milâs Çomakdağ Köylüleri Ağzı, H. Ü. Lisans Tezi, Ankara. 1980.
- Göçmen, Abdülkadir., Şarkışla Ağzı, G. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız., Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Sıfat Fiiller, Erciyes Üniversitesi Doktora Tezi, Kayseri, 1993.
- Göymen, Gülsevin., Trabzon Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1963.
- Gülensoy, Tuncer., "Türk Fonetik Transkripsiyonu Üzerine", Türkoloji VIII, 1979, S.169-190.
- Gülensoy, Tuncer., Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., Ankara, 1981.
- Gülensoy, Tuncer, Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük) TDK Yay., Ankara, 1988.
- Gülensoy, Tuncer-Ahmet, Buran., Tunceli Yöresi Ağızlarından Derlemeler, Boğaziçi İlmî Araştırma Serisi: 14, İstanbul, 1992.
- Gülensoy, Tuncer-Buran, Ahmet. Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler (1), Ankara, 1994.
- Gülezer, Sümer., Bilecik Dere Sakarya Köyü Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1963-64.
- Gülseren, Cemil., Malatya İli Ağızları (Dil Özellikleri – Metinler – Sözlük ve Dizinler), Ankara, 2000.
- Gülsevin, Gürer., Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Ankara, 1997.
- Gülsevin, Gürer., Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri–Metinler- Sözlük), Ankara, 2002.

- Gümüş, Turan., Tokat Ağızlarından Derlemeler, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1989.
- Günay, Turgut., Rize İli Ağızları (İnceleme- Metinler,-Sözlük), Ankara, 2003.
- Gündüz, Nesli., Hatay İlçesi Kışlak Bucağı Ağızı, H. Ü. Lisans Tezi, Ankara, 1985.
- Güngör, Osman., Sürmene Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1950.
- Günşen, Ahmet., Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük), TDK Yay., Ankara, 2000.
- Güresin, Sema., Bolu Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1959-60.
- Gürocak, Özcan., Ayaş Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1959
- Güyildar, Hıdır.,Tunceli Merkez Köy Ağızları, F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1973.
- Hacıeminoğlu, Necmettin., Türk Dilinde Edatlar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984.
- Hacıeminoğlu, Necmettin., Türk Dilinde Yapı Bakımında Fiiller, Kültür Bakanlığı Yay., 1348, İstanbul, 1991 .
- Hatiboğlu, Vecihe., Türkçenin Ekleri, TDK Yay., Ankara 1981.
- Hayashi, Tooru., A Turkish Dualecet In North-Western Anadolia Bolu Dialect Materials, Institute for the Studyof Lanfuages and Cultures of Asid and Africa Tokyo, 1988.
- Hiçdurmaz, Gülen., Trabzon Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1968.
- Hocayev, B., Türki Dillerin Günorta-Günbatar Toparına İşligin Şert Forması-A, İlim, Aşgabat, 1990-108s.
- Hocayev, B., Türki Dillerin Günorta-Gündogar Toparında Ortak İşlik Formaları-A; İlim Aşgabat, 1977-244s.
- Hudaybergenov, C., Yemreli Dialektinin Toponimik Atları Hakında. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İliminin Seriyası. Aşgabat, 1972y. S.60-68.
- Hudaybergenov, C., Türkmen Dilinin Yemreli Dialektinin Kabir Morfologik Ayratınlıkları. TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İliminin Seriyası. Aşgabat, 1973y. S.67-70.

- Hudaybergenov, C., Yemreli Dialektinin Kabir Leksik Ayratınlıkları Hakkında
//TSSR IA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İlimlerin Seriyası., Aşgabat,
1973-W-6-S.72-75.
- Hudaybergenov, C., "Türkmen Dilinin Yemreli Dialekti" Aşgabat. İlim. Aşgabat,
1977y. S.128.
- Huseynov, G., Kim Ayıplı. /Dil Ve Şive Meselesi Minasibeti Bilen./
Türkmenistan. 1926y. 10 Yanvar.
- Işık, Metin., Kızılca-Kabaklı-Boğazevci Köyleri Ağız (Çiçekdağı), H. Ü. Lisans
Tezi, Ankara, 1985.
- İler, Bekir., Kırıkhan Ağız ve Folkloru, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- İlker, Ayşe., Batı grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil, Ankara, 1992.
- İnan, Abdülkadir., "Kazak ve Kırgız Dillerinde Dudak Benzeşmesi Meselesi",
TDAY-Belleten., 1964, Ankara, 1965.
- İnan, Ali Mithat., Urfa Ağız, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1964.
- İnce, Yılmaz., Yukarı Kırmalı ve Akpınar Ağızları (Hekimhan Malatya), F. Ü.
Lisans Tezi, Elazığ, 1984.
- İşbaşaran, Bekir., Karakoçan (Elazığ) ve Yöresi Ağızları, F. Ü. Lisans Tezi,
Elazığ, 1986.
- Kalaya, Emin., Edirne İli Ağızları (İnceleme – Metin), Ankara, 1998.
- Kara, Mehmet., Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük), 2000.
- Kara, Yalçın., Keşap Ağız, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum, 1972.
- Karabörk, Kâmil., Kösepınarı Köyü (Kadirli / Adana) Ağız İncelemesi, A. Ü.
Lisans Tezi, Erzurum, 1987.
- Karahan, Leylâ., "Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf Fiil Ekleri", Türk
Kültürü Araştırmaları, Yıl xxx11/1-2 199, Ankara, 1996,s. 205-235.
- Karahan, Yılmaz., Bandırma Ağızları, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1962-63.
- Karakuş, Sevinç., Hozat (Tunceli-Merkez) Ağız, F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1987.
- Karal, Fatma., Taşeli Platosu Silifke Bölgesi Türkmen Ağız, A. Ü. Lisans Tezi,
Erzurum, 1973.

- Karpuz., Hacı Ömer., Sivas İli Gürün İlçesi Ağzı, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum. 1981.
- Karslı, Halis., Muş Ağzı ve Folkloru, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1966.
- Kaya, Ahmet., Palu ve Yöresi Ağızları, F. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1986.
- Kaynak, Duran., Ereğli (Konya) Ağzı, A. Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1970.
- Keban, Ahmet., Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, F. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1986.
- Keleş, İrfan., Şabanözü Yöresi Ağzı, G. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1986.
- Kesoğlu, Sabiha ., Cide Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972.
- Kılıç, Hüseyin., Beypazarı Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1964-65.
- Kınık, Gülsün., Lâdik Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1971.
- Kırıncı, Özgül., Sivrihisar Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1973.
- Kiremit, Mehmet., Yapraklı İlçesi (Çankırı) Ağzı, G. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1986.
- Kocakâhya, İrfan., Antalya ili Kaş ve Yöresi Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Kocaman, Abdullah., Zile Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1973-74.
- Kolbasar, Hüseyin., Adapazarı Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969-70.
- Korkmaz, Zeynep., Güney-Batı Anadolu Ağızları, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara. 1956.
- Korkmaz, Zeynep., Nevşehir ve Yöresi Ağızları I. Cilt Ses Bilgisi A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara, 1963.
- Korkmaz, Zeynep., "Bartın ve Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması", Türkoloji Dergisi, Ankara 1965.
- Korkmaz, Zeynep., "Eski Anadolu Türkçesindeki – van/-ven/-vuz/-vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları" TDAY Belleten 1964, Ankara 1965.
- Korkmaz, Zeynep., "Eski Türkçe'deki Oğuzca Belirtiler," Türkoloji Dergisi, Ankara 1974

- Korkmaz, Zeynep., "Anadolu Ağzları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", TDAY Belleten 1975-1976, Ankara, 1976, s. 143-172.
- Korkmaz, Zeynep., Nevşehir ve Yöresi Ağzları 1.C. Ses Bilgisi, Ankara, 1977.
- Korkmaz, Zeynep., "Anadolu ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu" TDAY Belleten, 1971, Ankara 1980, s. 21-22.
- Korkmaz, Zeynep., "Batı Anadolu Ağzlarında Aslî Vokal Uzunlukları Hakkında", TDAY Belleten 1953, Ankara 1988.
- Korkmaz, Zeynep., Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay. Ankara, 1992.
- Korkmaz, Zeynep., Güney – Batı Anadolu Ağzları, (Ses Bilgisi), Ankara 1994.
- Kozanlı, Süheyla., Ankara Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1970.
- Kula, Hasan., Akşehir Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972.
- Kula, Sevgi., Bursa Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara,
- Kutlamiş, Perihan., Kırşehir Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1953.
- Küçük, Hatice., Sivas Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1970.
- Küçüker, Bâki., Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağzları, F. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1988.
- Küçükkasap, Talât., Tosya Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1965.
- Kürenov, S., "Demirgazık Kavkaz (Stavropol) Türkmenlerinin Geleşiginde İşliğin Şert, İşleg-Buyruk Formalarının Ayratınlığı." TSSR IA-N Habarları. Cemgiyetinin İliminin Seriyası. N4 A; TSSR IA Neşiriyatı. 1959 Y. S.75-78.
- Kürenov, S., "Demirgazık Kavkaz (Stavropol) Türkmenlerinin Geleşiklerinde İşliğin Ayratınlıkları". TSSR-In Dil Biliminin İşleri. ", 1962 Y. Goyberilişi. Sah. 241-250

- Kürenov, S., Demirgazık Kavkaz (Stavropol) Türkmenlerinin Geleşiginin Kabir Fonetik Ayratınlıkları// Trudı İnstitutu Yazıka İ Literatırı-1962-Vıp.4-S.241-270.
- Kürenov, S., Demirgazık Kavkaz (Stavropol) Türkmenlerinin Geleşiginin Kebir Morfologik Ayratınlıkları // Trudı İA Habarları-1959-W.3-S.55-62.
- Kürkçüoğlu, Urfalı Kemal Edip., Urfa Ağzı, Burhanettin Erenler Basımevi, İstanbul, 1945.
- Mansuroğlu, Mecdut., "Türkçe'de-mış Ekinin Fonksiyonları", Fuat Köprülü Armağanı, A.Ü. DTCF Yayınları, İstanbul 1953
- Maşakov, H.A., Çovdurskiy Dialekt Turkmenskogo Yazıka, Aşgabat, 1949.
- Maviyev, N., Arabacı Dialektinin Kabir Morfologik Ayratınlıkları. TSSR İA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İliminin Seriyası. 1974y-N2, S.86-89.
- Maviyev, N., Türkmen Dilinin Arabacı Dialektinde Kabir Leksik Ayratınlıklar. TSSR İA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İliminin Seriyası. 1974y.-N6-S.69-72.
- Maviyev, N., Türkmen Dilinin Arabacı Dialekti, TSSR İlimlar Akademiyası Magtımguılı Adındaki Dil Ve Edebiyat İnstitutı, Aşgabat, 1987.
- Maviyev, N., Türkmen Dilinin Arabacı Dialekti. B. Çarıyarovın Redaksiyası B/N. A.İlim. 1987y. S.120.
- Maviyev, N., Türkmen Dilinin Arabacı Dialekti-A, İlim, 1987-120s.
- Menliyeva, A., Türkmen Dilinin Sakar Dialektinin Kabir Fonetik Ayratınlıkları. Çekimli Sesler. TSSR İA-Nın Habarları. Cemgiyetçilik İliminin Seriyası. N4 A, TSSR İA Neşiriyatı. 1964y. S.66-79.
- Menliyeva, G., Türkmen Dilinde Sakar Dialektinde İşlikler. İlmı Azgılar TDU. N 29. 1964y. S.82-93.
- Menliyeva, G., Türkmen Dilinde Sakar Dialektinin Kabir Leksiki Ayratınlıkları Barada Materiallar. İlmı Yazgılar. TDU N29-A. 1964y. S.94-104.

- Menliyeva, G., Türkmen Dilinde Sakar Ve Onun Tarihı Barada Kabir Materiallar. Ilmı Yazgılar. TDU. N37. Filologiya Ilmı Seriyası. Türkmenistan. 1965y. S.22-37.
- Menliyeva, G., Türkmen Dilinin Sakar Dialektinde İsimler // Ilmı Yazgılar (TDU)-W-29-A, 1964-S.60-81.
- Miradov, A., Türkmen Dialektologiyasının Esasları. Mugallımlar Gazeti. 1995y. 6 Mart.
- Miskioğlu, Cevher İhsan., Hatay Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Muhanova, G., Türkmen Dialektlerinin Övrenmegi Tarihından (S. Türkmenbaşının Taze Bilim Siyasatının Durmuş Geçirilişinin Ve Onun Okadılışının Vacıp Meseleleri.) Türkmenistanın Bilim İşgarlerinin Ilmı Konferensiyasının Gıskaç Mazmunı 1994y. 16-17 Fevral-A; 1994y. S.39-40.
- Muhyev, H., Nohur Dialektinde Çekimliler-Ilmı Yazgılar. (TDU)-1958-Vip 13-S.182-190.
- Muhyev, H., "Nohur Dialektinde Leksiki Ayratınlıklar." Uçen Zapis. Türkmen Universiteti. Vıpusk 16. 1959 Y. S.95-111.
- Muhyev, H., "Türkmen Dilinin Nohur Dialektinin Kabir Fonetik Ayratınlığı." AN TSSR – 1959 – Vip. 3-S.94-109
- Muhyev, H., Dialekt Şertlerinde Ene Dilini Okatmak. Ene Dili Mugallımlarına Kömek. Mugallımlar Gazeti. 1959y. 3 Aprel.
- Muhyev, H., Nohur Dialektinde Çekimsiz Sesleri. TSSR IA-Nın Dil Bilim Institutının İşleri. 1962y. S.226-240.
- Muhyev, H., Nohur Dialektinin Morfologik Ayratınlıkları // Uçeniye Zapiski TGU-1959-Vip.16-S.55-94.
- Muhyev, H., Sosial Dialektler. Gayıbanaçılara Kömek. Mugallımlar Gazeti. 1971y. 1 Avgust.
- Nakibler, Sabri Galip., Adıyaman Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara 1965.

- Nakiboğlu, Sadi Hınçal., Adıyaman ve Yöresi Ağızları, E. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1991.
- Nartıyev, N., Türkmen Dialektlerini Övrenmegin Usulları, Çarcov, 1959.
- Nartıyev, N., Türkmen Dilinde Sarık Dialekti. Çarcöv-1959y. S.197. Çarcev Devlet Pedagogik Institutında.
- Nartıyev, N., Dialekt Şertlerinde Edebi Dilin Orfografiyasını Övrenmek. /Metodiki Gollanma/ Çarcev. 1961y. S.28. TSSR Ministrler Sovetinin Yokarı Ve Yorite Orta Bilim Barl. Devlet Komiteti. V.İ.Lenin Adındaki Pedagogik Institutı.
- Nartıyev, N., Türkmen Dialektologiyasındaki Kontrol İş. Çarcev. 1963y. S.12.
- Nartıyev, N., Dialekt Şertlerinde Edebi Dili Övrenmek Tarihından. Çarcev. 1965y. S.27.
- Nartıyev, N., Dialektler (Şiveler) Ve Milli Diller // Mugallımlar Gazeti. 1969-3 Aralık.
- Nartıyev, N., Dialektologiya Predmeti Ve Onun Vezipeleri. Mugallımlar Gazeti. 1967y. 5 Dekabr.
- Nartıyev, N., Türkmen Dialektleri Barada. Lenin Yolu (Çarcev).1971y. 22 Sentyabr.
- Nartıyev, N., Ersarı Dialekti Barada. Lenin Yolu. (Çarcev) 1972y. 2 İyun.
- Nartıyev, N., Türkmen Dialektologiyası 50 Yılının İçinde. /Dil Bilimi Hakında/ Lenin Yolu (Çarcev) 1972y. 12 Aprel.
- Nartıyev, N., Türkmen Dialektologiyasının Esasları. Türkmen Devlet Pedagogik Institutı. Miradovın Redaksiyası/N. Çarcöv. 1994y. S.243.
- Nurmammedov, K., Türkmenlerin Etniki Birleşigi, Türkmenistanın Halk Magarıfı, 1974, N5, S.11.
- Oğuzata, Filiz., Diyarbakır Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969.
- Olçay, Selahattin., Erzurum Ağzı, TDK Yayınları, Ankara, 1966.
- Olçay, Selahattin., Doğu Trakya Yerli Ağzı, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara, 1966.

- Olçay, Selâhattin- Ercilasun, Ahmet Bican- Aslan, Ensar., Arpaçay Köylerinden Derlemeler, TDK Yay., Ankara, 1988.
- Olçay, Selâhattin., Erzurum Ağzı (İnceleme – Derleme – Sözlük), Ankara, 1995.
- Olçay, Selâhattin., Doğu Trakya Yerli Ağzı (İnceleme – Derleme – Dizin), Ankara, 1995.
- Otman, Jale., Kırıkkale Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1971.
- Ovezov, Y., Kırac Dialektinin Kabir Fonetik Ayratınlıkları. Gumanitar İlimleri. 1993y. N1.S.32-37.
- Ovezov, Y., Kırac Dialektinde İsimlerin Kabir Ayratınlıkları. // Saparmırat Türkmenbaşı'nın Taze Bilim Siyasatının Durmuş Geçirildiğinin Ve Onun Okadılışının Vacip Meseleleri. – A, 1994-S.48-50.
- Ovezov, Y., Türkmen Dilinin Kırac Dialekti. Avtoreferat. Filologiya İlimlerinin Kandidatı TIA. Dil Bilimi İnstitutı. A. 1995y. S.21.
- Önen, Salih., Urfa Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1955.
- Öner, Erol ., Ödemiş Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1965-66.
- Öz, Yücel., Tarsus-Toros Türkmenlerin Dili Üzerine A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972.
- Özalp, Aysel., Isparta Vilâyeti Şarkikaraağaç Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara,
- Özcanoğlu, Kezban., Kızılcahamam ilçesi Ağzı, G. Ü. Lisans Tezi, Ankara, 1991.
- Özçelik, Sadettin., Urfa Merkez Ağzı (İnceleme-Metinler- Sözlük), Ankara, 1997.
- Özdemir, Neriman., Çamlıdere Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1972-73.
- Özdemir, Yaşar., Afşin Ağzı, A. Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1959-60.
- Özel, Sevgi., Polatlı Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 197-71.
- Özer, Osman., Karlıova ve Yöresi Ağzıları, F. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1990.
- Özgül, Ali., Özgül, Kahramanmaraş Merkez Ağzı, S. Ü. Lisans Tezi, Ankara, 1985.

- Özgür, Falih., Çukurova Ağızları, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1967.
- Özgüven, Mustafa., Osmaniye Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi Ankara, 1965.
- Özkan, Abdullah Ergin., Konya Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1960.
- Özkan, Hasan., (Doğanşehir / Malatya) Güneydoğu, Söğüt, Kadılı Ağızı, F.Ü. Lisans Tezi, 1985.
- Özkan, İrfan., İnönü Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara,
- Özkaynak, Mehmet., Ürkütlü (Burdur) Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1952.
- Özsoy, Meral., Karaman Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1963-64.
- Öztürk, Faruk., Çarşamba Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Özürk, Mahmut., Niğde Ferteke Ağızının Gramer Hususiyetleri, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Paçacıoğlu, Burhan., Sivas İlbeyli Ağızı, G. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.
- Pazarcıklı, Gülser., Bilecek Dili Üzerine Bir Tetkik, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1964-65.
- Pekar, Halûk., Samsun Diyalektolojisi Üzerine Bir Deneme, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1960.
- Penciyev, M., Professional Dialekt Leksikası Ve Çeper Edebiyat. Türkmenistanın Magarıfı. 1990y. N6, S.60-63.
- Poseluyevskiy, A.P., Dialektı Türkmenskogo Yazıka, Aşgabat, 1936.
- Sağır, Mukim., Erzincan İli Ağızları, A. Ü. Doktora Tezi., Erzurum, 1987.
- Sağır, Mukim., Erzincan ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük), Ankara, 1995.
- San, Sabri Özcan., Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.
- Sarıca, Şaban., Beyşehir-Derebucak Ağızı, S. Ü. Lisans Tezi, Konya, 1979-80.
- Sarraç, Deniz., Karayılan Beldesi (İskenderun) Ağızı, G. Ü. Lisans Tezi, Ankara, 1991.

- Seden, Ülfer., Burdur Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1970.
- Soyupal, Ayşen., Namrun Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, 1973.
- Subaşı, Mübeccel., Çankırı Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara.
- Sümer, Faruk., "Avşarlara Dair", Fuat Köprülü Armağanı, Ankara, 1953
- Sümer, Faruk., "Çepniler" Türk Dünyası Tarih Dergisi, Ekim 1991,
- Sümer, Faruk., Oguzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilâtı-Destanları, İstanbul, 1992.
- Şamıradov, K., Türkmen Dilinin Dialektinin Gûnbatar Gepleşiginde Çekimli Fonemaların Ayratınlığı // Trudı İnstitutu Yazıka I Literaturı-1957-Vıp.2-S.133-155.
- Şamıradov, K., "Yomut Dialektinin Gûnbatar Gepleşiginde Çekimsiz Seslerinin Sistemasi (Konsonatizm)" Kitapda : Dil Ve Edebiyat İnstitutının İşleri A. TSSR IA Neşiriyatı. 1959 Y. S.110-158.
- Şamıradov, K., Yomut Dialektinin Gûnbatar Gepleşiginde Çekimsiz Seslerin Sistemasi // Trudı İnstitutu Yazıka I Literaturı-1959- Vıp.3-S.110-153.
- Şamıradov, K., "Türkmen Dilinin Ersarı Dialektinde Assimilyasiya." TSSR IA. Dil Bilimi İnstitutının İşleri. 1962 Y. Goyberilişi V4. S.215-225.
- Şamıradov, K., "Türkmen Dilinin Yomut Dialektinin Gûnbatar Gepleşiginde Çekimli Fonemaların Ayratınlığı." Kitapda: Dil Ve Edebiyat İnstitutının İşleri. A.TSSR IA Neşiriyatları. 1975 Y. S.133-155.
- Şaphaneli, Yalçın., Trabzon Merkez Ağzı, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum, 1973.
- Şendöl, Ayhan., Diyarbakır Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1966-67.
- Şimşek, Aysel., Bozat (Bulancak-Giresun) Köyü Ağzı, F. Ü. Lisans Tezi, Elazığ, 1984.
- Şireliyev, M., "Azerbaycan Dili Dialektlerinin Türk Dili Dialektleri ile Mukayiseli Öyrenelmesi", VIII. Türk Dili Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler – 1957. Ankara 1960
- Tanrıverdi, İzzet., Ağrı-Doğubeyazıt ilçesi Ağzı, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum, 1976.

- Tekin, Fevzi., Tirebolu Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1969.
- Tilke, Hüseyin., Köyceğiz (Muğla) Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1975-76.
- Titizoğlu, Metin., Bolu (Merkez) Köy Ağızları, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1978-79.
- Tuna, Yavuz., Uşak Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1964-65.
- Turhan, Erdoğan., Patnos Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1958-59.
- Tüçükayvaz, Çetin., Karahallı (Uşak) ve Yöresi Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1978-79.
- Tümer, Ömer., Haymana Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1965-70.
- Türker, Hatice., Malatya Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1953.
- Uyar, Mehmet Ali., Uluborlu Ağızları, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1983.
- Uzlu, Ömer., Akçaabat Ağzı, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum, 1969.
- Ünal, Kamile Güner., Develi Ağzı, G. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.
- Ünsal, Tüzün., Bircik Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1959.
- Üstüner, Ahad, Anadolu Ağızlarında Sıfat Fiil Ekleri, Ankara, 2000.
- Vicir, Aykut., Bucak (Burdur) Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara,
- Yağcı, İlyas., Devrez Vadisi Ağzı, G. Ü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1986.
- Yakar, İbrahim., Kadirli (Adana) Ağzı, F.Ü Lisans Tezi, Elazığ, 1984.
- Yavuz, Kamâl., "Ermenek Kazısının Başdere Köyleri Ağzı", A. Ü. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı, Ankara.
- Yıldı, Ali İhsan., Of Çataldere Köyü Ağzı, A. Ü. DTCF Lisans Tezi, 1979.
- Yılmaz, Hasan., Ovacık Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1970-71.
- Yılmaz, Naif., Muş Malazgirt Ağızları, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum, 1976
- Yılmazer, Ahmet., Adana ve Yöresinde Türkmen ve Yörük Ağızları, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1973-74.
- Yırtımcı, İsmet., Mustafa Kemal Paşa (Bursa) Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1967.
- Yüce, Mehmet., Bozkır ve Yöresi Ağzı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1970.

- Yüceer, Gülcan., Çubuk Ağızı, A.Ü. DTCF Lisans Tezi, Ankara, 1960.**
- Zeytin, Mehmet., Şalpazarı Ağızı, A. Ü. Lisans Tezi, Erzurum, 1974.**
- Zülfikar, Hamza., "Bitlis'te Derlenmiş Atasözleri, Deyimler, Alkış, Kargış ve
Bilmeceler", Türkoloji III 1968, s.65-105.**
- Zülfikar, Hamza., "Van Gölü Çevresi Ağızlarının Özellikleri, Ömer Asım Aksoy
Armağanı, TDK Yayınları, Ankara, 1978.**

METİNLER

ERSARI AĞZINDAN DERLEMELER

I A

Ni:rä gitcekdiñiz? Bizlerdä:m i:şi va:r mı? Son so:nya:y. Mu(nu)ñ raspısan(ı)ya:sın-a: düzdim. Erteden okıtmalı. Golaýda:k(ı) o:va: ça:gırtılar. Bile varık gayda:saga: vo:(la)rtı. Barık gayda:lı vizler. Yıgrim yeddidir. Ol yıgrim sekgiz. Öñ-ä: Eneca:ntı. Avd(ı) a:ga vilýo:ndır. Kalho:zıñ yıgrim yeddinci virga:daşı tıra:ktırlar(ı)nı getirdi. 5 Gatıra:k çıkarjak volýo:n volmoşa çıkan ýo:k. Yeddinci go:verä:(ýi)ñ. "Bä:şincä: geşşek men" diydi. Ýo:ldan şowulıp uruş vaşladılar. Şul o:vaları görcekmi? Kalho:zıñ ýa:nında:k(ı) uçastokdan ala:ñ. Or(u)n(ı)na heni:z goýlan ýo:g a:dam. Bul nemetse volar. Alıp berik 10 go:ver diýiv aydarın onı. Bi töwörekden bolar ö:z(i)-ä:. Şöyl(e) inird(i) adam eken ö:z(i)-ä:. Oña, maña, men mugallım tapaýın. Bizle(ri)ñ ýa:nlarımıza gitsek bolar. Bi yerde köprük ti:re garkın ti:re. A:hırkı sa:gada gi:rdiler. Şü sa:gat Merediñki, şol nä:tse şö:tsün.

Wahtlayın pahta: gidenleri erti:r völyö:(ri)s. Pahtadan tä:ze 15 ýıñna:v alık goýdı. Hä:zir vir(i)ki sa:nı ya:şulı va:r. Bile gidi:p her kaýsı:ñız viri vile gürrünleşersiniz. Son haýsı tarapa gitseniz gidiveriñ. O:va tarap eltgil usda Hallı ba:vanı. Umu:ma:n gış volmıyo:r diyip görközen eken. Ba:r volsa şono di:şet. İkinji ismenine var. Son gelip oyna:veriñ oynaşañız. O:va:(nı)ñ ya:şul(ı)ları 20 köp bilýö:ndir. Tokguz a:y, tokguz gün diýenden son ýene vaşladılar. Öñki döwri volsa so:ra:ñ. Öylä:n şü yerde volarsıñız. Alcak za:dim ýo:k. Ta:mıñ-a: dä:l-d(e) eýwa:nça: cala geçmez ýa:nı .Pahta:nı töküvä: verýo:r. Ondan vä:ri:k Gawaşakgal o:vasy. Birga:t "Sökdürcek dä:l" diýiv otı:rtı. Geliyo:r o(l) hi:ç gürrüñi ýo:k. Şul 25 ug(u)rdan tokguz mellek verdiler. Pahtadan kä:n alınmıyo:r ol. İki vir

I A

a:g ogul doganmış, şon köpeldi gitdi Ärşa:rı:(nı)ñ garagoýunlı, giýinli, o:k ti:releri ya:şıyo:r.

- Ä:rşa:ra:-da gi:renýo:k, nemä:-de gi:renýo:k. Eşki Çä:rcewdir. Dä:p deştu:r-a: ozallar gı:zını vermiyo:rtı. Şo(l) wahtda golak voluk ga:lan. Kalho:z gurlan şon ha:la:n(ı)na gidip yö:r gı:zlar. Bizin o:vala(n)ñ ýagdayı şöyle. Süýtho:run ýeri diýip ýigrim tokguzuncı ýılda düzüpti. Onuñ ö:zi gitcek dä:l diýdi. Owganısta:n gaçık gitdi. Bir vaşlık gaçık gitdi. Gelşe koymıyo:rlaram onı. Şon opçy volandan şon vaşgatı. Aýrı-aýrı. Deyha:nçılık o(l) what nä:div össün. Bir keyig 35 oglak tapa:ýşa, bir ýagday edemişin. Diye vile(n), at vilen i:şledik. Şi pilleki ya:nak eltyö:r. Şo(l) wahtı yo:ktı. Saçak getirmediler. Alsam za:dım-a: köp. Ö:züm akızıp bererin. Sizler ýuwuñ. Gızgınmı? Tutaç ni:r(e)de, şo(nu)ñ vile tut. Ti:pli ca:ýam edip bilenimiz yo:k. Tö:rt tarapı-da kö:ne ja:yda: bılar. Bi tarapından a:ýna goýşon, a:ýnadan 40 gi:rivem alcaklar. Kalho:zın ya:nında:kı magazı:nıñ a:ýnaşın(ı) açıp, arag içiv otı:rlar. Yo:llar ta:ygak volli.

- Hi:ş za:dam etmediler. Düývi zo:rra:k çıkdı onuñ. Golaýa çenli dumul-du:şdan başmaça:m aldı. Tanş ediv oturan gı:zmı? Ni:re 45 çöplük volşa şo(l) ýerde. Gi:ce gezmel(i) oşon. Garawul volýo:(rı)ş. Bir ammarın depeşine çıkıv oturmalı. Eşa:şı pul vilen at geregi. Öküzi şoyuv iya:maşa. Okuwa sürüv äkitmeýo:r. Okı:rman volşan i:vercek şü gı:zlar vilen. Orş ceñnel diýen yer va:r. Halacın milisýeleri barıbileniyo:k. Şon göçürdiler onı. O(l) vagtı maýdacık kalho:z. Ba:zara varırtım. Mecmur etýo:r. Ya:n(ı)na-da vi:rini goşdı. Gitdik. 50 O:va şevedin ö:züñkid(e) ol. Töwörök bolşa yeken. l:rgözi:n turuk görşe, hi:ç kim yo:k, guramalı şolo(rı)ñ ö:zi. Talın sa:ýaşında vi:ri yatı:r. Gazýedä:m yazalı mı(nı)ñ aştına. Yaramazra:k kelinçe va:r ol. Ça:y goý diýşen, o:dun getircek volýo:r. Kem-kem akıla:m gelecek. Bizler ýaman vegenýo:rış. Di:şim a:gırı:dı. Halaja vardım. Di:şä:m 55 goýup

I A

bereýin diýdi. Pellîşi ýo:k. Ba:zar va:rtı. Sıgrın göşüşî göçýö:rti. Törd oglakcagaz berdi. Ýo:k, kö:ne pula. Sen mının o:dını alı:kda goýa:ma:nşın bi ýerde.

Çopon bakan ýo:g onı. Goýunları alıp gaçık gidiveriýo:r. Tö:rt geçi ekiz guzlap on altı oglak berdi. O(n)şon viliver. İmsim çıkık gidiýo:r. Ata volso minýo:r. "Pahta vilen çalıp şarı:p yat" diýdi. 60 "Türkmen oglonlar öşüşine vegencek". Eli yets(e) alcakdır. Bizler vilemiz ýo:k diýdik. Sizler ya:ş oglon. Öwözvi:ke ta:rı:p etýo:r, ondada ça:yçıl sizler. Bizler ya:nı dâ:l. Kö:nöçe vilen tä:zeç(e) ugrı vir. Ho ýere varma:nka tutıv alýo:rın. Üçe vö:lýo:rlar ýeri. Çägeşow ýeri 65 sı:hla:versen pes volýo:r. Bizle(ri) oturanımız gatı toýun yer. O(l) ozola:m gultı. Bir ýere köp barsan i:genç eş(i) dersin. İlerinin gumi volan diýo:r. A:k deger yer volalı. At wahtında yetişenýo:k. Şama:lda veýge galýo:r. Ä:rşa:rı ba:va:(nı) zi Mañışlakda. Bizlerin düývümüz Ä:rşa:rı va:va. Gepi vişiri:nça ha:nı şugulçısı ol vüki 70 yerde volan. 70 Şekgiz ogul volýo:(r). Bir a:damdan yaýra:n. Ataşı döwük yencik onjorýo:n a:dam. Köpölik gidiveriýo:r. Üç asır da:ga: volon ondan vä:ri. Tö:rt kalho:ztı Çohpette. Çohpette vir o:va sevi:t diýdiler. O:vo sevi:dâ:m goşdılar. Ýıkılıp kelleşi degen eken.

Aý, görer göz(e) etýo:r. Hä:zirki kalho:ztı yer(i)ne goýdılar. 75 İ:lden döwlöt gitmesin. İki yüz şol. Hak ettiñ şonı. Kalho:ztı den volmıýo:r. İki virga:t köp. Öñki wahtlarda mindana:m gürti. Kadı:m otırýo:n yer(i)miz va:r. Ortasınnan iki vö:leşon, onşon duragan ö:zi. İki yüzâ:m ýo:l. İki tarapa:m o:votı. Bizler ya:ş wahtlarımızda. Kette taýak göterip çıkıvermeli. Tal ekilen ya:nak gürti o:va. Kalho:ztı nemeşi va:r. Bi:ja:y gürrün etmä:ñ. Yüregim hi:ç alan ýo:k, şüzgek 80 vir za:t. A:dam ýaman köp. Şö:rdö melleg ölçöýo:r o:va sevet. Ýigrim(i) so:tok diýdim. A:rıga degriv ölçöýör. Yeddi ya:rım so:tık yer(i)miz va:r. İki gırdayo:rlar onı. Üç esse volcog eken.

I A

- Gülyö:r ö:zi volşa. Şu(nu)η düywünden ölçek volyo:r.Nä:dip
 85 birinji gezek çykan(ı)nı vilmeli. Başga hi:ç yere gidemiz yo:k. Bir
 nä:çeleri görýö:r. Biz yerimizde oturdık. O(l) yu:rtdan bi yu:rdı çapyö:r
 ekenler. Şonja üşmöli hemmesi. Otdan kösenenimiz yo:k. Gara
 mltık vil(e) atmalı. Ba:ylara yakı:ntı. Weten diyen za:t ö:zi i:la:tı
 volmalı.
- 90 Bizin ki vir aýtmak. İ:versen gidişleýin äkider. Wä:de verip
 wä:deşinde dumalı. Yandak köp bi yerde. Gö:k wahtında çapyö:rış.
 Henkirip ö:zün(e) aldı. Ta:vak goýyo:rış. Hi:ş za:ya volmiyo:r. Bir
 garışdan aşagı gom gök. Kö:ne yandag(ı) ökte iyyö:r. Sen üyden
 gelip şon i:şle. Ol vaşıgı duruyo:r. Awgust a:ýı çapıvermeli. Yandak
 95 martdan şon baharda gö:görip başlıyo:r. Bir mä:şin düşyo:n yerden
 ya:rım mä:şin düşyo:r. Tapıp beren akıllı vir a:dam eken. Yorinj(a)
 ekilyö:r. Jöwön ekilyö:r, palacı volyo:r. İki gezek, üç gezek palac ekip
 teýya:rlayo:rlar. Sepip eken ya:nak volmiyo:r. Eltip ba:zarda
 şatyo:rdık. Ma:ldan ga:lan(ı)nı vogup başık goýdum. Ya:rsını cöwön
 100 ekdim. Okıtyavır a:yından ekivermeli. Yıllık vugdoý(ı) urmiyo:r.
 Bahar gelerin. Hi:ş urmiyo:r şowuk. İn algır şultı özgesi şonja
 voýunmış. kiccig ahtıg(ı)mız vi. Oguldon volon ahtıcıklar üşyo:r
 kă:te. Bir gı:zdan üç ahtık ba:r. Hemmesä:m üşyo:r kă:pille.
- O(l) za:tlara:m ma:r. İne, şü hi:li vilekse şizlerde yo:kdur.
 105 Kö:nö, gadı:m za:tlarım köp. Her kim ca:nınıñ a:şretin(i) ahtarýo:r.
 Cıllı kö:ide yegeller va:r. Mana, oglonlar gidyo:(r). Ö:zümem Cıllı
 kö:lden alıptım. Sonuñ inisi vilen tanışmışın. O:n manatdan vä:ri
 tikmiyo:r. Kö:ne za:tlar va:r. Kadı:m za:tlar. Da:ş ta:vak diýilyö:r.
 Kadı:m bağşılara:m va:rtı. Şa:rı vagş(ı) onja görä: garıra:kti.
- 110 Büti:n yüz piresent goýveriyo:r. Oglaga çapyö:n atlar va:r. Yavı ya:lı
 dökülüt duryo:r. Beýleki tö:rdüş(i)-ä: giden yo:k. Uşda:nıñ gi:cine
 ga:lıpmışım. Gör hanı, gelyö:rmı? Ba:r vola:şa kowcok volor.
 Hä:liden yatı:rtı, turşımtılra:k görýö:r. At başman diyen yer(i)ne mün
 vaşar.

I A

- Her üýde maýda ma:l va:r. O(l) ýerde vir üwülýa:şı va:r. Alı:nıñ zarvı
 115 vilen muşulma:n volon. Hi:ç vir ýere goşulmıyo:r. Ha:lımsıra:p mocık
 gı:n görýo:r. Sizler göz görkezmeli. Ýip diýse gidivermeli. Onı volşa
 men veled olara. Düývünji köwlä:p zıya:n vercek. Bizden iki virga:t
 galkıntı. Menem-ä: kalho:zıñ i:şgä:ri. Bulara vaş vermiyo:rtım.
 Geleweri, o:vadaş, geçeweri:ñ mı:hma:nlar.
- 120 Ol üý açık mı açık däl. ma:l-ha:l bilen voluşdırıp ýö:rüş. Ölügsi
 volşada ýanyo:r ö:zi. Oglanlar mugallımıdır diýiv otı:rs. Aşgava:ttan
 diýiñ-ä:. Gatı gowı. Tirseg alagaýıñ. Şü wahtda gözlemiyo:rlar. Bir
 ağız söz vile tarapını tuta:şana. Onuñ milletini şoromıyo:rlar.
 Garkınlar volýo:n ya:lı. Ileri:ñ a:damları şöý diýiv ötä: gidiyo:r.
- 125 Hakı:k(ı) ä:rşa:rı biziñ türkmenimiz. İ:la:t ba:r vaşgada. Öñki wahtda
 volüyo:rtı. Bä:ş-alt(ı) üyli hemmeşin(i) alanda-da köp däl. o:kam
 ma:r. Şolor o:k. On yeddi vola:maşa. Bizler i:şe gidemiz ýo:k. Bi
 ýu:rtda vilemýo:k. Weten tuton ýeri şü ýörde. Çarwa halk volon. Men
 virinci voluk geldim kalho:za. Diye vilen suw töküp hö:l volon ýeri
- 130 alýo:r eken. Ýeri gat(ı) eken. Ol volş(a) erinmeyo:r. Bir kimşi veten
 tutup yerlä:k ga:lan. Gözüm(i) açıp görönim deýha:nçılık. Kırk vi:r ýıl
 i:şledim. Na:n tapa:wudı ýo:k. Agacını suwo ya: ýere gömerler eken.
 Bizler haksız i:şledik. Ýigrimi kepi:k verşene. Kalho:z arık a:hı:rı.
 Agdarıva:m ekdik el güýci vilen. Diye goş edip sürdük.
- 135 Öküž vilen a:gdayo:rtı. Sı:lkala:p ekýo:rs. Şo(l) döwürlerde pahta
 cüwen ekilýo:rtı. Ba:ýlar volşa diýha:na tapşırıyo:r. Teýýa:r volonda
 hakın(ı) almalı. Owga:ndan ýorgança getirivem şatdım. Deýha:n
 volýo:n a:dam tapıvilmıyo:r. Harman teýýa:r volýo:r. Cüwen vugdaý
 va:r. Üşten vi:ri volortı. Yeräm ba:ýıñkı suwa:m. Suw(ı)nı
- 140 ýakmalı. Nuda diýip ba:r. Nikela:y wahtını bilip duramız ýo:k. O(l)
 vahtlar gurwı yeteniñki düzüw. Deýha:na va:ýıñ kö:nöşä:m molşa
 volýo:r. Digri şıpma:nka: inñe vile tikşen, öymak geýmeli. Bolmoş(a)
 eliñe volmıyo:r. Ö:zlöri doka:p geýerti. Kā:vi:rleri volş(a) on(ı)
 etýo:rlar. O(l) wahtlarda pıya:da cuwa:ra giderdiler. O:tlı bolmodık

I A

- 145 wahtında at, eşek bilen gidiptirler. Men-ä: vilmedim haýsı volcognı. Bir kiýicek va:rtı. Tuwuk vols(a) indi şakla:mız ýo:k. Meyda:n tuwug-a: ind(i) a:z voluk ga:lan. Toý-tomoşa zo:r volýo:rtı. Belli-vell(i) adamlar owlok çapartılar. A:hır vä:şatar goýortılar. Bir ýa:şa:n öcegi kellesini kesip taşlıýo:rlar. Gatla:nıñ tahdaşınıñ golaýında çatma
150 tikýo:rlar. Bir miñe çenl(i) at üşşo:r. Taşlıýo:rlar. Üwrenen at aşt-aşt varıverýo:r.

- Biri-viri vilen gidişýo:rlar. Şes verdigiçe bökýo:r atlar. Bir vuta varı:nça iým iýýo:r şocagaz tomoş(a) üçi:n. Çawand(a) avraýı volşa volýo:r. Aýlow deregne oglak volartı. Gaýrakı A:nna:nıñ inisi eken. Şondan hartlaşıp gaytmalı. Şun(un) ýa:nı çızık ba:r. Haýs(ı)
155 ozol voks(e) aldı. Ol oglak däl. ýöri:te şonun üçi:n goşla:p ýö:rlar. A:hı:r toplum molýo:r. Çıdamlı atlar alýo:r. Öñ vököne hak verýo:r. Kim molşa tutuvermeli. A:tlı pä:lwanelara:m molýo:r. Köprä:g(i) Owganısta:n(a) göşdi. Bir akıll(ı) ogly volmolı vıların. Şö:rde aldı. Ýokarsı hatap. Her dürl(i) a:damlar va:r. Bizlerin va:zarda nä:m(e)
160 işimiz va:r. Ba:zar(ı)mız yatırıldı. Mä:şi:n gelse minik gidivermeli. Gatna:p durcakmı? Doglan yer(i)mizem şü yeri. O:vada soýaýmaşa volon ýo:k. O:woda şınsız a:dam ýo:kti. Ö:z ra:ýmıza vir kalho:ztık. Ýigrim tokkuzıncı yılda kalho:z völdi. Kırk bi:r yıl kalho:z völdi. Kırk bi:r yıl volandır. Ça:ýa:m iç ogul. Ýigrimi yıldan-a: a:şandır. kiccik
165 kalho:ztı. Bagşılı ti:reden ol. Her kaýsı vir i:l. Onun ti:resine gı:nlı diýo:rlar. Şu gün yagış dı:nma:n yagdı.

- Buýon ö:zi vitýo:r. Dogrı meniñ ýa:nıma gelip ellik geýiv orýo:r. Sogon ö:zle(ri)mmiz iyer ýa:lcak ekýo:rs. Kalho:za:m berik goýveritdir. U:n alan(a) u:n verýo:r. Magazı:ndan alanım onot. A:cı
170 düşmiýo:r diýiv ekmä:n ýö:r. A:na volduk onun vilen. Temmä:ki:nıñ nahalını şuwa ýaktı. Ekdım na:s temmä:ki. Ýahşı völdi. Ýene vir a:zacık köwüp, sı:nag üçi:n ekdim. Şonkış yıl şogan ekdim. Bir aýa:lımızdan ogul völdi. “Şaňa düşdi” diýdiler. A:z owlak şogan ekýo:rın. A:cyksaň a:j(ı) ek diýo:r. Ä:dikçiden iki mün gowra:k pul
175 aldı. Peýda:lanmag üçü:ndir. Mana, bul ısdı. Hocalıg edip bö:la:salar

I A

- münden geşsek. İ:la:tıñ köpöl(i)şi yaman çalt. Döwekde ik(i) esseden verýo:rtı. Onda bi tarapdan bilýo:nşınız belki. Üw(ü)lyá:gulı çakırlar va:r. Şakarlı çakır va:r. Arık ba:tır diýo:r bizlerin ti:rä:miz. Arık va:tıra:m ikä: vö:lünýo:r. Tapdıg arık ba:tır diýo:r. Metcüt di:(ýe)n
- 180 ba:rdır. Go:zgalañ tarapa yer ýo:k. Olam hä:li yetd(i) ark(a) aylandı. Me(ni)ñkä: elli ya:ş. kalho:zda men-ä: kä:n işlä:m ýo:k. Deyha:nçılıkd(a) işlä:m ýo:k. Kırk bi:rinci yıldan vä:r(i) işlä:mýo:k. Şula:m peýwendı vola:yadı.
- Yavı vilen işlemek görgi. Pahta-da, cüwönem, mekke-de, arpa-da,
- 185 ýorunca-d(a) ekiliýo:r. Ekende yer vatga volso volmıyo:r. Ozol deyha:nçılıg(i)mız şoltı. Tarpız ekiliýo:r, ga:wun ekiliýo:r. Mä:ş, lo:wl(a) ekiliýo:r. Yandagma:l iyyo:r. Tikenı ýo:kdur-da:. Gatı yogı:n valdag(i)n(i) iyen ýo:k. Ni:çgerä:g(i)n(i) iyyo:r. Kırk vi:rinci yılda völdı. Toý volsa gopguna:m tapıyo:r. Gımmatçılıkda volyo:r. Pä:lwan
- 190 diyyo:rlar. Göreş tutma:ga pä:lwan ça:gırýo:rtılar. Men ya:ş o(l) wahtlarda. Bä:ş güne çekýo:n wahty volyo:r. Yeddi güne çekýo:na:m ma:rdır. Men vilemýo:k. Ya:ragan itleri va:rtı. Aylanıp barıverýo:rsıñ. Renki yoka:yjak ya:lı. Ka:ga:zıñ hö:lmi? Baha:r a:yı volmalı. Tä:ze yıl alışma:na nä:çe waht ba:r? On bä:ş gün volsa, soñ ot iýiwermeli.
- 195 Men-ä: günümnden ozal garı:dym. Tanıyo:rın, tany:madıgım molşa so:rıyo:rın. Guýguç öñdönä:m ba:rtı. Ba:ýları men vilemýo:k. O(l) wahtda men keşel völdum. Ya:ş össürümler işledi. Gar(a) üylörde ya:şagantı. Gi:c(e) işlä:nýo:k. Yıldız yahtıda yaramıyo:r. Öñem şüte sa:vınlar va:rtı. Şö:(ýle) di:(ýi)p aydıyo:larda...
- 200 Gış geldi dogon ýo:k. Men sa:na:mýo:k, ogul. Bi:(ýi)l-ä: oglag(i)mız ýo:k. Arassa saklıyo:rıs. Yokarı galdırşa içinde çilim çekiji volma. Öñki wahtlarda tuwşan ba:rtı. Öñki düwürler şu waht ya:nak dä:l. Gar(a) üy va:rtı. Öküž vile sürülyo:rtı. Düý(e) ulanık görömyo:k. Ba:ýla(n)ñ düwrüni vilemýo:k. Boýı veýigem molşa
- 205 minýo:rsıñ. İlk(i) eýmen+ç görünyo:r. Üwrenýo:rda nohtaşından tutýo:r. Boýınna ni:çgerä:cik yüp takýo:rlar. Ta:m nä:m(e) işleşin.

I A

- Kümä: tutı guruv oturýo:(r)tı. O(l) wahtt(a) o:v(a) a:zıra:ktı. Şol gamagı ayrıv ota diyen ýeri şö:ri. I:şigne şa:ya edipdir. Ba:gva:n ýo:ktı. Sennen ön ýa:şýo:nlar etdimi? Erre, palta vile bö:lyo:rlar.
- 210 Pıçak bile gö:ş(y)t dogrıyo:rlar. Cüwen volşa yerden çıkýo:r. Ýarpagı ýıgırt-ýıgırt volýo:r. Darahtı volşa menzeş. Pahta:n(i) aýa:llar kätmenliyo:rtı. Pa:zalarıñı çarhlatmadık bolşan, kätmen, orak ba:rtı. Ahtık diýilýo:r. Gırkılık iki şa:nı demir. İlki demri göneltýo:rlar. Türkmen gayçısına menzä:n ýo:k. Ýaş ça:gala(rı)ñ saçına
- 215 takılıyo:rtı. Süşseneklä:p yörö:n ça:galara volýo:r. Rengin(i) onarşan ýünndenem bolýo:r. Menzeş bolon ýo:k. Yüpek volanda hemmesini yüpekden eda:malı.
- Naha:r her hi:li volýo:r. Bızlık diyen ine, şul ortasınnan iki vö:lseñe. Tahtadan ýaşalan volşa güpi diýo:rıñ. Yerde ýa:ýmalı. Şon
- 220 gatıg(i)nı guýýo:rıñ. Sürteç kädı gö:gerýo:r ekşen. Agzına ýip takıp şuwo şalla:rtılar. Süzöge guyon şon çeki:ze volýo:r. Gatık başga, çeki:de vaşga. Haltadan akşa suwı gutoryo:r. Ni:çgerä:gin(e) iñne diýýo:rıñ. Paraplılar başg(a) a:t takýo:r, bizler onja goýultmaç diýýo:rıñ. Şö:rlerde vitýo:rtı. Ö:z-ö:zü çıkýo:n köpelek agaç. Gar(a) üy
- 225 kadı:m üy. Uştalar gurşa:p berýo:r. Yökar(i)şına keçe pürelýo:r. Gamiş süyä:p üstünde goýulýo:r. Tartmalı, tö:rt vurçunda tö:rt ba:g va:r. İndi hi:ş za:da ýara:n ýo:k, usdaşı satarman onun. To:rva diýýo:nımız kakma volmoli. Mana, şul su:ra:tıñ durşı ýa:nı durýo:r, ýaraşig üçi:n. Guş her hi:li guş va:r. Ca:nda:r köp bul yerde.
- 230 Geriglişine çell(i) iýipdir, garşak däl ul. Ol vaşgara:k. Ulışa:m bolýo:r kiçişä:m bolýo:r. Baldagı tä:zece volşa iýýo:r. Aýdalı diýo:n a:damsın(a) aýtýo:rlar. Kette vols(a) aýtýo:rlar. Çy:g tüşsö myssycak bolýo:r. Şol tamdıra pişirilýo:r. Göşem, yorunco-da pişse volýo:r. Gö:şt ga:rıglı na:n diýilýo:r. Şul aýtýo:n za:tlarıñız öymö-öy volartı.
- 235 On(un) ýa:l(i) etşe vörek diýilýo:r. Tahta:(nı)ñ üstünde tegelä:p o:caga şalartılar. Onarýo:n a:dam tapılmaşa, ö:z-ö:zi varha: ýu:kalmalı. Ekmede volýo:r. Onjo şı waht ýa:ygıç diýilýo:r. U:naş ýa:ýara volýo:r.

I A

Ana, cüwönden ýa:рма ýa:rılıýo:r. Hi:ç kim buýurma:ndır, ogri:n-dogri:n edýo:r.

- 240 Cüwöniň ga:wıgı sıpırılıýo:r. Pişirende suwda pişirmeli. Köprä:g(i) a:k bilen içýo:r. Mana, şın(ı) ýa:nı şalınýo:r. Bıçagaz gıyak. Keçä: mın(ı) ýa:nak saldıran ýo:k. Hocawözi:r at(a) öwliýa:şına gelse gucoklaşýo:r. Yere tö:rt şa:nı gazık kakmalı. Ölçer, o:di şönmeşe ma:maň ýaman vegener. Men vilemyo:g onun
- 245 ni:rä: giden(i)ni. Kempir, ça:ya:m getir. Ozzalı kö:ne di:ş a:gırıyo:rtı. Ten yatıp-turup kara:rıñ bolan ýo:k. Sen gaydanıñdan soň ö:z(i) y:ncalttı. Bir daşarı çıkdım. Şama:l ýakmadı. Suwukra:cıga:m şama:lı. Aşgava:tlı volşa kuwarış onı. Küwegnä:m bilem ýo:k gaýrışına:m. Aýtma:n(a) uýalıp ýö:r, mindir-de gezdir. Ozalam gidik
- 250 görömyo:k soňam. Di:şıñ a:gırı:şa Kerki gitmeli. So:rolcak gürrüñ nä:m(e) molýo:r. Naý tüýdügi vaşa-vaş çalıştı. A:nnamıra:dıñ ýa:n(i)n(a) elt. Minlä:p tüýdügiñ va:rmı? Ul ökdeti. Elt şonun ýa:n(i)na. Bi yerıñ ozalı üç bö:lüğe bö:lünipdir. Gorkı ürki ýo:g onda. Gızıl goýunlı çakır bizler volýo:rış. Bö:lüglerä:m molşa a:k çakır
- 255 ddiyo:r. A:k çakır bizler volýo:rış. Bir pille vir bö:lüg edipdirler. Gızılca diýivem bir urug volon. Başga vilýo:n zadım ýo:k. Sagcak bolşa yelinşe takýo:r. Guz(ı) emip bilmiyo:r. Oturumda:ra:m bolan, çarwada:ra:m bolan. Soň kalho:z völdi. Ten, kalho:z ö:züm guradım. Gatı gı:n völdi. O(l) pill(e) vi:ri-vi:rin(i) iýjek völdılar. Gümünji çekcekler.
- 260 Matu:rdan düşüp üşlük gura:v üşlediler. Bir günem ýugnag etdiler. Şo waht seniň ýa:nıñda: “Mülkda:r sen” diýdiler. Mollo Sıma:gul(ı) a:ga va:rtı. Mollo volsoň viziñ ýo:lumızdan ýöri:vilmersin diýdi. Araşt(a) a:dam edip ýıgnag etti. Ba:ýlaryñ yerin(i) alcak diýdi. Bi volşa gulaga ýaktı. Ata:mdan ga:lan yer şol. Üç pa:ýlaşsak üy
- 265 tutara volýo:r. Şoño deýha:n bolýo:(r)ş. Ekin(i) eýýä:m dürteriv otr:r. Ýarsını volş(a) alıv otr:r ol. Kerkä:ça:gırıp, gi:ce-de turziv äkitdiler.

I A

Munun i:şigin(i) gulpla:p ýıgnag etdiler. Ugrını volşa bilemiz ýo:k. Üwretşeler volş(a) etjek. "Erte vir a:dam barcaktır" diýdi. Ahşam gelen eken. Gızılayak(lı)lar volş(a) anrı ötük giden. Hat suwadima:m
 270 ýo:k. Kırk hocalık tapdım. "Ogul meni vir goýma" diýdi. Onı gaydıp haşa:pla:k görşök kırk völdi. Mollo Meret goşulcaga:m diýmedi. Bir gi:ce görük gidipdir. Birinci voluva:m tüzülen vizler. Geleniň a:dını ýazdık. Ýene-de ýeddi hocalık geldi.

A:dam tapmalımıka: diýdik. Tükgel garı:n bolmalı. Bizı volşa
 275 vaşlıg etdiler. Ikki yıl işledim. Bir ýa:rım yıl vaşdılar. Yatik gelip birga:t völdum. Ýene vir şevävi völdi. Likbezd(e) okı:dık. Şevä:vi şunja çelli geldik. İspira:pka-da verdi. Şon viyä: ki:şede. Aştanadan paşpurd almalı völdi. Mı(nı)ň vile volş(a) urşuptık. O:va şevi:t bilen urşuptık. Ba:r ispira:pka:na:m aldı. Başmaçı:nıň vaşlıgı diýip berdi.
 280 Ogul toýa:m etdi. "A:şır a:ga şen(i) onarittır" diýdi. Şon ýegeniniň ýa:n(i)n(a) eltip yırtđık. "Ondan ispira:pka volmaz. Huda:ýıň ýo:k" diýdi. "Nä:dip şa:ýt bolcak" diýdim. Düynki toý eden oglaıı atası şotı. "Ata-va:va durmuşy garı:p" diýdi. "Mını ertşen göçmöli vo:(la)rşın" diýdi. Gi:ce-gündüz u:kı vermediler. "Bä:ş ýıllık paşpurt
 285 vercek" diýdi. Yöregme volşa batan ýo:k. Okı:k görđ(i) dä:ni mınıň gürrüň(i)n(i) ettirdi. Onuň ida:raşı ilerde.

Ýakaşından tartiv içeri:k şaldı. "Golunı çek" diýdi. Çıkarıv i:zından gara:k ga:ldı. Tozı:k giden. "Şen göş" diýdi. "Şeni vaşarlar" diýdi. "Da:ýıň daýzan volmazmı" diýdi. "Göçük gidiptim diýşen volar"
 290 diýdi. "Ol ö:z i:şin" diýdi. Ýigrim ýeddi yıl bi ýa:nda völdum. Gelenme tö:rt bä:ş yıl völdi.

Yukarıdaki metinler aşağıda adı geçen şahıslardan derlenmiştir:

Gılıjow Abdı, 1930 y., yüksek okul mezunu, öğretmen, Kerki ilçesi.

I A

Şagulı Jumayew, 1901 y., sadece okur yazar, emekli, Kerki ilçesi.

Hudaygulı Roziyew, 1900 y., ümme, emekli, Kerki ilçesi.

Baylı Gurbanow, 1891 y., ümme, emekli, Garabekewül ilçesi.

Sona Roziyewa, 1911 y., ümme, emekli, Garabekewül ilçesi.

Rahman Gurbanow, 1918 y., yüksek okul mezunu, öğretmen, Garabekewül ilçesi.

Durdy Laytiyew, 1910 y., ümme, çiftçi, Garabekewül ilçesi.

Derleyenler:

Orazdurdı Çommadov

Soltanşa Ataniyazov

Meret Akmämmədov

Nurberdi Maviyev

Göwher Saparova

I B

Ersarı Ağzına Ait Ayrı Ayrı Cümleler

- Elindä:ki gayçı bilen yüplerin ba:rısını gırkıp başladı.
- Doganım ulumsılık edip meni gutlama: gelmedi.
- Yanındaki onı çekelä:p, öz günine goymadı.
- Hemsayalarım meni yaman i:rızdiler.
- 5 Bu ça:gacık atasına gurcak aldırmaq işliyo:r.
- Ba:y hizmetgä:rine a:larıp şeretdi.
- O:dı go:rşasañ öçer, goñşı:ñi, go:rşasañ göçer.
- Şuw çekcek bolup çekeri guyä: gaçırdım.
- Bu yıl tomuşda bizlerde hiç yağış yagan yo:k.
- 10 İni:m okamak işliyo:r, emma: oka:p bilen yo:k
- Düyn biz mellegimizi şuwardık.
- Huda:yberdi gandı yeşşigi vilen almakç(ı) eken.
- Agtığım hövescen bolan şon it saklayor:uş.
- Ça:yı içiverin di:p yıldırdı.
- 15 Şen ogır:nın kimdigini görüpsün, Ama:nam görüpdür.
- Şen hi:ç za:t görmä:nşin, yanındaka:m görmändir.
- Mennen hi:ç za:t so:ra:nyo:k.
- Bu yerde nä:me edip otı:rşın?
- Le:kin yetmiş ya:şda şo bolan za:da genjirgä:k gaytdım.
- 20 Şun ya:ncak za:dı eyemşirä:v oturmalı mı?
- Ça:ga i:rden turmıyo:r
- Men garaşcaktım Gurva:n a:ga goymadı.

I B

Şö:rdeki ça:galaram a:ç bolmacak.

Şö:rde ga:vun garpız üyşürigli bolmaşa nä:me?

25 Her hayşının bir atı bolmalı dā:l.

Bar şi tayda a:ç oturma:gay.

Şun ya:ncak za:t iymersin

Bu ça:gacık garaca gözlerini tegelä:v otı:r.

Men mecmu:rdum.

30 Öten yıl bu wagt howwa: yaman şowukti.

Öñ bu yer pahta meyda:nı dälti.

Munun bişiren naharı şüycüdür.

Bu küçük yaman dā:ldir.

A:kgül Hallı a:ga:nıñ ö:z gı:zı dā:lmışın.

35 Başarcak i:şinı gözleşen onat bolar.

Ö:züne ga:lşa, etmecek i:şi yo:k.

Onuñ bilmiyo:n za:dını şen nä:dip bildiñ?

Ol meniñ yazan goşgı:mı okadı.

Bu gün şapaga gelmedik okuwçı ba:rmı?

40 İ:yen piya:zım yaman a:c(ı) eken.

Alan ca:yım kö:ne dā:l eken.

Ka:ga:z yüpek volşa ozalkıdır.

Meniñ etmeli i:şim köp.

Da:yım bu gezek köynek alıp berdi.

45 Okumuş a:dam ö:zünü görkezyo:r.

Şi kalho:zı düzinça: köp ya:dadım.

I B

- Lä:kin Moşkovı görmä:li bā:ri o:n yıl bolupdur.
 Şu yerden kerven geçeli bā:ri üç gün geçdi.
 A:dam bu kita:bı okadıgıça oka:şı gelyo:r.
- 50 Olar şen gelmezden öñ gitdiler.
 Ekem hat yazıv otı:r.
 Bayramçılıkda ata:mı görük gelecek.
 İn govuşı, bu yerlere indi mekge ekā:li
Siz bu gün hi:ç i:ş etmä:yiñ.
- 55 Belkemi şeyle bola:yşın.
 Biz öyümüzü enteg çalışma:yalı.
 Mata:nı ölçā:p almalı.
 Onı:ñ nā:me, yelmeşegen bir zā:t mı?
 Yamaşga:n ol i:şi hem gutardık.
- 60 Sıpalga tapma:n yö:rmü?
 İnştu:da girmā:ge golda:v tapılmadı.
 Ö:zünñ hi:ç hi:li goşandı bolmadı.
 Mergen, garavul boluk galmakçı.
 Oglumı şalgıt gulluguna i:şe aldılar.
- 65 Ol a:dam i:ymit gadrını bilmedi.
 Şö:rde şöveşşen, başmaçılar ba:r eken.
 Seydi a:ga ba:bam bilen yazıtdaş.
 Zerdā:lı:nıñ gülleri ayazda gaçdı.
 Bu yıl meyda:nlarımız gızıl-ya:şıl öwüşdi.
- 70 Cemi:lā:nıñ saçı gatı uzı:n

I B

- Biẕiñ saġlık sıgrımız gözükdi.
- Men mellek otama:ga gelmedim.
- Bahar çorba: na:n batırıp iymä:ni gowı göryä:r.
- Merda:n agacın düybüni ag:dardı.
- 75 Cigi:m ya:bağı öye çenli süyrä:p alıp geldi.
- Garn ba:va gözlerini gırpıldadıp, i:şikden gi:rdi.
- Şu hepde o:bada ölüm-yitim köp boldı.
- Şu yıl kolho:zçılar mekge ekinini köp ekdiler
- Şema:lda kirler uçmaz ya:lı gısgıç gıstırdım.
- 80 Bu yıl ama:nıñ çökündüşü a:z boldı.
- Ya:şulılar bilelikde yassı nama:z okadılar.
- Agşam o:ba:mızın oġlan gı:zları gizlenpeçek oynadılar.
- Gadır gi:ceşinde tuşşag edilenler dolanıp geldiler.
- Yazda yağmır köp yağyo:r.
- 85 Ça:galar ba:gına ökde ça:gaları sayla:p aldılar.
- Gı:zlar bolup tapmaça aydışdık.
- A:laca garaca itler:miz hem bartı.
- Olar bir-biriniñ y:zynnan durdular.
- E:neli-atalı ça:galar gövnini peş tutmayarlar
- 90 Ya:ş oġlan goyun bakyo:r
- Erkek eşekleri yoruncada arkanladık.
- Enemden başga hemmeşi toya gitdi.
- Öküžün boynunda:ki boyunturuk ayrılıpdır.
- Çolak geçi:ni bu gün sürä: goşmadık.

I B

- 95 Bu gı:zıñ köynegi topugına yetipdir.
 Goyunları sŭră: goş-şok.
 Öyüm yandı, şatmada ya:şap yö:rün.
 Cŭwönini ekip yetişmedi.
 Paltanız volmoşo i:şe gelme:n
- 100 Öñüniz ulı kö:ldür.
 Suw-lu sŭ:l-lŭ yer diyip şö:rŭ sayladık.
 Ö:d-süz ö:d-süz yigitler son döredi.
 Men üç-üncü vö:lümŭñ işge:ri.
 Ol Özbek-çe gepliyo:r.
- 105 Düşög ö:r-üci-ler ba:rtı.
 Şo(l) yıl göv-elek köp boldı.
 Kellă:miz kă:n i:şlemedi.
 Ya:şulı her hepde a:nna gŭnŭ yuwunur.
 Yagday bolşo, işlecek.
- 110 Saña muhuttan na:n beryo:n tapılmaztı.
 Ol onunam gadrını vilmeli.
 Tăze dogulan ça:ga ogulmuş.
 Men Hocammazzandırın.
 Sen gumdondırşın.
- 115 Biz o:vada köplükdiris.
 Siz Ā:rsa:rındandırşınız.
 Bu yere gelmeli a:damlar dă:l-de, gelmeli
 dă:l a:damlar geliyor.
 O:va:nıñ ehli za:dını bilmelidirşın.

Alacakka:m bercek d :l diyiv ayttı.

Yukarıdaki cümleler aŗađıda adı geçen şahıslardan derlenmiŗtir.

Soltanŗa Ataniyazov

1934 doğumlu,  niversite mezunu,

Lebap Vil yeti, Hocambaz İlçesi

Hemra İŗanguliyev,

1970 doğumlu,  niversite mezunu,

Lebap Vil yeti Hocambaz İlçesi, Gultak Köyü

_Akg l Hudaykulova

1985 doğumlu, lise mezunu,

Lebap Vil yeti, Sayat İlçesi

Bereket Dayhan Birleŗiđi'nin

Garkın Köyü

Derleyen:

Mehmet Ali UYAR

II A

KERKİ AĞZINDAN DERLEMELER

- Ga:lallarımız va:r (h)ä:li. Her gayısı vir hocalık. Mana, bu vendä vizlärdän. Kaýsı tarap(ı) ağır. Hı:tır a:damtı. Götürüp barattı. Anırda mayd(a) oglollar köp. A:y tazelense ça:gır kümüşçi yengemezi. İndi görsön aklına gelendir. Ö:zi vir kadırdan
- 5 yengemizin. Huda:nın aydanı voladı. Enä:(ni)ñ gepi gowı. Ata:nınkı veyle dâ:l. Ata: mähir koyan eken. Şonça çelli ihla:vam ga:ladım ahşam. Di:wa:l ya:lak yerd(e) eken. Mana, ata şun(un) ya:nak. Ata:nın yüzüne garamıyaram. Gı:zın öymesı volmasa volmı:mış. Gelsem görü(k) kidertim. Üstünde voldum şolom onat. Bu gün öyde
- 10 volmalı. Sizin ki ovalam bir u:kla:p turdı. Yarı kelip yatı:rıs. Ottuz yeddi yıl voldı. Çopanılıgam kemsiz etdik. Başg(a) iş edem yo:k. Ba:rdıram öydemo:k. Pa:dadan sıgram alamo:k. Kırga tarav a:şsın. Ahşam kırk gün voldı. Ona:m belliyä:ymeliti. Gö:g ö:nümler yetişedir. Üzümler pişedir. Ya:şam elli sekize gitti.
- 15 Şö:düp hizmet etsin. Bir ya:ş kiççi vo(l)sa kiççidir. Sa:hat tö:rd(e) işliyatanda garalıp başladı. Atamın a:dın(ı) ayt diyedi. Kette da:yımın aktığı. Ular üş dogantı. Wahtam aylanık gidedir. Menem yazaydı. Gı:n voldı maña. İndi govı volsa-da şükür. Ho(l) gün ya:lıtı. Ya:şka meýniñ(e) ursa nä:me. Bavaýlaram eşeg ölse depedi. Tö:rt
- 20 yüz manat verse gayra:t edeni. Döwlet vir iş edemen diyse ededi. Erten den vä:ri varı(p) keldik. At çavışık ı:zlı ı:zına voladı. Rähmedin oglunınka: varı(p) keldim. Ozalam Ahmat kaldırıptı. Be:şim ba:r. Erti:rden vä:ri yo:lda. Kızımızama: gördi. Şol-da vir gepmi? Ara:g içip suwo düşen. Eydesi yo:g ony. Kumun teýind(e) a:rık ba:r.
- 25 Asma:ndan yer(e) uradı. Arna vo(l)s(a) akadı. "Pe:(y)şi:nimi gaydışı:n okacak" diýsen, yüregi ya:rırlartı. Endija:ndan vir a:dam zıgdı. Uç gün ötti. U(l) Hojammaz gitcek erten.

II A

Erteñ vile ýaldıra:p görünedi. Suwo degip duruptı. Ge:c(e) ötüvem bilmedim. Asma:ndan zıgmag(ı) örgenen. Şuňa çumdı-da
 30 çıkmadı. Siz bagaň vile(n) barı(p) keldiňiz. I:le virinci gerek a:damtı. Bizlerde şeýle. Koýnuň gö:şi pa:rımazmı? Bar şonuň ýa:nına. Usda-dan o:t almalı. Erti:rem garma şüll(e) eden. Şüpille diýik geplemeli. Kulagı katt(ı) a:dam. Gucaklaş diýsem etmä:ý:n gaçık gitti. Şondan mö:mü:n adam ýo:ktı. Hocahaýra:n üş dogan volan. Deyra:
 35 voýı volan. Bi:r. Nerezim diýen o:va volan. Gum basan şö:r(i)ni. Nerezimde Bükrüler ýa:şa:n. Şü ýerlerde kamaşa halky ýa:şa:n. Mana, bi gara depe i:rki döwürde volan. Nerezimden Kurva:n kepbe gaýdadı. Şonda şü ýerler gözüne ýakan. “Şü ýer gözüme ýakdı, ber” diýedi. Kurva:n kepbeden Ga:ýıp so:pı, Begençden Teýmir a:ga da:gı
 40 gidedi. “Sen nä: hapa” diýe. “Men nä:m(e) üçin hapa volma:ýın” diýe. Şonda Nerezime gidip kız getiredi. Be:ş aýa:l dogan kemele geledi. Bul ýu:rt bö:lünik gidenden soň çolardı.

Kä:kele(ri)ň öldüreni Merda:ngulı. Kä:keler ýagır volmalı. Hem egri, hem ýagır goşuladı. Oglagı alıp kaçaň şu(nu)ň ýa:n(ı) ogloncık.
 45 Onda şı:şä:ni do:ldurıv aladı. Onat na:s. Ýa:şkiçiler kettelip bi:ga:na volu(p) gidedi. Äre tegedi-da: ol. Biz ýa:şulı:mız va:(r). Ö:zleriniz bilmi:siz. Hemmesä:m a:damdan voladı. Höjegime verer ýa:nı bir goıtucak ot alayın. Ha:sa:dan alä:p ber. Dä:r(i) alcak voldum. Şü ekki volmalı diýdi. İkisem kaldırandırda:. “Saçı kırkılan, kı:z volmı:dı”
 50 diýdi. Ku:rı volanson güýç kuwa:dam gide(r) (e)ken. Geld(i) aýa:lı vilen. Kazaklaram ýo:g (b)olon. Soň niçgesini gı:gırdı. Ba:r (h)ä:lem. Yetmişden ötensoň bir gepeçagaz tapmasa volmaz. I:şleri vaşarmaz. Nä:mä: garacagımı vilmedim. Kellä:ň(i) aýlamı:senda:. Izindan varan eken. Öküz vak. İhla:sım ýo:ktı. İnegm(i) almadı. Tokguz yüz altmış
 55 vi:r manat. Siziň öňüñize düşseň rehmet. Maňa şol aýlanayatır ı:nalcıtmadı. Possovete ýılda geledi. Ma:magülün ä:r(i) öldi. Güneyd(e) oty:r a:damlar. Atası vir karr(ı) a:dam. Her kime huda: akıl versin. Zıýa:n verse, akdır başga ýere.

II A

- Ýıgnalıp ýazıladıgan kireva:t va:r. Bular ýa:lı gilimem ba:r.
- 60 Gurcakça: suw püflä:ň, soň üfük ediň. Menden vi:so:rak
çokaladıňmı? Alı(p) banduran a:dam ýo:k. Beren sığırn(ı) alı(p) keldi.
Kışta varan wahtı sığır ýo:k. Ularıň kıla:sına ýaramadım. Kızıň
voýdaşları kömeg etti. Sa:ra:m dä:l, kara:m dä:l. Kett(e) öküz diýdi.
Biziň aýdan tüýsümüz eken uňa geregem. Çatak geplerem tutamen.
- 65 Özvegistandan piýda: nä:me? Ö:zün(e) (h)ezzet ýo:k. Alı(p) gel, bar.
Üçünji toýuň üstüne geldik. Asl(ı) ik(i) a:dam gelen. Begmıra:tta tö:rd
ogul va:r. Ba:vasynyň a:dıdır-da:. Mangışlaktan gaýdan. Ma:l
koşmalı dä:l eken. Ýagdaýı vilmi:n korkızdı. Kaýdıp-kaýdıp berdiler.
Naý tüýdik ýerventlilerde ortalık za:t ýo:k. Ul vaşgaça. Kurplı volon
- 70 soň kaýdıp berdiler. Çasniý pagta:m berdi. Onuň hasa:vını tapaman.
Eset Sahadı vilenen. Men(i) alık gitti ýa:nına. Kurama diýiv a:t
verdile(r). Köp salık salan. Goýun satıp getirenini sekereň içinde koý.
Olam salır, mukrı-hatap bir veren. Olam - otuz üç, salır - otuz üç,
mukrı – hatap ikisi otuz üç at beren. Surh(ı) ä:rsa:ra giden. Biziň
- 75 kulumız diýiv ä:rsa:r(ı) alan.
- Tä: a:raçä:ge varı:nça öte gı:n volan. Alla:nazar-a: "sä:t o:na
çelli" diýedi. Ö:z a:dı Ku:rt. Eleç olama giden ýo:kmı? Şo(l) pille
vaşlanadı. Beş dogandan ýaýra:n onuňka:m ekiz (e)keni. Sekgiz
ýa:şı ýo:kdur. Aslı düýviniň tutulanı. Digri veýik arava va:r. Deýra:dan
- 80 suw ketirediler. O(l) da:ga karı:dı. Tö:rt kinjeg eken. (Ý)ip takıp çektik.
Kaççan gönüliptir. Öňünden teýýa:rlığı se(ni)ňkä: menzeş-da:.
Da:gıň içi vilen ho(w)p edi(p) kaýdan. Haki:gat kaçı(p) kitti. Üstüne
karawul koýamız. Üç ýılmı, tö:rt ýılmı, ilk(i) ölügsi ýanadı. Gaýkalar
uçuv kidiveredi. Ýañıdan vaşladılar. I:şine wepa:da:r bolsa ýahşı. Ba:
- 85 ýıň dizginini ýöritcek ýo:k. Salgınçag uçadılar. Buhara emi:ri
ýıkılmazdan ozal voldı. Imı:t tikiv oturdılar. Bizeriňkä: görä: kı:nlaşdı.
İkki höküwmetli döwür voldı. Ö:züne daşatdın veremen. İkk(i) a:dam
tüşüredi. Ýüz a:damıň içinde şolar eýemsirä:r oňa. Parasa:t diýen
nä:rse ýo:k. (Ý)üregiňe sığdırıvam bilmi:sen. Sizler vilmä:n ka:lan

II A

90 sizler. Metel aydan ya:lı (e)ken. Ö:zem kaçık kaydan. Yaman söwdi diyen. Orma, oragin ötgür volmasa gowı bolmaz.

Ka:yını diýcegim şol. Ö:zi koýma:n alı(p) kiden. Şowkun edi(p) kitti. Ýahşy i:şä: volmadı. Sala:mın – a:yamı:dı. Bina:yı beçeti. Bizin gelniň enesi Rahımkı:n(ı) aldı. Mä:rekede hizmatı(ı)ediverer.

95 İçinde menem ba:rtım. Ýö:ne na:rı gitmek bolmı:dı. Hö:ro varıp suwo düşdi. Tagdı:rdan vaşga(he)m za:t va:r. O:rö va:y imsim boldı. Sähel za:t baha:na volmalı. Ust(a) a:ga koýdı. Ol ýahşy dä:l. Ýahşam çıkıvırıyatır, ýamanam çıkıvırıyatır. Towb(o) ettim diýdi. Kızıl bahmal gerek ö:zünki a:gımtılra:k eken. Şondan eges(i) olar voladı. Olar egedä:. Ö:z(i) moll(a) (e)keni. Bizler volmazdan burun garala:p goýagaýdı ya:nak. Ma:l huda:n(ı)kı, kim iýse şon(ı)kı diýedi. Gepli:duzan gels(e) aydasen. Aslı tö:rt da:yı, tö:rt yegen gaydan. Hu:nda:r volupmı, nä:memi. Ni:r(e)de Mukrı volsa şondan yaýra:n. Ulı toýda her at berene nä:ç(e) at veren volsa şonça hak beredi. Ol eşidenemo:k. Aşgava:dıñ köçölerinde tentedik. Yene ýagac al bir

105 ö:zi gy:sgara:k bolar. Aktığı volmalı. Yarak oýnamadık bizler. İndi ya:şlar kattık völdi. Deýra: salma:n dişşek dä:l.

Bizleriñ ti:rä:miz ozaldanam ba:rsa ba:rdır. P(ı)lan saldı döwlöt. Şonja kant beredir. Billeriñ içimizde gazak diyen ti:re va:rmiş.

110 Be:ş kila: paht(a) alı(p) veredi. Okuñ geçmedik yeri ýo:k. Ondan Tejen vardık. Ondan orsyede haýdadı. Ö:zümki tagamlı volsa soñ görörin. İndikel(e) işlemi:di. Ku:rskiý diyen ca:ya vardık. Bul ikisind(e) uruş yama:n zor eken. Anırsını kesdi bizler varan soñ. Bir a:y diýende büti:nleyin kesdi. Çıkarma:na goýan ýo:k. Keyin gaytarıp ga:vadık. İndi gürrün geçirip beredi. Korkma:ñ, howlukma:ñ diýedi. İller duýor ya:nı ediñ. Bizin ä:rmi:miz üdä:mik. Altıncı ä:rmiya: diýdi. Uruş gutaran-a ýo:k diýdi. Şunda nemesiñ ö:zä:m ýo:k boluk gider. Nemesiñ güvşli yar(i)ne gitcek diýdi. Düşündirme keçirdi. Ne vä:ri, ne anrı göýveren ýo:k. Bizin kiler çozdı. Kadı:mkı gürrünler vilen

120 nemisi köp yakaladı. Surhı:nıñ bi ya:nındamış. Yılıñ a:hırında va:rla:k

II A

göra:y. Ayrıladır. Bakışından bildiredir. Demir yö:luñ bi ya:rsında:k(ı) oğlu.

- Guýı diýmek volar. Bular vilimda:rılığ etcek boldı. Minsälär öñünde mä:şi:n keserip du:r. Suw tartıklı du:r. Bizi vo(l)sa a:hırın teýinde ýatırdı. Unı gapana-d(a) a:şnas(ı) ertipdir. Kırkım geldi. 125 Goýullar ýatakda. Ota gitmediñizlermi? Biziñ goýnuñ ýiñi yö:k diýdi. Ol na:dogrı diýdi. "Sen ozduñ vizleri" diýdi. Aýrılık ga:lyberedi. Şundan ga:nmasañ volmı:dı. Oturan çopan gerek. Bizem ýetivilmeýdik. Suwa düşse iýsem diýdim. Arzuw ededim. Süzgek 130 bolsa nä:dip tutmalı. A:cam bolsam gezip yö:rün. Bir (h)epteden tapıp bardı. Bir (h)epteden vä:r(i) ahtaradım. Çopallar gara ýatakda gezip yö:r. Si:riv ötä: gitti. Teýýa:rlap geliversin diýdi. Öñk(i) ahşam bir damdıcak berdi. Hi:ş nä:rse ga:lmadı. Getirip enjerä: wurdum. Bakışın tapa:wudı şol. Dı:nmasañ dı:nmarsın diý(i)len. Na:na, ça:ya 135 ça:gırdılar. Kemsemo:l toýamı? Şo(l) volar köýdürega:yma. Gaýna:p du:rmı? Kaýna:n yö:kmi? Men deröw demlä:yın.

- Ma:lıñ sırkawını vakadı. Issı ça:y diý. Haýkırdı ga:liverdi gatı ýüzegen eken. O:da goý. Aýag(ı) ahsakmı? Şonı va:rlamalı. Eýesine vermeli. Öýüne veri(p) goýverinler. Bu gün tı:nç almalı gün. Mana, 140 Ro:zı vo(l)s(a) otı:r. Çöli vilega:ymasa. Bilemýo:k. Gurva:n ýagacın daşını yö:nup satarman ya:lı. Öñgi günde du:şmadıñmı? Owat tanı:tım. Şonun vilen garındaş. Şol getirdi. Aşa:kta vir o:va ba:r. Nerezimden vizleriñ ba:wamız gelen. Himmetkulı ilerä: gelen. Ular soñ öten vä:ri. Ýokanç bolmalı dä:l. Gotur volsa ýokanç. Melle 145 mergen volan. Ol ma:ıları veceren. Bizler telter. Ular çepbeler. İkişi muta:ypası. Ceñgele ga:wun eken.

- Hem pi:le, hem pi:le,
O:dun ýıgar kempı:re
Ceñgele ga:wun ekipsiz
150 Agza degen yö:k şı:re.

II A

Gidiversen bolmı:mı diyen. Şöy diyip muta:ypada vasan. Rewşen vi:çä:re howlukmaç gitti. Köyne desta:lladan Senewerden vir (i)k(i) agız vilertim. A:dam alık gitcek diydi. Ertenäm ota gidärmiz de:di.

- Ma:linı tö:rde haydı:n. Sa:(ga)t on ikkilere gelir. El urup bir
 155 çemleşip bolmı:dı. Yanlışa:sañam basadır diydi. Köyne wahtta o:vo sevi:te diyertik. Ni:rde vatga volsa şö:rä: varadı. Tankı:tla:p carçı voluv oturan. Şolaram gazaklara gi:redir. On yeddimi on sekgiz ti:re va:r. Şon(ı) iyermen volup köp yalındı. Ular nemä: gi:redi. Kellesinde va:rmı bularıñ? Durmuş boluv ötti. Segsen üç yıl ötüğ gitti. Ondan
 160 ozal-a: gömi:n ötürdik. Ro:z(ı)mıra:d i:şe gitti. B(u) uzakçıl volmı:dı. Mä:şin yörimeydi. Yöri:p duran mä:şin volmasa uzaga gitmez. Şu wahtıñ gödeklerinin i:şine tüşem yo:k. Senä:m tanı:m yo:k. Karrılığın(ı) voyn almalı. Alma:nam gör boynuğa. A:gası vir ya:ş ketteti. Hıdır usdadı. Otuz yeddi ya:şında tikeç yasa:p sattı. Menden
 165 ketteti. Kempir giyewiñ gelen eken. Öw(ü)lyä: gazak kettetir. Bılar vir ya:şıt. Bular vir hatar. Sesiñden tanıyatı:rın. Kä:killic(e) oglantıñız. Garı:p paşla:ntır indi. A:rıklar gazdık. İki put edip bersen soga:vam bolarmışın. Sesi yakan yo:k.

- Ahşamam şowhulla:v oturdı. Men vo(l)sa ö:rd(e) otı:rın. Men
 170 vi:kä:r oturman. Biya:nda va:lık görünedimi? Agırın yerim yo:k. İki dizim göstermeydi. Güwcem, gözöm mı:(h)ma:n za:d eken. Gapırğa:mı içeri sokuk gidedir. Süsek bolsa nä:dip baramen. Şo(l) durşuna kellesin(i) almalı. Eşegim hanık etti. Yügrüp çıktım. U(l) depe däl. a:lva:yıñ gümmez(e) aydadılar. Pesine vo(l)sa önüçguýruk
 175 diyädiler. Tımşık bo(l)s(a) a:g ayrı ba:va. Çöküp yatan eken. Bozuk bolsaým bari:k koyuñ. İla:yatı:r a:kaýlak. Diy(e) ahtarıp baradı. Ga:wun pişip duran. Bulam düşedi. Gömelek bolamı diydi. Gözlä:p tapmalı. A:zıra:k bereller. Şondan şa:yır voluk giden. Barsa diyesi çöküp yatan. Alı(k) kidiñ diydi. A:yad okıdık. Şonça daratıp kelcektim.
 180 Öwülyä: zo:r öwülyä:. A:dam goýartıg oña. Kırk kişi volan. Şolar kaçıp çıkan. Her kaýsı kasam eden. Görcök bolup şeyit voladı.

II A

- Şonda(he)m içmedik. Suw içmeli diýedi. Kowup çikaran şoları. Soň kerweller şakırdı vile geledi. Şonun öňünden gaýdın. Keyik kowup örgeyen a:dam. Ýetip, ýeti:v öttüm. Şö:rlere geldim.
- 185 Rahma:n va:ýın toýıtı. Emekiler(i)miz vizi gezdirdi. Aýagım epilmedi. Bir pahs(a) (h)ayatın üstünde. Sa:rı ya:g içirtiler. Bizlerin golaýımızı vileýatır. On sekgizmi ýigrimemi şolar ya:lı. Keyigi kow(up) alatım. Şo(l) peýga:da ýaramı:n ga:ldım. Çi:şik ga:liveren eken. Biz ýortumda geliv otı:ris. (Ý)ıldam ö:züm bo(l)sa. Howlıkı:n yazgıl şı
- 190 ýerleri. Mä:miň Jeren atı geledi. Bir goýuntı sı:lagı. Getirip i:le soýup berdim. Şonja kejeleşik gittim. Gızamıktan ga:lan keselim şol. Ýargüz a:damtı. Guş a:wı:dı. Ö:züm bir guş a:wladım. Üç oglon alı(p) kitti. İkinji ça:gırmadı meni. Ni:r(e)d(e) a:damın tetirleri şolar. Garşında veýenkama:tta voldum. Şö:dö-şö:dö yaraşgı ettik. So:kı
- 195 (h)epte ýene ça:gırdı.

- Basık goýor diýiv otı:ris. Etmä:n ýörtüm. Şondam ıřanamızýo:k. “Bar, at(ı) alıpmin” diýdi. O(n)soň gaýdıp geziverdik. Meni şul i:şden ayır diýdim. A:nageldä: körsettim. “Sen oňarmadın” diýdi. Eşege göterip mindirdi. Şonda goýnı gaçırdıg-a:. Goýun
- 200 vo(l)s(a) ö:rü(p) kiden. Ya:rım put cöwenä:m şunja gatanç bolsun. Bagşa gürrün vileyo:k. Köýne gürrün vileyo:k. Hatap eski volmalı. Göklen diýen yerden gelen. Mahtıngulı:nın dinýä: i:nen yerinden gelen. Tö:rt yıl vile ya:şaşdık, soň sizler göçekçi bolduñız. Diýä:(ni)ñ hatav(ı)nın üstünde diýen. Şondan hatap bolu(b) giden. Üzmesen
- 205 waht geçersen köpeledi. Ba:vamız gelen. Bir kel gı:z va:r eken. Şunı berediler. Bina:ýı vola:dı.

- Kelim kezza:n diýirler,
 Baha:s(ı) arza:n diýirler
 Ä:r almaz,
 210 Ça:gası volmaz diýirler.
 Gı:z aýdadı:
 Öýe gi:r-de gı:zımı gör,

II A

Daşarı çık-d(a) oglumı gör,

Tilla tahtımı gör,

215 Altın bahtımı gör-diýedi.

Ozal kelepti vılar. Ýa:şt virinci-d(e) okı:tı ind(i) ulaldı. Ata:m bilen a:çnatı. Bizin ata:mız döreydir. Kırk hocalıga ýetedir. Unja çelli ýene geledi. Bi ýa:nı voşama:ndır. Bellä:k koyadılar. Beýge çıkıp haýkıradık. Çıkagaýsam tayak goýuw ötä:gidedi. Çıdamasaña:m

220 bolmaýdır, böwrüme sancı voldı. I:zınd(a) eýa:l alan. İcesi Beg gazagin doganı. Hülle-hülle vilerin. Mukrı, hatap düwbi bir güma:nı va:r. Mukrı öň gelen diýediler. Sevede salyp bolmaz mana, bul çeker-e sala:ga. Gücümin teýinde ýatartı. Aşa:gına sırdalan at tüşi:di. Eýa:l garı:dı, munı mana, şul kızım sırdadı. Ogrılıg edeni ýo:k. (Ý)ip i:şik gidip satar eken. Çüründiginden çıkıv otıran. Eýa:ldan dı:nadı. Damagından aýlıdıra:nı gızıl esgi. Daşını ýo:nadı, olar gatı duýgur. Ä:rsa:rı:nkı sa:r(ı) esgi. O(l) ýa:nd(a) oturanda-da, vi ýa:nd(a) oturanda-da bir oturan. Un(ı) oka:m ýo:k. La:tı:n harpt(a) okıdık. Şola(rı)ı ıktıya:rında volan. Bozulandan keyin lañkılada:p çıkan.

230 Aza:n aýdadır, çekdirme iýedir. Bagş(a) i:şi ýo:k. Kerk(i) ö:zvaşına volan. Kä:me tutan. Her bela: volan. At minip ýöri:tim. Bir yüz on ýeddi voluk ga:ldım. Bizler pakta vejeriv alartık. Du:ta:r çalaýatır. A:zra:k duruverin, şı waht gızıştı. Sa:ýasın(ı) ö:z teýin(e) aldığı voldı. Otuz tokguz verdim. Gow(ı) i:şli:di. Ýandak goparıv aldirtık. Ekivilme:p ýöri:tik. Alı(p) kel, oglum, ça:ýı. Aktarsañam ýo:k.

235 İcesinden ga:lan kadı:m bir vileksesi va:r. Gımmat baha gurı:dı. Kırk sekgiz diýen volaga:ýmasa. Ýahşı voluk geldinmi? Ata:ı vile ýa:şıtta: vizler. Ýokara:m çıkıp yatı:r ta:lañ düşti. Cöwen ho:l voldı. Za:t tüşmi:di. Coweni ýenjlik gidedi. Maza:m kaştı. Gara kä:tmen teýinde ga:ldı. Oturıñlar ça:ý gaýnadaýın. Göreşden çıkıp başlı:dı. Ýigidin ýa:ş(ı) ik(i) otuz, Avada:nı vir otuz. Ä:rsa:rı:nıñ çünñesi hatap. Öñki cayından göçön hu:n eden göçüveren. Eýa:llard(a) ata ba:va volan

II A

yaşmak indi ýo:k. Öň volan volmalı. Ýamarra:gını vä:r(i) ötürön. Diýe
ça:l nö:ş edesim geledir. Ö:zün ä:rsa:rı ekeni:ň diýen.

- 245 Çerti:ci Süleýma:nd(a) eken. Kita:vı berirsin diýedi. Ýa:dına
tüşmi:di. Ökiz tapılma:n biti:n dünýä: görgi voldı. Ami:rka:nıň uru:gı
tilla:lı ca:ýa çapadı. A:ngilya:ň uru:gı ti:hnika:lı ca:ýa çapadı.
Nikela:ýa ne:misiň gı:zın(ı) alıp beredi. Giýewn(i) i:verse öldüredi.
Nikela:ý goşun çekiveredi. Şon(un) ýa:nı gürrün-da:. Bugdayam
250 beredi, köplenç atına gowurga veredi. Aýlansa görcek. Getir ýene
volsa. Saňa-da ýeter. Gopgun etme ýene geler. Howlukma. Getir
nä:me volsa-da. Orusdan nemru:t, Şetda:t öten. Musurma:ndan
Iskender, Süleýma:n öten. Ýeriň teýine havar veredi. Ýokarda gözü
doymadık bolsa diýip ýüzük ga:ş beredi. Üstünden guýodı. Ýö:ne
255 guýguç elinden gaçadı. Bi nä(me) diýedi. Munuň ha:dısasını
aýdagan şol. Mo:ll(a) ö:zi. Topraga dem salıp atadı. Gömülük
ga:liveredi. Şo(l) döwürlerd(e) asa:s(ı) a:damlar ötedi. Erteň nama:z
okı:v otıradı. Ýazıcı volsa yazıv aliveredi. Mazza:lı gürrün ettiň.
Degse vaşına, degmese ýa:nvaşına dā:l. Hi:ç kim kesgitlä:n ýo:k.
260 Saňa hökma:n dā:l onı yazmak. Tutup başlasa boladı.

- Bilse vilenin(i) aýdadı. Bugdayda üzer, olar hi:ç gısganç dā:l.
Molla Ba:vadan kette molla volan dā:ldir. Nāme vils(e) örgetedi. “Gep
örgetme” diýdi. Keli:m(e) öwriv otı:r. Onuň gı:zdan vi:za:r wahtı
şüpile. Sakgalı vurcula:k giden. “Başga vuktı ýeriň ýo:kı” diýdi.
265 Ata:mıň menegini veriv i:şletcek voladı. Gazık bö:rdö-da:. İk(i) üç
gün vä:ri gidem ýo:k. Bir a:z waht ahsa:k gezdim. İla:ç tapma:n
gezen. Erteň vilen baradı. Gı:zam boýdak, oglanam boýdak. Eýa:lları
çıkadır. Magzını yakadır. Boşra:k diýiv oýna:v oturummız.
Kempi:rden havar ededi. Muni gaçıradılar. Ö:zi yetmiş be:ş
270 ýa:şında. Oňa gı:z alıp beren. Hemmes(i) ara:g(a) uruk giden. Çin
şol. Kaýsı ýere varsam dogrı diýediler. On ve:ş yıl voldı. İki gı:zın
şama:lın(a) i:şlä:r eken. Taşl(a) oglagı diýen. İýen(i)ňizi iýersinizler.
Kana:hat ýo:k, kana:hat.

II A

- Nahar teýýa:r. Ti:z gelij. Ti:z gelegaýsañ ýilitmalı volmaztı.
- 275 Barartı-da gepi bişirik gelirti. “Ýeke kepi:k ýo:k” diýdim. Ömür basaga:mı vasık gören ýo:k. Na:dogrı volsa çıkarmaztı. Owlenere deştim ba:r. Aklım tu:t ýa:nı ýetedi. Ýahşı ýigit alsa ýaman ýengä:ni. Kö:lügim bo(l)sa ýo:k. Ö:z a:ldına ca:ý berdi. Sesini gataldıp melleg alagaýdı. A:dam geliyatır. Tudunj hı:vışından tutup süýşeneklä:p
- 280 baragaýdı. Ol kö:n(e) a:rıgıñ voýnunda. Agzını so:(wu)g uran ýa:nı. Kalho:z döwründe goşgı-da goşdum:
- Oturın yerinden birem galmaýdır,
Pakta: gi:rip bir goltug ot almaýdır,
Kalho:z i:şin ugrun hä:lä:m bilmeýdir
- 285 Şöyle a:damları va:rdır kalho:zinj
- Kalho:zinj içinden bir ýalta çıktı,
Pakta:nıñ içine hö:l talı yıktı.
Şahasın sı:ndırıp kö:regın tökti
Şöyle a:damları va:rdır kalho:zinj
- 290 Pakta:nıñ içinden ýorunçga:n(ı) ayır,
Ahli zähmetkeşne i:ş no:rma buýur,
Hasılı köp berip gamını doýur,
Pakta üçi:n ca:n çekedir şu:ra:mız.
- Pakta:nıñ otı bir mi:t(i)r ösgün,
- 295 Bul aýdan sözüme tüýs gulag asgın,
Tankı:t edip ursam di:şinji gisgin,
Gaýra:t edip, ti:z vecergin pakta:nı.

Yukardaki metinler aşagıda adı geçen şahıslardan derlenmiştir:

Böriyew Yagmur, 1932 y., bilimli, Dostluk ilçesi.

Hezziyew Abdı, 1915 y., ümme, emekli, Dostluk ilçesi.

Yoldaşow Gurwangeldi, 1908 y., ümme, emekli, Dostluk ilçesi.

Penjiyew Hudayberdi, 1896 y., ümmi, emekli, Dostluk ilçesi.

Taŋriguliyew Gurvan, 1901 y., sadece okur yazar, emekli, Dostluk ilçesi.

Gurwanow Kara, 1899 y., ümmi, emekli, Dostluk ilçesi.

Hayıtowa Zöhre, 1932 y., bilimli, emekli, Dostluk ilçesi.

Annakuliyew Aşır, 1912 y., sadece okur yazar, emekli, Dostluk ilçesi.

Derleyenler

Orazdurdı Çommadov

Soltanşa Ataniyazov

Nurberdi Mawiyev

Göwher Saparova

II B

Kerki Ağzlarına Ait Ayrı Ayrı Cümleler

Gararāk, gızılāk köynek tapmadıymı?

Hesen, enemın doglan günine gülsüz gelme.

Da:yım elek, darak ya:sayar.

Ağaçların şaha:ları çapgın yelli yağışda dövüldi.

5 Sen köp yatmalı dā:l, sağlığına ziyanlı

Maysa nā:me üçin okuwa gelmedi?

Sen okuwa gitcek dā:ımı?

Gülza:r toya gitmiyo:rmı?

Biz enem bilen atam gelmese nahar iymesis.

10 Siz olara kā:n garaşma:ı, olar gelmez.

Enesi giden son, ça:gaları yaman kösendi.

Kowaladı Arzıgöl, böküp gitdi pişicik, camda duran gatığı
döküp gitdi pişicik.

Ba:wam üzümleın şaha:larını gırkıdı.

15 Maralıı Gülşa:tdan algısı ba:r, Gülşa:dam bergisini beren
yo:k.

Avam gürsüldā:p geldi.

Her kaysı kasam eden bolmalı dā:l.

Ma:mam ça:galara a:garan berdi.

20 Ataş, sığırlara suw ber, sığırlar suwsa:pdır.

Cıma:geldi pa:lwa:n gatı gaharcaıdı.

Mana şö:rde ma:l vakmakçı.

Teyi horaz ya:nı gıp-gızıl.

II B

- Bä:begini alık gelenine kâ:n yılam bolan yo:k.
- 25 Erkeginden yamanlık görse eyâ:l kidädi.
 Önk(i) oğlanlar mın ya:nı dä:lti.
 Ol yeri eneli ça:galılara verdiler.
 Sermeseñ bo:lünik gidedi.
 Atası palwa:n geleni a:gdarıv uradı.
- 30 Düşürmesen volmaz kolhozda beyik a:dı va:rdır.
 Hesen a:ga:nıñ ya:nında:kı garaça oğlan şul.
 Ba:gma:nıñ çatması yagmırda yıkılıptır.
 Atam agşam yatsı nama:z okamaga öye kelcek.
 Şol gelin ä:rsa:rı Türkmene değışli.
- 35 Yeddi dogandan üçü tutsag völdi.
 Ahşam a:ra kelho:zda a:damlar birikti.
 Şol ya:lı uzun gi:ce a:gıradı.
 Menki yekke alaca itti.
 Eştem yo:k diyip yılğıradı.
- 40 Şol dövürde volma:ntır.
 O:n günden anrı öten yo:k.
 Galtak Kerkiçede du:r.
 Mugalli:m ö:zi eyemsiremedi.
 Teyya:r nahar var diyip mesirgedi.
- 45 Hervir a:dam goşmaça kömek etmeli.
 Süzgüç bil(e) ayradı.
 Kulagı eşitmeydi, güyci yetmeydi.

II B

İndi berim bolmasa gaydı kelcektim. (kelcektim)

Oynawa:ç satı(k) kelcektim.

50 Golok bosayem yokarı çıkıb otı:r.

İkki koş öküze voyunturuk yo:k.

Şonı maña diymesene.

İndi onı hesa:vam etme.

Öñürti a:dını vilgin.

55 Olara voş varmagın.

Şolam gelegaysın şö:rä:, koysaņa, imsim otursaņa.

Son şö:rä: gelsin.

Yüz manat tapma:n gitmesin.

Başka da:yım va:r, ol oñadır.

60 Köp yılda ve:ri ul kolhoza varadı.

Kette ba:zara gitsem tapaman.

Eya:llar şu gün pakta: kitmesin.

Yerine ca:nı çökündi.

Çökündisi ı:zına ka:ladı.

65 Za:t volmasa-da maşgalas(ı) oñadır.

Kı:z wols(a) u gerekti bu gerekti.

Ol getireni kette pi:l dā:lti.

Çıkarmalı kı:z ata:nıñ boynuna karz.

Öylentirmesiz oglanda yo:k.

70 Emelda:rı, vegi hemmesid(e) a:damtır.

Olar hocahayra:n dā:ltir.

II B

Görer göze nemedegaymasa bolan yo:k.

Bitmez i:şi bitircek bolsaŋ, ya:rım li:tir alıp barma:ŋ gerek.

Yiycek na:nıma:m aldı, suwıma:m aldı.

75 Onuşmadık yeri yo:k

A:za:tlarıŋ inekleri höcekli dā:lmış.

Stoldan kâ:sani alı gel

A:ramızda okamadıg a:dam ba:r mı?

Röwşen vi:çä:re gelen(e) ken.

80 Kıza hat beren dā:l eken.

Yo:ksul voldum, molçılıgı görmedim.

Geleli vä:re üçüsinä:m aladır.

Onı gormä:li:m köp wagıt boldı.

Kerpiç guydukça güwci artadır

85 Gelsene, şonı görmezden çalışalı.

Ça:ga:nı sünnet edibilenim yo:k.

Gaydıv gelmi:n diyip kitti.

Tomalak diymä:n, yassı diymä:n aliver.

Gelni alık geldimi diydi.

90 Geçı:ni kowma:n yörsen alma:nı döwer.

Diyä:ŋ üstünde var mıya:satı.

Tikin maşı:n tapıla:satı.

Ot orup, ho:rom bolmadı.

Bir kelini süyrep ekittiler.

100 Kelho:zda öŋ onat getiregen yerler va:rdı.

II B

Kette iti uruşgandı

Wiy!, kelin duralgadamı?

Kette demevçiler gitti.

Biziñ rayon ö:z goşantını ä:kinde görkezedi.

105 Utancañ a:dam eken

Ö:ziñiz yo:k boluk gidersiñiz.

Diyä:ler(i)ni göterip kitti.

Seni şo:r-lü diyip yö:rtük.

Men Ors-ça bilmäymän.

110 I:ziñnan bir ogl-an geldi.

Ovmaçıñ ne:medigini indi bildik.

Yagışlı günler a:z bolyo:r.

Owgan aya:lla(r)nıñ örtücesi volyo:r.

Kazaklaram bizge gelen.

115 Ö:z-ä gıştı.

Gı:z wolsa u gerek bu gerekti.

Hallı, zerda:lını töläv aldı.

Biz i:şe gellik yo:gmuşsunuz.

Men Dövlet bilen dogandırın.

Biziñ hemmämiz avçıdırıs.

120 Mañgışlaklı bolsañız, gürrüñşidirsiz.

Mara: gelen bolsañ onda senem ussadırsın.

Yukarıdaki cümleler aşağıda adı geçen şahıslardan derlenmiştir:

Rızwan Babayev

1945 doğumlu, üniversite mezunu,

Lebap Vilâyetinin Dostluk İlçesi

Kırköyli Köyü

Rozımırat Gurbanov

1947 doğumlu, üniversite mezunu,

Lebap Vilâyeti, Dostluk İlçesi

Hatap Köyü

Firuz Corayeva

1983 doğumlu, lise mezunu,

Lebap Vilâyeti, Kerki İlçesi

Derleyen:

Mehmet Ali UYAR

III A

NOHUR AĞZINDAN DERLEMELER

- Bizä owazı-lawzı geräk. İnä şü wahla(r). Eştıp tüşindi, öte geçänin vildi. Öz dilimiziñ için(e) ors dili gelip girädi. Siziñ vilän gepläşsäm tekäçä-dä gepli:miz. Bolmasa öz dilimizde gepli:miz. Sapagynnan ägzämin bermädim. Menä känäli ı(i) uzatasan wäli
- 5 nă:me diyesiz. Gowı ba:rlämeýdi, ba:rläseyäm bi ýokañç däl. Şü mugallım gow(y) eken de:dim. Şü wüllär turis kă:n gelädi. Öz odecdanı (ý)itiräsiz diýdi. Biziñ dilimiz dă:l. öz diliñdä năme diýcek. Aýlawekämiz şundaý, (ý)itip gitmägil. Siz bayramçılıgı geçirmi:siz. Şonuñ bilen gutorar. Bir(i)k(i) üç gün etmäli. Bir ýerdän
- 10 alık gelipdilä(r). Öldüregoymalı. Parz dă:l-de wacıp. Öllürip bütünleýin berip bilädi. Siz häkiki musurman. Şo gün aýratı:n volmalı. Göwnüñ isteydi, yönä sän uny dañı etmä. Ul gan sahlamaz. Ýori:te namaz okımalı. Şonn(a) a:damları ça:gırmalı. Dinläsäñ şäylä edäli diýcah. Öñkiýä mäyzämáz indi. Eşidän sizlär.
- 15 Gurwan a:ýı doganson di:ş görädi. İki yüz goýun öldürädi. Gurwanıñ gawul voldug(i) alamat(i) ekän. Dokguzlancı arapa günü di:ş dörädi. Şonnan soñ gayg(i) ädiw saraldı. Ärti(r) onı günü ýatadı. Di:şinne so:rı:dı. Çuwuhları döwüp un(i) oýatadı. Dünýäda gowı görýen zadım ş(i) ogul. İk(i) eýä:lı va:r. Yetim oylan wahtında
- 20 gidädi. Hizmätiñdän ga:llım diýip berädi. Bir pıçah bilän tanap aldı. Ş(ü) oglonıñ saçını becär. Geýminä atır töh. Diýşi yalı edädi. Pıçah äлиндä. B(i) oglon(i) alıp ugradı. Enä ogla täräw süýşänäkli:di. Huda:ý üçi:n razı măn diýdi. Eý oglan, atañ öldürmäg(e) alıp geldi. Oglum, nămeýe bahdıñ? Bi betbagt şeyta:n. Gaçıp get. Görir (e)ken da:ş
- 25 zıgadı. Üç ýerdä da:ş atadı. Hudaýa miñ şükür soñ köpäliw gidädi. Bugazlamalı ýerdä aýdadı. Miñ gayta ra:zı măn.

III A

- Elim(i) aýagımı daň. Berk daň gısaç ýa:l(ı) ät dedi. (Ý)üzüm(i) aşah tut dedi. Cuwan oğlan görsän duwa oha. Dördünci ganlı köynägimi änämä ber diýdi. Sahsän ýaşan soň gälän aga. Asman pərişdäläri görädi. Hudaýdan gowı gördi diýmäsinlä(r) üçin. Tazä maşını ýahşı örgänip unı yerä ýelmädi. Elin(i) aýagnı güländä gelädi. Üç a:ý bermäsä howlukmaç alıp çıhadı. Oglı gurwan edädi. "Bu hı:lı ölüm salma" diýip hudaýa ýalwaradı. Patıy(a) alıp pıoagyn (ý)üzi ýohara boldı. "(Ý)üzüni soh ata" dedi. Birtə rahary gäldi. Da:şa wurdı, da:şı parran kesädi. Mäni beýlä ho:rlama. Hudaý tagala: "Käsma" diýip pārman edädi. Böküp bärık düşdi. Gurwanlıgıñ alla kawul ätdi dedi. Ana, şö:rd(e) ol. Malı yohdur zatlarını satarman ol. Alt(ı) a:ýlıgı gurwana yarı:dı. Geçä bir yaş gāräh. Goýun malı etlirä:k boladı. Düye, sığır yed(i) adamıñ gurwanlıgıñı sowadı. Be:ş yaşına gidäni gāräk düyänıñ. Sığır cınsınıñ üç yaşanı geräk.
- Göwräsi giçicäh wolsayäm boladı. Hajı gidän adamlar boldı. Mekgäniñ dagıñ içindä. Käwäniñ özündä a:dam yoh. Onuñ tarıhı va:r. Yurduna geländän soñ göneldi. Yaş gälin wahtında gidädi. Hakıgat pı:hammar bu:. Göwnüñe hälal gelmäsin. Görüp durar ýa:l(ı) ätdi. Eli yätmiyän gu:radı. Dog(a) ohıdı. İbadullanıñ oglalları ýa:lı gorkı etmän okagoýmalı. Munnan soñ sänä vāräyın diýdi. Sän kän sağırdama diýdi. Aza:r bärilmäsä män ra:zı. Çagam yoh diýädi. Maglaýınna vir ahja yäri var. Amma şonna duruptı. Germädi diýipti bah. Şü käniräk diýip berlän gızı nıkalagoý diýdi. (Ý)üzünä nu:r gäşti. Orma, oragıñ ötgür volmasa gowı bolmaz. Gıza gälip serätti. Yetmiş ýıllaw garaşmah geräh. Allanıñ tapşırığı şäylä. Şonuñ yegäni to:ý edändä kän yağış yağdy. Gaharıñı yuwıt diýdi, Şärt edäni şol. İki gulag(ı)ñı vurun(ı)ñı dāşsin. Cännättän gulagısırga tahdı. Suw ahyssañ öñküdən görkli voladı. A:ý(ı) günü golaýladı. Aýa:lıñ diýän(i)ni ädägoýmalı. Mukatdes yär(i)m(ä) alıw git. Yanıp duran çöl. Niçce erkek doğanın var.

III A

Degawörün mänäyäm, Sümülärä vir çatmam yoh. Gırh güllük yol. Gırh günnä gäliw yätti. Açılan girmizi gül bázagli gäyimdä özäm. Yaş maşgala-da:. Yıglaý-ıyglaý goýup gayttı. A:gırığı tutti. Özünini

- 60 (ý)itiriw durupdı. Sapa:dan bir säs gäldi. Ýassı:n wahtlar daga yätti. Merwä diýdi tepe var. Heyra:n voluw özünü (ý)itirdi. Yedi gäzäk gidip gäldi. Ayak rahıp duran yärdä suw çıhdı. Zäm mänisi tohta diýän söz ekän. Çaganıñ aýahınıñ direlen yärinäm çıhdı. Anlı pähimliläri ba:r. Guşlarıñ uçan täräwina gäldi. Suwı ähsilä(r) yalı
- 65 dä:l. Hatın(a) aytdıla(r). Owo volup göçüw gälsäh. Şü owlonnan sora. Gırh miñ öyli gäldi. Her (ý)illä onnan bir goyun vardi. Gaypadan gız alıp berädi. "Gawun geç bişädi" dep unı vir az incaltdı. Bazar var. Şo(l) yurtta ruhsat bolsa iysäm. Bännä gäldi. Bir sagat volmaly. Oglan volmaly.
- 70 Oglana çıharılıp berlän gız ba:r. Düyäneñ üstünnän düşmäli dä:l. İsmayıl gelsä: eşigiñ bosagasını çalış diýiw aýt diýädi. Diyäneñ üstünnän düşmäli dä:l. Bir sa:gat ya:lı pürsätä vaşarttı. "İsma:yıl gelsä eşigiñ bosagasını çalış diýiw aýt" diýädi. Düyädän düşmädi. Sänä göwni yätmädi. Aya:lınıñ hatını vardi. "Gälin düşsün" diýdi.
- 75 Mänä ruhsat yo:h. Bir di:nciñ(i) al. Muña ra:zı:lık berdi. Düyä ça:lını goýdı, hizmät etti. Huda:yım malını – döwletini vārsin diýdi. "İnni vosagasın(ı) üytgätmäsin" diýdi. "İnni ra:zı völdi" diýdi. Ozal yaşayış yo:h. Gaydyan yeri şo(l) yerdän. Moll(a) ag(a), agzınam bekdir. Tapsam bällä:ptimem wäli. Bu yigidiñ adını tapmın oturunmān. Kimiñ
- 80 millätiyesi voladı. Segsen ya:şdan soñ volan. Millet eyäsi gürrüni var. Öz dilimdä gepläşsäm peýdalandı.

Şü kitap ga:n yıgladar. Öñk(i) adamla(n)ñ zehinini gör. "Şü kita:vı dö:rd a:yda yazdım" diýädi. Şöyl(e) a:damlar gäçik gedipti. Hu:şuma dogrı gälmi:di. Şo(l) yärdä kellä:ñi goý diýdigi. Gürrüni

85 wa:r wäli. Sän şonı yazdır, Oraz! Gäp-gürrün köpalcäh bolı.

III A

Yokark(ı) özün(in)ki:n(i) aşşah voldı. Hemm(e) i:ş(i) etmeli. Sizä
 ihtiýa:r berädi. Ulaltcah ýänä ässä yarımra:k. Biz şonja ra:zı. Bi
 gopgonı tapagoýdıla(r). Depäniň üstündä gömüläni ýadına düşännän
 sonj lampa oturdi. Ýaha ba:rada. Käşdäniň adı nämä? Şoları
 90 de:seniz ýazuw alcahlar. A-gız, sän säkkiz goçah edäsän. Düýäsi
 ýoh, bolsa uña ýalinsa gäýdirädi. Ýänä biri gäldi. Kimdiginiýä
 bilmädim. Sonunnan şü ýo:lı yakalap getti. Huda ýol(ı) edädi. Ular
 üşşüp köplädilär. Oglan, utanmı:mıñ diýdim.

Ro:z(a) a:yı oka:n adam ohı:wärsin. Män iş geçiriw otıranda
 95 volmaz. Mäni gıgıran ekällä(r). Çağırdıyäm diýmimän. O:wo söwöde
 wepäda:r voldı. Hemmesi gidädi. Gitmäñ deýmägä häkim ýo:h. Öýä
 gäldim. "Sä(ni)ň başlıgıñ gäldi" diýdi. He:ç kimi görmä:pdilär. O(nu)ň
 hesa:wını taparıs. Şol ugurdan alıp gidämiz. Ö:zi käsär ýasaw
 satady. Şo(l) ýärdän kä:ş çäkiwär. Äsli täkalä(r) wilän bilä. Ýatırgız,
 100 turguz urgat. Puhta voladı, he:ç görkı etmä. Halasañ alasan,
 halamasañ duradı. Geçän yär(i)nä wäriwär. Gowı tüw(i) gäldi.
 Da:showuzkam gowı wolmalı. Härviz ir bişädi (ý)üzläp çıharıp
 satadı. Nämä, pul wärcäkmi? Bu hı:lı voluk geşdi. Daga çıhsañ, ot
 köp. Bir ämäl örgänmeyin sapmaja ekini bilcäh dä:l. beýlä ýagacı
 105 görmädim. Şü waht-a: gowı. Hämmäsi bizki, bar, älinä suw akız.
 O(l) sakgar tekä na:hı:lı? Durıwäriň. Ö:zi gelär. Şular vilä garındaş.

Häzi:r gelädi. Tutup baglamalı. Çäwiş nohur çäw(i)şi. Bolcah
 yerin(i) aýt şu(nu)ň. Şähi dik. Alla: wärsä woladı. Mäniň odumı
 ölçärdiň sän. Nohurlı(nı)ň tarıhı İskändär Zulkarnayınnan galan.
 110 Inanç wa:r. Sewä:p men çitenýa gatnaşdım. Şonda sorak wärdilä(r).
 "Sän nirdän" diýip soradı. Menäm: "Nohurlı" diýdim. Anjk-taňk
 gallıla(r). "İskender wasıw alan wahtında nohurlılar wurşupdı" diýdi.
 Nemäniň kita:wı wa:r. Sunnan väri nohurnıñ yaşa:p yörşi. Pürüşyän
 (h) esa:w edipdirler. Gırh öyli daş döwöri wilän. Şonja çıkıp
 115 bagşa-d(a) uruş alıp barıpdırlar. Bir zat yemläsän gowı. Olarıñ

III A

çugulçıları şeyle alımsak bolan. Bularam musuma:n halk. Şolar
 çozuk gälcäh. Yörüş, cürüş. Dıkma Bämıdan gälipdir. A:g i:şanam
 Bokurdak. Awa di:nç diyip biri wa:r ekän. Öwäzgälli tiräsinnän. Atışıp
 gorayan ekän. Şonnan yuharsını sapalak ädiw aladı. Bı:nç adınam
 120 şonnan alan. Siz maña tutup berännän soñ gowı woladı.

Sizi azardan gutarayın. Uzun-uzun häyätlä bir tutam boladı.
 Gammarlı yatah diyen yerä çıhadı. Atına suw werädi. Gelip käsärip
 duruwärädi. Anaıyam Awa bıñç. Nam(e) ässäñ şöyt diyädi. Kalat
 dagı şol. Çopan(ı) öllürüw goyn(ı) alıw gidädi. Däştin üsti bilen
 125 Kirasnowı:diskiyä gidädi. Unuñ yalı yaşayışda yolda gızamıñ çıhadı.
 Gidärä yäri yo:h. O(l) yärde bi yärde nemededi. Gälip şu(nu)ñ wilän
 çakışan. Dıkm(a) ele düşen. Äsli ta:rıhıya şol. Täñri wäli, adamlaram
 töreydi. Şo(nuñ) wilän dogan okışan. Na:dogrı şol. Muhammatgulunun
 yanına süyşänäklaw nämedän. Bermiyän yörıt-da. Diyp nohurlı tört
 130 ti:rä: Ervap, Mälik, Däncik, Sıgır. Birincici däncik. Nahıl ga:lan, daşı
 däşiw çıhan dänjik. Şonı bilmi:mişiniz siz. Köwäkdän çıhip on(i)k(i)
 atlı yola düşän. Bir adam: "Mänäm dayow eşägä yükläcäh" diyädi.
 Bamiya gitjahlär. Köynä düzgünä talan düşdi. Baharlıdanam bir
 adam çihik gidädi. Öñlärinän atlı nohura çozmah üçün gelädi.

135 Aydadı: "Säni öldürämiz". "Orsa kömägä getdi" diyädi. Dürwü
 salallar. Öñki görgüsi yadına düşäni yoh. "Za:t deme" diyädi. Atlını
 görädi. Be:ş kilomi:tr yerdä nohurlı gırlan diyen yär ba:r. Här kim
 duradı. Eşşähli pahır yätişmi:di. Näçä sargadı wolmadı. Eşşäklini
 tutadıla(r). Yetişmi:di pahır. İki völüp zıñadı. Näçä gopgun ätsäyäm
 140 päydası yoh. Älä düşmäli dä:l. Üş sanısı ga:ladi. Ola(r) gäpsiz-
 gürrüñsüz da:ga bakan gaçıp çıkallar. Annan pälwanıñ atasın(ı)
 öllürädi. Bolşı häyrana goyadı. Ahır şü yärdä gısgıç yaly gısadı.
 Gözläriñ içinä goşulan gözlär ba:r. Bir za:t götärcäh (b)olsala(r)
 kelläsinä götärädi. Öñ öwränmäsän wolmı:dı. Nadognı yärläri ka:n.

III A

- 145 Säsiniñ çihmasın diyädi. Göh (ý)üplüh woldı getdi. Ga:hası köp başlık woldı. Orazsä(he)t aga di(ýi)w wardır. Yolwaşçısam Baymıhammat. Gatı nem(e) işlädi. Äli çagalı wolsayäm diplom iş aldı. Toýlarda bizki bagşa yärdän üytgäşih. Gızı belläydilä(r). Galıñı be:ş miñ manat. Gelän-gidänä bermäg üçün.
- 150 Pişmä bişiriw gelädilär. Gelän zatları ızına gaytmalı. Ulanılan bolsa al-ıcsı wolmı:dı. Myña şimi diyädilä(r). Yene üş-tört günnen soñ gatlama geçirmeli. Onnan galıñra:k. Üçünci wi:rini goýadılar. Öylere paylı:dılar. Ertir gatlama gäçirädi. Öy salcah bolsa işçi ayalla(r) yıñnaladı. Güzläniw alıw (g)açadılar. Mä(ni)ñki gowudır.
- 155 Tö:läşip iyiw oturadılar. İnni äl wuran yo:h. Birdän gülüw (b)aşladı. Nohurçı bosa-da gülegen ekän özi. Önünä kül tökedilä(r). Dünki yerdän aluw gälillär. (Ý)üzärlük tökädilä(r). Yollarda yäm töküwärmäli. Toý(un) sähädi bellänädi. Be:şinci gün gızlar aylanadı. Şolar gidiw ugratmalı. Dannan cahıl oglallar aylanadı. Genäş edädi. İl dänjindä
- 160 toýımı geçirij. Şähärdän gelänäm woladı. Ayallar tawacılığ gidädi. Ayna yalı woladı. Gäliw görsün. Häle soradı. Sag däl:dir diyädi. İk(i) üç damdıcak ba:rdı. Şon(i) işdi. İ:zını yaşulular bilädi. Çöwşün etini gowruk gätirdi. Toýd(a) üş tö:rt ga:zan şorwa woladı. İçin diyiw çaycagaz gätirdi. İnär bolarmän diyip gälänäm göçerädi. Şonja garşı
- 165 göräşädilä(r). Yaşul(i)lar gitmäydir.

- Nas yo:h, tirýeh yo:h. Biz(in)ki şeyle owa. "Bizäyem hat ber" diydi. Şö:rden getirädi. Ahşam molla çağırıw nikasını gıyadılar. Mäniñ vilän yüräkdäş woluw (g)idädi. Yomutla(r)ñkidan üytgeşik. Ra:zımı, däl:mi keplediw eşitmäsä etmi:di. İki wäkil wa:r. Pıya:da
- 170 ga:zı diyädir. Oğlanıñ öyünn(e) üç gün boladı. Başlığı göreğoyşam tördünci gün gaytarırlar. Toýun ärtäsi gapısın(i) açmaga gelädilär. Yorgan, düşäkçä hämmäsi war. Yo:k ola(r) gätirädi. Yä: şey(le)mikä? Ayallar bilmäsä wilmimän. Çıhan gününüñ biri günü gälädilär

III A

gapıcın(ı) açmaga. O(l) ýärdä üç gün woladı. Onsoň gälligi. Bir a:y,
 175 ik(i) a:y cuma gün(i) atasının öýün(e) äkidädi. Halat ýoh, atgulah
 ýoh. Hälämiň agzınnan çıksa ýazuw aladı. Şopıra be:ş manat
 berillär. Guşah çözmäýäm ýoh. Gälän tohumdan härkim çäkärä
 saladı. Göräş öwäldä woldı. At çapıladı. (Ý)üz nämädän şo(l) gowı.
 O(l) gatı käýpli. Patıya gälännä bir zat bermäli. Gälin düşmänkä: inci
 180 wärädilä(r). Birnäçäs(i) öý berädi.

Häli wärämän diýädi. Nikä: bozulsada weregoýmalı. Ga:nunı
 şol. Boş suratını wär diýip ýalwaradınız. He:ç gawot gälmez.
 Säkizdä owulýada cınaza göýadılar. Munuň wilän gürläşdim. Goh
 ädiw ýörüwdi. Huda wärsä äkiz çagayäm boladı. Şü wahtta şon(ı)
 185 ätmäli dä:l. Na:hılı ýätişdircäh? Il ogly direlse-de wolmaz. Özüniz
 zakaz wäriw almalı. Inni dikäldiwärmäli. Öçügsi görüw ayırdım.
 Sizdän päýda ýoh. Ýen(e) iki miň manat geçirdim. Ýahşımırad aga
 gättdi. Öň bir zatları duran. Nohurda wolamän diýdi. Aýrınısınız diýdi.
 Özün ýörüwsin diýdi. Nä:me diýiw (b)oladı. Maýın ahırına göçämiz.
 190 Be:ş-on gün sagadıla(r). Soň çarwaýa çihadıla(r). Ulımsılıh ädiw
 Gızılarwada göşdi. Oraça, ah öý guradılar. Awgusa çälli yaýlählärdä
 woladılar. Här tirädän bir (i)k(i) adam galadı. Inni bir öýün ýarısı
 galadı. Onuň wilän tärs wolasız. Şu gün gälär.

Soňkısına miniw gälädi. Nemän nemäsindä da:w(a) ätdih.
 195 Bondır wilän. Wuruş ätcäh bolup duran ekän. Sekretar ortaýa tüşüw
 duran ekän. Agaş äksän tirämän diýädi. Çagırmal(ı) ekän. Miwäsini
 turşumtılra:k görädi. Bagşası ýoh dedi. Be:şimiň döwri gısgara:h
 boldı geşdi. Özümizi düzeltmemi? Men-ä: ra:zı woldum. Gow
 gürlidi. Unnan soň şü ýäri görmäli. Pıñnasını yäninä çalmanın
 200 därdinnän yänji kätirä waglıyagoyıptı. Özi şol bowadır. Şüwüm bir
 püdünäli, äjäwütli horş yeyäli. Sän akıllı adam. Mänä ömürläyin
 hizmet ät. Gapiya çıhdım. Hawar wärädi diýdi. Şu owadan

III A

gidänimdän soñ yaman kösändim. Ýaramıyan bols(a) ayırmalı. U(l)
 waht ýäriñ boş ekän. Gällim, inä diýdim. “Şonı wir mäniñ ýanıma
 205 gätir. Sän mäni nahı:l(l) ätdiñ” diýdi. Sapar ekä(ni)ñ og(u)lı yazan
 ekän. Ölüyä çıkdıyıcı ýoh. Galıp biz. Sewäwini tüşündiriw (b)ilcäk.
 Süpürännä garawullarına geplä:ýedi härne.

Biziñ orta mekdebi gutaruw gidänimiz bar. Kırh säkgizinci
 ýılla dog(ı)lan şoyäm. Göhdäpäli wir oglana durmuşa gitdi. Almana
 210 gelän gözi süzgäkräk bir oylan. Direktir woluw işleydi. Orta mäktäbi
 gutaran gızımız gätidi. Bagşa geräh däl gat(ı) aýdagan ol. Ohayan
 wahtımızdä woladı. Gızlar törd örüm saçlıdı. Ägählätmäh iki yekä
 wa:(r)dı. Şol dördünci goylan a:tımı? Şonnan gaçmah kı:n. Ohuwa
 gätirmäh görgidi. Sagımçı wolcak. Sıgır sagcak. Säkgizi gutorıw
 215 soñ gälän ýoh. Unnan soñ iki-ýäkä woluw ugradı. Gowşah
 täräwimiz ohuwa gidän az. Köynäkäsirçilä(r) gülüştilä(r). Ahuşerha
 gızımız bar. Bizi ganahatlandırımı:dı. Çaga duhtarımız ýoh. Uña
 käyinç wärdilä(r) şu(nu)ñ üçün. Bizi kösiyän zatlar. Tarıhıñ düzümi
 vi. Dolı düşündiriw (w)ilmi:miz. Bir (ý)il işläse soñ gidädi. Şu
 220 ýagdaýları kämçiligimiz diýiw düşünämän.

Owo ýär(i)miz gowı. Halka ýaramıyan häräkät az. Bimämä
 diniñ täsiriyäm bar. Inni şol ädälatımı? Äräçägi düşündirädi. Owoda
 ogurlıh, bagşa häräkätlär ýoh. Öz işimiz, hocalıgıñ işi yätik. Gar(a)
 iş bar. Ýärimizi täpbäl(i) özümüz. Elä ýagdaý ýoh. Şäylämidir onun
 225 zulımı? Dolı zähmet bilän üpcün. Adamı dörädän zähmet. Köp
 täräpinä düşünämän. Zähmet çeksän äklänciñ woladı. Kätä-kätä
 agırıdı. Şäherä dohtora wardım. Ogulsäpäpär vilsäyäm on gün
 owhaladılar. Şol peýda ätdi. Gowı täräpläri diýip tüşünämän. Köp
 olsa gäzäkläşädi. Her gecä biri tutadı suwı. Köpün zafına ikinci
 230 däräcäde serädämiz. İn soñunna zat ýoh. Kalhozzan (ý)üz öwürädi.
 Soñkı wahttä tüzälişti. Näharçıl dep Ýämşiläriñ adını saneýdi. Birinci

III A

därəcəli sārädämiz. Pul sonkı hasaplaşıkda aladılar. Döwletin pıanı dolsa wärädi. Bolmasa ýoh. İki wolcäh dä:l. Bi ýagdaylar adamlar(ı)ñ tüşünmäginnä woladı. Sowat därəcədə aydayın. Yär(i)
 235 adam bir (i)ki warmışın. Öyüñ içi çolarık gallı.

Başga yerlärdän gelädi. Elli altı mugallım bar. Men-n(e) owodan gällim. Şol owanıñ sowat täräpdän öñä gidäni duý(u)ladı. Yazıcaýam aytdım. Göräçlärim görädi, şükür edämän. Zähmeti gowı görädilä(r). Ş(u) owada köynädän yaşullamız halamı:dı. Gowı
 240 düşündirilädi. Ulunı sılamah ýagdayı gowı. Öz tiräsini Kürücdäyä gätirädi. Hayetdäki agaçlara suw tuttum. Garı mollarıñ özi öwcüdä galadı. Namä woldı? Şeyle bolmal(ı) adam dä:l. bir yapdan suw içän adam. Ýaw arçanda warmadı. Bäylä däpdässur wolmalı dä:l. Nirä getsäñ get. Yoldaşların hahın(ı) iyäsän. Ul sizä garşı gitsä itä yalak
 245 wolasän. İnn(i) aşahdan gaydar. Hamm(a) adama dän wolsın. Bizin hahımız düzük bolar. Mı:hman yärisi Nohurda. Ustada nämmä zat yazıhlı, özi-de gürrüñçil adam. Biz munnan gidäli. Ärässäluh bolsın. Yüräğini bilsäñ gız bizkimiş. Käsapat zatları taşlamalı dä:l. Üstüni bāklāsāñ zıyan dä:l. Üstüni yapagaýsañ gowı. Çukkur yurduñ
 250 yärinnän wäri Mārätki.

Ýawıñ gıragına ekädi. Biz çarwaya getdik. Ärkäğın täräpinä eýal getmäsin. İnni män özümü tanıtmayın gäzip yörüpmän. Padışa dünyäniñ şadı horramçılığının çözmäsidi. Zalım padışa dünyäniñ weýrançılığının tufanıdır. Uruş tufançılık boladı. “Bir şawırdı war”
 255 diydi. Soñ wälini gülälägä öwrüldi. Tähtini yäl çähädi. Beyit oky:cah. Sözüñä söz cowap bār diýädi. Suleýman al ässalam sorı:dı:.

Hamma dünyä mäniñ wäli. Gäm ayrılmaz nädändir bu? Wäzir asıp bini Berhiya cowap berädi:Äzällä gäm topragınnan. Bina: bolan bädännir bu.

III A

- 260 Kärpiciñ üstünä otuz dokuz gün gäm yağşını yağdırdı. Bircä gün şatlıh yağşını yağdırdı. Şu bolsa heç kimä yamallıh ädäni yohmış. Niçäsi söwöt höküwmetiniñ daşını yuwadı. Öz harazımız wa:rdı, on(ı) allı. Gürrüñlär getap gitmäli dä:l. Män olara käyyän adam dä:l. iki zada gülämän. Bir adamı yaratamda dārācāsini bäyig edämän. Onı beyg edän özüm män.
- 265

- Şonja mänä gülämän diyipdi. Bir adamı päs yaratıpmän. Ala waşagaý wolar. Hälk galdırcah wolar. Onayäm gülär män. Ine şeyle. İki zada yıglar män diyädi. Süt bilän bal tökülsä yıglar män diyädi. Süt ganıñ tezähläriñ arhasınnan çıhadı. Bal zähärdän önädi. Şolar tökülsä yıglar män. Hudasıñ zat bolmalı dä:l. Onı öz golaýımız ya:lı görämiz. Şu warada Sofı Allayär. Gadalsa bir tika:n, ya tüssä bir gıl, Rıdasız imäs hi:ç iş yākın bil diyädi. İradasy bolman bolmı:dı. Bir alımıñ ölmägi giçiräh ahyrzamannır diyädi. Dünäki hatta inä şäylä yazılan. "Miñ abıtdan bir a:lım yāhşı". 275 Gapıda duran gapıçı yagmırda içeri giriş diyyän yalı.

Yukarıdaki metinler aşağıda adı geçen şahıslardan derlenmiştir.

Gurbanow Abdırahman, 1936 y., 7 sınıf, bilimli, çiftçi, Bäherden ilçesi.

Döwliyew Atanıyaz, 1912 y., orta bilimli, emekli, Bäherden ilçesi.

Mämmedoraz Mälik, 1907 y., sadece okur yazar, emekli, Garrygala ilçesi.

Ogulbahar Aşırılı, 1909 y., ümmi, emekli, Garrygala ilçesi.

Aşırbike Öwezowa, 1919 y., bilimli, emekli, Garrygala ilçesi.

Süleyman Öwezow, 1941 y., yüksek okul mezunu, öğretmen, Garrygala ilçesi.

Derleyenler:**Orazdurdı Çommadov****Nurberdi Maviyev****Haydar Muhiyev**

Nohur Ağzına Ait Ayrı Ayrı Cümleler

III B

- Ora:z yıgnaga gälmädi.
- Olar bu yerdä durmalı dä:l
- İt towşanı kowaladı, emma yetip bilmädi.
- Goyunla(r) yılla iki gäzäk gırkıladı.
- 5 Wuruş wahtında ulı gırğınçılık bolupdır.
- Ol bu gün i:şä gälmäz.
- Maşı:n bärdä dumaz.
- Ahmet howlukmaç i:şä getdi.
- Orak yasap bilmäydi.
- 10 A:şır görgür a:dam, hämmä za:dı görädi.
- Köpdän weri owanı küyseymän.
- Yeralma göga:rip çihdi.
- Sän nä:mäye häñkiräsän.
- Nohuruñ oğlanları ba:tırgay boladı.
- 15 Ka:kacan okuva gatı hövescän oğlan.
- Onuñ üzünüñ ränki solak göründi.
- Onuñ käläk geçisi ba:r.
- Aglamadık oglana ämcek yoh.
- Dogan a:yıñ öñüni bulut tutupdır.
- 20 Bermädik tañrıdan i.rmädik a:wçı.
- Biz atalı-änäli ulallıh.
- Ol gözünü gıpdı.

III B

- Ol oglunun ızınnan a:dam göndärdi.
 Sen bu hatı göçür.
- 25 Ol kitap almadı.
 Ol ba:zara gälmäsin.
 Sen olara görün.
 Aman gı:zı sürep alıp gitti.
 Men onun orusça gäpleyşinä düşündüm.
- 30 Ol mı:hma:nıñ oturcak yerine düşekçe yazdı.
 Ol vuruş yıllarında tussag edildi.
 Ol pırlampa:ç oynadı.
 Ol yassı: namazını okadı.
 Oglum, ma:ılarını tükällä, hämmäsi yerindämi?
- 35 "Mün metcitden bir geçit" yağşı.
 Ol ekine suw tutdı.
 A:şır gelin aldı.
 Una goşmaça köp pul beripdir.
 Süzgüçü başhe yerdän alıp bereyin.
- 40 Berimsiz baylara barannan kărämli daglara bar.
 Bilimsiz a:dam kö:rdür.
 Män ötän ağşam bärk yatıpdırın säniñ gäläniñi häm
 bilmä:ndirin
- 45 Män ötän ağşam bärk yatıpban, säniñ gäläniñi häm
 bilmäpbän.

III B

Män bö:rä gelenim yok.

Män köpdän be:ri şä:rdä garaşıp durupban

Yastıha arhayınsırap yatdı.

Müynürgäp inniki ova: tara:p getdi.

50 Mäni üz yaşıtların bilen urgattıla.

Mäniñ sizzän soracäh za:dım gızıl köynegim.

Topuhu vuruşda dövülipdi.

Armut çalaca bişädi.

Ata agızzırığını geydirdim.

55 Änäm mänä bir bö:läk käsindi mata berdi.

Ol gızılıñ gırındısı ya:lı gowı a:damdır.

Olar bu yerdä durmalı dä:l.

Ora:z yıgnaga gälmädi.

Ol he:ç za:t bilmeydi.

60 Mämmät, gäl-dä a:ylığıñı al.

Ol sänä coga:p bersin.

Oña ha:zır i:ş bermesin.

Ol öyünä gäländir.

Onuñ älinnä:ki gül dä:lmiş.

65 Mändä başga zat yoh.

Özgäsi mänä gäräk dä:l.

Çeviş ber däsä bermägoy.

Ol bir wagt pul karz alanmış.

Ol şo günü öyüne gelma:nmış.

III B

- 70 Ol armut beççesi köynä dä:ldi.
 Şo wagt eşigi açan mäntim.
 Män görär gözümnän ayrılıım.
 Ol söwär ya:rınnan ayrılıı.
 Ol bir bolmaz i:şe baş goşmasın
- 75 Ohamacah oqlanı zo:r bilän ohatıp bolmaz.
 Çilim çäkyän a:dam uzah ılgap bilmäz
 Çilim çäkmeyän a:dam sagdın bolar.
 Bişmädiñ armut yığadı.
 Şorva şo şorva gavurma ekeni.
- 80 Cayıl bolsam ovanıñ hahıma a:damnı tövrögüme üşirip bilerin
 mi?
 Meniñ gitmäli yerim, görmäli a:damım ma:r
 Män getmäli dä:l yere getdim.
 Sän häm bildigiñdän ga:lma, äliñnän gälänini et.
- 85 Çözmädigim şo bolsun.
 Meniñ bir yapışagah ça:gam bar.
 Ol çalaca yılgırdı.
 Yoksul adamdan dileg etme.
- 90 Onuñ zadı egsilmezdir.
 Ol älinä tayagı ala:gadan, maña topullı.
 Ol bizä gälükgede därröw gürrüñe başladı.
 Ol hä:kimi göre:nçä wagt geçar.
 Ol bizä gäläli be:ri ö:züni gowı duydı.

III B

Onuñ bizä gälmeyäli be:ri bir hepde geçdi.

95 Ora:zıñ garyeti okadıkça köpeldi.

Ol bu i:şi bilmezden etdi.

Män onuñ toyuna barı wülmädim.

Män oña deyä-deyä beyza:r boldum

Ol i:şdän gaçık gälli.

100 Goşun gulluguna gedäy

Onda onuñ ya:lı i:şe yapışma:yıñ

Egä:r sän alcä:h bosañ ölçäp bercäh.

Ogalañ ö:z başdak ulalañ bolsa, iç-egen boladı.

Nohurda gömülgen boladı.

105 Daga çihdim bir yatalga tapmadım.

A:manam aldavçı bolup çihdi.

Pelä:kät boldı i:ymit tapılmadı.

Bay ovañ başarcañ a:damlarını üşürdi.

Bir zama:n männän goyun ogrılañ şo gara oglandı.

110 Çowşuñ etini gowruk gätiresiz.

Nikasını dördünci gön gıyasan.

Orazpolat gızıl-lı gökl-lü renkler sayladı.

Men ütücä: du:şdum.

Bize döv-meç edip berdiler.

115 Yapıncasını yapıp yatadı.

Pulla gözüm yo:h.

Yorgannar düşäkler hemmesi yo:h.

III B

- Sowuk yerdä yüzü garalan eken.
- Män öten agşam bärk yatıpban senin geleniñi häm
- 120 bilmäpbän.
- Ka:kam ovanıñ hämmä a:damlar(ı)nı üşürmekçi.
- Ministirä hat yazzım.
- Parz bolmalı da:l, wacıp.
- Men şu gin toya barmalı.
- 125 Goşun gulluğuna gedä:y.
- Onda onıñ ya:lı işe yapışma:yın.
- Bäşim öyüne gelen dä:llir.
- Görmädigim şo bolsun.
- Bir bolmaz i:şe başgoşmayın.
- 130 Gedäcäh gelin, pikirlenip inniki gezek diydi.
- Ohamacah oğlanı zo:r bilän ohatıp bolmaz.
- Bişmädih armut yıgadı.
- Çayır içine atılan ballır.
- Orsa kömäg eden şo(l) gızzır.
- 135 Merinos diñe Nohurda bolan goyunnur.

Yukarıdaki cümleler aşağıda adı geçen şahıslardan derlenmiştir:

Amanmuhammet Nurmuhammedov

1936 doğumlu, üniversite mezunu,

Balkan Vilâyeti, Garrıgala İlçesi

Kö:nekesir Köyü

Seyitmurat Niyazov

1949 doğumlu, üniversite mezunu.

Ahal Vilâyeti, Bâherden İlçesi

Nohur Köyü

Haydar Muhiyev

1931 doğumlu, üniversite mezunu.

Balkan Vilâyeti, Garrigala İlçesi

Derleyen:

Mehmet Ali UYAR

IV A

TEKE AĞZINDAN DERLEMELER

- Demir ozol yok. Öküz goşya:nam ma:r. Yalañaç yer(e) ata:y.
 Soñ bugday sepmeli. Pagta:nıñ sepişem şeyle. Eliñ vile sepäymeli.
 Bir ya:nınnan sürük gidiv otı:r. Pelli bolso peli do:llurya:lar. Zo:luñ
 ugruna gidiv otı:r. Cöwön-söwönöm ekilya:(r). Gatı semiz eken
 5 niyyä:(r). Gotoz guppa diyyä:(r). Gotoz munn(o) ulonılmiya:(r).
 Sogon ekilenni vlemmo:k. Ba:gva:n a:dam yok. İ:l keşer vil(e)
 işliyä:(r). Ca:n edip yöröno:klar. Ba:g soñkı döwürde volli. Akya:n
 ya:vıñ iki şa:gatda suworya:n yeri. Yoruncosıno deni:c allı. Gatıgı
 halta: guýso çeki:ze bolya:(r). Gö:k ha:nıñ ya:nınnan işdik. Kı:n gün
 10 vaşa düşse-de yırsar şonn(o) a:dam molorşın. O(l) çä:ynek
 çaykalgıdır. Öyünnö sakla:vilmä:nnir. Şoñ ya:lı sowuk biz-ä:
 görömza:k. Bile Marıda gördük. Bi ga:r yağdı diyyä:(r). On nokuzuncı
 yıllıñ töwörögü. Galıñ ھا:r yağdı. Bir gi:cede yaganı şol. Hanı, şo
 depegen tapsana, gı:zım.
- 15 İki gezek etege çıkdılar. Gara gı:h vekillir. Egin ya:va çıkıp
 tanamalı. On sekiz günnön suw gelyä:(r). Onsoñ ählivagşı,
 ählışıçmaz utomuşunkı. İn ululorno Anna gotur diyyä:(r). Şoño
 göçyä:(r) olor. Edenlirä:kdir. Ol o:ba: varcakmı? Olo Mäneli
 mergenlerdennir. Egin ya:va çıkıp tanamalı. On sekiz günnön suw
 20 gelyä:(r). Menem marcag ınha:. Şenmi şonı ha:lamaya:n. Olom
 a:damsına ba:glı. Güýjy va:r a:dam gum çekyä:(r). Oglonlor üyşen
 gumı gowaça:ñ düyvüne guýya:(r)lar. Bolonun vo:r diy. Öñöm aza:r
 veryä:n yo:k. Gelna:lcı:ñ vi:ridi şol. İki:mizem alya:s. berdi gızıcık
 diyyä:ler. Bile Mara: gitdik. Gö:k papaklañ a:raşınna volmoli.
 25 Gayşak yegenmi şol? Ya: oñ aya:lım(ı) ol? Soñ virga:t volli. Manlaýı
 yığırt atdı. Atda gızıl iýdiñmi? Çüýşö ga:plar o(l) wagıt yo:kdı. Men-ä:

IV A

şonı ha:lamaýa:n. Peci demirden ýaşa:ýýa:(r) türkmen. Dö:rt vurç demir va:r. Şon vil(e) i:şleşen şa:ralýa:(r). Düşögü döwýa:(r).

- 30 Şen maşı:nıñ neçmeli dá:l. Görkli – voluk görünyä:(r). Şeýle vols(o) açılşar. Pıçak ýaşaýa:nam ma:r. Şirýa: poladı volmalı. Gelşeler vile gideriş. Men-ä: göremmo:k. Gılic essen egrelmiýä:. El(e) alanşon uçganaklaýa:. Telim gün vä:ri şo ta:ýda. Ozolom mir(i) k(i) a:ýa çekdi. Ýanķı vilenem dogon oglon. Bilgeşleyin edilen ýa:lı volýa:. Iki şowuk gış bolli. Şon(un) ýa:lı şowuk görömza:k.
- 35 Ga:zan nöwgü ýa:lı. Palta:nı demirç(i) ussolar ýaşaýa:. Oka:p ýörön ul(i) oglunmı? Işa:gı ızı:nja vo:rdı. Hersin(e) ayratı:n geýdirýä:ler.
- Ana, şol meniñ dilegimiñ boljogı. Şonı ýa:şulılar gürrüñ edýä:(r). Hi:ç yerde tozan ýo:k. A:dı şowuklık gış voluk ga:lıpdır. Şowuklık gış diýýä:ler. Hemme yer bu:z vala:ýan. Düýä:ñki:ni sıpıriv ala:ýıpdır.
- 40 Ana, şol vulordon. Bizı çomdur öñürti. Ömüröm geçmez. Gitjegi gidip, ga:ljagı ga:llı. De:li:rep yö:r.

- Aýagımı çapdırdım. Gı:z mi:ra:vidır ol. Burn(i) arka:n gaýtarlanam ma:rdı. Şo(l) wagttam ma:r bahasını tapsañ. Şon ö:züm ların. Ol ýırtılana: gan, ireñkem gidena:k. Agalarınķıd(a)
- 45 äpberipdir. Güýş saglı vir za:t volonnur. Biz ä:digin a:dıdır öýüdyä:ş. Siz şon(i) almarsıñız.

- Ka:kam da:gı şonjo gidipdir. Ma:l gara: varık gelivilmiýä:n' vo:rdı. Yetmişin töwörögünnö volon. Nekela:ý döwrünnö şü. Şunı şonjo guýa:ý. Şon gürrüñ(i)ni mennen so:ra:ý. Şü o:va:mız ozol uç
- 50 o:vo volon. Olordon Ikinji Gö:kdepe, häzirki Göroll(o) uça:sto:gı. Ol gumuñ anıñ yüzünn(ö) oturordı. Üçünji Gö:kdepe. Ol haývarıñ nala:şınn(a) oturan. Dogrulıgını şunnon villik. Şon dö:rdünji Gö:kdepe. Ol hä:zirki Bolşewi:gin halkı. Olor vagşı gumunuñ vä:ri eteginn(e) oturordı.

IV A

- 55 Şunu şonjo guýa:ý. Şonu vir du:tora görközük gelsene. Haçan wagtı volso gelä:ýsin. Ötön agşamkı çökön ýerine gelip çökýä:miş. Sırgınlık ýıl volonmuş. Ol süýjü:n(i) al vä:ri:k. İkiden üçö varı:nça: wagta. Bir-ä gapan gurýa:dık. Tokoy volon. Ö:zöm gaty gürmüş. Gum işlerinne ta:zı sakla:p towşono şalya:lar.
- 60 Towuk her kimde va:r vir (i)ki. Şuwla:p ýen(e) ileri çıkýa:lar. Goton voýnı uzı:n guş. O:wa: getirdik wölü ýa:şullar goton niýdiler. A:kca cöhü:dün oglom ma:dı. Bir mün dokguz yüz yigirmi şekgizinji ýılla Göröllö kalho:zı gurullı. Şonun ilkinji vaşlıgı Poşo Dovlot. İ:la:tın nelen(i) i:rdır. Gö:kcö volli. Parto:rgı Salpı Gö:kcö.
- 65 Kelle ýa:lak za:t va:r. Bahar dâ:l denleşikde geçýär. Tomsuno salkın yere gidýä. Guzloýa:, köpelyä:-d(e) ötä: gidýä. Garga gışına gelyä.
- Gışın vaşınna gelyä. Gilguwruk Demirgazıga geçerdi. Tomuş derýa: voýlorunno ýa:şıya:(r). Şo(l) yıl satıcı volup bardı.
- 70 Kecev(e) ön bir mahal edilipdir. Gırk vi:rinji ýılla uçilişşeden allılar. İlki menem gorkı etdim. Berhi:zi köpö çekmeli volcok. Donuz iýmä:ge çekiner. Olom mir hi:zcilik. Nahar vişirşin iýşen. Ol-başga ýu:rdun ýaragı. B(u) ussolor şonjo şeredip ýaşa:pdır. Kim işleşe gi:rmeli volli. Ýenilcek derd üçin beýtme diýdiler. A:damların vir
- 75 toponı ayrıtı:n volli. Ýene tä:zeden gurup başladılar. Şonnon şon ö:z-ö:zü volli. Şo(l) yıl çarwara:g oturýa:n a:damları getirdiler. Göçmöcö häşiyeti va:rdı. Demirgazıkdan gelli. Bulon vaşlıgı köp çalışdı. Şo mahal toz görmüşin dedi. Arkalaşdık, şuwşoso şuw verdik. İş ma:llar(ı) orta: goýulma:nı. Şon üçi:n her kim ö:zi
- 80 peýda:lanýa:dı. Şulor ýa:lı gırkılık bilenem urşupdurlor. Onjo şerkeç diýýä:(r). Pala bilen türkmeniň urşonn(ı) eşidemo:k.

IV A

Pıçgı öñömma:r. Inni yekece teşe ulonýa:n a:dam ýo:k. Öñ
 her öýdö vir teşe va:rdı. Şonj üçi:n her kim ö:zi peýda:lanýa:dı. Ýavışı
 volş(o) onjo-do zähmet hakı ýa:zılıya:(r). Öküzü vilcek dā:l
 85 eken şulor. Düýä:ñ öküzüñ volşa ýa:şa:ýmali. Şapı yumşok
 demirden volýa:(r). Künnä:ñ agzı polotdı. Depegennen daşıra:k
 diýlen-nä. Dayha:nlar azal' gurdı:rmış. Şonunom agzı polot
 volmoli. Pıçagan polotdon edýä:ler. Garamtıra:k cöwhöröm molýa:.
 Gatı verkdi. Menne kä:şä:ni gördü. Gışıverenşonj Göröllö virleşdi.
 90 Tā:ze kalho:z emele gelli. Damja-damjadan çöplödük. Şonj Gızıl
 Okıtya:vır boldı. Şonj Balşewi:ge virleşdi. Şaragtd(a) ata volmoli.
 Araplar, gızıl gözlör vir kalho:z vollilor. Bir yıl onjo göçördülör bir yıl
 muño. Bizinjkile(ri)ñ demirde gowlıya:nı cöwhör.

Igde Hı:wad(a) ekiler. Her ýerde va:rdır. Hı:wa: giden a:dam
 95 geti:rdi. Áýdagannır ö:zü. Garpızı çöl tarapd(a) ekýä:ler. Bar, gızın
 eceñ(e) aýt. Kö:şülü Gelli mo:llo gelä:ýedi-dä:. Takırñ içinnen şi:l
 turýa:.. Şinennen şonj şanca: ý. Şonj vilen volýa:.. O:ýunj a:dın(a)
 A:klañ diýýä:ler. Garpızam o(l) ýeriñ garpızı ýa:lı dā:l. İrk(i) o:vo
 virleşdi. Şonj vi:ri Herrikgala:dır. Birleşip bir o:vo şewet volli. Düýölä:
 100 vä:ş günlük ýo:l. gol(i)nunj boýra:gı ýa:lı çukur gazýa:(r)lar. Gumdo
 ýegenimiz va:rdı. Şoloro gidemde gördüm. Güni:n inerli gitdik.
 Şonnon vä:ri ell(i) üçünci ýıla çenli ýörödü. Şonj vaşlık volli. Olor
 gocalık gitdi. Şonj ýene vir ýere gellik. Garpız çızaýa:(r) aşa:kdan
 şuw alşa. İkişini vir owlogo verýä:ler. İreñji vurç ýa:lı. Şonı
 105 vilena:k şo(l). Otuz üçüncüdü-dö volonnur. Çeki:ze vilen şüzmo
 vir volmoli dā:l.

Edilişiniñ nāhi:ledigini vilcek dā:l. Bir münj dokuz ýüz ýigrim
 ýedinci ýılla mekdev açılı. Ol mekdeb(i) açan A:ýsuluw Şerda:rowa.

IV A

- Sonj vilýä:s onı. Ýaraşdı veýleki vile. Merýem diýivem mi:ri va:rdı.
- 110 Mira:tlı dogma:ŋ ca:ýinn(a) aşdılar. Şonno menem ma:rmışım. Elli oglon volmoli. Şo ýıl vaşlangıç mekdev açılı. Otuzuncı ýılla vollum. Şono mo:illum molli. Ö:zöm cezi:tç(e)-okudulordı. Her vir za:dı vilýä:n a:dam molya:. Ö:z ülnüşı volýa:. Ülni şonj ölçögü. Şono denä:v ala:ýmalı. İki ýa: dö:rt vö:lök vo:r. Şono denä:v alsak,
- 115 menzeşdir onşonj. Şonj garşa geçi:rşıŋ. On(ı) aydıv o:dum(ı) ölçördünj. Gumunj anrı yüzünnön iki şa:nı mekdep şallılar. Erti:r vilen ýa:ş ça:galar okodulordı. Agşamn(a) ul(ı) a:damlar oka:rdı. Metci:tlere varıp tüýdük vilen aydım aydardık. Kă:ýinç veren vo:rduk.

- Sırrık diýýäler onjo. Öŋ çüýşö volma:nnır. Pecem şonj çıkan.
- 120 Öydö peç volýa:mı nä:me. Garamık her wagtam ma:r. Garamıŋ her hi:li etýä:ni volýa:(r). Ti:reşin(i) ı:zarlaşan şecire volor. Anrışı nä:hil(i) a:dama varýa:(r). Şonı vilip bolýa:(r). Bir a:damdan a:zan niýýa:(r). Nu:rverdi ha:n ýarowsuş volýa:. Kürd içinnen vir tebi:p getirtdir. Şülügem ulonor ekenler. Şonı şüýşürä:ged(e) ert ýerine. Bir
- 125 tutom ga:lanna vaşın(ı) ayır. Şag golunun şünkün(i) owrotdılor. Öwöz da:ý şonı görmäne varıpdır. Olom ma:ri ýa:nınna. Yankam tilkä: vi:rigýä:(r). Tevi:vi görüpdır-de "İtden çıkar" diýipdir. Şo(l) tevi:p giden şonj Nu:rverdi ha:n öle:(r). Ha:nıŋ ö:zün(e) atdırcak eken. Şonj şeredişini vilýä:(r). Biz oglon o(l) wagt.

- 130 Gıssanmaç gitmeli volli. Başga-d(a) öňö düşýän volşa şıpdırmalı dă:l. Men tarap ba:rla:rlıgm ýo:k. Munj vilen volcok dă:l. kalho:z gurma:na gatnaşdım menem. Otuzuncı ýıllarda gurullı. Kı:nçılık köp bolonnur. Otuz şekizinci ýılla çaşnıy va:rdı. Arza verdik gi:rmel(i) onjo. Galho:zunj ö:z(i) a:zacık. Şol ýıl kömelek
- 135 köpdi. Baş- o:n şa:nagı gi:rýä:(r). Biz otuz yedinci ýılla girdik. O:v(a) a:raşınna magazzı:nlaram ýa:rýa:lar. O(l) döwürlöröm moluk geçdi. A:damıŋ her hi:leşı va:r. Men hä:ki diýenm(i) ala:ý. Watan üç:n

IV A

gurlan. Başlangıç diyen za:t ýo:k. Gönümöl guruvermeli. Hi:ç gaýsına
za:d etmek gä:l. Gelivem şähere çozýa:(r). A:k köynök

- 140 pıya:da görünmeýä:(r). Gün uzı:n wuruş volýa:(r). Gözi vilen
güldürýä:(r). Agşam nama:z(ı) okýa:lar. Ýedi ýa:şl(ı) oglonnuk. Şonı
şüýşürä:ged(e) ert ýerne.

O:tlı:ň voýı vilen gidýä:(r). Ýıllız şüýnönı vilen ýere düşeno:g
ol. Sekizi sowa:ýýa:(r). Gorkuzanıň iýmeg içmegin(i) üpcün edýä:(r).

- 145 Şon agzınna yatı:r diýýä:(r). Ýerıň aşagını gazýa:lar. Gum içi vilen
Mara: gitdik diýýä:(r). Ta:ýýın vugdoýa gellik sonkuşı ýıl. Günn(e) o:n
sa:gatla:p işledik. Towşon ýılam gelipdir. Bu: ýılı Sapar a:ýınıň
ýigrim mi:ri gi:ces(i) alanmış. Şo(l) za:tları yürök çıda:r ýa:lı däl.
Ýedi-sekiz sa:n(ı) erkegi va:r. Gi:j(e) ö:ýo gelýä:. “Ýöri:te tıkışı va:r”

- 150 diýä:(r). O:wo-do duýmıya:. Agşamkı ma:lları tapmıya:lar. Aýagam
da:r duşoklı. Ö:zlöröm mi:r vi:rine tirkelgi. Ýo:la düşensoň ñidiv
otı:rın. Sekiz şür(i) erkek vaýrak vercek diýitdir. Gellim wölü
begenniler. Öň direkti:r vollum. Mo:llum mollum. Häzir köwüş, telpek
tikýä:n. Gow(ı) eýleşen berk volýa:(r). Çekelede dur, yırtılmıya:.

- 155 Şonnon üçüşin(i) allım. Ga:lanı ga:llı. Soň irehimda:r volli. Gıssaglı
vir za:t volonnur.

So:rogsuz gürrüň volş(o) ala:ýmaşan. Kä:vi:riniň gürrüň(i)

ötgür volýa:(r). Belli kä:rimiz dayha:nçılık volmolı. Orş gelennen soň
elli ýıllan geşdi. İki gezek şürgün edillik. Biz öň-ä: oglon. Soňom

- 160 kalho:z gurullı. Artıg a:ga ýa:lı mün sa:nagınıň vilenni vilýä:n. Näçe
ýıl väri ma:ýıp. Ö:zünki:n gıssamalı volýa:(r). Siz ýa:l(ı) oglonnum.

Kä:bir za:tlar(ı) öwrönnük. Türkmen a:ýlarınıň a:tlarını vilýä:n. Ýılvaşı
a:şır a:ýı. Juma: dıl a:hır. İn(e) alt(y) a:ý. ora:za, Baýram ma:r.
Gurva:n a:ýı va:r. İ:la:t hemi:şe ýa:şa:n. Olonkı çakmak

- 165 bolupdur. Ýüz ýıllan köpdür. İk(i) aşır va:rdır. Orş ýo:kka: gelen.
Ugurlı garag oturýa:n eken. Ö:zöm gaýradan gelipdir. Ata Watanı
däl. A:k ha:l ata ölön. Ahal sözü şonnon. Ol Keymiriň ýolloşı. Ol

IV A

vaşga. Dolama diýýä:ler onjo. Dolomokdon volmoli. Üşfürden vaşga. Şonj üçüşünöm agzıya:lar. Üç pi:rden, üç birden Üşfürden.

- 170 Üşfürdene çozuş volon. Bă:rd(e) üýtgödýä:s. Öñ vir mahal ötüğ geçen. Öñk'(ü) a:damlar vilipdir. Bulor münj ýilla geçen a:dam. Şunj ö:z ü ýa:tlıya:(r). Bi-de şo(l) vollugı. Olom gidib otı:r onnonj. Ýilla suwag eden volıya:s. Başga ýatagı ýo:k. Onşonj volup ýö:rüş. Ba:ýlar bā:ş- o:n düýä:ni verýä:ler. Maňa düýnki volon za:t ýa:lı.
- 175 Erkeg oglonlor erkegi münýä:(r). Düýölü gitmeli. Düýä:ñ voýnuna ýa:glığı danýa:lar. Gumda vatga volmoz. Kürüm'(e) atıñ aýagı gidýä:(r). Agşam ýativ erti:r alık gaydýa:lar. Ö:z döwrünj gızıklı volýä:(r). Ö:zünö görközzü, öñöm molon eken. Ö:zümüz üçü:n edilyä:n za:tdyr öýdördük. Alty-ýedi heleý tirkelgi. Ha:lıdan yürög edýä:ler. Gelnem mi:riniñ ýa:nına münýä:(r). Göröş volıya:(r). O:va:ñ veýlerä:gne çıkýa:(r). A:göýd'(ö) omça:nı yakýa:lar.
- O(l) mahal a:tlı pä:lwa:n ýo:kdi. A:tlı pä:lwa:n kä:lle volonmuş. Alma vil(e) erikdä:reý. Incir şo(l) wagtdan ýo:kdi. Kö:nörä:g öýdü. Bir düýv agaç ýo:kdi. Şol erikleri genj ñörördük. Biz gelenmiz gırk
- 185 ýıl vollı. Bula:rlard(a) i:l oturmıya:r ekeni. Biz din – a:dad(a) uýýa:s. Şolordon vö:lünük gaydan. Gö:kdepä:ñ ýeñşeşinnen gelen. Ýannaklı:ñ ýeñşeşinne gala: va:r. Ö:z ü yetim oglon. Hı:wa: şatılıtdır. Dul heleýiñ elinne gezen. Ik(i) a:rada garakçı volýa:. Eýra:na Nedir şa: volýa:(r). Onj vilen onuşma:n ugra:n. Güýc(i) aşgın eken. Gırk
- 190 münj ñurd alık gelen. Bir ýa:n(l) öñüni görüci. Onom şonjo tuta:ýya:lar. Buýnuza hayra:n ga:lıtdır. Ýomudiñ üşşünö goşun sürýä:(r). Ediverişleri şeýle. Menl(i) a:ga:ñ ka:kaşına Öwözmıra:t serçe diýýä:ler. Eñeginne gızımsı volup billirýä:(r). Wurşa gatnaşıp a:t ga:lýa:(r). “Hiç hayşı:ñ vil(e) i:şim ýo:k” diýýä:(r). Ulumsı volorluk
- 195 ýagdayı va:r. Düýä: şagalan eken.

IV A

- Gels(e) eýelä:ýceg eken. Şol a:damlar vilýä:n eken. Ýo:l
 versen neçik gitcek. Şonı gı:sgara:g aýdan. Siz ö:zünüz wurşun
 ýörün. Şun ö:z. Şonnonom güýçlü. Ýer(i) iki öküz ýa: düýö vilen
 süryä:ler. Garamtil volup ýatýa:(r). Boyunturuklorı va:r. Bir za:dın a:dı
 200 köp bolýa:(r). Türkmönün senesi va:r. Siz mün dokuz yüz yetmiş
 tö:rdüncü yıl liýýä:ñiz. Bellenen neti:cesin(i) aýtmıya:mı? Menem
 ýolloş voloýun. Hä:hi:li şo(l) günü vellä:pdirler. Bilmeli za:dın kä:n
 volor. Bizin kiden öñ volon niýip şıpar. Şo(l) mahal nä:me volupdur
 diýin şo:romolı. On yedinci ýılla gış şowuk vollı. Ýo:llar
 205 ta:ýgak vollı. Ilıml(ı) a:dam molşo vek bilmeli. Türkmönünkön
 şo(l) i:nem ikita:pdan vaşlıya:(r). Bi:ri i:rden geldi. Görýä:miñ ikisiniñ
 a:rašınıñ daşdıg(ı)nı. Mun şonı diñläşi geleno:k. Şolon senesin(i)
 äpbermiýä:(r). Menem miýä:n zadım ýo:k. Gidenne köynökçö gitdi.
 Dö:rdüşününöm senesi vellenen. Ş(u) ulı ýassıgam ala:ý.
 210 Gepleşmä:ge kela:m diýilä:(r).

- Bä:rd(e) üýtgömkök gerek volýa:nnır. Aslıñ Marlı volýa:(r).
 Ö:zvaşına vir gä:dicek volut du:r. Biz Gö:kdepeli. Dogrı, onı:ñ şeýle.
 Onno şen şonı vilýä:miñ. Utomuş volmol(ı) ulı ti:reşi. Nohurlı
 ö:zvaşıma. Burkaz(ı) ala:gada şono goşya:lar. Ýalñış volşo-do
 215 vilemma:k. Şu(nu)ñ ya:lı va:gıcgaz va:r. Şuwun ýakasınna. Guşam
 ma:r. Guş tutýa(r). Bä:ş dogonıñ vi:rimişin. Sejre ı:zla:p şolon
 vi:rin(e) eltivilmeli. A:gam ma:rdır, garaşam ma:rdır. Ö:zün otla:wörü
 vimemecik. Ýartı na:n(ı) at-da getirşene. Men-ä: döwra:v iýcek.
 Atava:ý, gell(e) oturowörü. Inanýa:n i:şa:nñız kim? Seni ka:z(ı)
 220 etjek diýipdir. Gurwa:nmıra:d i:şa:n ka:zı volcokmuş diýiv eşidik
 gelitdir. Agtıklamı şaklamak kı:n volýa:(r). Öñ yekekä: getirýä:dim.
 İnni şakladana:k. Senem şü gö:kdepelimi? Bizin kilerem Aşgaba:tlı
 vollı. Nä:me ýalañaç gezýä:(rsi)ñ? Köynögünü geý a:hırı.

IV A

Ça:gacık ya:lı volşun. On şekizinci ýill(a) on (i)ki ya:şımdadım.

- 225 Almatadan niýsene. Garpız yüklöcök diýýä:ler. Şogonom alık gitcekler. Ola: i:şe gitdi. Biz oglon o(l) vagt. Oloň toýno varamza:k. Toýo varşanjam egin vaş gerek. Ýogsom marıp bolona:k. Gelna:lca: düýölü gidiýä:ler. Ýo:k kejevä: şalano:klar. Gelni minniýä:ler düýä:.
- 230 İki volup minýä:ler. Biz ça:ga götöryä:dik. Tara dokýa:s. Başg(a) edýä:n i:şimiz ýo:k. Zä:t tapano:k işlecek volşok. İnn(i) onki ya:şlı gı:zlar. Ba:ýlankı:n(i) edýä:ler. Olor günä:şiz. Nika: volmoşo suw verena:k. Onşon şolon i:şin(i) etmeli volýa:(r). Ecemiz, ka:kamız i:şliýä:(r). Ba:ýlan dayha:nçılıg(i)n(i) edýä:ler. İki:miz vir ga:pdan iýýä:s. Ýene vi:rini verşene maňa. Bulor ýilla gelyä:(r). Öň i:la:t
- 235 gumdo volupdur. Şöwütlä: şon nelliler göçüp. Olor i:r wagtda gelen. Ata watanı gum molmolı. Ata-va:va şonn(o) oturupdır. Öňk(i) a:ýlar(i)nı vlemma:k. Guýom ýo:kdur, kakdı. Howda:n ya:lı zä:t.

- Şol agaşlıgam miziňki. Bahar ýagan ýagış suwı ga:lyä:(r). Towşon tutduk diýýä:diler. A:w ta:zıları var. O(nu)ň oglonlo(i)
- 240 aydımçı. Garnımız zoýsa volýa:(r). Bişmedik bugdayı o:da tutuv iýýä:ler. Burçunom molş(o) alawörü. O:vodo-do hemme yerde ýo:kdur. Şo(l) günle(ri)ň neşdigi volşun. Gumo şo(nu)ň üçü:n gidýä:(r)ler. Ba:ýlar nä:m(e) oloň ma:lı va:r. Baýrama:la:, Mara: pagta ýigma:ga gidýä:(r)diler. Şon çopon volli. İki ýilla:p hak
- 245 bermiýä:(r). Ka:kañ(i) öllür diýýä:ler. Goýun va:gımı dakıp yatı:rın niýýä:(r). "Ka:ka men şen(i) öllürmä:ge gellim" diýýä:(r). Bulor onşon naçýa:(r)lar. Onşon nelliler. Göçük gelşe ya:nınna vir hümürdi-dä:. Ka:kamıñ köynögü düwün—düzün. B(i) oglon wurşo gatnaşdı. Da:şkentden Mara: gelyä:(r). Şo(l) va:ýıñ öý(ü)ne
- 250 varyä:(r). Bir aýa:lı gowı görýä:n eken. Gapıların(a) at ba:r eken. Şol gaç diýýä:(r). Kowala:p o:va: gelyä:(r).

IV A

- Inni nām(e) mołšo gaýtcał gä(l) diýýä:(r). Biz düşünyä(ri)s. Halkımız çekýä:(r) şo(l) wagt. Ha:lnazar va:y diýýä:(r)ler. Öýmüzö my:hma:n gelli. Üş sa:n(ı) atlı gelli. "Bize ýolloş vol" diýýip çikariv atdırdılar. Şo(l) döwürde a:damlar ervetdi. Şon sıpdirma:n ö:zünö daşatdılar. Ma:l ýitirdik diýik gelýä:(r)ler. Kıya:mat ogul volup ýamanlıg etmez ziýýä:(r). Olorom ýo:la çikariv atdılar. Şo(nu)ñ a:damları diýdiler. Howlı:mıza gelik gi:rdiler. On şekizinci ýılla. Şähere golaýcał-da:. Şonjo da:g(ı) a:dam gelmedi. Biz ýedi erkek dogonnuk. Bä:ş-altı ýıllıkda vi:r(i) öllü. Men ıraykomd(a) i:şliýä:dim. Kı:ñcılık vile gurullı. A:dam ilki vaşlan(ın)na gorkak volýa:(r). Hemme kişi köçä: çıkdı. Tıra:ktır, maş:n ýo:k. Düýö vilen azal. İki ýavı goşýa:(r)lar. Bağrı elek volýa:nnır. Kä:n yer ekýä:(r)ler. Ýo:k biz-ä: öküz görmödük.
- 265 Boýnınnan-a: dakano:klar. Yeri dö:rük gidip barýa:(r). Onjom i:zınnan ma:la sı:pa:k gidip barýa:(r). Arpa vugday ekýä:(r)ler. Şonkı wagtde pagta: öwürdülor. Ma:la:nı tagtadan edýä:(r)ler. Yaş(ı) agaç. Üssünö münýä:(r)ler onjom. Jöwön vilena:klar. Ekeyin diýenđe suw wa:mı nä:me?!
- 270 Ýene vir vä:ş gün vişmeli şü garpız. Gi:ce-de şulor ýa:l(ı) i:şliýä:(ri)s. Fro:nt döwrünnö şü yerd(e) i:şliýä:(r)dim. İnn(i) ulı gı:zlaram i:şlä:p yö:r. A:damı:m otuz altıncı ýılla ýo:gollı. Gı:zıñı hi:ç kim almaz-ziýýä:diler. Tikeç şatıp günümi gördüm. On vi:ri gutarip şü yerd(e) i:şledi. Dö:rt yıl Da:şkentde(e) okodı. Gi:yewimem márde mo:llum.
- 275 Marı gapdalı suwo ba:y. A:zza-kä:nne peýda:sı volor. Bi yerde za:t ýo:k. Onom a:z görýä:(r). Náme volçuluk volsun. A.k çörök, süýjü dolup yatı:r. İnn(i) i:şlä:ne pul kä:n. Tagta tapılmaşa, yannak bile başır. Görer gözö vir şeydiñ.
- Kätmen volordı. Bege düşemmo:k. Ba:y ba:y volýa:(r).
- 280 Ýöri:t(e) ekýä:ler işdä:ni. Ö:z iýjeg(i)n(i) ekýä:(r)ler. Ol va:ýlarda

IV A

va:r. Garı:pda ýo:kdur. Garı:plar alaça köynök geýse, keteni geýen
 ýa:lıdır. Dokmo gayçışı mıda:ma va:r. Ejem-ä gördi vira:zacık.
 Gısganç volşa gowı dā:l. Nām(e) i:r gellinj vu gün. İk(i) üç ýıllan vā:ri
 şü yerde. Gowı, ýuwoş venneler. A:dam mil(e) i:şi ýo:k. Ahli
 285 maşgalaşı vile gelliler. Haltada:kı sūzmö volya:(r). Gowurga-d(a)
 anşa:t dā:l. Şen oglunom gellimi? İnnem Ba:varava göşdü. Ö:zā:
 uzok volcok. Oloro vir usso tapılı. Başga za:dın(i) eceñ verer. Hā:zir
 men vercek. Şen heniz kırk ýa:şamadıg a:hırı. Şol ta:n:hı ýenış
 volli. Ol mennen ulı. Ol urşa gatnaşdı. İlkā: çenl(i) oturdık. Ö:zleri
 290 orso menzeş. Nā: milletdigini vilmedim. Erti:r uçya:(r). Olom kö:n(e)
 gurol.

Düşögün daşarda yazılı. Ö:zū şemiz. Şoño vargıl. Ba:r za:di
 vilýā:(r). Ho:r volşon ıowı. İnni sūlūgöm ýo:k. Du:tor şeredýā:(r).
 İ:çige ýaplamasañ durmoz. Ýa:zıñ ıünüdü diýdim. Bizzen önüw-
 295 öşönlörö ýalan ýa:lıdır. Her ýu:rduñ ö:z a:damsı gerek diýdiler. Men
 gitjek dā:l diýdi. Onşon ııtdik muño. Garınnaşlar(i) alık gitcek volli.
 Uruş döwröm mi:rini verdiler. Alt(i) a:y i:şlā:p ýigrimi maşı:n allım.
 Olor a:zalık gitdi. A:damlıgı gowı tüwölömö. Şon men(i) okuw(o)
 i:verdiler. Bir za:dam milemmo:k. Zo:rdon goşup
 300 ýazma:n(i) öwrönnüm. Şon dokuz a:ýlık kurss(o) okodum. Şon
 ikinci şeretdiler. Durşo-do ýuwkalýa:. Aşıl günüm geçmedi. Olom
 mir ýuwoş. A:damşam agza:mı:n niýik ga:lıtdır. Ho:rdonma:n onşolor
 volýa:. İşleşen a:ýlıñı verýā:(r). Çörögö şol yetýā:(r).
 Kömöklöşşöñöm molýa:(r). Ta:m suwaşanım pul. O(nu)ñ ýa:lı za:t
 305 ýo:k. Dur diýşen durýa:(r)lar. Ol gowı.

Yukarıdaki metinler aşağıda adı geçen şahıslardan
 derlenmiştir.

Gökje Begniyazow, 1908 y., bilimli, emekli, (tire:vekil);

İşanguly Gulnyýazow, 1897 y., bilimli, emekli, (tire:gyr);

Baylı Belimow, 1939 y., bilimli, (tire: galmyk);

Köşek Allanazarow, 1896 y., sadece okur yazar, emekli, (tire:tilki);

Abdı Yagmırow, 1903 y., sadece okur yazar, emekli, (tire:perren);

Muhammetdurdı Sähetmıradow, 1898 y., bilimli, emekli,
(tire:alajagöz);

Nurmuhammet Yazmuhammedow, 1905y., sadece okur yazar,
emekli, (tire: daşayak);

Han Mämmedow, 1904 y.,sadece okur yazar, emekli, (tire:perren);

Hanow Bayramgeldi, 1894 y., ümmi, emekli, (tire:teke, nepesalı);

Agajanow Baba, 1914 y., ümmi, emekli, (tire:teke, gızılgöz);

Derleyenler:

Orazdurdı Çommadov

Nurberdi Maviyev

Meret Akmämmedov

Soltanşa Ataniyazov

Göwher Saparova

IV B

Teke Ağzına Ait Ayrı Ayrı Cümleler

Yaz mövşümündö ikinci gezek tüpen şesi eşidildi.

Gandım aga gürrünçül adam bolonşon, gelenlen hemmesi onun ya:nında oturmak işleyärdi.

5 A:ysız gi:cä:ñ garañkılığınna atların diñe ayak dükürdüşü eşidilyä:rdi.

Gamışlığın içinden sülgün güşürdä:p uçup gitdi.

Öydö oturanlara ö:zünün gelenini duyurmak üç:n üsgürüncirä:p gapıdan gi:rdi.

Gözündön sı:rıgıp gaydan ya:şlarını gizlecek boldı.

10 Oba:ñ ilersindä:ki keşerip duron gayalar uzakdan göründü.

Alamana gidenler gi:ç öylä:nler Kürt o:bolorına golaylaşdılar.

Kolho:za bergili bolon dayha:nlañ hemmesi ekin meyda:nlarına üyşdüler.

15 Türkmenlerde gızamık çıkaran ça:ga: gızıl köynök geydirä (r)ler.

Düyä:niñ tä:ze bolon kö:şögü patanakla:p enesine tarap gaytdı.

O:ba:ñ gıraşında:kı kiçicek ta:mda ölügsücö ışık görünyä:di.

20 Sörtük şemalından gizlenen guşçagazlar hövürtgelerinden çıkma:ga başladı.

Bizñ alan goyunlarımızın hemmesi garakö:lü bolup çıkdı.

Ulolon oglonu gulluga uvrotmokçu.

Beyle ba:tırgaydır diyip pikir etmedim.

IV B

Gatı nebişceñ pa:tışa: eken.

25 O:ba: a:damlarının hemmesi bu ayazlı gi:cä:ni üstünnen geçirmeli bollular.

Sähediñ ogı meñ bile ya:şıt.

Eşgerlige alnan oğlanlar hemmesi ya:şıtdaş.

Ya:birñ etegindä:ki ulı ağacın ga:bıgı soyulupdı.

30 Golak ha:nın a:damları yüz tövörögü eken.

Ka:şım a:tlı oğlan bu gün hem i:şe gelmedi.

Gumuñ etegi ga:vunlı-garpızlı pellerden do:ludı.

Tä:ze gelen çopan goyunları birer birer sa:na:p çıkdı.

35 Yatakdan goyun ogurla:p ele düşen ogır a:dam gözlörünü gırpma:n bir nokada şeredip otı:rdı.

Düyä: yüklencek goş-golamları ve o:duıları çıka:p tayya:r etdiler.

Bä:şım a:gaşının eşege yükläp getiren otunı kümä: tarap a:gdarıp goyberdi.

40 Näşaga ilki bile şuw içirmekçi bollular.

Ka:kam maña gi:celerine övlüyä:ñ ya:nından geçme diyip tabşırdı.

Da:gdan gelyä:n çeşmä:ñ şuwı o:ba:ñ ilersindä:ki ulı ya:ba birikdi

45 Tä:ze gelen mugallım bile uzı:n gi:ce gürleşdik.

A:nnagül ecemiñ tamdırdan çıkaran mıssık çöröklerinin arkaşını gazayadı.

IV B

Oglum bile gelnim Dövrə:n sürsün bilece-diyip ecem arzuvederdi.

50 Yağışlı-yagmırlı gi:ce bolan ça:ga: Yagmır a:dını goyupdırlar.

Gapıda duran gapıçı yagmırda içeri gi:riñ diyyä:n ya:lı ışa:rat etdi.

Şol dövrde a:ñlı düşünceli a:damların hemmesi tussag edilipdir.

55 Gadır gi:ceşinnen iki gün sonra tussaga giden birlä:n ikilä:n gelip başladı.

Ça:galañ bir toparı aşşık, beyleki toparı bolso gizlenpeç oynaya:dı.

Yassı namazına çenli hemmä:miz onun gelerine garaşdık.

60 Ka:kam meni o:ba:ñ sürüsünä:ki ma:llarımızı tükellemä:ge ugratdı.

O:ba:ñ erkek gö:böklüşü ekin-dikin üçi:n meyda:na çıkıpdı, şo sebä:pli-de ta:lañçılara gaytawul beren bolmadı.

Gayaların a:raşındaki da:racık yo:luñ geçidine da:ş başıpdırlar.

65 Suvdon süzgüç bile arassala:p ayırdı.

Gaydık gelip şol ta:yda tapmaca aydışdılar.

Olañ maşgalaşı öñdön bā:ri alım-satım bile meşgullanya:dı.

Oglonlon kiçisi agşam gelmä:ndir.

Ka:kam ol va:ka:ñ bolon gi:ceşi öye gatı gi:ç gelipdir, sen 70 erti:rden bā:ri yatı:rşın.

Men entege çenli şeyle gızıklı kitabı oka:p görömo:k

Aya:l bolso eyemsiremeli dā:l mi?

IV B

Gatırğa:p bolon şon iki a:damını i:veripdir.

Boyunduruk di:ylen za:t öñ ulanılyɑ:rdı

75

Öñ^{öm} mir garaca köynegi ba:rdı

Bayrıñ yüzü gızıl-ya:sıl güller bile do:ludı

Ga:la:ñ etegi atlı-eşekli mı:hma:nlardan do:lupdı.

O:ba:ñ klu:bunda:ki oturguçlañ öñ hatarkışında ça:galar
oturmali dā:l

80

Men bu va:ka:nı görmöşöm govı bolordı

Aşgaba:da barañda ilki bile Mıra:tlara bararsıñ.

Garañkı düşüynce garaşalıñ, o hökma:n bir yerlerden ge:r.

Eger Abdi depä:ñ anırşından çıkmadık bolşa, olor bizi
görcökdi.

85

Agşamkı yağışdan şonra o:ba a:damlarına ählşi da:gdan şi:l
"gelemi- gelmezmi"- diyip, da:va: edyā:dılar.

Siz nā:me üçi:n gülmeyā:ñiz-diyip, mugallım okuvçılardan şo
iradı.

Gurba:n biziñ bile da:ga a:va gitmedi.

90

Ya:va gaçan yüzügünü Selbi şuvuñ düybündäki çökündü
palçıkdan tapıpdır.

Meleguşuñ eyesem biziñ do:ştumuzdur.

Oloñ ki:çi bi:rşi bize do:şt dā:ldir.

Kolho:zuñ ekin meyda:nınna olordon başga inlā:re şinek

95

yo:kdi.

Garañkı düşüynçe garaşma:lı:ñ

IV B

On ɲa:lı yaman a:dam dā:ldi

Goç o:başında:kı mektev meniñ durmuşımda:kı ilkinçi mettevimdi.

100

Onuñ a:y diyşen yüz̄i bardı, gün diyşen göz̄i bardı.

Tüvü:nün ki:leş̄i bugdoydon gımmat dā:lmış

Kö:r bolmadık a:dam görör göz̄üñ gadrını bilmez.

Tüpeñ atıp bilmecek a.damıñ bize geregi yo:k, şunı oka:p bilcegi tapmalı

105

Okuva gelmeyä:n okuvçı okaşınnan belli

Gövnüme gelyä:n za:tlar nāhi:li eymenç.

Ayna:ñ aydanları meniñ göz̄ümü açdı, eşa:şanda men o ba:rada hi:ç za:t bilmeyä:n ekeni:m.

Onuñ köynegi a:k bolmoşo-da oku:va goyberdiler.

110

Garı Nohur o:bo:şı bu yerlerde görmeli yerleñ bi:ri.

Bu kita:p diñe okumuş adamlar ba:rada

Artık oglumun toyuno āhli tanıdıklarını çağırdı.

Nohurlılan hemmeşi edyä:n işlerine ihla:s bile yapışgan bolya:lar.

115

Ecem maña bu va:ka:nı başamak-başamak edip düşündürdü.

Mira:t öyö girmän:kä: hemmä:miziñ yüz̄ümüze ylgırıp seretdi.

Yo:kşul a.damlar toyunna bolşı ya:lı, bu toyda hem kä:n mı:hma:n yo:kdi.

Çarva a:damları gışda gışlaga, ya:zza ya:zlaga çıkyalar

120

Gocoman da:glarıñ a:raşından geçyä:n yo:l düzlügö tarap uzalıp gidyä:.

Şu yaşsıgı ganña:ñ aş:gına goya:gadan bi:çekini çekä:yeriş.

Üç şa:n (ı) a:dam yo:lun çatırığına barı:nça durya:lar.

IV B

- Tä:ze arçın geleli bā:ri köp za:t düzelli.
- 125 Ora:zın bu tövrögö gara bermä:li köp vagt geçdi
Onı diñledikçe oturmak mümkin dā:l
Atam pahı:r her gün yatmazdan öñ daşarda gezelenç ederdi.
Olon toylarına barıbilmedim
Baka-baka yüzüñe doyabilmedim.
- 130 Haram-hala:l diymä:n gelen za:dı alıv otı:r
Öyün açarı yitik gitdi.
Ba:kı gatı yatagan bolup çıkdı.
Bay a:dam bolup börtmeç hödürlä:p bileno:kmı?
Şol ta:yda bir şıpalga bolcok dā:lmi?
- 135 Ulı a:damların golda:vı gerek boldı.
Uzokdon şalgıçılar göründü.
Garavul bolaşım gelmeyä:r.
Şol ta:mın içinna:ki yigide i:ymit ekit.
Övüñeñ bolan şon ha:la:ma:k.
- 140 Kömöklöşşömöm gowı görmeyä:r-siniz.
Döv-lü-ler-den kim ma:r.
Ol dö:rd-üñcü kla:şda okıya:r.
Ekizlere a:d tapıp beren eken.
Bizze ça:ga köp volya:(r).
- 145 Bedene:ñ hövürtgeşi gizlin yerde bolor.
Meniñ demir şaplı palta:m yo:k.
Oglonnor gelinner hemmeşi toya gellile:(r).

IV B

Öjöm bergişi ba:rdı.

Atıñ, diyä:nıñ yapıncaı başga volya:(r).

150 O:tlı:ñ i:çinde oyn-a-p gellik.

Yıla:nıñ gowuşunun üssünö bassı.

Arça:nıñ düybünü gazzılar.

Men şiziñ bile bir uçordo uşşok dā:l.

Merdan mugallım bu günkü yıgnaga gelmeli.

155 İñ govuşı bu yerle(r)de indi mekg(e) ek-ā:li.

Şiz bugün hi:ö i:ş etma:yıñ.

To:yo şaçaklı gelen Dünyägözöllir.

Yene yüz ā:dimden biziñ hovlı:mızzır.

160 Entegem şolon öyündö ya:ssır.

Şon uçı:lişşede yatmaldırşıñız.

Puluñı alanka:ñ a:zza-kā:nne peyda:şı volor.

Yukarıdaki cümleler aşağıda adı geçen şahıslardan derlenmiştir:

Oraztäç Tañrıberdiyeva

1934 doğumlu, ortaokul mezunu.

Ahal Vilâyeti, Gızılabat İlçesi

Goç Köyü

Nurdurdu Nuriyev

1953 doğumlu, üniversite mezunu

Ahal Vilâyeti, Gızılabat İlçesi.

Derleyen: Mehmet Ali UYAR

V A

YOMUT AĞZINDAN DERLEMELER

- Bi yo:lla(r) vile kerwen gatnadı. Munnon Eýra:na gidýä:(r). İleri:k geşşek völdi. Yaşamaja hereketleri köp. Höküwmöd(e) a:dam i:verdi. Bıla:rı:k degena:k. Hı:wa:(nı)η ha:nı völdi. Pıla:nı:η ηı:zını getirij. Günnö vi:rin(i) alıp du:(r) diýýä:(r). Öldürjen ja:llı:ña görä:dir.
- 5 Büwün i:şa:nıñkı:nı vassı. Maña vä:ş atlı, dö:rd atlı versin diýýä:(r). Men sürýä:n döwrü diýýä:(r). Güşdü çassa geliversin diýýä:(r). Wela:yata gi:rdik diýýä:(r). Mıña nä:me gerekmişin. So(nun) vilen gitdi. Nä:vleýin men onı. Nä:m(e) etceg olonı. Gepe milt edik gaytdı. Siziη huda:η ya:dıñıza düşena:k. Mayýlca hawa: volýa:(r). Barsañız
- 10 i:şinij gaydýa:(r). İne şeydip pä:linnen gaydýa:(r). O(l) za:tları gılogım milen eşitdim. Me(ni)η edýä:n işim yo:k. On yedi yıl goýun vakdım. Gumşak yerde gezýä:(r). Bize-d(e) öñkü ötön a:damlar aydýa:(r). Bi yıl sıra sowulcak.
- Gaçık gitd(i) ol. Goý, şonunkı volşun niýeli. Seweş etcek volli.
- 15 Başmaçı döwrünnö ýıgnadı. Hükümöt gelip yazıp yö:r. Onı men göröma:k. Awnıcak yeri kä:n. Hä:zir oño-d(o) ert. Mele goçun a:damsı va:r. Heý vir awadan a:dam. Şü ta:ýsı tutulğı. Kä:n gözzöýä:rler. Ara:zta:gan a:hu:nıñ di:şine gi:rýä:(r). Ötön agşam di:ş gördüm diýä:(r). Kä:n o:vodı. A:dam sünkü iyşip yatı:(r) diýýä:(r).
- 20 Garantga ya:lı volup duraýınmı? Melä:(ni)η inişem ma:r. Sekgiz yıl volli. Me(ni)η dogonum diýdi. Şonnon a:m ga:llı. Meniη, şeniη çaklaýanımdan üýtgoşük. Şen ö:zün oη(u)şa:ý. Meşşı:nı kim yörüdýä:(r). Igdä:k gitcek hä:zir. Suw ektip bolona:k. Sa:ra: voýosoη almaz. Gı:zını vilmiýä:n. İnn(i) o(l) bolli. Bar gewneşin niýya:(r)ler.
- 25 Şü ta:(ý)dan at gö:wä:rdiler, gadı:mkılar toý edenne. Bayragna düyö vi:rdiler. Ýalaη iki heleýli vo:rdı. Ötürdüm ya:zu: gışını, uçurdum ga:zu: guşunu.

V A

- A:k bi:z ge_yerdi. Bir töy bi:zi va:rdı. Hökümöd-ä: yüfök ge_ye(r).
 Heleýler heýwere meş volýa:(r). Galıñ oglon enti:p yö:r.
 30 Ulıra:k bolşa pıçagıñ gı:nı, kiçi volşa gezzigıñ gı:nı. O(n)soñ
 ela:cı yö:k. Men ço_fon vollum. Çe_ke vaýrak vererdiler. Ýedi diýe
 verdim. Goýun verema:k. Şü wagt esse volmıya:mı?
 Guzzacak heleýler ä:re varşa volmıya:mı? Ýigrimi yıl goýun vakdım.
 Ä:re varana:k. Da:walıd(a) o:w(o) oturdı. Hı:wa:(nı)ñ ha:n(i) oturan-
 35 na:. Oturmodıg i:la:t va:(r)mı? Guýı gazzıla(r). Şo(l) volş(a) eklenç
 gaýgıñın(i) etme. Ö:rüm getirip gazsañ verena:klar. Şen on(i)
 aýtmıya:ñ. Oturonnor(a) aýssañ volmıya:(r)mı? Ätverişdirip yö:r o(l)
 yördö. Nä:me coga:p bereýin oño. Kecewe gelyä:kä: nä:ditdir?
 Kecewä: minip, gelinnen ýawıñıw oturonnur. Gazak va:ýıñ kempiri
 40 va:r hä:zir. Şu guýların hemmes(i) ata:ñkı. O(nu)ñ oturonni
 vilemma:k. Bizıñ ata:mız vile ya:şıt a:dam. Yüz altı ya:şınna diýyä:(r).
 Da:ýı-ýegenna: oñ vilen. Ozol yö:lumuz düşenne varya:(r)dık.
 Gelyä:n diýä:(ni)ñ üssündö minik gaýdıveripdir. Maşşı:nıñ eýeşi
 şolmuşun. Inni nirä: gitcek-kä:. Bir awlaklı geç(i) alık gel. Altı ca:lı
 45 cemi. Bi gawı tajya:. Ş(u) o:woda bir(i)k(i) öyli Ywık gılçı va:(r).
 Ya:tdan çıkık gitdi. Ağşama: gelmesem ı:zımdan çıksıllar. A:tlı
 pä:lwa:llardan gürrüñ ver. Biz vä:r(i)dediriş. Mä:met gawul va:rdı.
 İnere danık getirdi. Ýedi goýnun(i) iýyä:(r)ler. O:vosına danđı
 getira:dı. İ:şa:nıñkı zo:rdan do:llı. Oloro göröşsüz vererdiler. Yalañ
 50 vaýragıñı vererdile(r). Ço_fon A:lı:(nı)ñ da:ýısı heýwere göröşyä:(r)di.
 Oglanıñ da:ýısı göröşyä:(r)di. Üýregen it ya:lı völdi yö:rdi. Tutuluk
 gird(i) ol. Hı:wa: giditdir-ä:. Ö:z a:gaşı ýamallaýa:(r). Garı:v a:damtı
 yogsom. Hä:, şey diýsene. O(l) gürrüñ vizem eşidä:ýedik. Hı:wa:
 göşdi. Durd(i) Ağgava:tdan geldi. Bir kile cöwön vermedile(r). A:k
 55 kelle diýyä:s biz. Ş(u) öylöñ hemmesini men göçürük getirdim. Gıñı
 vilen daşı:dım. Bizgek-de vollum. Aýdya:n volsoñ şolor(i) aýt.
 Hı:wada gaçıp yö:rdü. Gerek bolşa so:rıya:(r)lar. Çerkezlid(e) ik(i)
 öylü va:(r)dı.

V A

- Heni:ze deý vakıp ýö:(rū)n. Guron kim munı? Bir manadam merena:k. Oturollordon şo:ro varda. Bolup ýörön işlere havarı ýo:k.
- 60 Oka:k görýä:(ri)s. Onı vir ýere ýazzak. Şo(l) za:tlar(ı) aýssana. Şonı ýalňış edissin. Gırk dokguzıncı ýıllamı? Gıssansalar kömök verýä:(ri)n. Ul(ı) a:damdır ol. Miň manat vermeli diýtdir. Üç yüz manad alýa:(r) a:ýına. Bizin gel(i)nimiz(i) äkitdi. Erti:(r) gels(e) a:garan getirer. Sakla:p ýörön a:damsına seret. Bir yüz gırk manat
- 65 volli. Ö:z-ä: Aşgava:tlıdır. Biz vileli:miz goýun vakdı. Hacı va:van tofom(ı) getirdim. Se(ni)ň işiñi görörün niýdim. Inni tanı:na:klar. Aý şey diýsene. Gaçıp bardı şonj. Ýigrim(i) sekgizinci ýılla vardım. Ba:ýla(r) gaçık gitdi gaýra:k. İnrik garalma:ka eltik ge:(le)r. Otuz vi:rinci ýıllan anırda va:ýla(rı)ň döwri volli. Biz ga:lıverdik. Millet gırık gelli. Geplesem günleýin gepleýä:n durýa:n. Tomuş a:ýları mugallım getirmeli diýdiler. Men vir oglon(ı) alık gaýtdım. Şäher goloý volso gaw(ı) volcok diýdi. Bir yıl iki yıl şeýle volli. Şonj ganı:mat voluşdı. Men şo(nu)ň çileni.
- Oglon ýıgnamag iş bolli. Şonj ganı:mat boluşdı. Otuz yedinci
- 75 ýıll(a) i:la:t çatıllı. B(u) ta:da va:rdıg(ı)nı vilýä:rin. Şonj para:hatçılık volli. Bize ze:lel vercek volli. Gaýrak(ı) öylön ma:lını çapdılar. Okuw okı:ň diýdile(r). El(e) alnansonj kim aza:n verdi. Ýılı wagtlar. Bayırlar gö:gümtülrä:g öwüsýä:(r)di. Okı:k gezzik. Şo(l) wagta: kıla:sam ýo:k. Şawad öwrötmök gazar. İki şa:nak tatar gı:zı gelli. Zehi:llidim yö:ne şonj okı:madım. Bahar günlöri göçördülör. Şol oýda-d(a) oturdılar. Gelenem a:cı şuw içik gızıllı. İ:liñ ta:vını bilme nä:m(e) i:şlesin. Eyemsirä:v edip yö:rlör. Atıñ ul(u)suna vir awşık berýä:(r)di. Akar voýunna şo(l)d(ı) ulı pä:lwa:n. Şunj vir şehi:di va:r. Anırira:cıkd(a) ötön a:dam. "Men Melegoçunj agtıgıdırın" diýdi. Eceşiniñ cig(i)şi şol
- 80 şo(nu)ň. Şü ýılımız bildirki:mizçe ýo:k. Gı:zam şo(l) ta:ýd(a) ölyä:(r). Ö:z-ä: şo(nu)ňkı gazar. Gedemsı, şo(l) gidişine geleno:k. Onı vilceg a:dam ýo:k. Pıla:n wagt diýik gürrünj vererdi. Tanı:ma:g onı men. İ:r döwürden mugallı:mdır ol. Ba:ýlardan jöwön diledik diýýä:(r).

V A

- Otuz ca:lı wa:da beritdir. Bi ýedi völdi, guta:r vi. Cünöyütha:n
 90 i:r geşdi. Biz oglanra:kdık. Pagta ýığışmalı volşo ýığışya:(r)ş. Şuño-
 do vâ:ş-altı yıl volli. Sekiz-dokuz ýılam molonnur. Dokguzda gisse
 gida:ndır. Eşa:sı kâ:ri çofonçılık. I:şim ma:l vakmak bolli. Şo(l)
 döwörög(i) ol. Egnişe yüfök do:n geýýä:(r)ş. Eýeçilik bolşo gawı.
 İssıda gi:je vakşan ɣawı. Ta:p gün şawı:nnan şon şümmölü. Baharda
 95 göş-göni volor. Ekine virinci gonan garaşarmı? Güyz a:ýları
 volmıya:(r). A:gıl(ı) arassa yerden etmeli. Agşam getirä:(r), şalya:(r),
 goýya:(r). Birinji şonkı volya:(r). Oglollon habarı va:rdır. Gelenne
 şuwdon gönönena:k. Gara kepderi ya:lı haýsı gelse. Permede şo(l)
 gidişi. Hall(ı) a:gada zeyreniv otı:r. Şonnon vaşga şa:vını görömma:k.
 100 Taw(ı) iýmit iýiv inni vilýä:s. Bizze yenjilcek geşşek. On o(l) za:tlar
 ýo:kdur. Kö:nök-valak geýemza:kdık. Diyä:ɣ arkası vilen getiren
 vo:(la)rdı. Bir a:ý geşse depderçä: velleýä:(r). Çä:kmen niyip bir za:t
 geýdiren vo:(la)rdı.

- Keçe, ki:zişe çalışya:ɣ. Söwön yetdi. Sonra:k bugdoý yetdi.
 105 A:şlık döwrünnö şeýle volya:(r)da. Palta vilen köf i:şlä:mza:k.
 Olordo gep köp. Şonun ö:züni viz gawşırdık. Başım ala:dımıka:
 diýýä:n. Yo:lvaşşılıg etcek volli. Biz onno ya:şıra:kdık. Gumdo volya:r
 ol. Bir yere gitcek bolya:rın. Gazagam şonno gelli. Ýigidiŋki gayssa
 dertdeş tafilmaz. Ba:tırın ýaragı voll(o) aljak. Agzı voşun vi:ri
 110 ayda:ýya:nnır. Gışşın ɣünü bir a:ý, ik(i) a:ý yatdı. Diye vilen
 yakya:(r)ş. Uzzı:n guýulo(r) volşo diye vile çekmeşen volmıya:(r).
 Garpız dümo vityä:(r). Barsak şuw iki vö:lök. Diyä:ɣ süydü, gatıgı,
 ça:lı yar(a)ya:(r). Goýnuŋkıdan kâ:n za:d ö:nýä:(r). Men düşörün
 onjo. Beýleki ýomutlor düşmöz. Ýomutlor süzmö diýýä:(r). Bâ:şatar
 115 va:rdı şo(l) mahal. Belli vell(i) a:damlada va:rdı. Pıçak da:gam
 gelerdi. Berenji:l liýýä:(r) onjo. Bişenşon ýignaşan gawı.
 Erikcagazla(r)ɣnam ýıgmalı volutdur. Belli velli yerde bitýä:(r). Göz
 a:gı ya:lıdır. Ma:lla(r)ɣnı veýicek yere geçir. Süýşä:ni vâ:rde goý.
 Uzı:n telpek tikemizze şonjo ülnü gerek.

V A

- 120 Ülnü vir za:d(ı) a:ñlatcak. Awal çofonçılıkdan çıkan a:dam. Gö:vörseñ sı:lag vermeli. A:dını heýwere gaw(ı) wilýä:(ri)n. Şeytel aşşıkça görýä:n ýo:k. Şo(l) ýa:şulı:nı görşöm tanı:cak. Türkmeniss_a:ndan volup çıkıpdır. Kemendiri va:r o(nu)ñ. Hı:wadan gelse şoño ta:wı:n volordı. O(l)do maña ýo:k. Boş ga:liv otı:(rı)n. Ahli
- 125 ýortonum miderek vollı. Bilýä:n za:dım goýun. Şo(nu)ñ diline düşşök. Munom ho:r şaklıya:(r)lar. Gitcek diýdimi? Bar, git. O(l)do şo(nu)ñ aýagınna gezin ýo:r. Ono a:vraý ýo:k. İrenñi şolup renksiz ya:lı vollı. Şa:man ya:lı vollı. Hemmesi pıla:n do:lmıya:(r). Degmeseler volya:(r) diýik gezip yö:r. “Şeyle vakmalıdır” diýseñ ýokuş görýä:(r).
- 130 Ýigrimi ca:llı:m ma:r. Me(ni)ñ a:dıma za:t ýo:k. “Dawar ga:llım(ı) elinne” diýýä:(r). “Bizze za:t ýo:g ini:m” diýdim. O:vo şewediñ elinneedir. Onno-do ýaza:(ý) diýdim. O(nu)ñ pulunnon gaşşak dä:l. Bi vä:rkid(e) ussha:na.

- Ýumuş oglolları-da: olor-da. Ca:llı gutordı, ini:m. Büyül gışdan
- 135 çıkmagı:n. Ýomudıñ vö:lügi kännir. Alşanım ala:(ý) şonı. Öñürti ýu:k(a) örtgücik ýafıya:(r). Zıya:n tafık gelli. Şonjom ejesi va:r. Ennig eden köynö ha:lıçı. Şo(nu)ñ üssü vil(e) almalı. A:şır a:galarda ya:şa:p yö:rüş. Bir mün vä:ş yüz za:gı va:r. Yenil yer volşa vakşa volcok. Juma: çofon nä:ra:zı. On virinnen vardım. Otluk yerin ma:lı-da:.
- 140 Oglonlon goşa:n za:dı ýo:k.

- Başlayaş diýdi. Şol halk ö:zünö gerek. Biz ikinci voluv i:şleyes. “Uzokçul-ıññı vildik” diýdi. Ata:mal(ı) edik goýdı. A:ýnekl(i) a:dam ö:zū. “Ýigitler i:şleyenizmi diýdi. İki to:nno pagt(a) üçün i:vermelimiş. Du:tar kakad(ı) ö:zū. Çalarman voluk gelli. Özū kaka:d(ı) onı. A:z
- 145 wagtdan vä:ş goýdum. Gi:ce maşı:na minniriv äkidye.

- Bir(i)k(i)üç yıllıkd(a) aýdýadı. Se(ni)ñ vil(e) uruşya diýe. Men(i) äkitdi diýe. Takırda düşdüm diýe. O:n a:dım beýlede durdum. On ya:l(ı) a:dam bolýo. Bizem marýa(rı)ş kâ: wagt. Gısaç vile kömök verip yö:r. Siz hi:ç kimi tana:ñza:k. İşletmek bulo(rı)ñ esä:s(ı) işi.
- 150 Oglum döwür vaşga. Şū döwür ya:lak döwra:n volono:k. Olor İ:ra:n(a)

V A

ötük gidýe. İçiniň tohum(ı)n(ı) alýa(r). Baran ýer(i)miz tutuk geldi. Şol bö:lünüp du:r. Degsen ýene vö:lüncekmisin. Günü vilen şuw içirip ýö:r. Şöwöşde gatnaşan a:damlar volýa. Men ga:ldım. Arfa geçirdim diýýe. İ:l gün şaglıkmy? İki günñön vä:ri tapama:k. Darak görşön al.
 155 Di:ş a:gıram mir ýandan nemedip du:r. Bize menzeşin ki tutosı ýo:k. Bizin ki:ñem ılmı ñetdi. Şähet za:tdan vahana tafýa. Ö:zi tä:zelä:p durýa. Onı tafarsın. Şol gumak ýo:lı şıpdırma. Şo(nu)ñ vilen vara:(ý). Haysınnan işleşen gıydu.

Şon çöfün(i) iýýenda:.. Ýüzñön anrı geçen a:damlar va:r diýýe.
 160 A:rma: gitdik gelen oglollor aýdýa(r). Bir ýüz altmış dö:rt ýa:şıya. Köp yıl gezdi. Talavı gatatd(ı). Okuwın(ı) alıp çıkdı. Ara:zmıra:t çopon şon geldi. Şähet ýegen vile geldi. Bi ta:ýlard(a) o:vo ýo:kdı. Otuz altıncı ýılla vugdaý eedik. Küncili vurn(o) öñ a:t ga:llı. Bi meýda:llar gata:p ýatan. Takırdısı geler şo(l) ýere. Gämi vilen barýan eken.
 165 Birinci Vaşuv ýañ(ı)ra:k volon. Otuz üçünci yıl ol. Ha:nıñ ot-geli vä:rde volýa(r). Bi meýda:n şuwdı. Bä:ş vogun guý(ı)sı şol. Degimen vilen üwedik. A:ývowür o:vo şewedi şol. Bizem A:ývowür haşa:planýa(n)s. ara:ldan vä:rde şuw ýo:k. Ara:la şon guýon. Bi meýdallar şuw volon. Şon şa:ñgamışa guýon. Kırk vä:şinci yıl öldi.
 170 Ö:zi gatı calaýdı. A:g Altınıñ otura:n meýda:nı. Şo(l) döwürdö şo(l) ýa:llar volon. Mun döwürög(i)ni şuw alan. Demri ýıkıp giden. Gaharım gelmä:nşon oturıverdim.

Dim daşa çıkarma:n gidipdir. İnni keteller volon. Muhammet pä:lwa:n göwnediv alıpdır. Ýüz tanap diýeni va:r. Oglı ýo:k, gı:zı ýo:k
 175 garr(ı) a:dam eken. Bir aşır volmoşo-do goloýlaşdı. Ata watanı Kö:n(e) Ürgenç, Tagta. Bizin halkımız Tagtadan gaýdan. Ýa:rı çarwa, ýa:rı taýha:nçılık vilen volon. A:k mo:ılo şa:hı:r şono dotulýan. Taýha:nçılık şü meýda:n Pala:nça to:nno vugdaý ver. Ha:n hökümlar çıkaran. İ:lca:n a:ga:ñ ataşı şol. Dim şowuk ellä:r ýa:nı dä:l.
 180 Ol o:vodon ol o:va: aýlanýa. Da:şowzun pä:lwa:lları gelen. Toýdo tafawut ýo:k. Şono menzeş maýda za:tlar özvögö degişli.

V A

Ketellerden öñ i:la:t da:g yakada volupdır diýýerler. Bir atız erigi volýan eken. Derekler volon. Incir, almit hä:zir va:r. On sekgiz gariş keye vilen çıkarar ekeller. Şulor ya:lı suw mol volşo volcok.
 185 Şeydiversen ca:nınam şagalar. O:ý yer vilen gaçıp gö:l edýe(r). Ellinci ýıllan vä:ri heywer(e) üýtgoşük. On igdesi mayda volýa(r).

Ýüz va:tman vugdoý kesýen eken. Şo(l) döwrö dogrı gelye. Biti:n emi:ne degişl(i) eken. Telma:n ıraýo:n(in)nan vä:ri şol. Tayha:n(a) aýdılýan eken. Erik, igde volýam(ı) ol a:damlarda. Elli:nin
 190 döwöreginne va:r. Gar(a) öýdö ya:şalya(r). Peşsiz za:tsız yakýa(r). Kömürn(i-h)-ä: çekdimem şo(nu)ñ. Süýşöden yaşalyan za:tlar volmodık. A:dı ya:ncık diýer onjo. Olor ullanılıya(r)dı. Bir öýdö virce çeynek volýa. Şonjo şalıp gıssırık goýulýa(r). O(l) döwrü dim gowı vilýe(ri)s. Çıra süýşeli voldık. Bir süýşesine ýigrimi ýımirtga vermeli.
 195 Hetde şa:vınam ýo:kdı. Aw kön bolon. Bukı yerde goýup go:raýa. Aýragıñ va:rını men gördüm. Towşon, şülgün va:r. Goton guwı volon. Hi:ş kime köközmeýen eken. Şülük ba:r eken şonno. Şo(l) döwürde-de tevi:pler volupdır. Aýa:lınıñ dogon(ı)nuñ öýnö varıpdır. Şırda:p mahmallan do:n geýýeler. Onnon anırda ýagıçılık volmodık.
 200 Çıkmadık ok volşo ä:rinnen vaşga:nı görmödük aýa:l ä:tlemel(i) eken.

Hallı Magsım diýen şünke yetmeş(e) alan. Bilmeşem-d(e) şitýen. Güler yüzün telekenipdir. Öküş sürüp ýörön a:dam. Şonkı aşuwda şol. Yo:k Ta:gannurdi:(nu)ñ ataşı. Düýö goşulan, at
 205 goşulan. O-do yetmiş, segsen öý. Bizinjem atala(r)mmız va:r. Ga:wun, garfız ekipdirler emeklä:p. Şonno şonun ha:nı şakla:n. l:iden çıkarıp şol ýanı geldi. Eceşi gi:cirä:k pısgırdı. O(l) vir oglon öldi diýip tutdılar. Şonno-do maşrığın a:raşına gelmedi. Gar(a) öý-ä: göçük gelenşon geldi. Peri:z tutdırýan ekeller. Hä:zirem ullanılıya(r). Köf
 210 adamları ýagşı etd(i) ol. Yününü gırkılık vilen ayrılya(r). Berdenke diýen vir za:t volon. Şü goşa gelen. Hırlı:nam köp baha: verýe(r)ler.

V A

Ýapo:n bā:şatarı gelen. Deşla:p şol gelen. A:w a:wlamag üçün gafan volon. Goýnuň süýdünnen i:rimçig edýe(r)ler. Algıda:r voluk ga:lma.

- Süýtden doýyveren guzı:ň içinne owuz süýd alýarlar. Da:ş
 215 küýze-de şeýrek volon. Ýa:ýıga guýýalar. Çekize mata: geleli vä:ri
 çıkdı. Bir meşik süzmä:n(i) otuz kila: cöwön(e) alýarlar. Ha:laýan
 za:dı vulomak. Üş dö:rd oglon volup bakýalar. Çeki:z(e) etmä:ge
 yetmiye. Gara keşig alıp gazanşıp du:rus. O(nu)ň y:zınnan gatlama
 getirdi. Boldı diýi:nçä: gaýnadıverýeş. Owlok guzı ýene ýagşı
 220 volýa(r). Olor çokoý tikýe, ä:dik tikýe(r). Uýon, gamçı, eýer tikýe.
 Ga:lıfı, üñüşı volýa. Onuň secireşi ýo:k.Sözü virde, ýa:rımda va:r. ol
 i:le ýagı völdı. Gışkı:nı kime goýdı. Mo:ll(o) Ora:z Moskova:da vir
 a:ý volon. Men garı:dım diýip uruş döwri tavşırýa(r). I:liň
 ýagdaý(ı)n(ı) aýdanson eşger i:verýe(r). Diýä: yüklä:p ýo:nuşga
 225 getirýe(r). Bir a:u ýa:lı volon. Biz i:l volcok diýiv atlı(ı) i:verýe(r).
 Ýigitler, inn(i) ö:z gününüzi görüň diýýe(r). Çola ýere çıkanson ta:la:ň
 şalıa(r).

- Nazar va:ýıň o:voşuna vardım. İlere yüzünn(ö) üç öý va:r.
 Çapgın yelli ýagışda vardık. Ýigrimi dokguzıncı yılda volmolı.
 Kalho:z gurluşıga gelmeşe şeýle volýa(r). Ha:nı kowup yö:rkä:
 230 volýa(r). Hi:ç za:t diýmiýä(r). O:wa: garşı gara:p du:r diýe. Ha:nıň
 ı:zınnan gidegen ö:zi. Bā:ş altı yıldan varşam, şo(l) turvo yatı:r diýe.
 Şaltaýam orşuň içinne gezen a:dam. Şaltaý(a) aýtdırcak bolupdur.
 İki yüz atlı vilen şaylanıp gaýdýa(r). Bir galfak kempirden hat
 i:verýe. Küýsemeşen i:deme diýe. İ:şi gı:n gören kişi volýaş. Haýsı
 235 tarafınam yazgışını vilcek. Cezi:tçeden okı:dık. Kempir garı
 maşlahat verýe(r). Köpürcükleşe völduğı, şakla:ý. sekgiz galho:z
 eken. Şol galho:za vargıçdır. Şo(l) ýo:l hä:lem du:r. Gıražda:nlık urşı
 döwrünnö gelen. Şonnon vä:ri gelip batı:(r). Bir vize gazýa(r) şo(l)
 ýer. Gürölük gitd(i) o:vo. Öñkä: gara:nda şeýrek. Bā:ş-altı yıl öñ
 köpdi.

V A

- 240 Sennen alıcı, mennen satıjı volmaz ziýdi. Boluşdıg
öý(ü)dýen. lýtseje veýdiv oturma. Moto:r a:dam ýıkmıya(r). Biýem
şolordon ö:zû. Maňa go:rşanç volıya(r). Ö:zû heýra:n ga:lıya(r). Ýanjkı
ýerden turuk
gaýdanmı vilema:k. Ö:zün vile den guýuver. Agşam miz(i) a:lda:psıñ.
245 Ö:zû guýup başladı. To:ş aydawer(i) ö:zün. Ýaman derliýer ö:zû. Indi
der geliv ugradı şaňa-da. Bir a:ýdan vä:r(i) içema:k. Dökdüm onı-da
gorkı:ma. Biýem öwrönmöl(i) inni. Dö:rgüldä:ki türkmellere özwöklen
tä:şı:ri kä:n. Onuñom mir ýa:n(i) özwök. Ira:dıya:şı şol. l:ñ vä:rkişi
mugallı:mlaram edevi dille geplä:no:k. Alış-veriş tarafı yo:k. Şo(l)
250 tarafı ýagşı. Gaşşa-da gahar edýe(r). Ömür yüzünü görcök gä:l diýdi.
Hä:lem ma:r şü ýörde. Ogl(ı) öýkelä:p bi ýere gelip bö:(r). Şü ýere
gelip bolupdır. Hi:ç ýa:dımnan çıkmıya(r). Yüreg(i)mi gataltdı gitdi.
Biziñkiler ga:lıp ga:ldı. Ö:zû oýla:p tafandır. Gara:ñ ö:zi vilen
bara:kgada tutmalı.
O(nu)ñ ýöri:ş(i) onot. Eýlekem geld(i) owşanakla:p. Meniñ
255 ırama:nım gepleşik dilinde. O:n ýa:ş da:gı va:r diýseje. Ora:za,
gurwa:ılık tutulıya(r). Gezende dünýä:(ni)ñ za:dını verjekler. Du:zla:p
tıkık goý. Áydımı va:r şo(nu)ñ. lda:ra:(nı)ñ ýa:nında ýa:şıya(r)dı.
l:zl(i) ı:zına varıverendir. Bizıñ döwrümizzä:kiler vilýe(r). Bä:rki
mollolorom öwrönüverýe. Olom öñ mugallı:mdı. O:va: gelende
260 gızamıg ö:rdü. Şo(nu)ñ ýa:lıdır onno. Onşon mollo volıyo(r). Helkıñ
artan şüýşönn(i) alıya(r). Otuz gün tarawa:ñ(i) okoso volanı. Çın
molla:ñ-a: a:wrayını gaçırıp barıya(r). Şon ökünç volmoşun. Olorıñ
pulı va:r. Bulomaga ýene vir a:t goýıya(r). Ça:y işdik, köf işdik.
Ö:zünñön vaşga türkmön yo:k. Köp şapalak atıya(r). Bä:rşine vir za:t
265 geýupdur. Agar vile vurgı veripdir. Geldimıra:t-da va:r eken.
Ortaşınnan şart(a) uçupdır. Düynkide göröña:kmı?! Ýa:şınıñ suwu-
da: şol.

V A

- Bolma:nda köp ýagdı ýagın. Biz agşama: utamza:k. Uta:şan herreliverme. Dokguzluk mende va:r. Ol öň voldı. Howlukmaç gitdi.
- 270 Bā:ri:k goýveriver vi:rini. Haý çatagra:k voldı. Sen atdın-a: onı. Men-ä: ýapcak şunı. On(ı) almiýa(rı)ş. Ö:z dokguzıñmı ya:? Altılık gidip varya(r). Sekgizlik bile kesşen bolýa(r). Elini çafala:v otı:r. Ono da:ma verdi. Elinde ýo:g o(nu)ñ. Şonno-do ga:ma:n eken. Geldiva:ýa vardı. Getir töwörök veter çolarma:ka:. Goýa: şen onı. Başık goýşana şonı.
- 275 O:nluk gidip baryamı? Bi ýedi:(ni)ñ gidişi çatagra:k voldı. Taýa:r voldı vi. Berşen verşene. Haýsınnan işleşen duýdur. Şeydik goýşan volýa(r). O:n gerek onjo. Şü şafar ala:şa gerek. Elimde hi:ş za:t ýo:k. Sendemik-ä: diýdim onı. Ö:zū volor. So(nu)ñ vilen uçorman volormı? Nä:m(e) mersenem alýa-daýt vi. Aý, şo(l) gisselle. Ber iver Galfaga.
- 280 Şon goý. Elleme şuw akız. Çörög iyeli:ñ. Gaýdıp ýa:nıma gelme. Jo:ro vilen şüýröklöşdik.
- Ka:fıra inanma, şuw o şöýönme, Ata:ñ ulı, ata:ñdan ılım ulı.

Yukarıdaki metinler aşağıda adı geçen şahıslardan derlenmiştir.

Toyow Togolok, 1901 y., ümmi, emekli, (tire: yomut, atabay)

Orazmämmedow Begenç, 1896 y., ümmi, çoban, (tire: yomut, japarbay).

Guljikow İsa, 1905 y., ümmi, (tire: ýomut, atabaý, gök).

Şajikow Gurban, 1920 y., emekli (tire: ýomut, tana).

Piriyewa Araztāç, 1903 y., ümmi, ev hanımı, (tire :ýomut, gojuk).

Amangeldiyew Rahım, 1898 y., ümmi, emekli, (tire: ýomut, gojuk).

Mätdurdiyew Döwlet, 1960 y., ümmi, emekli, (tire: ýomut, öküz).

Öwezmiradow Geldimirat, 1936 y., yüksek okul mezunu, öğretmen, (tire: ýomut, garagoja).

Derleyenler:

Soltanşa Ataniyazov

Nurberdi Maviyev

Orazdurdı Çommadov

Sabır Arazkuliyev

Nurberdi Durdiyev

Meret Akmämmedov

Gapur Gulmanov

Toylı Guzuçiyev

Göwher Saparova

Ballı Bayramdurdiyev

V B

Yomut Ağzına Ait Ayrı Ayrı Cümleler

Yanıp duran o:dı go:rşadım.

Ecem biz bilen denze gitmecek (gitcek dā:l)

Howa:nın şovukdığı üç:n mı:hma:nlar bu gün gelmezler.

Ma:mam bize bu golayda gelmeyä:r.

5 Bu köynek şaşa gelişyä:r.

Biz futbol oynunda birinci yere eye bolduk.

Biz şu gün şähere gitmesek gawı bolar.

Meniñ ekiz doganım ba:r.

Mugallım bize okamak üç:n öy i:ş bermedi.

10 Bitişen yara:mı gopardım.

Pişik sıçanı kowolamak üçü:n öye gi:rdi.

Yagışda ekine tarap şuw sı:rıkdi.

Men ürkek atımı şatdım.

Meniñ pıça:gım ötgür.

15 Ol bi:derek şahırdav otı:r

Do:ştum bilen pışırdak gepleşdim.

Biz öylä:n küşt oynadık.

Pa:şşa: ähli ba:tırgay ya:şları gulluga alıpdır.

İ:şe i:şceñ oglonları alalı:ñ.

20 Ya:da:n atın çekişini çözmökçü.

O şon ol oglon öye gelmeye.

V B

- Senem miñ yumurta ber diyip yıldırdı.
- A:hır bi:ri ça:yşıra:p başladı.
- Daşarda năzırgă:p duranmıştık.
- 25 A:cı gızıl burç şatma:ga Ga:zancıga gitdi.
- Niççe erkek doganıñ bar.
- O aya:l garı:ñ ya:nna bama:gaşın.
- Dagı aşıak a:dama menzeşmi şol, bellişi yo:k.
- Görcök günü oñ tovukları guzza:p başla:n şoñ bolcak.
- 30 Görmödük günü yo:k ekeni.
- Üssüni yafık goymayalı bā:ri hamı:r turşa:na:k.
- Ya:d i:llere baralı bā:ri gatı köşendim.
- Gefi dinlemä:n döküp göyverdi.
- Sen ba:zardan görüv al.
- 35 Şa:şenem düzlüğine bugday ekä:yeli.
- Sen bi yo:ldan gidip azaşma:y.
- Yumurta getiregen tovuk bolmolı alanıñ.
- Öydö gömülgen tafıldı.
- A:hır öydö bi:ri maña ovmaç edip berdi.
- 40 Her hayşı:ñız bir çıkalga tafmalı.
- Oşoñ oglon hemme za:dı düzüv getirdi.
- Öñ çapavullug hem ba:r eken.
- Ba:rlak görä:yin, nă:me goşandı ba:r.
- Pa:şşa: salgıt gullugu hakda diñe vezi:rinnen haşa:p
- 45 şora:ya:n ekeni.

V B

Ono bir garavul tafıp berdim.

Bir garı:p a.dam eşşegine minip, i:ymit şora: ya:rdı.

Oşom mun eceşi başarcan bir oglon tafdı.

Gayduşsuz yigitler duşma:na garşı mertlerçe şöweşdi.

50 Bir a:laca yüfüm va:r, ni:rä: uza:ssam yetye.

Eşegi nä:çe magtaşanına atça bolmoz.

Bir kö:lçö yeriñem gürrünini edyenow.

Eneli gı:z ça:y başında gürleşip otı:rdı.

Ba:glı-bakcalı bir öyi ba:r.

55 Gö:roglı:nıñ dü:yşünö erenler gi:ripdir.

Ol yük erkeğini kita:va çalışıp gaydıveripdir.

Başga vir yerdem mellek berdiler.

Özgä:nıñ ma:lına göz dikmek şaşa yaraşmaz.

Ol boyuntırkdan şıfan ya:lı gaçık gitdi.

60 Orak günleri maşak çöpla:rdık.

Kellek urlan şöwütler gowı öşyö.

Men on milen ya:şıt, iki:mizem cöwenorokdo bolupdıñs.

Şol wağtlar da:gıñ kuzayında oturyan ekenler.

Ma:lları ya:zlaga şürdük.

65 Ya:nımıza-da i:len-çolanlarımı göçürüp getirdim.

Ça:yıñı içip bol-da, derrev hennegi a:gdar.

Aya:l-gıyızlar ya:zı bilen gamış çıkadılar.

Tamdırdan çıkan çöregi govı edip gazamalı.

Yo:la kir şuvunu şerpmek bizde günä: haşa:planıya.

V B

- 70 Ogul atadan, gı:z eneden görüm-görelde almaşa, ı:z yiter.
 Yıllık gi:rdeci:mizden bir şagin şıgır aldık.
 Garpızları gırgıç bilen gırıp, toşap gaynadardık.
 Ga:zanıñ düybünde çökündüşü ga:lya.
 Başmaçılar da:gır geçidinden anrı a:şıpdırlar.
- 75 Çopan bolcak bolşak davarlarını tükellä:p durmalı.
 Yassı nama:z vagtı o:ba geldim.
 Ça:galara şovgat hökminne birmä:çe oynava:ç getirdiler.
 Pa:şşa:mız günä:lilerin günä:sini geçip, tussagdan boşadya.
 Bu yıl yağmır köp yağdı.
- 80 Hă:zir ya:şların hemmeşi düşünceli.
 Ça:gaları tapmaça aydışıp yarışya:rlar.
 Ol alcıra:nda şakınıp gürlä:rdi.
 Ol bu gün dım gi:cikdi.
 Odu:n yığıp dım ya:.. Da:pdırış.
- 85 Hi:niñ agzına küyzo goyuk gidipdirler.
 Bu havarı ona hiçkim aytma:ndır.
 O:ba:mıza ga:z geleli indi o:dun alamza:k.
 Artıga ayt, goyunları şuwa yakşın.
 Şen gayra:t edip, ekinleini oto.
- 90 Şen men milen oyun etme.
 Na:marda yalbarsaŋ, möhümün bitmez.
 A:ldav bilen yo:l almarsıŋ.
 Meniñ aydanım bolcak dă:l.

V B

- Men ol töwereklerə aşla barmıyadım.
- 95 O zama:nlar bi düzlüklərə bugday ekilmiyedi.
- Bir gitşe, gaydıp gelmezzi.
- "Bir oka:na var, bir doka:na" diyip önkülerimiz yö:nö yere aytma:ndır.
- Men sözüme ma:ku:ldırın.
- Onuñ kalvı pä:kdi.
- 100 Bu yigit i:şenñir dä:ldir.
- Onuñ şo vir kä:ridi / Onuñ şol bir kä:ridi.
- O mahallar biz garaşsız dä:ldik.
- Ol garadan gaytmaz ba:tır dä:lmiş.
- Barıp görşö, ullakan bir gara da:ş ekeni.
- 105 Uzakdan garalıp görünyön öy dä:l ekeni.
- Bu gürrünleri men oglanka:m eşidipdim.
- Garı bolşañ, iş ağır bolya:r.
- Gış gış bolmaşa, ya:z ya:z bolmaz.
- Okıyan oğlan ö:züñe belli, derrew deñlerinden saylanya.
- 110 Bilmiyen a:dama kep düşüdi:rcek bolmo.
- Bolcok oğlan başdan belli.
- Bitmecek i:şi zo:r bin edip bilmersin.
- Deyha:nlar pagta yığıp yetdik hakını alıyallar.
- Gögermedik ağaclarıñ yerine täze nahal oturtduk.
- 115 İ:de okumuş a:damlar va:r.
- Görer gözüñ gımmatı kö:r yanında bellidir.

V B

- Bize bir gutamaz i:ş tapdılar.
- Sen ba:zara barık gayt.
- Dünyä:gözel kita:p oka:v otı:r
- 120 Ol garaşa-garaşa, başlığı görüilmä:n geldi.
- İki gün garaşıp, zo:rdan gelibildi.
- Men barı:nça:m garaşın
- Ha:l-ovha:lımız gittikçe govlaşya.
- Za:t diyilmedikçe, bu ça:ga bara ötüşdürüp barya.
- 125 Öñ pikirlenmezden bir gef aytmalı dä:l.
- Atın çekişini çekä:geden başdım gamça:
- Oglum döwürünüz yaşga
- Uruş döwrünnö gelipsiniz.
- Bişenşon yığnaşa-ñız gawı bolya:r.
- 130 Biz gum-lu-muş-tı-k.
- Menin şaşa ber-gi-m yo:k.
- Şaylav günü yıgnanıştık.
- Kişi:ge yamanlık etmez.
- Balkanın durnoşı a:zallı.
- 135 Onuñ eyesişiraya:(r).
- Bergida:r voluk ga:lmarsınız.
- Görmödük diyyä:(r)le(r).
- Suwdon ga:nnım.

V B

- 140 İ:şigin agzınna wir çukur gazmalı.
 Köpden mä:ri olar du:r.
 Çörök bişirä:kke gön göryä.
 Dagdanın itini öldüren a:laca barssır.
 MollaÇñ ya:şı bolşa-bolşa otuzzır.
 Onuñ elindä:ki za:t uyonnur.
- 145 İtiñ eşa:sı naharı yallır.
 Atıñ eşa:sı gelişigi ya:llır.
 Köpden mä:ri olar du:r.
 Bir a:y şon depderçä: vellemelidirin.
 Telma:n ırayo:n(in)nan gelecekkä:m tevi:pler derman taptı.
**Yukarıdaki cümleler aşağıda adı geçen şahıslardan
 derlenmiştir:**
- Şerrik Çopanov
 1936 doğumlu, üniversite mezunu,
 Dışoğuz Vilayeti, Köhneürgenç ilçesi
 Deryalık Dayhan Birleşigi
 İlcan Baycanov
 1938 doğumlu, okur-yazar,
 Dışoğuz Vilayet, Köhneürgenç ilçesi
 Yalkım Dayhan Birleşigi
 Mehricemal Annayeva
 1982 doğumlu, lise mezunu
 Balkan Vilayeti, Etrek İlçesi

İGDİR ŞİWESİ

GARI:WIÑ AKILLI GI:ZI

Gadı:m zama:nnarda bir pa:tışa wa:r eken. Günnörde bir gün ol jar çektiripdir, ýagnı: Dünýä:de iñ ağır za:t nä:me, iñ ñatı za:t nä:me hem-de iñ şirin za:t nä:me? Eger-de kimne-kim şu sova:llara jowa:p berse, şoño at başı ýa:lı gızıl werjek diýenmiş. Muna her kim mir za:t diýedira:n.

Bir garı:p a:dam hem eşşegine minip, pa:tışa:ñ ýa:nına warjak bolup du:ka, öýdön oñ o:n ýa:şlı gı:zı çıkıp :

- Ä:ke, ni:rä barýa:rsıñ? – di:p sora:n.
- Ga:tışa:ñ ýa:nına barık gayççak, şodä:ki çekdiren jarına jowa:p berjek.
- A sen bilýä:ñmi, nä:me di:melitigini?
- Anıga bilenim ýo:k, huda:ýıñ agızıma salanını aydık gaydanına:.
- Ä:ke, bilmeşeñ men aydagayın, bıra:k kim aytdı diýen ýerinde, meniñ günä:mi geçmegini sora:p, osoñ meñ a:dımı bereveri – diýen.
- Bolýa:r, ba:la:m, aýt.

Aýssam, dünýä:de iñ ñagır za:t – kişä: veren va:da:ñ, iñ ñatı za:t – garıplık, iñ şirin za:t-da voso jüwütlikdir – diýen.

Krasnowodsk raýonından ýazıp alan H.Gaýnarow, 1970.

SINNI:MIÑ GA:WI ÝO:K

Bir wa:r eken, bir ýo:g eken. Bosa-da bolagannır. Bir ba:rl a:dam ma:r eken. Ol başga za:tdan mä:tä:şlik çekmeýdu:r, ýö:ne bagırınnan ö:nön ba:lası bolmadı eken, bi ýa:dam “ah” çekik gezeveredu:r. Günnöriñ bi:rinne ýanı kişi di:ş görödu:r, di:şinne görsö o:wa:nıñ üssünen geçip barýa:n

kervenleriñ kervenbaşısı ýankı kişä: ýagşılıg edeyin ni:p, oňo bir goşovuç gızıl weredur. Erti: turuk görse, ýankı di:şi di:du:r. "Alla ja:nım bi niçik sır woldı, niçik di:ş woldı" – di:p oýlonadu:r-da ýöriweredu:r. Gönner geçip a:ýlar dolonadur. Bir gün onuñ na:ça:rı ba:ýına hoş hawar yetiredu:r. Şo:l di:ş görön gi:jesinnen soñ dokguz aý, dokguz gün niýenne o kişi:niñ gı:zı dünýä: i:nedu:r.

Ýeke perzentlerini hi:ş za:da etmä:n sakla:p, daşınnan gıvanıp ýöriweredu:rlar.

Gı:z bo:u ýetip kema:la gelen, gözö görünen, onuñ üçi:n daş-töwerekden aýdijy-diýijiler-de gelip başlaýdu:r. A:hır bi:riniñ sözünü alıp, gı:zı to:ýa teýýa:rlamaga başlaýdu:rlar. Erte-bi:rigün to:u diýen günü gı:zıñ anası "gel, men ýöne wir gezek gı:zımıñ dokguzını ba:rlak göröýin, nä:mesi ýetnekä?" – di:w oýla:n. Gı:zınıñ ýa:nına warıp:

- Gı:zım, erte-bi:rigün toýun, nä:me kemiñ ba:r, aýt diýen. Onno gı:zı :

- Tüýnügimiñ ba:gı wilen sınırı:mıñ ga:wı ýo:k, başga za:dım ýetik – di:p, gı:z jowa:p beren.

Krasnowodsk raýonından ýazıp alan H.Gaýnarow, 1970

GÖKLEN DİALEKTİ

BA:LIKÇI

/sürçek/

Bir wa:r eken, bir ýo:g eken, gadı:m eýýä:mde bir ýuwupdıň mir pa:şsa:sı wa:r eken. Oň ýuvurdınna bir garı:p ba:lıkçı ba:lık tutup ýa:şa:ptır. O wa:lıkçı:

- Mennen magşa a:damla şa: pa:ra werip, onnon sı:lag alýa. Men pa:şsa nä:m mereýin? – diýýe.

Bir gezek ba:lık tutup bö:rkä:, ba:lıkçı:ň toruna wir a.k ba:lık düşýe. Ba:lıkçı bi wa:lğı pa:ra diýip şa: getirýe. Pa:şsa: oň ñetiren ba:lğını alıp, oň ma:lık salık getiren ça:nagna iki kürüm gövher guýup perik köýwerýe. Pa:şsa:ň berýlen gövhere gı:nanan aýa:lı :

- Sen nä:m üçün oňo gövher werdiň, ol oň gadırın nä:wisin, heni:zem molsa sen onnon göwheri alyp, oň deregne oňo wir halat beregoý – diýen. Ono pa:şsa :

- Inni eden i:şimizzen nä:dip dä:nerik? - diýýe.

Onno aýa:lı:

- Getiren ma:lğıň erkekmi ýa: vurkaçımı? Diýip so:ra.

Eger “erkek” diýse, men : “iýmeýen”, “vurkaçı” diýse ýem, sen: “iýmeýen” – diý. Şö:ledip, gövheri gaýdıw alıp, halat berik gö:wererik – diýýe.

Onno şa: ba:lıkçı:nı ýızına ça:gırıp:

- Getiren ma:lğıň erkekmi ýa: vurkaçımı? – diýýe.

Onno wa:lıkçı:

- Meň ñetiren ma:lğım erkegem dä:, vurkaçıyam dä: - diýýe.

Pa:şsa: ýeñilenini wilip, ýene iki kürüm gövheri oň ça:nagına guýuk kö:werýe.

Garrigala posýologında ýaşayan 42 ýaşlı Hojagulı Adışowdan yazılıp alındı.

Yazıp alan G.Gulamow, 1958.

GEPÇİ VEZİ:R

/sürçek/

Gadı:m eýýä:mde Eýra:n ýuvurdınıň bir pa:şsa:sı wa:r eken. Ol ö:züne wir vezi:r alıp, oňo hemm i:şin inanıptır. O vezi:r garı:plara kömög ediptir. Ýañki vezi:r garı:pla:ň arız edenlerne pa:şsa:ň gaznasından pul ve za:t beriptir. Pa:şsa:ň gaznasınna pul goýma:ndır. Pul weren garı:pları vezi:rden:

- Bi pulı haçan gaýdıp permeli – diýýe.

Şa: gaznaçısınnan pulun hasa:vin so:ra:nna, gaznasınnakı puluň ba:rını vezi:miň paýlak gutorannıgını aýdýa. Pa:şsa: vezi:rin ça:gırıp :

- Nä:m möýle gaznadakı pulı gutorıpsıň? – diýýenne, vezi:ri :

- Men pulı pa:şsa:m ömürne di:p paýladım. Şo pulı alan halk :

- Pa:şsa: ölmäsiň, huda:ýı:m – di:p dileg edip ýö:r a:hırı – diýýe.

Pa:şsa: muňo hoşa:l bolonmış hemem vezi:ri ölüm jeza:sınnan hala:s edik gö:verenmiş.

Garrıgala posýologında ýaşayan 40 ýaşlı Meret Gılıjowdan ýazılıp alındı. Ýazıp alan G.Gulamow, 1956

A:T GAZANMAK

/sürçek/

Bir wa:r eken, bir ýo:g eken, Uru:m vela:ýatınıň bir pa:şsa:sı war eken. Oň Alla:weren niýýen bir vezi:ri wa:r eken. O pa:şsa:ň so:raýan yeriniň iki şä:riniň a:rası daş eken. Bi şä:rlä:ň a:rasınna gatnaýanlar üçi:n bir ýagşı za:t gura:p, a:t gazanmakçı boluptır. Ol ö:z vez.:ri Alla werene bi şä:rlä:ň a:rasınna miň sa:nı na:harha:na hemem ça:yha:na guramagı tawşırıp, a:t gazanmak isleýe. Alla:weren togson nokguz na:harha:na saldıriptır. Mini şa: bi:ri çugullaýa. Şa: onı ça:gırıp:

- Nă:m üçün mun na:harha:na saldıma:n, dokguz ýuz togson nokguz na:harha:na saldırsıñ? – diýýe ve jeza: wermeg isleýe. Onno Alla:weren vezi:r:

- Şa:ým, mun na:harha:na saldıptır diýlen a:t gı:sha, oň üçünem “Ta: dokguz ýuz togson nokguz saldıptır” diýen a.dı haývatlı hem-de köp i:ş di:p hasa:v ettim. Bir sa:nı ça:yha:na:nam ö:züm saldımadım. Şoň üçün o ça:yha:na: harışlanmalı pulıým ýa:nımda sakla:p, gazna:ña tawşırdım diýen.

Şa: bi vezi:riñ aýdanni ma:kulla:p, oňo serpa:yıla werenmiş.

Garrigala raýonınıñ Görkez Obasında ýaşayan 67 yaşlı Allaýar
Gurbanowdan ýazılıp alındı.

Ýazıp alan G.Gulmanow, 1956

KÄ:SEDİR

Bizi vördüñ ýigitligiñ öñünne,
Vöz ýa:ş ettiñ garılgıñ soñunna,
Awdılla butperest şonuñ deñinne,
Şolar wilen deñ ýa:şaşan kä:sedir.

Eýä:ñ Mä:medara:z a:wı:p pul weren,
Ýa:şlıgına gelin-gı:za dil weren,
A.hırınna gerçek pi:re gol weren,
Şolar wilen deñ ýa:şaşan kä:sedir.

Eýä:ñ Mä:medara:z sag volsun başı,
İçi gara-goñur, ýelimli daşı,
Solta:nsöýün murze onuñ deñ-duşı,
Şolar wilen deñ ýa:şaşan kä:sedir.

Çızıgı üştür, dört yerinne moýı wa:r,
 Gı:gı meniň ja:nym alan oýy wa:r,
 Bu gün ýettim bu kã:sã:niň va:ýy war,
 Soňunu ga:zana kã:sedir.

Ýigitlik ötüptir garı sa:nınna,
 Inanmasaň üç gũwã:m ma:r ýa:nımda,
 A:dam ata, howan ene ýa:nımda,
 Şolor wilen deň ýa:şaşan kã:sedir.

Tokkoýlarda uzzi:n-uzzi:n maýsalar,
 Meni ertip ya:r ýo:lunna goýsolar,
 Seniň ýa:rıň şol o:woda – diýseler,
 Şol o:wa:nıň üşten mi:ri bal ýa:nı.

Garrigala rayonınıň Gızılımam obasında Ýaşayan 72 yaşlı
 Meredalı Dostı oğlundan ýazılıp alındı.
 Ýazyp alan G.Gulmanow, 1956

GÖKLEN DİALEKTİNE DEĞİŞLİ AÝRY AÝRY SÖZLEMLER

tana:no:k. Surçeri agşam aýdarık. Biz Nu:rını ba:zarda vö:rdük.

Dã:deň a:ýıň ýigimlerle gela:sa gerek. Şu ta:na:nı satawoýmalı ekeniň. Dersini soýduk ba:dıña ertseň, otuz manat berýe. Bardık ba:dıña hawar etgin. Arı:ň zã:rin da:tmadık balıň nadırın nã:wilsin. Usup o:nıñ kılasy bildir gutordı. Şuçak dã:deň gelevoýsa nã:dersiň? Emmem innije gelli. Menem oňa çã:t i:şim guta:rın. Mennen bagşa kişilã:ň işdeýi ýo:k ýa:lı-la. Onnon sa:ýı arkaýın mol. İşleseň mennen çüri işleyeňmi nã:me, ö:zünnen çüri işleyeň. Anasın wör – gı:zin al, tarasın wör – bi:zin al. Hawarı gerdekdã:ki gelinnen, çöldö gezýen çoponnan so:ra. Do:ssı:n üzüne, duşma:nıň ga:ýpanasına. Eşşeg eşşekden ga:lsa gulok burnun keserle.

Da:gdan arkası boloniñ, da:şdan üregi. Dogo beýdövlet bolannon, ýılla ma:lıñı ýagı çapsın.

Hovlugon heley ä:rine "awa" diýer. Gardaşlı galla geplä:r gardaşsız gaýra.

Sözlemler Gapur Gulmanowiñ Kandidatlık dissertasiýasından alındı.

MÜRÇE DIALEKTİNE DEĞİŞLİ AYRI-AYRI SÖZLEMLER

Tut, eliñe suv akızaýın. Hemä:m molso bü yıl govjola.

Pahtayam molso bir birga:t do:llı.

Ozo:l lä:le kakıýatı, gı:z – oglon wile gı:gırışyatı. Agzınna bir no:ýwosı /dişi, göçme manıda/ bolmoso ve veýla:n. Ne o:dun werýä: mene, ne u:n werýä: mene.

Ýipek çekilenne düvünli wolýa:. Mene ýüñ ñı:ñaç berjek diýdiler. Mene werjek gı:ñajını ö:z gı:zına berä:ýdi.

"Arpa: salsañ at iýmez, köpege salsañ it iýmez" garrı men. İntipi:s ediñ kä vagt gelip.

Di:şiñ ýılgırmasa hövösüñ ýo:k. Galıñra:gını ýeke- eke çöplä:p alýa:lar, şo keji wolýa:. Ono sa:r ipek, onoyam a:g ipek diýýä:r. Ba:vası pahı:ram köp diýdi.

Gijä:ni övsürüp-övsürüp geçirdim. Hi:valı düzwaş wolon bugdoýı atına iýdiripdir.

Ýılla Mürçödön bir erkek, Sünçödön bir erkek alarmış.

Ýusup vekil diýen a:dam bir za:da ugra:p ö:z,ö:zünnen gazal düzüweripdir. Ka:ka, onno aşşıgım itennir.

Köynökiler sökögüñ kellesi diýýä:ler. Ka:kañ ulı hövlüsi wa:rdı. Hası:wa alık gutordıñız mı?

Ussa diýýip gö:rdiler, künji çekmä:ge gö:rdiler. İtem süñk tapmasa degdi /gapıçı/ wolýa:. A:ra:mız şö küçe ýa:lı.

"Bir za:dı yüz aýssañ ýa:t bolup ga:lar, müñ aýssañ binýa:t bolup ga:lar" diýipdirler.

Sekiz diýpdi veli, bi:ri gu:radı. Getir palta:nı, men tirşelä:ýin o:dunı. Şu dünýä:ň geçişi – guşuň üssünden kölge salıp geçişi ýa:lı – diýipdir Lukma:n. Dinden a:dam alar ýa:lı dā:l, içinnen temmä:ni vuronsoň aljak ma:nıň ba:rmı?

Şo iki gezziriň – diýýä:, daňda:nam bir oglon münñüriň diýýä:.

LÄ:LÄE

Suv akar süzö-süzö,
 Ýa:p diýwinne gö:h küyzö,
 Ýa:rıň sovgodı size,
 Ýa:rı gönñöriň bize.

Bugdoý ekdim uşojık,
 Bogumlorı govşojık,
 Meniň wir ýa:rım ma:rdır,
 Gızıl güllön ýumşojık.

A:ga:r çä:kmen etegi,
 Etegi guş ýatagı,
 Beýle ýa:rı boloniň,
 Uçmohdadır otogı.

Ma:vut do:nuň çil-çili,
 Ýakası da:r gaýçılı,
 Hem gi:je gel, hem günñüz,
 Ýigitleriň la:çını.

Ýa:p başınna okoro,
 Ýa:rım gitdi Puhoro,
 Üç a:ýla:p vä:de verdi,
 Gelmedi ýüzi gara.

Sözlemler we mısallar M.Baýramowıň ýıgnanan materialından alındı/.

ÄNEW DİALEKTİNİN MANIŞ GEPLEŞİĞİ

BİZ PILÄ TUTAMIS

Tuhumı mäşill alıv gelädilä. Da:mı arastalayalla, agartýalla. Peç gızadı. Ýirim meş, ýirim altı iss oladı. Gavların gıyiv kerevatıñ üstünä, gutus una tekämis. Pär bilän tuhumı ýáýratadilä. Tuhumı hökümetiñ bärän döşüý-döşüý kagazıñ üstünä tökämis. Onuñ üstünä şälp goýamıs. Açılan gurçug şälpä yapışadı, nişan edädi. Üç gün keçädi, dörtlänji gün juş bəri ugrıydı. Neşinji gün köp juşlanu ugrıydı.

Üç-dört günnä joşu gutaradı. Onnañ ýeydi. Altı-ýeddi gün şälpi gıyçı bilän gıyu berämis. Onnañ ýatadı kül ýuhıya. İkki gün kül ýuhuda ýatadı. Üççülänji gün turadı. Ona bir hor berämiz-dä, yerin giñältämiz, tazaleyimiz. Onnañ beş gün yee, altılanji gün mäläye ýatadı. Üççülänji gün mälädän turadı, oñ or berämi, yerin ta aleymi. Altı gün yeev, yeddilänji gün kiçiyä ýatadı.

Üç gün yatıv, dörtlänji gün turadı. Yene yerin giñältämiz yene ýeydi. Ýeddi gün ýeydi. Onnañ katagä ýatadı. Kata ýuhusinnä dört gün ýatadı.

Bäşlänji gün ona hor berämiz. Altılanji gün yerin giñältämiz. Onnañ soñ gırh hor ýeydi. Soñ piläyä gedädi. İhapsinä gurtbasran-haşgir goýamıs, aşşagına şälp berämiz. İkki günnä soñ üççülänji gün basıramız. Döşüyläri, gapıları örtämiz. Garaññı adämiz. Her ikki sa:tdan gälüv gapını açamız. Bir beş mint hova berämiz. Altı gün keçüv, yeddinji gün pilä yıgamıs.

Aşgabat rayonınıñ Manış obasında yaşayan 59 yaşlı Aýnabat Jelalowadan yazılıp alındı.

Yazıp alan N.Atamedow, 1961.

ÝA:R-ÝA:R

At gätiriň atlansin,
 Asta gidäý ýa:r-ýa:r.
 Urusgat bäriň gız çıhsın,
 Boldı sä:r ýa:r-ýa:r.
 Gazan-gazan gatlamä,
 Gatlanadı ýa:r-ýa:r.
 Üç bajınıň birisi,
 Atlanadı ýa:r-ýa:r.
 Küräkäniň köýnäyi,
 Gül-gülümüş ýa:r-ýa:r.
 Küräkäniň bajısı,
 Bivil imiş ýa:r-ýa:r.
 Ýuharınıň odunı,
 Taraşmış ýa:r-ýa:r.
 Bizä gälin gelädi,
 Ýaraşmış ýa:r-ýa:r.

Aşgabat raýonınıň Manış obasında ýaşayan 57 ýaşlı Ogulsadap
 Meçetguliýewadan ýazılıp alındı.
 Ýazıp alan N.Atamadow, 1962.

ÄNEW DİALEKTİNE DEĞİŞLİ AÝRI-AÝRI SÖZLEMLER

Birisi Gurvansäýätki, birisi Orazki. Gäp bilmäýmän. Bajım bardı. Şo
 ýolda boldı-da. Gaçadılar. Galava-gala gälüv şü Çukuragılda ýär tutadılar-
 da. Biziň div köynälärmiz şonda boladılar-da. Garı-gurtuları galar kände.
 Hı:wäyä düşädilär. Bizkilär Hı:wäyä gidädilär. Änev alnanda atam yaş oğlan
 kän-dä.

Gälin çihartanda hām diyädilär-dä. Aydınmam desāñ aydar.
Köynälärimiz gürrüñ edädi.

Geliv soramäpdi, bännälär. Ulı ilin gurvani gidim. Üräylärmiz suv
boldı. Gurvan yeyän, alin çöräy iyn, çay için!

"Gılıç gınnı kasmaz" deyuvdılar. Şasänäm, al, san çal dedi. İç san, iç,
män gäne demläymän!

İki gölä bar, bagşa ma:l yö:h. Bu bändä munı aladı, gelädi.

Ogılı boläydiñ, bagi-mülki paylananda, sänä-dä bärärdi. Özün oñara
bilän adamları äkidärmışlär-dä. Şu çüyün bähthinä tokalan ekän. Ha yärdän
häläy alsam, şol owanıñ adamsı män. Män bilämän-dä, gaynatasınıñ
obasına gezäsi gelädi. Ajam ölär, toham ölär.

Sıgıram bir öyün äşrät-i-dä. İki sanı sıgır al, bar azavıñıyäm şonä çäh.
Ol çopandäyäm näfis bar, insaf yok.

Özünä gärayini örgänsä, män ra:zı. Da:yın gälmiydi "Gırh emjeý Bava"
onı ärkäylär bilän oturmaz. Yär yihılmazdan äwäldi-dä. Bir yannım dogan,
şuna dedi.

Vah, dogan, här kim dähñini tapmalı.

Va veyle:, bi nämädi dedim. İndi mäni itirärlär, basarlar deydi.

Sözlemler Kaka rayonınıñ Lenin adındaki kolhozin Çukurgala uçastogunda
yaşayan 55 yaşlı Ogulbike Gurbansähet ayalından we 63 yaşlı Alow Gayyp
oglundan yazılıp alındı.

Yazıp alan Ata Annanurow, 1961.

ALILI ŞIWESI

GÜRRÜŇ

Meň ş o:voýo köçük geleli:m alt il olli. Hı:vova:t o:vosunnon közük. İlki gelemde, kalho:zcı voluv işledim. Soň gördüle, men gurçugıñ ýagdaýını ýagşy vilýen. Onsoň meni üpökçülük birga:d edip belledile. Men geleli:m mä:ri, her ille altı gutı gurçuk tutýok. Aftamaşı:n mile tu:dı Ka:kadan, Agşava:tdan, Mä:neçä:çeden alnık gellik. Şunluk bile öllürmä:n, ýaman ha:la solma:n, pervey pi:le verdik. Pi:läni Ka:kaýa ýa:-da ırayşolka tavşırýak. Ka:kamıñ birj ogly va:r, o ýam magşa kalhozza işleýe. Gelnim gekta:nık boluv işleýe. Ono ötön il sı:lak berdile. Gelnim Ka:ka:ñ Kaleýlin kalho:zunnon.

Yazıp alan N.Durdımıradow, 1949

AÝDYM

Gelin molsoň assa kakgın dessegi,

Çopon gelse, atık göýver possugı,

Gel iki:miz bile goýsak ýassıgı

Dogon o:va:ñızza ýa:r gara vözli.

Çopon oglon boýurgonmo pasgadan,

Hovlukmogun suv alayın ýasgadan,

Öymüze gel, doýuraýun mesgeden,

Dogon o:va:ñızza ýa:r gara vözli.

A:diña dönöýün a:diñam govı,

Üzüñe dökülye zülüpleriñ tovi,

Başıña dö:nöýün neme ja:n jigi,

Dogon o:va:ñızza ýa:r gara vözli.

Kaka raýonınıñ "Inkılap" kolhozında ýaşayan 46 ýaşlı Çarı Öwen oglundan yazılıp alındı.

Yazıp alan N.Durdımıradow, 1947

ALILI ŞIWESİNE DEĞİŞLİ AYRI-AYRI SÖZLEMLER

On sekgiz il goýun makýan. Ovlok-guzy:ň to:şnı sa:nını heñi:z bilmeýek.

Geçen il men otuz ovlok sı:lak allım. Meň şu o:voýa köçüp geleli:m alt il vollı.

Hı:vova:t o:vosunnon köçük gellik. Meni üpökçülük birgä:t edip belledile.

Goýulları ýa:z a:yınna şu tövörökdö bakýak, gış gumo äkidýek.

Ýeke şu il ýeddi gutı gurçuk tutduk, tu:t yetmedi, köp helä:k bolluk gırk horunno. Tu:dı Agşa a:tdan, Mä:neçä:çeden alık gellik.

Aý, heleý, mene vir meslehat berseň, men gene gidip, şo ıla:gna ýalvarsam, genem do:s volsom.

Pilä:ni Ka:kaýa, ýa: ırayşolko tavşırjak.

İki oglum molso veýenniye girdi. Menä: gidik göröm ho:k pahtaýa, ýalan söllöjök gä:l.

Tıllan kömök yetirik size,

Duşma:n moýun eger bize,

Sala:m hatı yazıñ mize,

Biz guvonýak size gardaş.

Sözlemler N.Durdımıradowıñ kandidatlık dissertasiyasından alındı.

HASAR DİALEKTİ

NAGYL

Bir wahıtda he:u wir ga:rıw oylan öz yürdinä munça milärdie, heýç çöräyi çöräyi yetmez idi. Bu yürtdän çıhayım, gidäyim, başga yürdä – dedi.

Alla bir a:lım açılsın, bir yerdän za:t tapıym-da. Çuhadı, gedädi bir yü:rtä. Sä:r inän gelädi bir kassaw hanani:ñ öñginde oturadı. Älindä bir köpeyi yoh, he:y. kimäm ta:nimeydi. Bu gassaw a:hır onnan so:rı:ydı:

- Hö:y oglım, sän nirälisän?

- Ä:y, män bir ga:rıw a:dam, hi:ç kimäm tanıımıyman, älimdä bir köpügimäm yo:h, gäldim şı yärdä otırdım. Onda deýädi:

- Ä:y, oglım, gidäli säniñ garnıñı doýdurıym, sän bi yärde durma.

- Nimäyä, sebäbi nä:mä? – dedi.

- Ä:y, y yeri nama:zho:n, ro:za tuta:n. Sänäm bir şä:r görmäyän a:dam, bi yärdä durma, säni ho:rlallar – dedi.

- He:y ata – dedi. Alla maña bir a:gız çöräy ve:rsin, män ro:zayäm tutıym, namazımıyam, bir gün namazımnanam galmıym – dedi.

- Ertir tizdän gäl, gidey – dedi. Säni bir yerä aparayım. Ha:laýan gızıñı tut, ya: golınnan, ya: köynäyini tut, ö:ziñä tarap çä:k. Ol näçäyäm nemä etsä, go:rhma tut. Şonı sänä nıka eduv werällär – dedi. Onsoñ ö:ziñ üçin mir güzera:n edarsän – dedi.

65 yaşlı Merýem Babagulıdan yazılıp alındı.

Yazıp alan G.Saparowa, 1956.

MEHİNLİ ŞİWESİ

ÜÇ GARDAŞ

Bir ata:ñ üç oğlu ba:rmış. Her haýsını aýratı:n ça:gırıp aýdıpdir.

- Pıla:n agajıñ diývinde bir kûýze gızıl va:r sen şonı al. Kiçi gardaşı barıp ahtarsa, dogrı diýýä:, gızılı alıp, bagşa vir ýerde gömýä:. Atalarıyam aradan çıkdı.

Ulı gardaşı ba:rlıya: veli kûyzä:ñ gömlenä: hak, ýöne alnıpdir. Ortanjısıyem ba:rladı – gömleni hak, amma alnıpdir. Ulı gardaşı beýleki gardaşlarını ça:gırıp aýdýa:

- Kakam gızıl gömüpdim diýip diýýä:. Gömlenem hak veli, amma: haýsı:ñızam molsa bi:ri:ñiz alıpsıñız, kimem alan bolsa bi:ri:ñiz alıpsıñız, kimem alan bolsa beriñ, ata ma:lına hemmä:mizem deñ şä:rik, geliñ deñ pa:ýlaşalı:ñ – diýýä:. İki kiçi gardaşları boýun almıya:. Onda :

- Ýörüñ ada:latlı pa:şsa:ñ ya:nna baralı:ñ da:va:mızı çözsün – diýýä:.

Barýa:ka:lar bir i:nçejik ýo:l vilen düýe geçipdir. “Şüñ bir gezi kö:r eken” diýýä: ulı gardaşı.

Ortanjısı “Şunuñ üssüne ýüklenen ýüküñem bir tarapı bal eken, bir tarapıyam ezher” diýýä:. Kiçi gardaşayam “Üssüne minenem aýa:l eken, ö:ziyem gövrelı ken” – diýýä:.

Kaka raýonınıñ Lenin adındaki kalhozında ýaşayan 72 yaşlı Baýramgılı Allaberdi oglundan yazılıp alındı.

Ýazıp alan A.Annanurow, 1961.

ATA ŞIWESI

SA:RI

Gözlü wa:wamızıñ aýa:lı A:ksi:li ma:mamız sırkovla:pdır.

Tewi:pler :

- Sa:rı ma:ýa:ýaň süýdün işsin – diýipdir. Şondo Gözlü wa:wa:mız:

- Sa:r a:gsa: warıñ. Sa:rı ma:ýa:ň süýdün berik goýwersin – diýipdir.

So:ra:p barsalar bir iki sa:nı sa:rı ma:ýa:ň ö:zün berik goýweriweripdir, sahi:lik edip. Şondo Gözlü wa:wamız :

- Sa:rı:ma: ä:rvenenov – diýipdir. Şonnon Ä:rsa:r a:dı ga:lan diýýe.

ÝESIR

Ora:s serda:r alamançılıga gider eken-de:. Onsoň ýaňki alamançılıkda gul pa:ýlaşıkda wir ýesi:r:

- Sen Ora:s serda:rı? - diýýe-da:.

- Hovvo, men Ora:s serda:r – diýýä:. Ond ol :

- Gul pa:ýlaşıkda meni sen al – diýd diýýä:.

Ora:s serda:r:

- Bolýo – diýipdir.

Ol alıpdır onı. Onsoň eltipdir öýnő. Ýesi:r gözün a:ýla:pdır öýüň içine. Görse bir wa:tman darı guýsoň bi:r üssünde durjok dā:l, hemmesi ýere gaşşak çemeli-dā:.

Ondo ýaňki ýesi:r:

- Ä:ý Ora:s serda:r, Ora:s serda:r – diýýä:. Ýılda müň ha:na:nı veýra:n edip, sen bir ha:na:nı oňormoýan ekemi:ñ-ä: - diýýä:. Ora:s serda:r nä:çjegin wilmä:n:

- Bar gul, a:za:s sen mennen – diýýä:-dā: şo va:t.

Marı raýonınıñ Ergigüzer obasınıñ “Aşgabat” kalhozında ýaşayan 51 yaşlı Myrat Töräyewden ýazılıp alındı,
Ýazıp alan S.Arazkuliýew, 1961.

BURKAZ GEPLEŞİĞİ

Zö:re gellejeň gitdimi?

Gida:ýı:n diýsem, ýo:la:m mır daş wela:m.

Gelnä:m, özä:m toýo gitdi. Saňa şöý di:k gö:weripdir.

Düzgünnört da:gı:n up-üýtgeşik. Şapırdıklar dan ýö:ne tümmök.

Goýnumı Mülkgüllörüň sürüsüne goşşok.

Pakdadan nokdo esseň pukdo bolýa:.

Öýmä:ň reňňi nä:tüýslü? Meň ña:nı ýa:dıñňan çıkarayma.

Seň ñözüň ýitirä:k dä:mika:n, guzı:m, hanı seret gellejeň ñelýa:mı?

Ogollor oñurrä:k Tejen gidipdiler, indi menem şoları äkelmä:ne warýa:n. Ho indi kişi:m, hä:lä:m dukdor wir govza:t, apara:s etdi veni, gutula:ýdı.

Ö:zä:m aýdıp bilýa:ndır-la, hanı aýt, guzı:m, kim degýa: saňa. A:r ýagnısına: saýla:w aldım veli, ýö:nö gumo ga:ra:n eken. Jema:l ketensine apba:sı düzzü.

Köneden tikip dı:na:sıñ ýo:k.

Ýeri, i:şe gitmä:ni ni:rä:k gitjek?

Seň ýo:lda ni:rä:k sovulma hıya:lıñ wa:.

E.Nuriýewanıň türkmen diliniň burkaz Gepleşigi diýen diplom işinden alındı
1968 ý.

SALIR DİALEKTİ

A:ŞIK ÇOPAN

/erteki/

Bir ba:r ken, bir ýo:k eken, bir çopan ba:r ekeni. O çopan ba:ýiň goýnında batrak bolup ýa:şýa:n eken. Bi çopanıň ýa:ş dövrinde atası ölön ekeni, ö:zi-de ýeti:m ekeni. Bi çopan çölde birnä:çe ýilla:p gezipdir. Soň ö:zi i:la:tına gelipdir. Ol bir gün ýö:rkä:, bir pa:şsa:n ovadan gı:zını görýä:. Bi gı:z bilen çopan gawat gelen, a:şık bolan. Çopanda dovandan, garındaşdan hi:ş wi:ri ýo:k, garı:p çopantı bi gı:z i:liň eýesi pa:şsa:nıň gı:zıtı. Bılar bi:ri-bi:rini gi:zli:n söýse-de, äşgere söýüşmä:ne gı:zıň atası pa:şşadan korkulýä:ti...

Saragt raýonınıň Birinji Garaman Obasında ýaşayan 51 ýaşlı Gumman Kökiden yazılıp alındı. Ýazıp alan M.Atajanow, 1957.

GÜRRÜŇ

Kemi:ne gatı wolan.

Ýo:da bılaň öňinden iki sa:nı tu:ta:rlı çıkan. Pi:r olara:

- Eý şeýta:nyň perzentleri, gi:zlä:niňiz nä:me? – diýip so:ra:n.

Onda olar:

- Aý hi:ş za:t – diýen.

Pi:r:

- Gi:zlä:niňiz tu:ta:r, heý betpä:ller – diýen.

Onda Kemi:ne :

- Eý pi:r, tüýs betpä:l,ä: iki:miz. Olar toýdan gelip, to:ya barýä:ler, iki:miz bosak ýa:sdan gelyä:s, ýene-de ýa:s tapsak, to:ya barjak gä: - diýen.

Mında ýam pi:r sözde utulan.

Saragt raýonınıň Sowet obasında ýaşayan 73 ýaşlı Tagangurt Sähetden yazılıp alındı.

Ýazıp alan M.Atajanow, 1957.

SAKAR DİALEKTİ

AKYLLY GY:Z

Ozala:m iki sa.n a:dam ýoldaş wolupdır. Olar uzak ýo:la pi:yada gidipdirler. Ýo:l woýy gepleşmân imsim gidipdirler. A:hı:r o a:damlarıň bi:ri weýlekisine:

- Ýa:şulı, ýo:l keseli – di:pdır.

- Ene kesseň ýo:l – di:pdır, beýlekisi.

Ýene imsim gidiweripdirler. Onsoň ýene wir ýerrä:ge warıwerende ýaşra:gı:

- Ýa:şulı, wir at mineli – di:pdır.

Ýa:şula:m:

- Miniwer, at minýemiň, näme minýemiň – di:p, ýen imsim gidiweripdir.

Olar barjak o:walarına warıpdırlar. Hä:kim jahandeşde ýa:şulı gı:zına:

- Gı:zım, ýo:l da wir a:dam du:şdı. Ol:

- Ýa:şulı, ýo:l keseli di:di veli, men oňa :

- Enha: kesseň ýo:l di:dim diýende, gı:zı:

- Awa, ol-a, size gel gürrüňleşik gideli di:pdır – diýen.

- Onnan waşgada:m, ýa:şulı, gel at minelä:m – di:di diýende, gı:zı:

- Siz nä:me di:diňiz – di:p soriýen.

- Menem elha: minseň at – di:dim – di:p, joga:p berýen awası. Onda gı:zı:

- Aw ol a:dam-a: size gel elimize taýag alalı, ýo:l ýöri:nde hamaya:t wolır di:pdır – diýen.

Ýa:şılu gı:zınıň aklına heýra:n ga:lıpdır. Gı:z awasınnan akıllı çıkipdır.

SALA:M

Altı wugdaýdan na:n eden,
 Gara wagrını ga:n eden,
 Ul i:li heýra:n eden,
 Bagtıgüle wir sala:m.
 l:l içinde jarlaýan,
 Maňlaýları derleýen,
 Ama:n wagşa: wir sala:m.

ÇIKIR

Çıkır süren misir wolar,
 Ha:tılları gısır wolar,
 Eden i:şi hasır wolar,
 Öldüm çıkırıň derdinnen.
 Çıkır süren akmak wolar,
 Elinde wir tokmak wolar,
 Pi:şekä:ri kakmak wolar,
 Öldüm çıkırıň derdinnen.

Tekstler Gülnar Meňliýewanıň Kandidatlık dissertasiýasından alındı.

OLAM DİALEKTİ

ÄLHEM Dİ:VA:NA

Sülta:n lwra:yımıñ enesi pa:şa:ñ gı:zı wolan. lwra:yımıñ atası Edhem di:va:na bolýo:r. Şo vaktı da şol ýu:rdıñ pa:şa:sınıñ bir hoşro:y gı:zı wolýo:r. Edhem di:va:na pa:şa:ñ gı:zına a:şık bolýo:r. Pa:şa:-da bir ýüki şa:mçıra:g getirse, gı:zını bermä:ne ra:zı wolýo:r. Şo pille şo ketde pa:şa:ñ ö:züniñ iki şa:mçıra:gı ba:r eken. Pa:şa: bir ýüki şa:mçıra:gı ta:p bilmez diýipdir. Edhem di:va:na hem derýa:ñ suvunu jam milen başga tarapa serpiwerýo:r. Şa pille derýa:dan bir a:dam çıkıp: "Dur, nä:me ýumşuñ bossa aýıt" diýipdir. Unsoñ Edhem di:va:na ö:züne şa:mçıra:g gerektigini aýtdor. Şol a:dam bir arka şa:mçıra:g beripdir. Edhem di:va:na hem şa:mçıra:gları getiripdir. Pa:şa:ñ ýasavulları Edhem di:va:na:ñ getiren şa:mçıra:glarına inanma:ndır. Edhem di:va:na şa:mçıra:gları bi:r, bi:rden sa:na:werýo:r. Pa:şa: bir ýüki şa:mçıra:g berende-de gı:zı bermeyo:r.

Çarşanji raýonınıñ Karl Marks adındaki Kolhozınıñ Akgumolam obasında ýaşayan 75 yaşlı Abdireým Narowdan yazılıp alındı. Yazıp alan H.Bagiýew, 1964.

GÜRRÜŇ

E:y oglum, olam köp yerlerde ba:r. Güregen /Göregen/ da:glarınıñ na:rı ýa:nında gökdo:nnı olam ýa:şı:du:r. Ular da:gıñ na:rısında. Ça:rşaññıda a:kgumollam ma:r. Samarkantda bir gışlag olam ýa:şı:du:r. Samarkantda:kı olamlar munno ýüz ýıl öñ barıpdır. Bir vakıtlar suv gıt boldı, ekin a:z öndürildi. Ana şödüp olamlar pıtradı.

Olamlar ha:s öñ Maññışlak diýen yerde ýa:şa:pdır. I:l a:rasında:

**Maññışlı:nıñ mañ ñoýnı,
Mañra:p geler uýa:ma.
diýmägä:m bizläriñ Maññışlakda ýa:şa:ntıgımız a:ñlatdu:r.**

**Hojambaz rayónınıñ “Pobeda” kalhozınıñ Olam obasında ýaşayan 74
ýaşlı Galkan Özbekowdan ýazılıp alındı.
Ýazıp alan H.Bagiýew, 1964.**

KIRAÇ DİALEKTİ

KIRKTA A:Ç

To:şnı bilmi:män. Bizäriñ kövn a:damlar gürriñ edäti, karr a:damlar şun aýdatı:

Kıra:çnıñ halkı Sarahsdan gelgän, a:şlık bolgan. Kırkta a:dam gelgän – kırkta a:ç. Kumnan yer açgannar. Ov ovlı:dılar.

Bir gün paşşa gelsä, bir yerden aza:n sesi gelädi. Pa:şşa uları görädi. Kapa:n deýmiz, kapa:na bir keyik tüşän ekän. Unı pa:şşaga sovgat berädiler, yer sorı:dılar. Pa:şşa yer berädi. Şondan kırkta a:jıñ yeri degen lakam ga:ladı.

Farap rayonınıñ Lenin adındaki kolhozında

Yaşayan 72 yaşlı Hemra Ömürowdan yazılıp alındı. Yazıp alan J.Amansarıyew, 1961.

KIRAÇ DİALEKTİ BOYUNÇA AYRI-AYRI SÖZLEMLER

Ul kira:ç dep aýtan zatım özi kırkta a:ç. Umdan soñrası bı yerler Eýraniñ topragı bolan.

Bö:rdä İhlayhorla kalası degen bir kala bolgan. Unda asker toktıgan. Şunuñ minä:n ana emir Puharınıñ askerleri çapıp alıp gidän. Eski Çarjovda han oturgan. Höç öydä yatmagan. Hatınıñ karı gelän. Ovkat pişirip koyan. Doñmasın höjä:k dep munuñ kapdalında koyan dañıp. Bı sovuhta ayık yalıñ ka yerä: getdi u?

Meman kelä:nnä:m heç kime aýtma, inälgıñ dogannam heç kime aýtma – dep tapşıradı.

Asta-asta gürrä:ñ edä:-gürrä:ñ adä: tamam karındaş çakantık. Bizniñ hatın şonda işlä:gä:n. Bir niççä:lä:ri askere koşuladı. Ularıñ düzgüni minä:n, zatı minä:n şündeý tüşüniş edä:n den soñ hat yazadı. Eskerni alıp gidä:du.

Şonda kırkta a:ji gedä: bilmeýin kaladu. Siz bittä: gürrä:ndä:n kaldıñız-da. Bir bazar ba:rtı. Bitigiñ bazarı deýtilär miýan dep, lekin biziñ musurman halkımızda Miýan dep at gomılla.

Beçesine mä:niñ lokga oglum, haýwar oglum dep sövende, soñ unuñ a:dı haýwar kalan. Kıra:çlı yaşaydu bir toparları Moýnuzun kışlagında yaşaydu. Kırılar minä:n gürrä:ñ edä:r ekä:n ul. Ana şundeý zatları mä:slä:hä:t sorıy ekä:n ul. Beş yüz agız keplä:ge:nde bittesi ıras çıkadı.

Kiçik çapsañız degirman boladı, kette çapsañız keşkeş boladı. Tokguz yaşında kalıpmä:n yetimä:k. Amma ýalğan kä:plä:nim ýo:k. Görä:n emes.

Farap rayonınıñ Lenin adındaki Kolhozında yaşayan 66 yaşlı Çarı Nasırowdan yazılıp alındı

Yazıp alan H.Muhiýew, 1968.

Alla-alla aýlandı,

Arikda suvlaylandı.

Balıkmı dep kol urdum,

İlan bolup tovlandı.

İññä:m u:ji sinde dep,

Urduñ ä:nä:m ýa:r-ýa:r.

İndi gedip barurman,

Dindiñ ä:nä:m ýa:r-ýa:r.

Ýumurtanıñ a:gı dek,

Agam-ä:nä:m ýa:r-ýa:r.

Ak südüñä: ırazı vol,

Ja:nım ä:nä:m ýa:r-ýa:r.

Atam-ä:nä:m eşigi,

Tilla eşik ýa:r-ýa:r.
 Girsä:m- çıksam depä:mi,
 Sıpar eşik ýa:r-ýa:r.

Derýalar boýuna kamyş bitipdi,
 Kamyşny aralap ükä:m ötüpdü,
 Kamyşny körsäňiz kalam diýväriň,
 Ükä:mi körsäňiz salam diýväriň.

Öleňler Farap raýonınıň Lenin Adındaki kolhozında ýerleşýan 12-nji
 orta mekdebiň gızlarından ýazılıp alındı.
 Ýazıp alan H.Muhiýew, 1968.

BAÝAT DİALEKTİ

BAÝAT DİALEKTİNE DEĞİŞLİ AYRI-AYRI SÖZLEMLER

Törtümüzä:m nowatına işli:miz. Kettesi ýaramazrak ekä:n. Beş-altı gün ötändän soň ekiş-dikişä:m gutardı. İndi gözzäp dursom şondan baý bolan eken ol. O vagtda çölüň kömri bartı, şo kömürdä:n bir tawagı içinä tökädi-dä üstündä. Hışşa yakadı. Şunuň bilen agartdırıp altmış-ýetmiş nan ýapadı, şuň ýalı nandan.

Ha maşınıň tozanında duruň, ha şunda duruň, barawar ikisi. Pa:danı şuň ýalı taşlap görörti ýeriň içine barıp, eger pa:da görükmän, suva düşän ýalı gitmäse sür diýerti.

Öküzlerem durar ýalı dā:l, künjara beredir, bejeredir. Ýama:n govı a:damtı. Köp kömäk etdi bize.

- İnegiň ba:mı? – di:di.

- Ýo:k – diýdim.

- Öküziňi sat-da bir ineg al, at-arawanı kelhoza ber – diýdi eken. Ma:llar ýagşy tendar boldı, ýılkılarıň bogaz gısırlığı mälüm moldı. Tä:ze bolan geläni agızlandıran ýalı şu janavär ýatan yerinde biraz tendar woldı.

Özüimizem şo pille kelhozam wolak bir neme düşünyädik. Bir hörküji yetmiş beş kilä. Çıkdı, ya:gı. İkidän ikidän terezä goýup tökdük.

A:ga, bir meýdan oturalı diýdi. Kırk ganarı götärip gijäniň bir vagtı öýe geldik. Maňaya mejwur eden ýo:k. Bir bozuk maşın berädir, sen ýaramaýsän – di:p kovadır.

Bir aýal zat dogjak bolsa şular alık gidedir.

Soň göçük Garaköle giden. Meniň ata:m ýalı gaýratlı a:dam molmaz.

İ:l başı gaýı-baýat, ımıklı aga:r.

Altın-gawak gura ekenler, soň mergenler ura eken unı. Ulı sılag böre ekenler.

Çärjew raýonınıň Kirow adındaki Kolhozında ýaşayan 74 ýaşlı Durdı Jumbaý oglundan ýazılıp alındı.

Ýazıp alan H.Muhıýew, 1968.

ESKİ DİALEKTİ

ÝETİ:M OGLAN

Öňkisi dogmı:, pa:şa ýene wir heleý ala. Öňki heleýi ýamallı:. Pa:şa müpti:ni ça:gırıp, ta:lak ede. Ýo:lda ça:gası bola. Ça:ga:nı harawada goýuk giden.

Birte-ikite goýun bakadıran bola ken. Oglan geçi:ni emip geziweren. Bir gün bir ma:ma çopana: "Geçi:mi sagıpsın" diýipdir. Çopan geçi:ni ı:zarlı:. Görse, geçi:ni bir oglan emip otı:r. Çopan barywilmi:. Garı ma:ma bara. Görse, bir gapdalda tılla ýatı:r, ila:n ýatı:r.

Ma:ma oglanı alıp bakiweredir. Oglan a:v ededir. Garı oglum bar diýip begenip bö:r.

Eýra:n pa:şası salgıt ala kenı. Ol "Pela:nça ýıl wä:ri tölemedik salgıdın bersin" diýin. Oglan salgıt bermi:, leşker toplı:, süretta:nı üstine. Pa:lva:lları uruş ede. Kiçgin oglan pa:lva:lları ýıkadır. Pa:şa:

- Sen kimiň naslı bolasıñ? - diýdi.

Oglan :

- Men pela:n pa:şa:nıñ naslı boladın – diýdi.

Pa:şa : "Men-ä öledin, sen ga:lan duşma:lları öldir!" diýi.

Oglan ýeriň ýüzin so:rı:.

Saýat raýonınıñ Karl Marks adındaki kalhozındaki kolhozında ýaşayan 65 ýaşlı Çöl Seytiýewden yazılıp alındı.

Ýazıp alan J.Amansariýew, 1961.

ÇANDIR DİALEKTİ

JA:NDIR

Çandır kette ýugurt, ö:zvaşına bir ti:re. Karakö:lda niçe miñi va:r. Özvegista:nda ýam, Parapta ýam, Darganatada ýam ba:rmiş. Ma karañ vötön tutup, şö:rlerden giden. Bilemisiz tö:rt meççit çandır diýtiler. Vöteni şö:rdeti, öý öýe degeti. Biz biles a:hır. Bizler ejizra:gı.

Öñki vahtlarda bir pa:şanıñ nökeri voluv öten. Bir ço:rı hatından çandır volan. Ja:ndır dogan volsa, diýen. Ana, ja:ndır – çandır volup ka:lan. Ýahşı göresiz, ja:ndır diýesiz, öher kaýsına bir a:t koýasız a:hır.

Dänew raýonınıñ Moskwa Uçasogınıñ “Bolşewik” kolhozında ýaşayan 74 ýaşlı Hıdır Şukurowdan Ýazılıp alındı.

Ýazıp alan J.Amansariýew, 1971.

GÜRRÜÑ

Şundey boldi ki, hökmet zat bermedi u vahtlarda. Çärjov bardım. Ýa:rım ge:jeden irra:k çıktım. Biz korkaz, amma le:kin:n öñümden bir kara küçigem çıkmadı. Çärjovda bir a:dam ba:rtı, ba:ýtı, go:za alattı. Ýeddi ýere ýüh tökedir. Dañ vilen tura:n, atları koşup berä:n. Ovha:lım zıya:ttı.

Bir gün u maña:

- Sen çöpçi ik edesiñ – diýdi.

Gördüm, bilettim. Bir çöp köm çıktı.

- Bir çöp käm, tap! – diýdi.

- Tapan – diýdim.

ÇANDIR DİALEKTİNE DEĞİŞLİ AYRI-AYRI SÖZLEMLER

İraýunda Kulı diýen bir a:dam ba:rtı. U bir gün:

- Seni aluv gide:n – diýdi. Seni ýo:l i:şinde koýamız – diýdi. Şu a:ngı kazmalı – diýdi.

- Arıgı men kaza:n – diýdim.

- No:rma üç mütir – diýdi.

- Biledin – diýdim.

G:je-de i:şledim, köp ha:rdım. Tihnıgı aluv geldi.

- Torpagı ölçä:p, zä:met ýaz! – diýdim.

- Her günüňe o:ň ñun beremen – diýdi.

-Çaý işjakmı?

- Ber, şü gün köp ha:rdım.

- İki parasänt berip yürüpti, ülpät!

- Ahşam bolan eken yetmiş.

- Şü:l ýa:ölä:n, ýa: ayrıla:n dep yürüpti.

Dänew raýonınıñ Moskwa uçastogınıñ “Bolşewik” kolhozında ýaşayan

81 yaşlı Kaýlı Hudaýkuliýewden ýazılıp alındı.

Ýazıp alan J.Amansariýew, 1961.

ÇERGES DİALEKTİ

ÇERGES DİALEKTİNE DEĞİŞLİ AYRI-AYRI SÖZLEMLER

Nām moldı sizläre?

Oglan haydeý-haydeý bir yerde ýatmalı wolan.

Bular gıdırdaşıp oturan.

Şo mä:lläde hır miltıgı deduran bir miltık bolar ekä:n.

Aýagıñ tekine at berämiz, koluña kılıç berämiz-den.

Kä:mi bilän kelät ýol şö:rdän ötät kiwti ýaraklı.

Karañkı tüşdä:m ızı üzülän ýo:k.

Ýenä kaçalı dep kaçadi.

Derýa daş emes.

Dänew raýonınıñ "Aşgabat" kolhozında Ýaşayan 65 yaşlı Artık

Nıyazowdan Yazılıp alındı.

Yazıp alan H.Muhıýew, 1968.

ÇOWDUR DİALEKTİ

OROZ Gİ:ŞİK

Bir vagtlar Oroz gı:şık diyem bir a:dam boluw ötön. Ba:dam bir gün o:duna giden. Ö:z ya:nı wije iýjeg-işşegnem äkiden. Guma warasoñ, a:zajık o:t yakıp, çoýunan, ýılgın, ketgen, garak ýä:li o:dunnardan bir eşeg edip çafan. Şöydüp ýö:rkä:, birden gar ýagıp başlıdır. Bi wi:çä:re-de derröv a:dunı çıkınna:n, ta:ýmagı wilen eşegne ýüklä:p, öýne gaýdadır. Ýo:luñ bir gı:rınnan bir tovşon turordır-da gaçadır. Bi anturanam ga:rda tovşonıñ ı:zınnan ýüvrediremmiş. Bir entek yere ýüvreseñ, tovşonıñ ı:zınnan yetiwilmä:n, ı:zına gaýdadır. Görse, eşegi goýon yerinde ýo:k eken. Öýüne gelya:rkä:, övünnen eşegi çıkadır, üstünde odunam ýo:k, hi:ss a:dam.

Ba:dam ýene ı:zına gaýdadır-da bir eşek yük yandak çafıp, öýne geledir. Öýüne gelip, to:ya gidedir. To:ya warasañ, munı görön ovlonnar gülüşip başlıdırlar. Orozgı:şık pikirlenip görse, o:dunı alan ovlonnar – keni. İne, şü mähellerem//şümällerem şoñ ýä:li ö:z eçjer işini bilmä:n ýörä:n samsamlara "Oroz gı:şık ýä:li" di:p aýtmagıñ ma:nısam şonnon a:hır.

Kalinin rayonınıñ Telmen adındaki Uçastogında yaşayın 53 yaşlı Sarı agadan yazılıp alındı.

Yazıp alan G.Ýagmırbaýew, 1959.

EMRELİ ŞİWESİ

ERTEKİ

Bir wa:r eken, bir ýo:k eken. Bir garıp a:damıñ üş sa:nı ogı war eken. O a:dam ir vaht ölye. O a:dam her ogluna wir öküž galýa. Ul ogı wilen ortonj ogı öküžlerin satıp öylönýele. Kiçisi öylönip bilmeýe. Bir gün kiç ogı gamgı:n ha:lida wir garamanıñ astına barıp otırıwerýe. Bir seresse bir gı:z atdan düşüp, özüne tarap gelýen eken. Gı:z ogı ata mindirýe-de alık gidýe. O gı:z bir ogıon milen gaçmagı vä:deleşen eken. Ýańkí vä:d eden ogıonı gelmä:ndir. Soñ bılar bir ýuvurda barıp yerleşik gidýele.

Bir gün ýańkí yeti:m a:va gidýe. Bir seresse topor kijjik gı:z bā:şda:ş oynı:p otı:r eken. Oloñ ańñıragna baka:n geçip barýaka ıra:s bir ovodon mo:njuk tapýa. O tapan mo:njugıñ üssüne bir topor hezzek ýüşürýede gidiwerýe. Şo vün şo ýuvurdıñ pa:şsa:sı gı:zınıñ mo:njugıñ ýitenni jar. Çekdirýe. Osoñ ýańkí ogıon mo:njugıñ ni:rdedigni aýtýa. Barıñ görseler çınnanam mo:njuk ba:r eken. Şöýdüwem bılañ ñüni govulaşıp başlaýa. Osoñ bir gün pa:şsa:ñ düýesi ýitýe. Pa:şsa:ñ düýesini tap – di:p ogıonı gıssıýala. Ogıon bir güne möhlet alıp, tapmalı wolýo.

Öýnö gelip keyva:nsına düýö ýitendigini aýtýa. Osoñ iki wolup gözlöge gidýele. Düýä:ñ aýağı bir ýa:wıñ içine gidip, gözi açık, ölmä:n ýatan eken. Düýä:ñ ni:rdedigni aýtýa. Şöýdüwem ýańkí yeti:m ogıon pa:şsa:ñ veziri bolýo-da ga:lıwerýe.

Lenin rayónınıñ Çkalow adındaki Kolhozında yaşayan 72 yaşlı

Nurı Batırowdan yazılıp alındı.

Yazıp alan T.Taganowa, 1970

ESEN POLOT

Bir gün Esen polodıñ ça:gaları gatı a:jıgıpdır. Osoñ a:glaşıp dă:deleriniñ sı:nından aslışıp ni:ră: gisseñ bizem alık git – diýýele. Ýönö Esen polot ça:gaları ga:ldırk gidýe. Ýo:lda barýaka:, o:tlı geçen ýo:lda bir düýä:ñ iki bö:lnüp ýatannı görýe. Osoñ Esen polot ýa:rtı düýä:ñ etini ga:wa salýa-da gidiwerýe. Ýo:lda barýaka:, öñünden mollo çıkýa. Osoñ mollo Esen polotdan "getirýäniñ nä:me?" – di:p sorıya. Olom hemmesini bolşı ýa:nı aýdıp berýe.

Mollo alık gelýen etiñ haram diýýe. Esen polot molla:ñ aýdanı wilen eti zıñmıya. Gaýtam ol molla: garap:

- Moll a:ga, b et hala:l etdir. Sewä:wi mı:ñ ýatan ýerem polt, üssünden basanam polot, götörük gelýenem polot, iýjegem polot – diýýe.

Mollo-da sesini çıkarma:n gidiweren.

Ýılanlı raýonınıñ "Prawda" kolhozında ýaşayan 84 yaşlı Öre Illiýewden ýazılıp alındı.

Ýazıp alan T.Taganowa, 1970.

SÖZLÜK

A

a:ba	: Abla
a:c	: Aç
açar	: Anahtar
a:g	: Ak,
a:garan	: Deve sütünden yapılan bir çeşit yoğurt
agaş	: Ağaç
agdar	: 1. Çapalamak, kazmak, 2. Devirmek
a:gır	: Ağır
agıztırıg	: Atın gemi
ahırı	: Sonunda
ahtık	: Torun
al-	: Almak
alaman	: Ganimet
a:lar	: Ters ters bakmak
alma	: Elma
ana	: İşte
ansa:t	: Kolay
arçın	: Muhtar
arassa	: Temiz
arkalaş-	: Yardımlaşmak
arkan-	: Bağlamak
ama	: Su birikintisi
arzuw	: Arzu, istek
a:t	: İsim
ata	: Babanın babası
awnık	: Küçük
a:ya-	: Korumak

aya:l	: Kadın
aydım	: Şarkı
ayt-	: Söyle
a:z	: Az

Ä

ädälat	: Adalet
ä:dik	: Çizme
äkit-	: Götürmek
ämcek	: Meme

B

bagır	: Ciğer
ba:gman	: Bahçıvan
bagşa	: Başka
bagşı	: Ozan, aşık
bahmal	: Bir tür kumaş
bakça	: Bahçe
ba:r	: Var
bar-	:Varmak
ba:rla-	Kontrol et-
başlık	: Başkan, müdür
ba:tır	: Yiğit
ba:wa	: Dede (annenin babası)
ba:y	: Zengin
bayrag	: Ödül
ba:zar	: Pazar
bä:beg	: Bebek
bä:ri	: Beri
bärk	: Güçlü

bāşhe	: Başka
beççe	: Bahçe
bendä	: Fakir, fukara
ber-	: Vermek
bergi	: Vergi, borç
berim	: Verim, fayda
beyik	: Büyük
beyle	: Böyle
bızmık	: Yumurtalı hamurdan yapılan bir tür yemek
biçeki	: Kolan, atın eyerini bağlamak için kullanılan kayış
bile	: ile, beraber
bilekse	: Bileklik
birik-	: Toplanmak
biş-	: Olgunlaşmak
bol-	: Ol-
bo:wa	: Dede (annenin babası)
boydaş	: Akran
bök-	: Atla-
burç	: Biber
burun	: Önce
bukı	: Gizli
bütün	: Bütün

C

ca:m	: Tabak
can et-	: Telefon etmek
cayıl	: Cahil
cigi	: Kardeş (özellikle kız kardeş için kullanılır)
cowap	: Cevap
cövher	: Cevher
cöwen	: Yulaf

Ç

ça:ga	: Çocuk
çalaca	: Birazcık
çalış-	: Değişmek
çapgın yel	: Çok güçlü rüzgar, fırtına
çatma	: Çadır
çatrıg	: Kavşak
çeker	: Kova
çeki:ze:	: Süzme yoğurt
çenli	: Kadar
çı:g	: Çiğ
çih-	: Çık-
çilim	: Sigara
çilim çäk-	: Sigara iç-
çolar	: Issız
çolar-	: Issızlaşmak
çopan	: Çoban
çörek	: Ekmek

D

dag	: Dağ
daŋ -	: Bağlamak
daşat-	: Taşıt-
dayhan	: Çiftçi
dä:l	: Değil
demlä-	: Demle-
deŋ	: Eşit
derröw	: Hemen, derhal
dım	: Çok

dine	: Sadece
dogan	: Kardeş
dolama	: Dolma
döw-	: Kırmak , bozmak
döwek	: Hasat
döwük-yencik	: Kırık çıkık
döwür	: Devir
durmuş	: Hayat
dükürdü	: Tıkırtı
düş-	: 1. inmek, 2. anlamak
düyb	: Dip
düye	: Deve
düyn	: Dün

E

ece	: Anne
eke	: Ağabey
ekiz	: İkiz
eklenç	: Geçim
ellik	: Eldiven
elt-	: Gönder, götür-
emeldar	: Idareci
emma	: Ama
ene	: Anneanne
ennig et-	: Uzmanlaşmak
enteg	: Şimdi
ertir	: Yarın
esger	: Asker
eşik	: Kapı
eşit-	: İşitmek
et-	: Yapmak

eya:l	: Kadın
eye	: Sahip
eymenç	: Korkunç
eyyäm	: Artık, bundan sonra

G

Gaç-	: Kaçmak
gaharian-	: Öfkelen-
ga:l-	: Yukarı çıkmak
ga:la	: Kale
galtek	: El arabası
gant	: Şeker
gaŋŋa	: Eşek semeri
gaptal	: Yan
gara-	: Bak-
garaŋkı	: Karanlık
garaş-	: Beklemek
garaşsız	: Bağımsız
garpız	: Karpuz
garrı	: Yaşlı
gatal-	: Katılaşmak
gatıg	: Yoğurt
ga:vın	: Kavun
gayçı	: Makas
gayra	: Karşı
gayt-	: Dön-
gäp	: Laf, söz
geçi	: Keçi
gedemsi	: İnatçı
gehtar	: Hektar
geliş-	: Yakışmak

gey-	: Giymek
gezek	: Kez, sefer
gezzig	: Küçük bıçak
gısaç	: Pense
gı:sga	: Kısa
gısganç	: Cimri
gısgıç	: Mandal, kıskaç
gıssaglı	: Acele
gırda-	: Küçük parçalar haline getirmek
gırgıç	: İri metal çatal
gırgınçılık	: Zayıf
gı:yz	: Kız
gızıklı	: Enteresan
gızıl	: 1. Kırmızı 2. Altın
gi:c	: Geç
gi:cä	: Gece
gidiş-	: Yarışmak
girdecı	: Gelir
gizlenpeçek	: Saklambaç
gocal-	: İhtiyarlamak
golak	: Çolak
goñşu	: Komşu
go:ra-	: Korumak
go:rsa-	: 1. Söndür- 2. Didikle-
goş-	: Katmak
goşgı	: Şiir
govurma	: Kavurma
gowı	: İyi
gögär-	: Yeşillen-
gök	: Yeşil
göni	: Doğru
göräç	: Gözlük

görgi	: Azap, sıkıntı
görgür	: Gözleri keskin olan
görkez-	: Göstermek
göwrä	: Gövde
göwün	: Gönül
gulagısırga	: Küpe
gum	: Çöl
gurcak	: Oyuncak
gutul-	: İyileş-
gutar-	: Bitir-, sona erdir-
guyguç	: Huni
gülegen	: Güleç yüzlü
günä	: Günah
gürrün et-	: Sohbet etmek
gürsüldä-	: Gürültü çıkarmak
güsürdä-	: Gürültü patırtı çıkarmak
güyç	: Güç

H

ha:la-	: Sev-, hoşlan-
halta	: Çuval
hamir	: Hamur
hat	: Mektup
hayd-	: Sürmek, Bölmek, Çıkarmak
haysı	: Hangisi
hăç	: Hiç
hă:kim	: Vali
hălây	: Karı
hämmä	: Her, hep
hărviz	: Karpuz
hâyât	: Avlu

hemsä	: Komşu
henneg	: Hendek
hepde	: Hafta
heykir-	: Haykırmak
hi:n	: Hayvan ini
hı:vış	: Küçük dal
hızmat	: Hizmet
hi:l	: Kalite
horaz	: Horoz
howa	: Hava
howluk maç	: Acele
höcek	: Dana
hökman	: Mutlaka
höwürtge	: Yuva

I

ız	: İz
ı:z	: Arka

I

ice	: Anne
iñ	: En
ine	: İşte
ini	: Küçük erkek kardeş
iñirde-	: Dırdır etmek
inniki	: Şimdiki
iñrik	: Akşam
i:l	: Yabancı, el
i:r	: Erken, çabuk

ireng	: Renk
iriz-	: Bıktırmak
isle-	: İstemek
i:ş	: İş
i:şle-	: Çalışmak
işengir	: Tembel
i:şig	: Eşik
i:ver-	: Göndermek
iy-	: Yemek yemek
iycek	: Yiyecek
iyge	: Eye

K

kadı:m	: Eski
ka:gı:z	: Kağıt
ka:ka	: Baba
kālāk	: Boynuzu olmayan keçi vb. hayvanlar
kā:n	: Çok
kā:r	: Meslek
kāsār	: Keser
kā:se	: Kâse
kā:wagt	: Arasıra, bazen
kā:bi:r	: Bazı
kāyinç	: Azar
kesel	: Hastalık
keser-	: Önünü kapat-
kelin	: Gelin
kelle	: Baş
kem-kem	: Yavaş yavaş

kemsiz et-	: Eksiksiz yap-
kep	: Söz (edebî dilde "gep")
kerwen	: Kervan
kette	: Büyük
keyp	: Keyif
kı:n	: Zor
kiçgine	: Küçük
kiçi	: Küçük
kir	: Çamaşır
kömeg	: Yardım
kömeleg	: Mantar
köp	: Çok
köpel-	: Çoğalmak
köplenç	: Genellikle
kösen-	: Sıkıntı çek-
köşök	: Deve yavrusu
köw-	: Boşa gitmek
köynä	: Eski
köynek	: Elbise
küçük	: Köpek
kümä	: Balçıktan yapılmış kulübe
köpik	: Rus kuruşu
Küş	: Satranç oyunu
Küysä -	: Özlemek
Küyzo	: Testi

L

lä:kin	: Lâkin

M

magta-	: Övmek
mal bak-	: Sığır veya koyun gütme
manat	: Türkmenistan para birimi
maşak	: Buğday veya arpa hasadından geriye kalan başaklar
maşgala	: Aile
maşın	: Otomobil
mata	: Kumaş
mecmur	: Mecburiyet
mekge	: Mısır
mellek	: Arazi birimi
menze-	: Benzemek
mettev	: Mektep
meyim	: Üzüm
mıhman	: Misafir
missı	: Yumuşak
min-	: Binmek
miwä	: Meyve
möwsüm	: Mevsim
mugallım	: Öğretmen
münj	: Bin

N

nahal	: Fidan
nahal oturt-	: Fidan dik-
nahar	: Yemek
nä:ma	: Ne (soru edatı)
na:n	: Ekmek
niçe	: Nice
nähi:li	: Nasıl (soru edatı)
näsag	: Hasta

O

o:ba	: Köy
ogrı	: Hırsız
ogurla-	: Çalmak, hırsızlık yapmak
oka-	: Okumak
okuvçı	: Öğrenci
onjar-	: Tamir etmek
onjat	: İyi, güzel
onjuş-	: Anlaşmak
or-	: Biçmek
Orus	: Rus
o:t	: Ateş
ot	: Ot
oturguç	: Sandalye
ovha:l	: Ahvâl
owşanakla-	: Uzun adımlarla yürümek
oynava:ç	: Oyuncak
ozal	: Evvelki, önce

Ö

öç-	: Sön-
ökte	: Üstad, uzman
ökün-	: Pişman olmak
ökünç	: Pişmanlık
ölügsi	: Fersiz, sönük
öñ	: Önce
öñki	: Önceki
öñürti	: İlk önce
ö:r-	: Çoğal-
örgän-	: Öğren-

ös-	: Geliş-
öt-	: 1. Geç- 2. Ağrının artması ve derinleşmesi
öten	: Geçen
ötgür	: 1. Keskin 2. Etkili
öwlüyä	: 1. Evliya 2. Mezarlık
öwren-	: Öğren-
öwüş-	: Bürün-
öy	: Ev
öy işi	: Ev ödevi
öyli	: Evli
öyme	: Eşarp
öz	: Kendi, öz.

P

pagta	: Pamuk
pagta meydanı	: Pamuk tarlası
pahır	: Garip
palçık	: Balçık, çamur
pa:şşa	: Padişah
patanakla-	: Ayaklarını sertçe yere vurup yürü-
patışşa:	: Padişah
palwva:n	: Pehlivan
pa:k	: Temiz
pel	: Dizi, sıra
peşman	: Pişman
peyda	: Fayda
pıçag	: Bıçak
pışgır-	: Sümkürmek
pışırğa-	: Fısıldamak
pikirlän-	: Düşünmek
pi:l	: Bel, kürek

pirst	: Ağaç evlerin tavanına konulan duvardan duvara uzanan ağaç ok
pişik	: Kedi
piyaz	: Soğan
pul	: Para

R

renk	: Renk

S

sagdın	: Sağlık, afiyet
sığır	: İnek, dişi sığır (Erkeğine "öküz" denir)
sahırda-	: Ağzını şapırdatarak konuşmak
sa:n	: Sayı
sapak	: Ders
sapalak	: Gelişigüzel
sapalak at-	: Rastgele konuşmak
saral-	: Sararmak
savçı	: Dünürücü
sayla-	: Seçmek
sıf-	: Çık-, kurtul-, kaç- (edebî dilde sıp-)
sı:rığ-	: Gözyaşı dökmek
soñ	: Sonra
sovgat	: Hediye
sowuk	: Soğuk
sow-	: Savmak
söw-	: Sevmek
söwda	: Ticaret
söwüt	: Söğüt
su:rat	: Fotoğraf

suw	: Su
sülgün	: Sülün
sü:t	: Süt
süyre-	: Sürümek
süyşenekle-	: Emekle-
süzgek	: Çekik göz
süzgüç	: Süzgeç

Ş

şaha:	: Budak
şemal	: Rüzgâr
şeyle	: Şöyle
şi	: Şu
şol	: O (Üçüncü teklik şahıs zamiri)
şorva	: Çorba

T

tapşır-	: Tembih et-
tagam	: Lezzet
tans	: Dans
tamdır	: Tandır
tap-	: Bul-
taşla-	: Bırak-, götür-
tava	: Tabak
tayak	: Değnek
tayya:r	: Hazır
tä:ze	: Taze, yeni
tenge	: Türkmenistan kuruşu
tikeç	: Tandır ekmeğini süslemek için kullanılan ucu sivri bir alet
tikin	: Dikiş
tomus	: Yaz mevsimi

topul-	: Saldırmak
toşap	: Karpuz pekmezi
rowuk	: Tavuk
towşan	: Tavşan
toy	: Düğün
töle-	: Ödemek
tört	: Dört
töwörök	: Çevre, etraf
tur-	: Kalkmak
turşu	: Ekşi
tussag	: Tutsak
tutaç	: Tutacak
tüpeñ	: Tüfek
tüş-	: 1. Düş-, in- 2. Anla-
tüvü	: Pirinç

U

u:kla-	: Uyumak
ulal-	: Büyümek
ulan-	: Kullanmak
ulı	: Ulu
unı	: Onu
urgat-	: Göndermek
uruş-	: Vuruşmak, kavga etmek
usso	: Usta (Edebî dilde "usda")

Ü

üpcün et-	: Tedârik etmek
üsgür-	: Öksürmek
üşür-	: Bir yerde toplamak
üz-	: Koparmak, kesmek

V

vaşla-	: Başlamak
vatga	: Bataklık
väri	: Beri

W

wagt	: Vakit
wäri	: Beri

Y

ya:b	: Su arkı
yabı	: Bir at türü
ya:da-	: Yorulmak
ya:dına düş-	: Hatırlamak
yagaç	: Ağaç
yagiş	: Yağmur
yagday	: Durum
yagmır	: Yağış
yahşı	: İyi, güzel
ya:lı	: Gibi
yaman	: Kötü
ya:n	: Yan, taraf
yapla-	: Yaslanmak, dayanmak
yap-	: Kapamak, Örtmek
ya:r-	: Isırmak, parçalamak
yaraş-	: Barışmak
yasa-	: İmal etmek
yasamaca	: Yapmacık
yassık	: Yastık

yaş	: Genç
ya:şulı	: İhtiyar, Saygı duyulan kişi
yatak	: Ahır
yavış-	: Yapışmak
yaz	: Bahar
yazıcı	: Yazar
yeniş	: Galibiyet, zafer
yeşik	: Kasa, sandık
yığınak	: Toplantı
yıkıl-	: Düşmek
yılıt-	: Isıtmak
yırşar-	: Gülümsemek
yokañ kesel	: Bulaşıcı hastalık
yo:n-	: Yontmak
yo:nuşga	: Talaş
yorunca	: Yonca
yö:ne	: Fakat
yörite	: Özel
yu:ka	: İnce
yük erkegi	: Yük devesi
yüp	: İp
yüplük	: İplik
yüpek	: İpek

Z

za:t	: Şey
zähmet	: Emek
zehin	: Zihin, zekâ

ÖZET

İlk olarak VIII. Asrın ilk çeyreğinde yazılmış Göktürk Kitabelerinde adına rastlanan “Oğuzlar”, türlü sebeplerle Sır-ı Derya boylarındaki ilk vatanlarından batıya doğru tedrici olarak göç etmişlerdir. İslâmiyeti kabul ettikten sonra “Türkmenler” adıyla anılmaya başlayan Oğuzların, bugün en yoğun olarak yaşadıkları coğrafyalardan ikisi Türkmenistan ve Türkiye’dir.

XI. asrın başlarından itibaren Oğuz boylarının önemli bir kısmı Orta Asya’da bakiyeler bırakarak Anadolu’ya yerleşmeye başlamışlardır. Bin yılı aşkın bir süre önce başlayan ve 300 yıl boyunca fasılalarla devam eden bu Türkmen göçleri sonucunda, 24 Oğuz boyundan Alkaevli boyu hariç tamamının Anadolu’ya yerleştiği tarihi belgelerle tespit edilmiştir. Orta Asya’da kalan ve bugünkü Türkmenistan devletinin mensubu olan Türkmenlerle Anadolu’daki Türkmenlerin benzer değil aynı olacağı tabiidir. Türkmenistan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi yazı dilleri üzerine yapılan karşılaştırmalı dil çalışmalarında bu gerçeği görmek mümkündür.

Biz bu çalışmada, çok temas edilmeyen bir husus olan Türkmen ağızlarını ele aldık. Bütün Türkmenistan’a şamil olacak şekilde, beş büyük ağız seçerek, bu ağızların morfolojik yapısını inceledik. Uzun yıllardır farklı coğrafyalarda yaşayan Orta Asya ve Türkiye Türkmenlerinin ağızları morfolojik yönden çok küçük bazı farklılıklar dışında tamamen aynıdır.

Tezimiz şu bölümlerden oluşmaktadır:

- I. Yapım Ekleri
- II. Çekim Ekleri
- III. İsim Fiili
- IV. Sıfat Fiiller
- V. Zarf Fiiller

Bu ana bölümlerden sonra; tabiatıyla "Sonuç", Kaynakça, incelemeye konu olan ağızlara ait "Metinler", örnek olması için verdiğimiz, araştırmaya konu olmayan diğer ağızlara ait "Metinler" ve "Sözlük" yer almaktadır.

SUMMARY

Oguzs whose names were seen first on the Göktürk epitaphs that are written in the first quarter of VIII. Century, gradually migrated to the west from their first motherland where was the bank of Sır-i Derya due to several reasons. Oguzs, known as Turkmen after the acquiescence of Islam, today live most densely in Anatolia and Turkmenistan.

A considerable part of Oguz clans, began to settle in Anatolia from the beginning of XI. Century as they left some remainders in Middle Asia. As the result of these Turkmen migrations that began one thousand years ago and continued during three hundred years with interruptions, it has been proved with historical documents that all 24 Oguz clans except for Alkaevli clan, migrated and settled in Anatolia. So it is inevitable that the languages of the Turkmens who remained in Middle Asia and today are members of Turkmenistan, and the Turkmens who are living in Anatolia are not similar, even are same. It is possible to notice this fact by the comparative studies on the Turkish of Turkmenistan and Turkey.

In this study, we have considered Turkmen dialect which is not a so offently touched subject. We have choosed five common dialects in order to cover all Turkmenistan and studied morphological structure of these dialects. The dialects of Middle Asia Turkmens and Anatolian Turkmens are morphologically same except for some details although they have been living on different territories for a very long time.

Our thesis consists of these parts:

- I. Suffixes
- II. Inflectonal suffixes
- III. Noun verbs
- IV. Adjective verbs
- V. Adverb verbs

VI. Evaluation

After these main titles, there are conclusion, bibliography, texts belonging to the studied dialects, sample texts belonging to the dialects that are not studied and dictionary.

